

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**Bingol University
Journal of Social Sciences Institute**

ISSN: 1309-6672

Yıl/Year: 1 Cilt/Volume: 1 Sayı/Issue: 1 Bahar/Spring 2011

Bingöl

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Bingol University
Journal of Social Sciences Institute

ISSN: 1309-6672

Yıl/Year: 1 Cilt/Volume: 1 Sayı/Issue 1 Bahar/Spring 2011

Sahibi / Owner:

(Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına)
(Of Behalf of Bingol Universty Social Sciences Institute)
Prof. Dr. Gıyasettin BAYDAŞ

Editörler / Editors:

Doç. Dr. Abdülbaki ÇETİN
Yrd. Doç. Dr. Yaşar BAŞ
Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief:

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÇALDAK

Yayın Kurulu / Editorial Board:

Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ
Prof. Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ
Prof. Dr. Mehmet Halil ÇİÇEK
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK
Yrd. Doç. Dr. Abdullah AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Ahmet KAYINTU
Yrd. Doç. Dr. Aznavur DEMİRPOLAT
Yrd. Doç. Dr. Fikret OSMAN
Yrd. Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYA
Yrd. Doç. Dr. Sait PATIR

Kapak Tasarım / Cover Design:

Ali OFLAZ

E-Dergi Sorumlusu / Contact Person of e-Journal:

Öğr. Gör. Özgür AYDIN

Dergi Sekreteryası ve İletişim / Secretary of Journal and Communication:

Enstitü Sekreteri Muhittin TETİK Arş. Gör. Mehmet GÜL
Arş. Gör. Bilgütaş DURSUNOĞLU Arş. Gör. Cihat ÖZSÖZ

İngilizce Redaktör / English Redactor:

Arş. Gör. Önder ÇAKIRTAŞ

Dergi Yazışma Adresi / Correspondence Adress:

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 12100-BİNGÖL
Tlf: 0 (426) 215 00 72 **Faks :** 0 (424) 215 10 17 **e-posta:** sosbil@bingol.edu.tr

Basım Yeri / Place of Publication:

Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Mithat Paşa Cad. No: 62/11 Kızılay/ ANKARA
Tlf: 0(312) 2299928-29 **Faks:** 0(312) 4181069 **e-posta:** info@bizimburo.com.tr

- Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi **yılda iki kez yayımlanan, Ulusal Hakemli, bilimsel** bir dergidir.
- Yayımlanan yazıların her türlü hukukî ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Derginin her hakkı saklıdır. Dergide yayımlanan yazılar kaynak gösterilmeksizin kullanılamaz.
- Dergimizin PDF formatına Enstitümüz Web sayfasından ulaşılabilir.

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD:

Prof. Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Avni GÖZÜTOK	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail BAKAN	Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Halil ÇIÇEK	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet İNBAŐI	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa UÇAR	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi ALTUNIŞIK	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Sayın DALKIRAN	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Turan ÖNDEŐ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut KARABEY	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet UÇ	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Bilgehan PAMUK	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Engin DENİZ	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Doğan KARACOŐKUN	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç. Dr. Üzeyir OK	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Yakup BULUT	Mustafa Kemal Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Abdurrahman ACAR
Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Prof. Dr. İsmail BAKAN
Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK
Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN
Prof. Dr. Remzi ALTUNIŞIK
Doç. Dr. Ahmet BERÇE
Doç. Dr. Bilgehan PAMUK
Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR
Doç. Dr. Reha SAYDAN
Doç. Dr. Üzeyir OK
Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ
Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Yrd. Doç. Dr. Ergünöz AKÇORA
Yrd. Doç. Dr. Gökhan GÖKDERE
Yrd. Doç. Dr. Hasan BOZGEYİKLİ
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ERDOĞAN
Yrd. Doç. Dr. Sait PATIR
Yrd. Doç. Dr. Sıtkı ULUERLER
Yrd. Doç. Dr. Yasemin YAVUZER

BAŞLARKEN

Kurumların, ulusal, uluslararası düzeyde güç ve etkinlik kazanmaları, ancak üretim ve kalite anlayışlarında verimli stratejiler geliştirmeleriyle mümkündür. Kalite ve verimlilik, sadece makine, tesis, teknoloji ve ürün tasarımına bağlı değildir. Rekabet üstünlüğü oluşturmada önemli faktörlerden biri insan kaynakları ve insan düşüncesinin, üretime ve günlük hayata yansımadır. Toplumu kalkındıran beyin gücüne sahip kişilerin çalışma ve didinmeleridir.

Uluslararası rekabetin giderek zorlaştığı zamanımızda, sosyal bilinç oluşturulması, bilgi birikimlerinin paylaşılması ve toplum eğitimi çok önem kazanmıştır. Çünkü kişiden aileye, aileden topluma ve yönetim kurumlarına, her bir kurumu, kendi içinde veya diğerleriyle ilişkilerinde üstün kılan farklı uygulamalar ve stratejilerdir. Gerekli olan uygulama ve stratejileri ise, bilim insanları ve stratejistler üretmektedir. Bilimsel dergiler ise, birey, kurum ve toplum arasında kaliteli iletişim kurulmasına, bilgi ve deneyim paylaşımına imkân tanımaktadır. Bu yüzden, sosyal dünyamızda, yaşamın her alanında önemleri giderek artmaktadır. Elinizdeki Dergi de bilim insanlarına fırsat ve imkân eşitliği sağlamak düşüncesiyle hazırlanmıştır.

Yeni kurulan ve hızlı bir tempo ile gelişmekte olan Üniversitemiz bünyesindeki Sosyal Bilimler Enstitüsü, sosyal bilimler alanında süreli ve ilmî bir dergiyi yayın hayatına başlatmakla önemli bir adım atmıştır. Derginin çıkarılmasındaki amacımız, özelde Bingöl çevresinin sosyal alanda kalkınmasına ışık tutabilmek; genelde ise ulusal ve uluslararası çapta bilimsel çalışmalara ve gelişmelere katkıda bulunabilmektir. Akademik çalışmaların insanlığa ve bilime kazandırılmasına imkân tanımaktır.

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin, pek çok açıdan ilimiz, ülkemiz ve dünyamızın geleceğine ışık tutacağı inancındayım. Bu derginin, üniversitemiz ve eğitim kurumlarımız için bir yol haritası olmasını temenni ediyorum, başarılı olmasını diliyorum, emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Gıyasettin BAYDAŞ
Bingöl Üniversitesi Rektörü

EDİTÖRDEN

Sosyal Bilimler Enstitüsü olarak akademik dergimizin ilk sayısını yayımlamanın mutluluğunu yaşıyoruz. Yayımlanan yazıların, prensip olarak nicelikten ziyade nitelik açısından zengin olmasına dikkat ettiğimiz kanaatindeyiz. Bir tarafta yazıların bilime katkısı diğer tarafta nitelikli yazıların yazarlarına olan katkısı söz konusu olunca, kaliteden ödün vermemek gerektiği inancındayız. Dergide yayımlanan makalelerin seçimi, hakemlik süreci ve düzeltme aşamalarında, gerekli hassasiyetin gösterilmesi, yayın politikamızın önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu süreçte, yazarların da gerekli titizliği göstermeleri derginin düzenli ve kaliteli yayınlar yapabilmesi bakımından önemlidir. Saygıdeğer yazarlarımızın, dergimizin son sayfalarında ve Üniversitemizin Web sayfasında dergiyle ilgili kısımda bulunan yazım kurallarına uymaları önemlidir.

Dergimiz, hakemlidir ve yılda en az iki defa yayınlanacaktır. Her sayımızda, hakemlerden onay almış, yayın kurulunca kabul edilmiş yazılar yer alacaktır. Yayınlanmış yazıların her türlü sorumluluğu yazarlara aittir. İlk sayımızda, Sosyal Bilimlerin farklı alanları ve Bingöl ile ilgili toplam on bir makaleye yer verilmiştir. Değerli bilim insanlarının katkılarıyla yayın hayatına devam edeceğimizi umuyoruz.

Dergimiz, tüm işlemlerini e-posta aracılığı ile yürütmektedir. Gönderilecek çalışmalar için başvuru formunun (bkz. <http://www.sosbil@bingol.edu.tr/enstituler/sosyalbilimler/index.html>) doldurularak iletilmesi ve yazar/yazarlar tarafından imzalanarak posta yoluyla ulaştırılması gerekmektedir. Bu uygulama problem çıkmaması bakımından önemlidir.

Dergimizin yayımlanmasında desteğini esirgemeyen Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Gıyasettin BAYDAŞ'a teşekkürlerimizi bir borç biliriz. Dergimizin hakemliğini yapan bilim insanlarına, danışma kurulu üyelerine, çalışmalarının yayınlanması amacıyla dergimize gönderen akademisyenlere, derginin basım öncesi hazırlıklarını yapan Enstitü çalışanlarına ve emeği geçen tüm arkadaşlarımıza teşekkür ederiz.

Yrd. Doç. Dr. Yaşar BAŞ
Editör

İÇİNDEKİLER

İsmail BAKAN, Müslüme AKYÜZ, A. Melih EYİTİMİŞ, İnci Fatma DOĞAN.... Ekonomik Krizin İnsan Davranışları Üzerine Etkilerine Yönelik Malatya'da Bir Alan Çalışması <i>An Empirical Study In The City of Malatya Regarding The Effects of The Economic Crises on The Human Behaviours</i>	1
Reha SAYDAN, Sima NART, Abdulvahap BAYDAŞ Marka Bilinirliği, Markaya Duyulan Güven ve Marka İmajının Marka Sadakatine Etkisi: Cep Telefonu Sektöründe Bir Uygulama <i>Effect of Brand Awareness, Brand Trust and Brand Image to Brand Loyalty: An Application in Cellular Phone Sector</i>	25
Fatih KAPLAN, Yunus BULUT..... Türkiye’de Harcamalar Yöntemiyle Milli Gelir Tahmini: Eşanlı Denklem Modelleri ve Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi İle Tahmin <i>The Estimation of National Income in Turkey: Estimation through Simultaneous Equation Models and Generalized Moments Methods</i>	43
Ercan GÖN..... Kamu Kurumlarında Yeniden Yapılanmanın Müşteri Memnuniyetine Etkileri (İşkur Örneği) <i>The Impacts of Reengineering in The Public Establishments to Customer Satisfaction (Iskur Case Study)</i>	57
Kasım TATLILIOĞLU..... Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Servisinden Beklentiler Üzerine Bir Araştırma <i>A Research on Expectations From Psychological Counseling and Guidance Services</i>	79
Bilgehan PAMUK..... Xix. Yüzyılda Çapakçur (Bingöl) ve Yöresinde Ekonomik Faaliyetler: Madencilik ve Yaygın İş Kolları <i>The Economical Activities of Çapakçur (Bingöl) and Its Region in The 19 th Century: Mining and Common Job Branches</i>	103
Yaşar BAŞ Çapakçur (Bingöl), Genç ve Kiğı Çevresinde Bayındırlık Çalışmaları (1866–1916) <i>The Construction Works Around Çapakçur (Bingöl), Genç and Kiğı (1866–1916)</i>	117

Mehmet KAYA.....	
Bingöl Vilayeti'nin Kurulması ve İdari Yapılandırılması	
<i>The Establishment of Bingöl Province and Its Administrative Construction</i>	139
Ercan ÇAĞLAYAN.....	
Bingöl Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi II	
<i>A Bibliography on Bingöl</i>	149
Abdullah AYDIN.....	
Hanyalı Nûrî Osman'ın Sâkî-Nâmesi	
<i>The Sâkî-Nâme of Hanyalı Nûrî Osman</i>	167
Ahmet KAYINTU.....	
Lawrence Durrell'in Eserlerinde Türk İmgesi	
<i>Images of Turks in The Works of Lawrence Durrell</i>	193

EKONOMİK KRİZİN İNSAN DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ETKİLERİNE YÖNELİK MALATYA'DA BİR ALAN ÇALIŞMASI

An Empirical Study In The City of Malatya Regarding The Effects Of The Economic Crises On The Human Behaviours

İsmail BAKAN¹, Müslüme AKYÜZ², A. Melih EYİTMİŞ³, İnci
Fatma DOĞAN⁴

ÖZET

Dünyada ve ülkemizde krizler sağlık ve eğitim başta olmak üzere çeşitli sosyal hizmet alanlarında ve reel ücretler gibi önemli işgücü piyasalarında etkili olmaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmada, yaşanan krizlerin sosyo-ekonomik alan üzerine etkilerinin saptanması, sosyo-ekonomik alandaki değişmelerin dikkate alınarak krizlerin insan davranışları üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi, ortaya çıkan sorunların giderilebilmesi yönünde önlemlerin alınması ve yaşanacak bir sonraki krizin toplum üzerindeki etkisinin asgari seviyeye düşürülebilmesi yolunda stratejilerin belirlenmesi üzerine odaklanılmıştır. Bu amaçla Malatya bölgesindeki 10 mahallede daha önceden belirlenen gelir ve meslek gruplarına göre seçilen 500 kişiye anket uygulanmıştır. Ancak bu anketlerden 350'si geri dönmüş ve değerlendirmeye alınmıştır. Katılımcıların ankette yer alan sorulara verdikleri cevaplardan hareketle krizler hakkındaki genel görüşlerini değerlendirmek ve krizin insan davranışları üzerinde bir etkisinin olup olmadığını tespit edebilmek için t testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda krizden etkilendiğini ifade eden bireylerle krizin etkisinin olmadığını düşünen bireylerin, ekonomik, sağlık ve sosyal yaşantı algılamaları arasında anlamlı farklılıkların bulunduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kriz, Ekonomik Kriz, İnsan Davranışları, Kriz ve İnsan.

ABSTRACT

Economics crises in the world and in Turkey become affective in labor market such as especially social service areas as health and education and

¹ Prof. Dr., KSÜ, İİBF, İşletme Bölümü Öğretim Elemanı, ibakan63@hotmail.com

² muslumeakyuz@hotmail.com

³ Öğr. Gör., KSÜ, İİBF, İşletme Bölümü Öğretim Elemanı a_melih@hotmail.com

⁴ Arş. Gör., KSÜ, İİBF, İşletme Bölümü Öğretim Elemanı ikurtulgan@hotmail.com.

current pay levels. So, this study concentrates on finding out the effects of theeconomic crises on the social-economical areas, taking precautions for solving the problems occured and deciding the strategies for reducing the effects on the society. Fort his aim, the questionnaires were applied to the 500 people living in 10 different districts in the city of Malatya, sellected pre-determined income and occupation groups. However, 350 of these questionnaires were turned back and taken for the further analyses. In order to find out the general ideas of the participants and effects of the economic crises on human behaviour the statistical analyses of t test was used. As a result of the study, it is concluded that there is statistically significant differences on economic, health and social life perceptions of the one group of people who believe they have been affected by the crises and the other group who believe they have not.

Key words: *Cris, Economic Cris, Human Behaviour, Crises and People.*

1. EKONOMİK KRİZ KAVRAMI

Dünyada finansal alanda başlayan ve giderek tüm sektörlerde etkisini gösteren ekonomik krizler ülke ekonomilerinde varolan sorunların krizle birlikte daha da derinleşmesine neden olmaktadır (Türkiye İşçi Sendikaları, 2008: 1). Bu krizler, ekonomik ve sosyal hayatta şiddetli ve derin durgunlukların yaşanmasına yol açmaktadır (Sütütemiz vd., 2009: 31). İlk olarak 1711 yılında İngiltere’de Latin Amerika’ya ürün satmak için kurulmuş “Güney Deniz Kumpanyası” işletmesinin, tedarikçileriyle ve hissedarlarıyla yaşadığı sorunlarla ülke ekonomisine önemli ölçüde zararlar vererek iflas etmek zorunda kalmasıyla gündeme gelen kriz kavramı, ülkeler açısından önemli hale gelmiş ve sıkça kullanılmaya başlanan kavramlardan bir tanesi olmuştur (Zerenler ve Iraz, 2006: 249).

Günümüzde artan sıklıkları ve verdikleri zararlar nedeniyle önemli bir sorun haline gelen kriz (Küçük ve Bayuk, 2007: 798), önceleri tıp alanında kullanılmış ardından sosyal bilimler literatürüne girmiştir (Ertekin, 1993: 87). Bilim dalları tarafından krizi açıklayabilmek için yapılmış farklı bazı tanımlar bulunmaktadır ve sosyal bilimlerin kapsamı içinde yer alan pek çok diğer alanda olduğu gibi kriz kavramı üzerinde de bir tanım birliğine varılamadığı görülmektedir (Pira ve Sohodol, 2004: 23). Yapılan tanımların genel bir sentezi yapıldığında kriz, içinden çıkılması zor durum, belirsizlik, karışıklık duyguları yaratan beklenmedik, birdenbire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişmeler ve tehlikenin ortaya çıkabilme durumu olarak tanımlanmaktadır (Dinçer, 2003: 405; Küçük ve Bayuk, 2007: 800). Beklenilmeyen ve önceden sezilmeyen, hızlı bir şekilde cevap verilmesi ve yönetilmesi gereken, sistemlerin karar ve uyum mekanizmalarını yetersiz hale getirerek işletmeleri zor durumda bırakan, mevcut

değerlerini ve amaçlarını tehdit eden gerilim durumu olarak ifade edilmektedir (Özdevecioğlu, 2002: 94). Aynı zamanda kriz, reform gerektiren istikrarsız, kurumun rutin sistemini bozan acil bir durum olarak da ifade edilmektedir. Sübjektif yaklaşıma göre, kurum yönetiminin sezgi ve algılamalarına, objektif yaklaşıma göre de, kurum sisteminin alt sistemlerinden birinin bozulmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Vergiliel Tüz, 1996: 3). Yapılan tanımlar ışığında krizi yaşanan olağan gerilimlerden ayıran bazı temel özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar (Can,1994: 300):

- Kriz, önceden sezilmeyen ani bir değişikliği ifade eder.
- Krizde çabuk ve acele cevap verilmesi gerekir. Uygulanan standart karar mekanizmaları ile krize cevap verilemez.
- Meydana gelen değişim örgütün devamlılığını ciddi şekilde tehdit eder. Kriz, örgütün standart karar alma mekanizmaları ile aşılamayacağı için, acil müdahale gerektirir ve bu da karar alıcılarda gerilimi artırır, şeklidir.

Ekonomi bilimine göre ise kriz; bir ülkedeki arz-talep dengesinin bozulması, ekonomideki yapısal faktörlerle, ekonominin finansal kesimi arasındaki uyumsuzluk olarak adlandırılmaktadır (Altuğ, 1994: 38). Ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların, makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması demektir. Bir başka ifade ile ekonomik kriz, en küçük ekonomik birimden en büyüğüne doğru iç ve dış borçların arttığı, işsizliğin büyüdüğü, fiyatların yükselip düştüğü, üretimin artıp azaldığı dönemin bir görünümüdür (Kaya, 2002: 212).

Ekonomik krizler çok değişik şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Üretimde hızlı bir daralmanın olması, fiyatlar genel seviyesinde yaşanan ani düşüşler, iflaslar, işsizlik oranındaki ani artışlar, ücretlerde gerileme, borsada çöküş, açıktan hareketler vb. faktörler, ekonomik krizlerin başlıca örneklerindedir (Aktan, 1999: 4).

2. EKONOMİK KRİZ VE İNSAN DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Gerek ülke gerekse birey düzeyinde pek çok yıkıcı etkisi olan ekonomik krizler temel olarak işsizlik, gelirin azalması, sosyal sınıflar arasındaki gelir dağılımı adaletsizliğinin artması, yoksulluğun artması, bunların sonucunda hayat standartlarının değişmesi gibi hayatı etkileyen sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (WHO 1998; Marshall 1998; Davas vd., 2003: 6). Bu sonuçların etki alanları büyüdükçe yaşanan krizler önemli bir sosyal sorun olarak kabul edilmektedir. Çünkü ekonomik krizlerin ülke üzerindeki etkileri krizle birlikte ortaya

çıkmasına rağmen, bu etkiler kısa ve uzun dönemde çeşitli durumlar için farklı özellikler taşıyabilmektedir.

Ekonomik krizler öncelikle insanların işsiz ve parasız kalma düşüncesine kapılmalarını sağlamakta, onların temel içgüdülerinin güvenini tehdit etmektedir (Küçük ve Bayuk, 2007: 800). Ekonomik krizler, işsizlik sorununu had safhaya getirerek yaşam koşulları bakımından insanlara olumsuz sonuçlar sunmaktadır (Kızmaz, 2006: 74). İşsizlik sorunu ile karşı karşıya kalan çalışanlar yaşam tarzlarını sorgulamaya ve gelecekle ilgili kaygı duymaya başlamaktadırlar. Çünkü mevcut yaşam standartlarını kaybedecekleri düşüncesi içinde gelecekle ilgili garantiye almak ve geleceğe güvenmek isterler (Budak, 2008). Öncelikle geçim kaygısı, bunun gerisinde yaşamlarını devam ettirme dürtüsü ile çalışan insanlar çalışmama psikolojisi ile çeşitli sorunlar yaşarlar. Temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacağı endişesinden dolayı hayal kırıklığı içinde gergin, agresif ve saldırgan davranışlar sergileyebilirler (Aytaç ve Keser, 2002: 2). Her gün işe giderken "bugün kim işten çıkarılacak, acaba ben mi?" diye düşünerek endişeli, gergin ve kaygılı bir ruh haline bürünebilirler. Böyle bir durumda da insanların iş verimleri düşer, motivasyonları azalır ve sağlıkları bozulur. İnsan sağlığına yönelik tehditleri içeren kriz ortamı ve bunun yarattığı işten çıkarılma kaygısı zamanla çalışanların ruhsal sağlıklarının da bozulmasına yol açar, bu da ortaya çıkan sorunların etkin değerlendirilmelerini ve çözüme kavuşturulmalarını engeller (Aslan vd., 2007: 72). Stres bozuklukları, depresyon, umutsuzluk, içe kapanma, öz saygı yitimi, bunaltı ve davranış bozuklukları gibi ruh sağlığı sorunları yaşanır (Kaya ve Binbay, 2006; Ulaş, 2008). İntiharlar üzerinde bile doğrudan işsizliğin dolaylı olarak ekonomik krizlerin etkisi olduğu bilinir (Grint, 1995: 50). Örneğin işsizlik ve intihar arasındaki nedensel ilişkiyi araştıran bir çalışmada, "İşsiz olan bireylerin çalışanlara göre intihara bağlı ölümlerinin 2-3 kat arttığını" tespit edildiğini ifade eden Ulaş (2008), intiharın ekonomik krizle ilişkisinin ele alındığı bir araştırmaya göre, 1997 Güney Doğu Asya krizi sonrasında Kore'de intihar oranlarının % 63 oranında arttığını dile getirmiştir. Bu şekilde işle ilgili ruhsal sorunlar yaşayan insanların yaşadıkları bu sorunlar ev ve özel yaşamlarına da yansıtacağından dolayı aile içi gerginliklerin ve çatışmaların yaşanması da kaçınılmaz olur. Bunların yanı sıra iş hayatındaki sorunlar insan yaşamının diğer boyutlarını da etkileyebilir. Yapmak istedikleri konusunda kararsızlıklar yaşayan ve risk almaktan kaçınan insanlar kendilerini garantide hissetmedikleri için para harcamaya çekinirler. Bu da ekonominin çıkmaza sürüklenmesine neden olur (Budak, 2008).

Ekonomik krizler sadece işsizliğin artmasına yol açmakla kalmazlar, aynı zamanda insanların yaşam standartlarına ilişkin bir düşüşe de neden olurlar (Kızmaz, 2006: 75). Ekonomik kriz sebebiyle işyerlerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak önemli ölçüde azaltılması, faaliyetlerin tamamen veya kısmen geçici olarak durdurulması halinde oluşan (Kara, 2009: 1) işsizlik, sonuçta yoksulluğun yaşanmasına neden olur. Kriz dönemlerinde başta maddi olmak üzere yaşanan zamana göre değişen insanların asgari ihtiyaçlarının karşılanamaması demek olan yoksulluğun artması ve yoksulluğun en doğrudan sonucu sayılabilen açlık ile insanlar yaşam desteğinin tehdit edildiği duygusunu yaşarlar. Açlık ta ilk insandan beri bilinen ve insan gelişimi için önem taşıyan organizma cevabıdır. Açlık sırasında önce “mide bölgesinde kazanma”, “baş ağrısı”, “huzursuzluk”, “sinirlilik”, “halsizlik” gibi bulgular belirir, organik ve ruhsal huzursuzluk yaşanır ve bu durumlarda geleceğe tesir edecek sorunlar ortaya çıkar (Hatun, 2002: 7). Enfeksiyon hastalıklarına zemin hazırlanır ve bu yolla ölümler meydana gelir. Özellikle beş yaş altı çocuklarda açlık sonucu enfeksiyon-malnütrisyon kısır döngüsü binlerce ölüme neden olur. Bunun yanında gebe kadınlardaki açlık sorununun daha fazla ve daha ciddi boyutlarda görülmesi sonucu hem kadın sağlığı hem de bebeğin sağlığı bozulur (Davas vd., 2003: 10). Yani yoksulluk ekonomik krizlerin insanların sağlığı üzerindeki en önemli etkisini oluşturan unsurlardan biri olmaktadır. 1990 yılından sonra Rusya’da yaşanan tüberküloz ve difteri salgınları ile Küba’da ambargo sonrasında çocukluk çağı pnömonilerinde artış gözlenmesi de ekonomik krizin sağlık üzerine en net olarak tanımlanmış sonuçlarından (Lodahl, 2000; Garfield ve Santana, 1997; Tulchinsky ve Varavikova, 1996; Davas vd., 2003: 13).

Yoksulluğun açlık dışında manevi yaşamda açtığı en büyük yaralardan birisi de yoksulluk nedeniyle insanların onurlarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaları durumudur. Ne var ki ekonomik krizler sonucunda gelir dağılımında ortaya çıkan eşitsizlikler insanlar üzerinde olumsuz etkiler yaratarak onları suç işlemeye yönlendirmekte (Kızmaz, 2006: 76) ve kendilerine olan saygılarını, onurlarını kaybetmelerine neden olmaktadır. Ekonomik krizler sonucunda koşulların kötüye gitmesiyle beraber insanların suç işleme oranları artma eğilimi göstermektedir. Bir işe sahip olamamak veya yaşam standartlarının düşmesi ve geliştirilmesinin engellenmesi suç işlemeye yol açmaktadır. İşsiz kalan insanların suç işlemekten elde edecekleri kazanç beklentilerini, hukuki anlamda bir kuralı ihlal etmenin getireceği cezai sorumluluğa değer kabul etmesi suç oranlarını daha da artırmaktadır (Beki vd., 1999: 404; Croall, 1998: 103-104; B.Chester, 1994: 100; Kızmaz, 2006: 79).

İşsizlik, yoksulluk, açlık, ruhsal sorunlar gibi toplumda sosyoekonomik etkiler bırakan ekonomik krizlerin sadece bu etkilerle sınırlı olmadığı da bir gerçektir. Örneğin, krizlerle karşılaşan ülkelerde, krizlerin derinliğine bağlı olarak ülkenin aniden artan dış kaynak ihtiyacı sonucunda uluslararası finans kuruluşlarının ülke ekonomi politikalarının belirlenmesinde artan rolü ve bunun yarattığı bağımlılık duygusu, ülkenin kendi sorunlarını çözme istek ve yeteneklerinin aşınması gibi etkiler de krizin sosyoekonomik etkilerinin tam anlamıyla anlaşılmasının temel önkoşulu sayılmalıdır. Ayrıca krizlerin, sosyoekonomik etkilerinin incelenmesinde göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus, kapsanacak zaman aralığıyla ilgilidir. Krizlerin sosyoekonomik etkisi, finans piyasaları ve reel sektör göstergeleri üzerindeki etkilerinden bir sonraki aşamada hissedildiği için, bu etkilerin tümüyle ortaya çıkması için yeterli sürenin geçmesi gerekmektedir. Kriz sonrasında, hükümetlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının sosyoekonomik alandaki gelişmelere duyarlılık derecesinin iyi anlaşılması da, bu tutumun kriz öncesinden başlayan bir süreklilik içinde incelenmesini gerekli kılmaktadır (Koyuncu ve Şenses, 2004: 3-4).

Ekonomik krizlerin neden olduğu sosyoekonomik etkiler bakımından Türkiye’deki durum incelendiğinde de özellikle 1980, 1994, 2001 ve 2004 ekonomik krizlerinin ülke ekonomisini ve özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük kesimleri olumsuz etkilediği görülmektedir (Ulaş, 2008). Özellikle Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizlerden sonra Türkiye’de pek çok birbiriyle ilişkili sosyoekonomik sorunların yaşandığı bilinmektedir. Bu sorunların içerisinde de özellikle işsizlik ve beyin göçü, son derece önemli ve ciddi boyutlardadır (Işığçok, 2002).

Krizlerin sosyoekonomik etkilerinin gözardı edilemeyecek kadar büyük olması sebebiyle gerek ulusal gerekse uluslararası düzlemlerde krizlerin dikkate alınması ve önlenmesi yönünde çözümlerin geliştirilmesine gayret gösterilmesi gerekmektedir (Koyuncu ve Şenses, 2004: 39). Kriz dönemleri için uygulamaya konması gereken bir plan yapılması ve bu planların sadece kriz dönemi yaşandığında değil, kriz yaşanmadan önce hazırlıklı olunması ve ilk şokun mümkün olduğunca az zararla atlatılması açısından da önem taşıdığı göz önüne alınmalıdır (Küçük ve Bayuk, 2007: 800).

3. ALAN ÇALIŞMASI

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ ve YÖNEMİ

Doğu Anadolu Bölgesinin en gelişmiş illerinden birisi olan Malatya’da yürütülen bu araştırma, krizin ekonomik, sosyal ve sağlık

konularına ilişkin insan davranışları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma kendi içerisinde iki alt kısımda incelenmiştir. Birinci kısımda; araştırmanın önemi, amacı ve yöntemi anlatılmıştır. İkinci kısımda ise araştırma bulgularının istatistikî açıdan analiz edilmesi, yorumlanması ve araştırma sonuçlarının genel olarak değerlendirilmesi üzerinde durulmuştur.

3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmada, yaşanan ekonomik krizlerin toplum üzerindeki etkisini açığa çıkarmak ve bireylerin yaşanan krizlerden dolayı ekonomik, sosyal ve sağlık alanında yaşadığı değişiklikleri ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Krizlerin insan davranışları üzerine etkileri konulu araştırmaların, Türkiye’de sınırlı sayıda olması, bu araştırmanın seçilmesinde en önemli nedenlerden birisi olmuştur. Bu araştırmada özellikle, yaşanan ekonomik krizlerin insan davranışları üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması planlanmıştır.

Yaşanan krizlerin, insan davranışları üzerine etkilerinin saptanması ve bu saptamalar çerçevesinde tavsiyeler geliştirilmesi, yaşanacak bir sonra ki krizde izlenecek stratejileri belirlemek için yararlı olacaktır. Yaşanan krizler sonucunda ortaya çıkan sorunlar tanımlanırsa ve nasıl bir çözüm önerisi getirileceği biliniirse, ortaya çıkan sorunların çözümü de o kadar kolay olur.

3.1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklem

Araştırma sonuçlarının etkin ve tutarlı olması, araştırma sürecinde izlenen yöntemle yakından ilişkilidir. Bu nedenle, araştırma yönteminin ayrıntılarıyla açıklanması, elde edilen verilerin değerlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Araştırmanın amaçlarını gerçekleştirmek ve hipotezleri sınamak için, veri toplama aracının geliştirilmesi, araştırma örnek kütesinin belirlenmesi, anket formlarının hazırlanıp hazırlanan formların katılımcılar tarafından doldurulması, cevaplanan anket formlarındaki verilerin kodlanması, düzenlenmesi ve verilerin analiz edilmesinde kullanılacak istatistiksel analizlerin tutarlılığı, araştırmanın güvenilirliği açısından oldukça önemlidir.

Araştırmanın evrenini, 2010 verilerine göre Malatya il merkezinde yaşayan 468.310 kişi oluşturmaktadır. Evren sayısı çok büyük olup çok geniş bir coğrafyaya dağıldığından örneklemin belirlenmesi oldukça zorlaşmaktadır. Bu nedenle, örneklem seçiminde rastgele ve amaçlı kümelendirme yöntemi birlikte kullanılmıştır. Örneklem seçimini yapmak için önce Malatya merkez mahalle sayısı tespit edilmiştir. Malatya

merkez mahalle sayısının 83 olduğu saptanmıştır. Mahalle sayısı belirlendikten sonra ilin coğrafi durumuna göre 10 temel mahalle belirlenmiştir. Bunlara ek olarak, seçilen 10 mahallede daha önceden belirlenen gelir ve meslek gruplarına göre anket uygulanacak 500 kişi tespit edilmiştir. Anket formunun bir kısmı zaman kısıtı nedeniyle deneklere bırakılmış, büyük çoğunluğu ise yüz yüze görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Elde edilen anket sayısı 350 olarak gerçekleşmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, anket yönteminden yararlanılmıştır. Uygulanan anket formu, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini, katılımcılar açısından yaşanan ekonomik krizlerin toplum üzerindeki etkilerini ve yaşanan krizlerden dolayı katılımcıların ekonomik, sosyal ve sağlık alanında yaşadığı değişiklikleri ölçmek için hazırlanan, soru ve önermelerden oluşmaktadır.

Veriler tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistik bazında ele alınmıştır. Bu nedenle demografik soruların ve krizden etkilenme oranlarını belirlemeye yönelik Likert Ölçeğindeki maddelerin frekans dağılımları ele alınmıştır. Çıkarımsal istatistik bazında verilere öncelikle güvenilirlik testi uygulanmıştır. Test sonucunda genel güvenilirlik katsayısı (Alpha Cronbach testi) 0,911 olarak saptanmıştır. Bu sonuç oldukça güvenilir sınırlar içindedir. Bunlara ek olarak verilerin istatistiksel analizinde t testi uygulanmıştır. Değerlendirmelerde anlamlılık düzeyi olarak $p < .05$ kabul edilmiştir.

3.1.3. Araştırmanın Dayandığı Hipotezler

Malatya ili merkez ilçesinde gerçekleştirilen bu alan araştırmasında özellikle krizin toplum hayatı ve bireysel davranışlar üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla geliştirilen hipotezler şunlardır;

H1. Krizden etkilendiğini ifade eden bireylerle krizden olumsuz etkilenmediğini düşünen bireylerin, ekonomik hayat algılamaları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H2. Krizden etkilendiğini düşünen bireylerle krizden olumsuz etkilenmediğini düşünen bireylerin, sağlık ve sosyal yaşantı algılamaları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

3.2. Bulgular ve Yorum

3.2.1. Araştırma Grubunun Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Araştırmanın bu kısmında, araştırma grubunun demografik özelliklerine yer verilmiştir. Malatya merkez ilçesinde 10 mahallede gerçekleştirilen krizin insan davranışları üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla yapılan bu alan araştırmasında katılan bireylerin %36'sının

bayan, % 64'ünün ise erkek olduğu gözlemlenmiştir. Gelir ve meslek gruplarına göre belirlenen hedef kitlenin yaş grupları genel olarak 45 yaşın altındakiler (% 80,3) oluşturmaktadır. 45 yaşın üstündeki katılımcıların oranı sadece % 19,7'dir. Anket uygulanan grubun çoğunluğunun (% 63,7) lise ve daha alt düzeyde eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir. Aynı verilerden yola çıkılarak belirlenen bir diğer sonuç ise anket katılımcılarının % 62,6'sının evli olduğudur.

Tablo 1. Araştırma Grubunun Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Genel Bilgiler	Sayı	%	Genel Bilgiler	Sayı	%
YAŞ GRUPLARI			EĞİTİM DÜZEYİ		
25 yaş altı	72	20,6	İlköğretim	63	18,0
25-34	119	34	Lise	160	45,7
35-44	90	25,7	Yüksekokul	49	14,0
45-54	45	12,9	Lisans	62	17,7
55+	24	6,8	Yüksek Lisans	13	3,7
			Doktora	3	0,9
CİNSİYET			MEDENİ DURUM		
Kadın	126	36	Evli	219	62,6
Erkek	224	64	Bekâr	114	32,6
			Diğer	17	4,8
ÇOCUK SAYISI			KRİZDEN		
0	144	41,2	ETKİLENME		
1	50	14,3	DURUMU	128	36,6
2	80	22,8	Kesinlikle etkiledi	132	37,7
3	50	14,3	Etkiledi	75	21,4
4	16	4,6	Hiçbir şey değişmedi	14	4,0
5ve üzeri	10	2,8	Olumlu yönde etkiledi	1	0,3
			Kriz sayesinde zengin		
AYLIK GELİR			MESLEK		
0-500 TL.	36	10,3	Memur	101	28,9
501-1000 TL.	146	41,7	Esnaf	62	17,7
1001-1500 TL.	90	25,7	İşçi	112	32,0
1501-2000 TL.	37	10,6	Emekli	28	8,0
2001- 2500 TL.	14	4,0	İşsiz/İş arıyorum	47	13,4
2501-3000 TL.	16	4,6			
3001 TL +	11	3,1			

Malatya merkez ilçesinde 10 mahallede gerçekleştirilen krizin insan davranışları üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla yapılan bu alan araştırmasında katılan bireylerin % 36'sının bayan, % 64'ünün ise erkek olduğu gözlemlenmiştir. Gelir ve meslek gruplarına göre belirlenen hedef kitlenin yaş grupları genel olarak 45 yaşın altındakiler (% 80,3) oluşturmaktadır. 45 yaşın üstündeki katılımcıların oranı sadece % 19,7'dir. Anket uygulanan grubun çoğunluğunun (% 63,7) lise ve daha alt

düzye eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir. Aynı verilerden yola çıkılarak belirlenen bir diğer sonuç ise anket katılımcılarının % 62,6’sının evli olduğudur.

Anketten elde edilen ve önemli görölen bir diğer sonuç ise araştırmaya katılanlardan yaşanan krizin kendilerini “kesinlikle etkiledi” (% 36,6) ve “etkiledi”(% 37,7) diyenlerin oranının (% 74,3) hayli yüksek olmasıdır. Her ne kadar etkileme düzeyleri bir tek soruyla tespit edilemese de bu sorudan ortaya çıkan sonuç Malatya’da yaşayan ve ankete katılan bireylerin 3/4’ü krizden bir şekilde etkilenmişlerdir. Krizden bu denli etkilenmelerini de araştırmaya katılanların % 77,7’sinin aalık sınırında olması (1500 TL ve altında gelir elde edenler), % 91,3’ünün ise yoksulluk sınırının altında (2500 TL ve altında gelir elde edenler) olması gösterilebilir. Ayrıca ankete katılan bireylerin meslek grupları dikkate alındığında çoğunluğun (% 58,9) emekli, memur ve işçi gibi sabit ücretli bireylerden oluştuğu görölmektedir.

3.2.2. Araştırma Grubunun Krizin Toplum Üzerindeki Etkileri İle İlgili Görüşleri

Ekonomik krizin insan davranışları üzerindeki ekonomik ve sosyal etkilerini tespit edebilmek amacıyla yapılan çalışmada bir dizi genel soruna yer verilmiş ve katılımcılardan 1 den 7’ye kadar bir dereceleme yapmaları istenmiştir. Araştırmacıardan 1 krizin etkisi en fazla, 7 ise krizin etkisi en az olarak değerlendirmeleri istenmiştir. Araştırma grubunun, “Krizin toplum üzerindeki etkileri ile ilgili görüşleri”, Tablo 2’de verilmiştir. Tablo oluşturulurken her yapılan tercih puanlanmak yerine genel içerisindeki payı ve aritmetik ortalaması kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan katılımcılardan bir kısmı, krizin en büyük etkisini (1 en önemli etki) % 37,7 ile “İşsizliğin artması” şeklinde belirtirken, % 22,3’ü “Ekonomik sorunların artması”, % 14,3’ü “şiddetin artması”, % 12’si “Toplum yapısının bozulması”, % 11,7’si “Göçlerin artması”, % 10,9’u “İntihar ve boşanmaların artması”, % 8,9’u “Aile yapısının bozulması” şeklinde ifade etmişlerdir. Bununla birlikte araştırmada ortaya çıkan bir başka bulgu ise katılımcıların beyanına göre, krizin toplum üzerinde en az etkisinin (7 en önemsiz etki) intihar ve boşanma oranları üzerindeki (% 22,9) etkisi olarak belirtilmiştir.

Araştırmaya dahil olan grubun krizin toplum üzerindeki etkisine ilişkin vermiş olduğu yanıtların aritmetik ortalamalarına göre yapılan değerlendirmede en önemli etki olarak “işsizliğin arttığı” (AO=3,07) tespitinde bulunulmuştur. İşsizlik her ne kadar anket katılımcıları tarafından ilk sırada yer alan sorun olarak belirlense de ekonomik zorlukların artması da (AO=3,43) önemli bir etki olarak değerlendirilmiştir. Bu iki temel sorunun yanında katılımcılar aile

yapısının bozulmasını (AO=3,94) krizin ortaya çıkardığı bir başka sorun olarak değerlendirmişlerdir.

Tablo 2. Araştırma Grubunun Krizin Toplum Üzerindeki Etkileri İle İlgili Görüşleri

GÖRÜŞLER	1	2	3	4	5	6	7	AO
	% n	% n	% n	% n	% n	% n	% n	
• Şiddet Arttı	14,3 50	9,4 33	12,3 43	14,9 52	19,1 67	16,3 57	13,7 48	4,19
• Göçler Arttı	11,7 41	9,4 33	12,6 44	14,0 49	14,3 50	15,7 55	22,0 77	4,53
• İşsizlik Arttı	37,7 132	18,3 64	8,9 31	5,7 20	6,0 21	11,1 39	12,3 43	3,07
• Toplumun yapısı bozuldu	12,0 42	12,3 43	19,1 67	15,7 55	16,3 57	14,6 51	10,0 35	3,96
• Aile yapısı bozuldu	8,9 31	12,0 42	22,6 79	17,7 62	18,6 65	12,3 43	8,0 28	3,94
• Ekonomik zorluklar arttı	22,3 78	22,3 78	11,7 41	11,1 39	10,6 37	10,3 36	11,7 41	3,43
• İntihar ve boşanma oranları arttı	10,9 38	11,7 41	8,9 31	18,9 66	13,4 47	13,4 47	22,9 79	4,44

1 en önemli etki, 7 en az önemli etki

Yapılan çalışmada katılımcılardan krizin etkisi olabilecek birçok unsuru değerlendirmesi istenmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında ortaya çıkan bir başka sonuç ise, bazı unsurların katılımcılar tarafından krizde daha az etkili olduğunun belirlenmesidir. Krizin toplum üzerinde işsizlik, ekonomik zorluklar ve aile yapısını bozduğu yönünde önemli etkisi olduğunu belirten anket katılımcıları, bu unsurlara oranla toplumsal yapının bozulmasını ve şiddetin artmasını ise daha az etkili olduğunu beyan etmişlerdir. Katılımcıların derecelendirdiği unsurlar içerisinde son sırada ise “Göçler arttı” (AO= 4,53) ve “İntihar ve Boşanma Oranları Arttı” (AO=4,44) unsurları olmuştur.

3.2.3. Krizin Ekonomik Algısı

Krizin ekonomik hayatta ortaya çıkardığı değişikliklerin katılımcılar tarafından değerlendirmesini yapabilmek amacıyla araştırmada kullanılan anket formunda bir dizi önermeye yer verilmiştir. Bu amaçla oluşturulan önermelerin katılımcılar tarafından öncelikle daha sağlıklı değerlendirilmesini sağlamak amacıyla, ölçüğe ekonomik anlamda yaşanması muhtemel sorunun krizle bir alakasının olmayacağı ya da bireyin bu soruna maruz kalmadığı göz önünde bulundurularak “böyle bir sorun yaşamıyorum” seçeneği eklenmiştir. Anket değerlendirmelerinde bu seçeneği işaretleyen bireylerin ana gruptan

ayrılmaları sağlanarak daha sağlıklı sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan ekonomik anlamda yaşanabilecek durumlara ilişkin verilen önermeleri bireylerden “1= Krizin çok önemli oranda etkisi var”, “2= Krizin etkisi var”, “3= Kararsızım”, “4= Kriz olmasa da yaşanacak bir olay” ve “5=Yaşadıklarımda Krizin etkisi yok” seçeneklerinden kendilerine uygun olanlarının işaretlenmesi istenmiştir. Anket değerlendirmelerinden elde edilen sonuçlar tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Anket Katılımcılarının, Krizin Ekonomik Etki Değerlendirmeleri

GÖRÜŞLER	*Sorun yaşamadım	**Sorun yaşadım					
	0 % n	1 % n	2 % n	3 % n	4 % n	5 % n	T %
İşimi kaybettim	51,7 181	58,0 98	23,1 39	3,5 6	6,5 11	8,9 15	100 350
Birikim yapamıyorum	16,9 59	41,2 120	34,0 99	8,6 25	9,3 27	6,9 20	100 350
Borçlanmaya başladım	29,4 103	42,9 106	26,3 65	13,0 32	11,3 28	6,5 16	100 350
İkinci bir işte çalışmaya başladım	44,3 155	49,2 96	19,0 37	11,2 22	10,3 20	10,3 20	100 350
Ailemden destek almaya başladım	35,7 125	43,1 97	28,4 64	10,7 24	11,1 25	6,7 15	100 350
Harcamalarımı kısıtım	15,1 53	45,8 136	30,0 89	7,4 22	7,7 23	9,1 27	100 350
Alım gücüm azaldı	17,4 61	42,9 124	30,8 89	8,0 23	12,8 37	5,5 16	100 350
Aile bireylerinden işsiz kalanlar olduğu için destek oluyorum	42,0 147	42,4 86	23,2 47	9,8 20	13,8 28	10,8 22	100 350
Arabamı sattım	50,0 175	43,4 76	24,0 42	13,1 23	6,9 12	12,6 22	100 350
Var olan birikimlerimi harcadım	26,6 93	42,4 109	27,2 70	12,5 32	10,9 28	7,0 18	100 350
Geçimimi sağlamak için kredi aldım	39,7 139	41,2 87	28,0 59	7,1 15	13,3 28	10,4 22	100 350
Kredi kartımı son limitine kadar kullandım	36,0 126	40,6 91	27,2 61	8,1 18	11,6 26	12,5 28	100 350
Daha da yoksullaştım	28,0 98	38,9 98	25,0 63	13,1 33	7,5 19	15,5 39	100 350

***Tüm katılımcılar içerisindeki oran**

**** Katılımcılardan krizin etkisini değerlendirenlerin oran**

Ölçek: 0=Böyle bir sorun yaşamıyorum, 1= Krizin çok önemli oranda etkisi var, 2= Krizin etkisi var, 3= Kararsızım, 4= Kriz olmasa da yaşanacak bir olay, 5=Yaşadıklarımda Krizin etkisi yok.

Araştırma kapsamında anketi cevaplayanlar arasında yapılan değerlendirmelerde, katılımcıların yaşadıkları ekonomik olayların krizle alakasının olmadığını belirtenlerin oranı, en yüksek “işimi kaybettim” (% 51,7) seçeneğinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların yaşadıkları olayları ekonomik krizle ilişkilendiren bireyler arasında yapılan değerlendirmede de “işimi kaybettim” (% 58,0) yine en yüksek katılımın sağlandığı seçenek olarak katılımcılar tarafından rapor edilmiştir. Ankete katılıp değerlendirmelerde bulunan bireylerin tamamına yakını yaşadıkları ekonomik sorunları büyük oranda (% 60’ın üzerinde) krizle ilişkilendirmişlerdir.

Ekonomik anlamda yaşanabilecek değişimleri değerlendiren anket katılımcılarından “krizin çok önemli bir etkisi var” ve “krizin etkisi var” seçeneğini işaretleyenler birlikte ele alındığında en yüksek katılım “işimi kaybettim” (% 81,1) seçeneğinde tespit edilirken, bunu sırasıyla “harcamalarımı kısıtım” (% 75,8) ve “birikim yapamıyorum” (% 75,2) önermeleri takip etmiştir. Anket katılımcılarından ekonomik bir değişiklik yaşadığını belirten ancak bu sorunun “kriz olmasa da yaşanacak bir olay” ve “yaşadıklarımda krizin etkisi yok” seçeneklerini işaretleyenler içerisinde en yüksek katılımın sağlandığı önerme, “aile bireylerinde işsiz kalanlar olduğu için destek oluyorum” (24,6) olurken, bu önermeyi “kredi kartımı son limitine kadar kullandım” (24,1) ve “geçimimi sağlamak için kredi aldım” (% 23,7) önermeleri takip etmiştir.

Yapılan çalışmada anket kapsamına alınan bireyler krizden ekonomik anlamda etkilendiklerini beyan etmişlerdir. En büyük etki olarak işlerini kaybettiklerini belirtmişlerdir. Krizlerde işletmelerin yaşadıkları sorunları azaltabilmek amacıyla ilk yaptıkları tasarruf ölçek ekonomisi uygulamaktır. Bu bağlamda ankete cevap veren bireylerinde bu doğrultuda beyanda buldukları görülmektedir. Bu çalışmanın devamı olabilecek nitelikteki çalışmalarda ikame etkisinin (Biçerli, 200: 112), de gözlemlenebileceği düşünülmeli ve bu konuda çalışmalar yapılmalıdır.

3.2.4. Katılımcılarının Krizin Sağlık ve Sosyal Etki Algısı

Malatya merkez ilçede gerçekleştirilen bu çalışmada düzenlenen anket formunda krizlerin sağlık ve sosyal yaşantıda değiştirmesi muhtemel alanlar da belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla katılımcılara sağlık ve sosyal hayatı ilgilendiren farklı önermeleri değerlendirilmeleri istenmiştir. Bir önceki anket önermelerinde olduğu gibi burada da krizin salt etkisini tespit edebilmek amacıyla katılımcılara böyle bir sorun yaşamıyorum seçeneği de sunulmuştur. Ayrıca yaşanan sağlık ya da sosyal alandaki değişiklikler krizle ilgili olmayabileceği göz önünde bulundurularak kriz olmasa da yaşanacak bir durum ve yaşadıklarımda krizin etkisi yok seçenekleri yine ölçegin içerisinde yer almıştır.

Malatya merkez ilçede gerçekleştirilen bu çalışmada düzenlenen anket formunda krizlerin sağlık ve sosyal yaşantıda değiştirmesi muhtemel alanlar da belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla katılımcılara sağlık ve sosyal hayatı ilgilendiren farklı önermeleri değerlendirilmeleri istenmiştir. Bir önceki anket önermelerinde olduğu gibi burada da krizin salt etkisini tespit edebilmek amacıyla katılımcılara böyle bir sorun yaşamıyorum seçeneği sunulmuştur. Ayrıca yaşanan sağlık ya da sosyal alandaki değişiklikler krizle ilgili olmayabileceği göz önünde bulundurularak kriz olmasa da yaşanacak bir durum ve yaşadıklarında krizin etkisi yok seçenekleri yine ölçeğin içerisinde yer almıştır.

Tablo 4. Anket Katılımcılarının, Krizin Sağlık ve Sosyal Etki Değerlendirmeleri

GÖRÜŞLER	*Sorun yaşamadım		**Sorun yaşadım				
	0 % n	1 % n	2 % n	3 % n	4 % n	5 % n	T % n
• Sosyal faaliyetlerim azaldı	20,3 71	50,2 140	26,2 73	7,8 22	6,1 17	9,7 27	100 350
• Tatile gidemedim/gidemiyorum	22,3 78	38,2 104	32,4 88	8,8 24	9,6 26	11,0 30	100 350
• Ailemle yeteri kadar ilgilenemiyorum	28,9 101	41,0 102	26,9 67	12,0 30	11,2 28	8,8 22	100 350
• Aile bireylerine karşı saldırgan ve öfkeli bir tutum içindeyim	34 119	43,7 101	26,8 62	11,3 26	9,5 22	8,7 20	100 350
• Aile bireyleriyle iletişimim bozuldu	38,3 134	42,6 92	25,5 55	11,1 24	12,0 26	8,8 19	100 350
• Boşanmayı düşünüyorum	56,3 197	39,9 61	26,1 40	13,1 20	13,7 21	7,2 11	100 350
• Can ve mal güvenliğimden endişe ediyorum	42,6 150	38,5 77	27,5 55	15,5 31	13,0 26	5,5 11	100 350
• Ülkeyi terk etmeyi düşünüyorum	45,7 160	30,5 58	33,2 63	16,8 32	10,0 19	9,5 18	100 350
• Yaşadığım şehri terk etmeyi düşünüyorum	42,1 150	39,0 78	24,5 49	18,5 37	10,0 20	8,0 16	100 350
• Bir ebeveyn olarak görevimi yeteri kadar yapamadığımı düşünüyorum	40,0 140	39,5 83	30,0 63	9,5 20	11,0 23	10,0 21	100 350
• Dikkat sorunu yaşıyorum	35,4 124	38,5 87	30,5 69	9,4 21	9,7 22	11,9 27	100 350
• Çabuk sinirleniyorum	30,0 106	38,5 94	28,3 69	11,9 29	12,3 30	9,0 22	100 350

• Kendime olan güvenimi yitirdim	41,7 146	33,8 69	31,9 65	15,7 32	10,8 22	7,8 16	100 350
• İntihar etmeyi düşünüyorum	57,1 200	38,7 58	22,0 33	19,3 29	11,3 17	8,7 13	100 350
• İnsanlara olan güvenim azaldı	34,6 121	37,6 86	27,5 63	11,4 26	13,5 31	10,0 23	100 350
• Kendimi kontrol edemiyorum, psikolojimde ani değişiklikler oluyor	39,7 139	34,1 72	26,1 55	19,9 42	10,9 23	9,0 19	100 350
• Uykusuzluk çekiyorum	41,4 145	41,5 85	27,3 56	8,7 18	13,2 27	9,3 19	100 350
• Sigara ve alkol tüketimim arttı	40,9 143	42,0 87	23,2 48	15,5 32	11,6 24	7,7 16	100 350
• İşten atılma stresi ve korkusu yaşıyorum	42,9 150	42,5 85	25,5 51	11,0 22	14,0 28	7,0 14	100 350
• Gelecekte umutsuzum	33,7 118	34,1 79	30,2 70	14,1 33	12,5 29	9,1 21	100 350
• Sürekli ve şiddetli baş ağrısı çekiyorum	38,0 133	35,9 78	22,6 49	12,0 26	18,0 39	11,5 25	100 350
• Kendimi sürekli yorgun hissediyorum	33,7 118	34,1 79	30,2 70	15,1 35	10,3 24	10,3 24	100 350
• Mide rahatsızlığım arttı	42,6 149	37,3 75	27,4 55	14,4 29	14,9 30	6,0 12	100 350
• Kalp sorunlarım arttı	50,3 176	30,5 53	29,3 51	16,6 29	16,7 29	6,9 12	100 350
• Psikolojik sorunlarım arttı	38,9 136	38,3 82	30,4 65	14,0 30	8,4 18	8,9 19	100 350

***Tüm katılımcılar içerisindeki oran**

**** Katılımcılardan krizin etkisini değerlendirenlerin oranı**

Ölçek: 0=Böyle bir sorun yaşamıyorum, 1= Krizin çok önemli oranda etkisi var, 2= Krizin etkisi var, 3= Kararsızım, 4= Kriz olmasa da yaşanacak bir olay, 5=Yaşadıklarımda Krizin etkisi yok.

Yapılan anket çalışmasında katılımcılardan böyle bir sorun yaşamıyorum seçeneğini işaretleyenler göz önünde bulundurularak yapılan değerlendirmede ilginç bulgulara erişilmiştir. Anket katılımcıları verilen önermeler içerisinde en az yaşadığı sağlık ve sosyal yaşama dair sorunu “intihar etmeyi düşünüyorum” (% 57,1) önermesi olurken, bu sorunu “boşanmayı düşünüyorum” (% 56,3) ve “kalp sorunlarım arttı” (% 50,3) önermeleri takip etmiştir. Bununla birlikte en çok yaşanan sorun olarak “sosyal faaliyetlerim azaldı” (% 20,3), “tatile gidemedim/gidemiyorum” (% 22,3) ve “ailemle yeteri kadar ilgilenemiyorum” (%2 8,9) sorunları ön plana çıkmıştır.

Katılımcıların görüşlerine göre krizle ilgili en yoğun sosyal etki “sosyal faaliyetlerim azaldı” (% 76,4) olurken, “tatile gidemiyorum” (% 70,6) ve “aile bireylerine karşı saldırgan ve öfkeli bir tutum içindeyim”

(% 70,5) etkileri takip etmiştir. Genel bir değerlendirme sonucunda anket katılımcılarından sağlık ve sosyal anlamda bir değişiklik yaşadığını belirtenlerden büyük çoğunluğu durumu krizle ilişkilendirmiştir (tüm katılımcıların vermiş olduğu değerlendirmeler % 58’in üzerindedir).

Sağlık ve sosyal alanda yaşanan değişimlerin krizle ilgisinin olmadığını belirten katılımcıların değerlendirmelerine göre en yüksek katılımı önerme “sürekli ve şiddetli baş ağrısı çekiyorum” (% 29,5) olurken bu önermeyi “kalp sorunlarım arttı” (% 23,6) ve “insanlara olan güvenim azaldı” (% 23,5) takip etmiştir.

Yapılan bu çalışmada elde edilen bir başka bulgu da ankete katılanların “Sağlık” ve “Sosyal Yaşam” algılamalarının krizle birlikte etkilendiğidir. Bu sonuca, verilen önermelere deneklerin tamamına yakınının, yaşanan olaylarda (Krizin çok önemli oranda etkisi var ve krizin etkisi var diyenlerin oranı % 60 ve üzeri) krizlerin etkisinin olduğunu beyan etmelerinden anlıyoruz.

3.2.5. Krizden Etkilenen Bireylerin, Ekonomik Hayat Algılamaları Ve Sağlık Ve Sosyal Yaşantı Algılamaları Arasındaki Farklılıklar

Tablo 5 Tüm katılımcıların Kriz değerlendirmeleri

KRİZDEN ETKİLENME DURUMU	N	%	
Kesinlikle etkiledi	128	36,6	I. Grup Krizden Olumsuz Etkilenenler
Etkiledi	132	37,7	
Hiçbir şey değişmedi	75	21,4	II. Grup Krizden Olumsuz Etkilenmeyenler
Olumlu yönde etkiledi	14	4,0	
Kriz sayesinde zengin oldum	1	0,3	
TOPLAM		100	

Anket katılımcılarına yöneltilen ve kendilerinden genel olarak krizi değerlendirmeleri istenen sorudan elde edilen sonuçlar tablo 5’de raporlanmıştır. Bu sonuçlara göre anket katılımcılarının % 74,3’ü genel olarak krizin olumsuz etkisi olduğunu belirtirken, % 25,7’si ise krizin etkisinin olmadığını ya da olumlu yönde etkilediğini beyan etmişlerdir. Oluşturulan bu iki grubun ekonomik hayat algılamaları ve sağlık ve sosyal yaşantı algılamaları arasındaki farklılıklar t testi yapılarak analize tabi tutulmuştur.

Tablo 6. Krizden olumsuz etkilendiğini ifade eden bireylerle krizden olumsuz etkilenmediğini düşünen bireylerin ekonomik hayat algılamaları arasındaki farklılıklar.

GÖRÜŞLER	1.Grup			2.Grup			t	Sig.
	n	o	o	n	o	o		
• İşimi kaybettim	36	,77	,24	3	,18	,47	1,65	0,102
• Birikim yapamıyorum	31	,89	,11	0	,75	,39	5,08	0,000
• Borçlanmaya başladım	99	,95	,18	8	,83	,33	4,53	0,000
• İkinci bir işte çalışmaya başladım	47	,09	,39	8	,27	,38	0,79	0,431
• Ailemden destek almaya başladım	78	,02	,24	7	,40	,28	1,89	0,060
• Harcamalarımı kısıtım	32	,88	,23	5	,63	,34	4,27	0,000
• Alım gücüm azaldı	29	,86	,13	0	,87	,28	5,93	0,000
• Aile bireylerinden işsiz kalanlar olduğu için destek oluyorum	60	,13	,34	3	,84	,50	3,00	0,003
• Arabamı sattım	34	,10	,35	1	,56	,48	1,85	0,066
• Var olan birikimlerimi harcadım	05	,92	,17	2	,94	,34	5,47	0,000
• Geçimimi sağlamak için kredi aldım	67	,08	,34	4	,82	,40	3,21	0,002
• Kredi kartımı son limitine kadar kullandım	77	,20	,39	7	,57	,49	1,60	0,110
• Daha da yoksullaştım	01	,21	,41	1	,92	,48	3,17	0,002

I. Grup Krizden Olumsuz Etkilenenler

II. Grup Krizden Olumsuz Etkilenmeyenler

Krizden olumsuz etkilendiğini ifade eden bireylerle (I. Grup) krizden olumsuz etkilenmediğini düşünen bireylerin (II. Grup) ekonomik hayat algılamaları arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmak amacıyla yapılan t testi sonuçları tablo 6'da sunulmuştur. Bu tabloya göre genel olarak I. Grup II. Gruba göre krizin etkisinin daha şiddetli olduğunu beyan etmişlerdir. “İşimi kaybettim”, “ikinci bir işte çalışmaya başladım”, “ailemden destek almaya başladım”, “arabamı sattım” ve “kredi kartımı son limitine kadar kullandım” önermelerinde her iki grupta benzer görüşleri paylaşıırken, “birikim yapamıyorum”, “borçlanmaya başladım”, “harcamalarımı kısıtım”, “alım gücüm azaldı”, “aile

bireylerinden işsiz kalanlar olduğu için destek oluyorum”, “var olan birikimlerimi harcadım”, “geçimimi sağlamak için kredi aldım” ve “daha da yoksullaştım “ önermelerinde ise $p < 0.5$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. Bu bağlamda “H1. Krizden etkilendiğini ifade eden bireylerle krizden olumsuz etkilenmediğini düşünen bireylerin, ekonomik hayat algılamaları arasında anlamlı farklılıklar vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Krizden etkilendiğini düşünen bireylerle krizden olumsuz etkilendiğini düşünen bireylerin, sağlık ve sosyal yaşantı algılamaları arasındaki farklılıklar

GÖRÜŞLER	1.Grup			2.Grup			t	Sig.
	n	ao	s	n	ao	s		
• Sosyal faaliyetlerim azaldı	224	1,93	1,25	55	2,22	1,49	-1,46	0,147
• Tatile gidemedim/gidemiyorum	214	2,05	1,26	58	2,90	1,44	-4,42	0,000
• Ailemle yeteri kadar ilgilenemiyorum	197	2,02	1,25	52	2,90	1,36	-4,78	0,000
• Aile bireyelerine karşı saldırgan ve öfkeli bir tutum içindeyim	182	2,07	1,28	49	2,33	1,39	-1,22	0,225
• Aile bireyleriyle iletişimim bozuldu	171	2,05	1,28	45	2,71	1,42	-2,00	0,003
• Boşanmayı düşünüyorum	113	2,15	1,29	40	2,42	1,32	-1,15	0,252
• Can ve mal güvenliğimden endişe ediyorum	156	2,04	1,15	44	2,75	1,38	-3,47	0,001
• Ülkeyi terk etmeyi düşünüyorum	148	2,20	1,22	42	2,86	1,32	-3,01	0,003
• Yaşadığım şehri terk etmeyi düşünüyorum	161	2,11	1,25	39	2,74	1,31	-2,81	0,006
• Bir ebeveyn olarak görevimi yeteri kadar yapamadığımı düşünüyorum	169	2,09	1,31	41	2,73	1,36	-2,78	0,006
• Dikkat sorunu yaşıyorum	179	2,14	1,34	47	2,72	1,41	-2,63	0,009
• Çabuk sinirleniyorum	194	2,10	1,25	50	2,84	1,46	-3,62	0,000
• Kendime olan güvenimi yitirdim	162	2,17	1,20	42	2,64	1,37	-2,19	0,030
• İntihar etmeyi düşünüyorum	114	2,21	1,29	36	2,56	1,40	-1,37	0,172

• İnsanlara olan güvenim azaldı	181	2,17	1,30	48	2,83	1,45	-3,06	0,003
• Kendimi kontrol edemiyorum, psikolojimde ani değişiklikler oluyor	169	2,26	1,27	42	2,69	1,35	-1,94	0,054
• Uykusuzluk çekiyorum	162	2,07	1,28	43	2,74	1,50	-2,94	0,004
• Sigara ve alkol tüketimim arttı	165	2,14	1,29	42	2,43	1,35	-1,28	0,201
• İşten atılma stresi ve korkusu yaşıyorum	154	2,03	1,24	46	2,65	1,43	-2,88	0,004
• Gelecekte umutsuzum	184	2,17	1,24	48	2,92	1,38	-3,63	0,000
• Sürekli ve şiddetli baş ağrısı çekiyorum	168	2,37	1,42	49	2,80	1,41	-1,86	0,065
• Kendimi sürekli yorgun hissediyorum	182	2,24	1,31	50	2,66	1,30	-2,03	0,044
• Mide rahatsızlığım arttı	155	2,05	1,18	46	2,93	1,31	-4,38	0,000
• Kalp sorunlarım arttı	135	2,24	1,24	39	2,97	1,20	-3,29	0,001
• Psikolojik sorunlarım arttı	172	2,08	1,24	42	2,67	1,34	-2,73	0,007

I. Grup Krizden Olumsuz Etkilenenler

II. Grup Krizden Olumsuz Etkilenmeyenler

Krizden olumsuz etkilendiğini ifade eden bireylerle krizden olumsuz etkilendiğini düşünen bireylerin sağlık ve sosyal yaşantı algılamaları arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmak amacıyla yapılan t testi sonuçlarına göre her iki grubun benzer görüşlerinin yanında çoğunlukla farklı görüşleri ifade ettikleri tespit edilmiştir. Sağlık ve sosyal yaşantıda meydana gelmesi muhtemel önermelerin tamamında krizden olumsuz etkilenen grup krizden olumsuz etkilenmeyen gruba göre krizin daha çok etkisinin olduğunu vurgulamışlardır. I. ve II. Grup arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmak amacıyla yapılan t testinde aşağıdaki önermelerde $p < ,000$ düzeyinde anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre I. grup II. Gruba göre yaşadıkları olaylarda krizin etkisinin daha fazla olduğunu beyan etmişlerdir.

- Tatile gidemedim/gidemiyorum
- Ailem ile yeteri kadar ilgilenemiyorum
- Çabuk sinirleniyorum
- Gelecekte umutsuzum
- Mide rahatsızlığım arttı

Yapılan değerlendirmeler ışığında “H2. Krizden etkilendiğini düşünen bireylerle krizden olumsuz etkilenmediğini düşünen bireylerin, sağlık ve sosyal yaşantı algılamaları arasında anlamlı farklılıklar vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Dünya, içinde olduğu ekonomik sistemin doğal ürünleri olan, ekonomik krizleri çeşitli aralıklarla yaşamaktadır. Küreselleşmeye bağlı olarak ülkelerin ekonomik olarak yakınlıklarının artması sonucunda yaşanan bu ekonomik krizler bütün ekonomileri ve sonucunda tüm sosyoekonomik hayatı etkilemektedir. İnsanların hayatı boyunca sürekli ve düzenli bir şekilde dengede tutmaya çalıştığı fiziksel ve ruhsal dünyasını bozabilmektedir. Çünkü insanların fiziksel ve ruhsal davranışları üzerinde sosyal ve ekonomik koşullardaki değişmelerin her zaman etkili olduğu bilinmektedir. Örneğin yaşanan her krizden sonra yoksulluk ile var olan sosyal sınıflar arasındaki gelir eşitsizliğinde oluşan artışlar sonucunda insanlar kendilerine ve çevresine zarar verebilecek kişiler olabilmektedir. Çünkü temel ihtiyaçlarını karşılamada sorun yaşayan insanlar daha saldırgan bir davranış gösterebilmektedir. Krizler sonrasında toplumda yaşanan bu olumsuzlukların etkilerini belirlemek oldukça güçtür. Bu güçlük, eldeki verilerin yetersizliği ile “ölçülemeyen” etkilerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla krizin doğurduğu toplumsal sonuçlar, toplumsal boyutun kat kat daha fazlasıdır. Ancak krizlerin insan davranışları üzerine etkileri konulu araştırmaların, Türkiye’de sınırlı sayıda olması, bu araştırmanın seçilmesinde en önemli nedenlerden birisi olmuştur. Bu çalışmada özellikle, yaşanan ekonomik krizlerin insan davranışları üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması planlanmıştır. Araştırmada, yaşanan ekonomik krizlerin toplum üzerindeki etkisini açığa çıkarmak ve bireylerin yaşanan krizlerden dolayı ekonomik, sosyal ve sağlık alanında yaşadığı değişiklikleri ortaya koymak amaçlanmıştır.

Krizin insan davranışları üzerine etkisini belirlemek amacıyla yürütülen bu araştırma, Doğu Anadolu Bölgesinin en gelişmiş illerinden birisi olan Malatya’da yapılmıştır. Araştırma Malatya merkez ilçesinden seçilen 10 mahallede daha önceden belirlenen gelir ve meslek gruplarına göre ayrılmış 500 kişiye uygulanmak istenmiş ancak 350 kişiden dönüt sağlanabilmiştir. Elde edilen anketler sayesinde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini, katılımcılar açısından yaşanan ekonomik krizlerin toplum üzerindeki etkilerini ve yaşanan krizlerden dolayı katılımcıların ekonomik, sosyal ve sağlık alanında yaşadığı değişiklikleri ölçmek istenmiştir. Bu amaçla “H1. Krizden etkilendiğini ifade eden bireylerle krizden olumsuz etkilenmediğini düşünen bireylerin, ekonomik hayat algılamaları arasında anlamlı farklılıklar vardır.” ve “H2.

Krizden etkilendiğini düşünen bireylerle krizden olumsuz etkilenmediğini düşünen bireylerin, sağlık ve sosyal yaşantı algılamaları arasında anlamlı farklılıklar vardır.” hipotezleri belirlenmiş ve test edilmiştir. Sonuçta H1. *Krizden etkilendiğini ifade eden bireylerle krizden olumsuz etkilenmediğini düşünen bireylerin, ekonomik hayat algılamaları arasında anlamlı farklılıklar vardır* hipotezi kabul edilmiştir. Krizinden etkilendiğini ifade eden bireylerle krizin etkisinin olmadığını düşünen bireylerin sağlık ve sosyal yaşantı algılamaları arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmak amacıyla yapılan t testi sonuçlarına göre yapılan değerlendirmeler ışığında da H2. *Krizden etkilendiğini düşünen bireylerle krizden olumsuz etkilenmediğini düşünen bireylerin, sağlık ve sosyal yaşantı algılamaları arasında anlamlı farklılıklar vardır* hipotezi kabul edilmiştir.

Katılımcılardan alınan cevapların araştırmanın teorik bazda ele alınan sorunlarıyla örtüştüğü görülmüştür. İnsanlar kriz sonrasında ekonomik sorunların, işsizliğin, şiddetin, göçlerin, intihar ve boşanmaların arttığını bunun sonucu olarak aile ve toplum yapısının bozulduğunu ifade etmişlerdir. İşsizliğin artması sorununu ise krizin yarattığı en önemli etki olarak dile getirmişlerdir. Dolayısıyla araştırmanın ilk bölümlerinde ele alındığı gibi işsizliğin artması ile beraber bunun diğer sosyoekonomik sorunlara yol açtığı konusunda insanlarda bir algılama olduğu ve bu sebeple “işsizlik artması” önermesini krizin yarattığı en önemli etki olarak beyan ettikleri düşünülebilir. Özellikle bu çalışmada anketi yanıtlayan insanlardan sağlıklı bilgiler elde edilebilmesi için öncelikle ekonomik anlamda yaşanması muhtemel sorunun krizle bir alakasının olmayabileceği ya da bireyin bu soruna maruz kalmadığının göz önünde bulundurularak “böyle bir sorun yaşamıyorum” seçeneğinin ankete eklenmiş olmasının gerçekleri yansıtmada konusunda bu çalışmayı başarılı kıldığı da söylenilebilir. Ayrıca kriz sonrasında toplumu etkileyen sorunların saptanması, bundan sonraki çalışmalarda bu saptanan sorunların giderilmesi yönünde ne gibi önlemlerin alınmasının tespit edilmesine de faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

AKTAN, C.C. (1999), *2000’li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri: Değişim Mühendisliği*”, TÜGIAD Yayını, İstanbul.

ALTUĞ, O. (1994), “Kriz Döneminde Şirket Yönetimi”, İstanbul: *Ekonomik Trend Dergisi*, Haziran Sayısı, 38.

ASLAN, Ş., A. Atabey ve E. Yörük (2007), “Örgütsel Kriz Yönetim Tarzlarının Ve Kriz Dönemlerindeki Yönetici Davranışlarının Araştırılması: Konya Örneği”, *Journal of Azerbaijani Studies*, 10(3-4): 72-96.

AYTAÇ, S. ve A. Keser (2002), “İşsizliğin Çalışan Birey Üzerindeki Etkisi: İşsizlik Kaygısı”, *İşgüç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 4(2), Sıra.1, No: 48.

CHESTER, B. L. (1994), “Crime And Unemployment Among Youths in The United States,1958-1990:A Time Series Analysis”, *American Journal Of Economics And Sociology*, 53(1):99-110.

BEKİ, C., Z. Kees ve V. M. Kees (1999), “An Analysis of The Crime Rate in The Netherlands:1950-1993”, *British Journal of Criminology*, 39(3):401-415.

BİÇERLİ, M. K., (2000), *Çalışma Ekonomisi*, Beta yayınları, İstanbul

BUDAK, F. (2008), “Ekonomik Kriz Depresyon ve Anksiyete Nedeni”, <http://cnnturk.com/2008/saglik/10/28/ekonomik.kriz.depresyon.ve.anksiyete.nedeni/498368.0/index.html>.

CAN, H. (1994), *Organizasyon ve Yönetim*, Siyasal Kitapevi, 3. Baskı, Ankara.

CROALL, H. (1998), *Crime and Society in Britain*, Longman Publications, London.

DAVAS, A., A. Soyer; A. Özşahin; B. Tokuç; E. Nalçacı; G. Varol; H. Sarı; M. Türkay; M. Türk; M. Kaya; M. Eskiocak, N. Etiler ve O. Hamzaoğlu (2003), “Türk Tabipleri Birliği Halk Sağlığı Kolu Raporu: 2001 Şubat Krizi ve Sağlığa Etkileri”, Mart 2003, Ankara.

DİNÇER, Ö. (2003), *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Genişletilmiş ve Yenilenmiş 6.Baskı, Beta Basımevi, İstanbul.

GARFIELD, R ve S. Santana (1997), “The Impact Of The Economic Crisis And The US Embargo On Health In Cuba”, *American Journal of Public Health*, 87(1):15-21.

GRİNT, K. (1998), *Çalışma Sosyolojisi*, Çev.Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları.

HATUN, Ş. (2002), Çocuk Hakları Sözleşmesinin 13. Yılında Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri, <http://www.ttb.org.tr>.

İŞİĞİÇOK, Ö. (2002), “Türkiye'de Yaşanan Son Ekonomik Krizlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları: Kriz İşsizliği ve Beyin Göçü”, *İş Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 4(2).

KARA, M. (2009), “Ekonomik Kriz İşyeri Yasal Kayıt Ve Belgelerini İbrazında Mücbir Sebep Sayılır Mı?”, <http://www.stratejikboyut.com/haber/ekonomik-kriz-mucbir-sebep-sayilir-mi-28578.html>.

KAYA, B. ve İ. T. Binbay (2006), “Akıl Sağlığı Penceresinden İşsizlik”, *Toplum ve Hekim Dergisi*, 21:122-128.

KAYA, K. (2002), “Ekonomik Krizin Yaşama Tarzı Üzerindeki Etkileri (Isparta Örneği)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 7(2):207-226.

KIZMAZ, Z. (2006), “Suçun Önemli Belirleyenleri Olarak İktisadi Etkenler: İşsizlik Ve Suç İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış”, *Polis Bilimleri Dergisi*, 8(1):73-90.

KOYUNCU, M. ve F. Şenses (2004), “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, *Ekonomik Araştırmalar Merkezi Araştırma Raporları*, 1-44.

KÜÇÜK, F. ve M. N. Bayuk (2007), “Kriz Ortamında Bir Başarı Faktörü Olarak Çalışanların Kurum İmajı”, *Journal of Yasar University*, 2(7):795-808.

LODAHL, M. (2000), “Russia: Demographic Trends Pose Economic Problems” *Economic Bulletin*, 8: 255-262.

MARSHALL, K. (1998), *The Asian Crisis: Social Implications and The Agenda Ahead. Regional Conference on Social Implications of Asian Financial Crisis.*, July 29-31, Seoul, Korea.

ÖZDEVECİOĞLU, M. (2002), “Krizin İşletmelerin Yönetmel ve Örgütsel Yapısı Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Kayseri Sanayi İşletmelerinde Yapılan Bir Araştırma”, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19:93-114.

PİRA, A. ve Ç. Sohodal (2004), *Kriz Yönetimi: Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme*, İletişim Yayınları, İstanbul.

SÜTÜTEMİZ, N., Ö. Balaban ve E. Yıldırım Okutan (2009), “Küresel Kriz Algısının Küçük İşletme Sahiplerinin Psikolojik Sağlığına Etkisi”, *Central Bank Review*, 30(1):29-43.

TULCHİNSKY, T. H. ve E.A. Varavikova (1996), “Addressing the epidemiologic transition in the Former Soviet Union: Strategies for health system and public health reform in Russia”, *American Journal of Public Health*, 86(3):313-320.

VERGİLİEL TÜZ, M. (1996), *Kriz Dönemlerinde İşletme Yönetimi*, Ekin Yayınevi, Bursa.

ULAŞ, H. (2008), “Ekonomik Krizin Ruh Sağlığına Etkileri”, <http://www.saglikbilgisi.com>.

WHO, (1998), “Health Implications of the Economic Crisis in the South-East Asia Region. Report of Regional Consultation Bangkok, Thailand, 23-25 March 1998” WHO Regional Office for South-East Asia. SEA/Econ/15. New Delhi.

ZERENLER, M. ve R. İraz (2006), “Kriz Dönemlerinde Ürün ve Süreç Esnekliğinin İşletme Performansına Etkileri: Orta Ölçekli Tekstil İşletmelerinde Bir Araştırma”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(21):247-267.

**MARKA BİLİNİRLİĞİ, MARKAYA
DUYULAN GÜVEN VE MARKA İMAJININ
MARKA SADAKATİNE ETKİSİ: CEP TELEFONU
SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA**
**Effect of Brand Awareness, Brand Trust and Brand
Image to Brand Loyalty: An Application In Cellular Phone
Sector**

Reha SAYDAN¹, Sima NART², Abdulvahap BAYDAŞ³

ÖZET

Araştırmada cep telefonu tercihinde marka sadakatini belirleyen faktörler ve bu faktörlerin sadakat üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma Yüzüncü Yıl Üniversitesi kampusunda toplam 859 öğrencinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın hipotezleri regresyon analizi ile incelenmiştir. Bulgular, marka imajı, marka bilinirliği ve markaya duyulan güvenin marka sadakatinin oluşmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Markaya duyulan güven en önemli faktör olarak ortaya çıkmıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Tüketici davranışı, marka bilinirliği, marka güveni, marka imajı, marka sadakati,*

ABSTRACT

This study determines the factors of brand loyalty preference mobile phone and also examined the impact of these factor on brand loyalty A survey was conducted by face-to-face interviews with 859 students from Yüzüncü Yıl University The hypotheses of the study were tested by regression analyses. The findings indicate that brand image, brand awareness and brand trust has a strong effect on brand loyalty. Brand trust has emerged as the most important factor.

***Key Words:** Consumer behavior, brand awareness, brand trust, brand image, brand loyalty*

1. Giriş

Kısa bir geçmişe sahip olmakla birlikte bilgisayardan sonra en geniş kullanım alanına sahip olduğu düşünülen cep telefonu bugün artık

¹ Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, rsaydan@hotmail.com, Van.

² Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF, İşletme Bölümü, simanart@hotmail.com

³ Yrd. Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, abdulvahapbaydas@yahoo.com, Bingöl.

yediden yetmişe toplumun her kesimi tarafından ihtiyaç olarak değerlendirilmekte ve kullanılmaktadır (Özer vd., 2005: 1). İletişim sektörü içinde önemli bir yere sahip olan cep telefonları, teknolojide yaşanan gelişmeler doğrultusunda hızlı bir büyüme göstermiş ve insanların günlük hayatta vazgeçilmezleri arasına girerek insanların haberleşme alanındaki ihtiyaçlarına yeni boyutlar getirmiştir (Değermen 2006: 117). Cep telefonu sektöründe yaşanan hızlı gelişme, sektörde faaliyet gösteren firmaların çoğalmasına neden olmuştur. Türkiye'deki GSM sektöründeki büyümeyle birlikte firmalar arasındaki rekabet de hızla artmaya başlamıştır (Gülmez, 2005: 37).

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de cep telefonu sektörü çok hızlı bir gelişme göstermektedir. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun (BTK) 2008 yılı verilerine göre 2007 yılında kayıt altına alınan toplam telefon sayısı 16 milyon 551 bin 180 âdete ulaşırken 2008 yılında ise kayıt altına alınan cep telefonu sayısı 17 milyon 430 bin 821'e ulaşmıştır. Aralık 2005'ten bu yana BTK tarafından işletilmekte olan Mobil Cihaz Kayıt Sistemi'nde (MCKS) toplam kayıtlı cihaz sayısının 113 milyona ulaşmıştır (<http://www.tk.gov.tr>).

Her yıl yapılan kapsamlı araştırmalar dünya genelinde cep telefonu sahiplik oranının yıllar itibariyle artış kaydettiğini göstermektedir. Dünyanın önde gelen araştırma ve danışmanlık şirketlerinden biri olan Gartner'in yayınladığı rapora göre, 2008 yılında gerçekleştirilen mobil telefon satışları 1 milyar 222 adet'e ulaşmıştır (<http://www.gartner.com>) Aynı rapora göre, dünya çapında en çok satışı % 38,6 ile Nokia gerçekleştirirken, Samsung % 16,3'lük pazar payıyla ikinci sırada Motorola % 8,7 ile üçüncü sırada yer almıştır.

Hızlı değişim ve yoğun rekabete açık olan cep telefonu pazarında faaliyet gösteren işletmeler sürekli değişen pazar şartlarına cevap verebilmek adına ürünlerine yeni değerler katmakta ve farklı modellerle marka sadakati oluşturmaya çalışmaktadırlar. Marka sadakatinin küçük yaşlarda edinilip ileriki yaşlara taşınan bir olgu olduğu düşünüldüğünde cep telefonu sektöründe faaliyet gösteren firmaların en önemli hedef kitlesi gençlerdir.

Bu bağlamda genç, dinamik ve aynı zamanda bilinçli bir tüketici grubunu oluşturan üniversite gençliğinin cep telefonu tercihlerinde marka ve marka sadakatini etkileyen faktörlerin belirlenmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Ana amaç doğrultusunda çalışmanın giriş bölümünde Dünya ve Türkiye'deki cep telefonu pazarının gelişimi, ikinci bölümde konu ile ilgili kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde

ise, üniversite gençliğinin cep telefonu satın alma davranışı ve marka sadakatine yönelik tutumları ile ilgili araştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Günümüzde tüm dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler, iletişim sektörünü de etkilemiştir. İletişim sektörü içinde önemli bir yere sahip olan cep telefonları, teknolojide yaşanan gelişmeler doğrultusunda hızlı bir gelişme göstermiş ve insanların günlük hayatta vazgeçilmezleri arasına girmiştir (Değermen 2006: 117). İnsanlar cep telefonunu bir iletişim aracı olması dışında, bir aksesuar olarak da kullanmaktadırlar (Süzer, 2004: 21). 2009 yılı Eylül ayı itibarıyla Türkiye’de % 89 penetrasyon oranına karşılık gelen ve toplam 63,7 milyon mobil aboneye sahip olan telekomünikasyon sektörü, telefon firmaları için önemli bir pazar oluşturmuştur (<http://www.btk.gov.tr/>). Yapılan araştırmalarla kullanıcıların yılda bir telefon değiştirdiği belirlenen cep telefonu pazarı, kullanıcıların sürekli değişen istek ve tercihlerine cevap verebilme açısından da pazarlamacılar için önem taşımaktadır. Bu bağlamda firmalar, tüketicilerin kendi markalarını tercih etmesi için değişik stratejiler geliştirmekte, araştırma ve tutundurma çabalarına oldukça fazla kaynak ayırmaktadırlar

A&G araştırma şirketinin yaptığı araştırmaya göre, Türkiye hane halkının cep telefonu sahipliği 2002-2007 yıllarında önemli oranda artmıştır. Kentlerde yaşayan 18 yaş üstü her 10 kişiden 7’si cep telefonu kullanmaktadır (www.agarastirma.com.tr). Diğer yandan, Türkiye, ikinci el cep telefonu kullanımında, % 18’lik bir oran ile Dünya lideri (Öney, 2006) konumundadır.

Güllülü ve Özer’in (2000) Servqual yöntemi ile GSM hizmet kalitesinin ölçülmesine yönelik yaptıkları çalışmada, telefon sahipliği oranının en yüksek serbest meslek sahipleri, öğrenciler ve memurlarda görüldüğü saptanmıştır. Ayrıca genç nüfusta cep telefonu sahipliği oranının daha yüksek olduğu, yaş arttıkça telefon sahibi olma oranının düştüğü belirlenmiştir.

Üniversite öğrencilerinin cep telefonu satın alma ve kullanımını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik yapılan bir çalışmada (Gülmez, 2005: 37-62) telefon üreticileri ve şebeke işletmelerinin, hedef kitle olarak gençleri; özellikle de teknolojik gelişmeleri yakından takip eden, mobil iletişime hızlı ayak uyduran üniversite gençliğini seçtiği belirlenmiştir. Yapılan araştırmada öğrencilerin yaklaşık % 90’ını cep telefonu kullanmakta olduğu ve cep telefonu marka tercihlerine bakıldığında, Nokia markası ilk sırada yer alırken, bunu sırasıyla Ericsson ve Panasonic gibi markaların izlediği belirlenmiştir.

Özcan ve Koçak'ın (2003: 241-254) cep telefonun bir ihtiyaç mı yoksa bir statü sembolü mü olduğunu belirlemek üzere yaptıkları çalışmalarında, cep telefonunun bir statü sembolü olarak nitelendirilmediği sonucuna ulaşılmıştır

Üniversite öğrencilerinin cep telefonu kullanımı ve GSM operatör tercihlerini belirlemek amacıyla yapılan bir başka çalışmada öğrencilerin gelir seviyeleri ile cep telefonu ücretlerini ödeme biçimleri ve gelir seviyeleri ile telefon giderleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Aydın, 2004: 149-164).

Operatör bağımsız portalı Halebop tarafından 2007 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, İsveçli gençlerin cep telefonu seçiminde fiyat % 20 ile en önemli faktör olurken, % 18 ile tasarım ikinci sırada yer almaktadır. Kamera özelliği ise seçimi etkileyen üçüncü faktör olarak görülmektedir (www.dexigner.com).

AC Nielsen (2007) tarafından yapılan gençlik araştırmasında da Nokia firması gençlerin tercih ettiği ilk beş marka arasında yer almıştır. Bu durum gençlerin iletişim ve teknolojiye verdikleri önemi yansıtmaktadır. Gençlerin günümüzde karar verici olmada daha etkili hale gelmeleri ve satın alacakları marka hakkında daha donanımlı bilgilere sahip olmaları markalı ürün satın alma kararlarındaki etkilerini de arttırmıştır. Araştırmaya katılan 364 öğrencinin 247'sinin Nokia marka telefon kullandıkları (www.acnielsen.com) tespit edilmiştir.

AC Nielsen'in 2008 yılında yapmış olduğu markalar araştırması raporuna göre, ilk akla gelen marka sorgulamasında Nokia on birinci sırada yer almıştır. Kategorilere göre lider markaların belirtilme oranlarına bakıldığında ise cep telefonu kategorisinde Nokia tüm kategorilere göre belirtilme oranı en yüksek (% 69,9) marka olmuştur (www.nielsen.com. 2009: 6).

Akademetre tarafından cep telefonu kullanıcılarının cep telefonuna bakışı ve satın alma davranışı üzerinde etkili olan faktörleri belirlemek amacıyla yapılan çalışmada; tüm katılımcılar, cep telefonunun temel işlevinin “ulaşmaya ve ulaşılmaya dayalı iletişim aracı” olduğunu belirtmişlerdir. Kadın kullanıcıları cep telefonlarında estetik görünüme ve dayanaklılığa dikkat ederken; erkek kullanıcılar daha çok telefonun fonksiyonel olmasına dikkat etmektedirler (Marketing Türkiye, 2002: 14).

KMG araştırma şirketinin 2007 yılında 1200 kişi ile yaptığı, “Türkiye Alışveriş Davranışları” araştırmasında, cep telefonu satınalma karar sürecinde etkili olan faktörler arasında fiyat ilk sırada yer alırken, bunu, ürün kalitesi, estetik ve teknolojik fonksiyonlar izlemiştir (www.kmg.com.tr).

Avustralya'daki bir üniversitede gerçekleştirilen ve öğrencilerin mobil hizmet tüketimini belirlemeye yönelik bir çalışmada, öğrencilerin gün geçtikçe mobil hizmetlerden daha fazla yararlandıkları ve cep telefonu tercihinde daha çok teknolojik yeniliklere dikkat ettikleri sonucu (McClathey 2006: 2-9) ortaya çıkmıştır.

“Telekomünikasyon Kurumunun Sabit ve Mobil Telefon Kullanıcılarının Profili ve Eğilimlerinin Belirlenmesi” adı altında toplam 61 il ve 4322 hanede yaptırdığı araştırmaya göre, kullanıcıların % 26'sının teknolojiyi takip etmek ve beğendiği markaya sahip olmak için yeni cihaz satın aldıkları görülmektedir. Her evde ortalama 2 cep telefonu bulunmaktadır. Aynı araştırmaya göre hanelerin % 83'ünde cep telefonu bulunmaktadır. 1997 yılında yapılan araştırmada hanelerin % 10,1'inde cep telefonu bulunmaktadır. 2001 yılında yapılan araştırmada ise 6000 hanenin % 50,2'sinde cep telefonu bulunmaktadır. 1997 ile 2007 verileri kıyaslandığında cep telefonu sahipliğinin hane halkı temelinde % 10,1'den % 83'e yükseldiği ve cep telefonu sahipliğinin 10 yılda 8 kat arttığı görülmektedir (Kulalı ve Bilir; 2010).

3. Metodoloji

3.1. Araştırmanın Amacı

Cep telefonu pazarında faaliyet gösteren işletmeler sürekli değişen pazar şartlarına cevap verebilmek amacıyla ürünlerine yeni değerler katmakta ve farklı modellerle marka sadakati oluşturmaya çalışmaktadırlar. Marka sadakatının küçük yaşlarda edinilip ileriki yaşlara taşınan bir olgu olduğu düşünüldüğünde cep telefonu sektöründe faaliyet gösteren firmaların en önemli hedef kitlesi gençlerdir.

Araştırma; genç, dinamik ve aynı zamanda bilinçli bir tüketici grubunu oluşturan üniversite gençliğinin cep telefonu tercihlerinde markanın önemi ve marka sadakatini etkileyen faktörlerin belirlenmesi çalışmasının temel amacını oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Marka bilinirliği; markanın tüketici kütlesi üzerindeki aşinalığını ve tanınırlığını ifade eder. Marka bilinirliği markanın tüketici zihninde yer alması ya da tüketicinin markayı zihninde kategorileştirmek için yeterli düzeyde bilgi sahibi olması ile açıklanabilir (Macinnis, 1999: 602). Dolayısıyla, bilinirlik, markanın ürün kategorisi içinde başka markalardan ayrılması ve değerlendirilmesini sağlamaktadır. Tüketici tarafından tanınan markaların satın alma sürecinde daha çok tercih edildiği yapılan araştırmalarla da kanıtlanmıştır. Gerçekleşen satın alımlar sonucu, tüketici beklentilerini karşılayan marka deneyimi ve bu deneyimden memnun kalma sonucu, daha sonraki satın alımlarda bu

memnuniyet düzeyinin hatırlanması aynı markanın satın alınma olasılığını da arttırarak marka sadakati oluşturmaktadır (Duran, 2005).

Marka bilinirliği güçlü marka olmada büyük önem taşır çünkü bilinen bir markanın tercih edilme ihtimali diğer markalara oranla daha yüksektir. Marka bilinirliği ve marka imajı nedeniyle güçlü markalar, tüketicinin mesajları algılaması ve saklaması yönünden avantaja sahiptir. Bu nedenle, bilinen ve tanınan markalarla ilgili bilgiler çok daha kolay fark edilmekte ve marka için olumlu davranışların oluşmasına yol açmaktadır. Özellikle, ürün ile ilgili bilginin kısıtlı olduğu durumlarda marka bilinirliği en önemli faktör olarak seçimi etkilemektedir. Böylece tüketici sınırlı deneyiminin olduğu bir alanda karşılaştığı riski ve belirsizliği azaltabilmektedir. Marka bilinirliği tüketicinin markaya karşı güveninin artmasında, daha olumlu yaklaşmasında, satın alma niyetinin artmasında ve daha az olumsuz deneyim yaşamasında da etkilidir (Hoffler ve Keller, 2003: 42).

Güçlü markalar, güven duyulan markalar, güven duyulan markalar da sadık müşteriler demektir. Güven, riskli bir durumun varlığına rağmen, olumlu beklenti içerisinde olma durumu olarak tanımlanır. Güven olduğunda tüketici, markanın olumlu getirisi olacağına inandığı için riskli olmasına rağmen, o markaya inanma isteği içerisinde (Lau ve Lee, 1999: 344). Dolayısıyla, ilk üç hipotez aşağıdaki gibi kurulmuştur:

H₁: Marka bilinirliği ile markaya duyulan güven arasında pozitif ilişki vardır.

H₂: Marka bilinirliği ile marka imajı arasında pozitif ilişki vardır.

H₃: Marka bilinirliği ile marka sadakati arasında pozitif ilişki vardır.

İmaj, herhangi bir sunuma (ürün, işletme, kurum, yer) ilişkin olarak tüketicilerin kolayca tanımlamalar yapmalarına yardımcı olan sembolik anlamlar içerir (Padgett ve Allen, 1997: 49-62). Bu yönüyle algılamalar bütünü olarak da ifade edilebilir (Keller, 1993: 1-22). Marka imajı ise tüketicilerin marka ile bağlantı kurdukları özellikler ve çağrışımların bir seti olarak tanımlanır (Biel, 1992: 71) Bir markanın imajı, markaya tüketici gözünde algılanmış olan kişiliğini verir. Marka imajı, geleneksel olarak bir markayla ilişkili olarak marka ile ilgili bilinen en temel kavramlardan biridir. Marka imajı, tüketici belleğinde çağrışımlara bağlı olarak marka hakkında yansıtılan algılamalardan oluşur (Keller, 1993: 3). Uygulamada daha çok marka bağlılığının sadece tatmin boyutuyla ele alındığı görülmektedir. Gerçekte marka sadakati ile tatmin düzeyi, kalite ve marka imajı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Marka imajı ile ilgili aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₄: Markaya duyulan güven ile marka imajı arasında pozitif ilişki vardır.

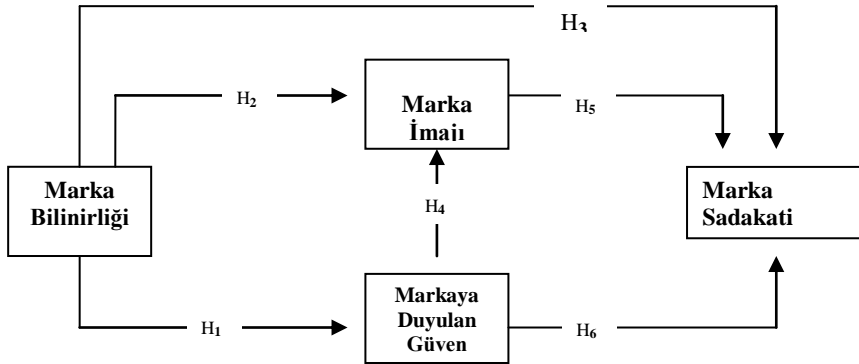
H₅: Marka imajı ile marka sadakati arasında pozitif ilişki vardır.

Markaya duyulan güven müşterinin markaya attığı kredibilite, dürüstlük ve iyi niyet gibi bir dizi varsayımı yansıtan psikolojik değişkenlerdir (Aydın ve Ar, 2009: 354-367). Marka güveni-marka bağlılığı ilişkisine bakıldığında ise, özellikle ilişki pazarlama bağlamında marka güveni kavramının gelecekteki tüketici davranışlarının açıklanmasında etkin olarak kullanıldığı görülmektedir (Delgado-ballester ve Alemen, 2001: 1238). Literatürde marka güveninin, müşteri bağlılığının önemli bir belirleyicisi olduğu belirtilmektedir (Sirdeshmukh vd.; 2002: 15-32; Brugha, 1999: 1-12; Chaudhuri ve Holbrook; 2002: 33-58). Tüketiciler güven duydukları markaya yönelik üç temel davranışsal sonuç sergileyebilmektedir. Bunlar güven duyulan markanın yeniden satın alınması, rakip markaların cazibesine kapılmaya karşı direnç, güven duyulan markanın sunabileceği memnuniyetsizlik oluşturabilecek bazı olumsuzlukları görmezden gelmedir. Buradan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₆: Markaya duyulan güven ile marka sadakati arasında pozitif ilişki vardır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında çalışmanın araştırma modeli ve modeldeki ilişkileri temsil eden hipotezler Şekil 1 de ifade edilmiştir.

Şekil 1- Araştırma Modeli: Cep telefonu tercihinde marka bilinirliği, marka imajı markaya duyulan güven, marka sadakati ilişkisi.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir. Oldukça yaygın olarak kullanılan bu

yöntemde esas olan, anket formuna cevap veren herkesin örneğe dâhil edilmesidir.

Araştırmanın ana kütesini Yüzüncü Yıl Üniversitesi öğrencileri oluşturmakta ve sadece üniversite kampusunda öğrenim gören öğrenciler örnekleme dahil edilmiştir. Kampus alanı içerisinde bulunan fakülte ve yüksekokullarda öğrenim gören öğrenci sayısı yaklaşık 9500'dür. Büyük ana kütleler için kabul edilebilir örneklem büyüklüklerinin belirlenmesine yönelik araştırmalarda evreni oluşturan bireylerin sayısının 9.000 ve 9.999 aralığında ve % 95 güvenirlilik düzeyinde 368 kişi olduğu belirtilmektedir (Sekeran 2003). Araştırmanın özellikleri, araştırmada kullanılan değişken sayısı ve araştırmada kullanılacak analizlerin özellikleri dikkate alınarak değişkenler arası örneklem hatasının birikimli etkisini azaltmak amacıyla 859 katılımcıya ulaşılmıştır.

3.4. Veri Toplama Yöntemi ve Ölçeği

Araştırma kapsamında ihtiyaç duyulan veriler birincil veri niteliğindedir. Bu nedenle birincil veri ihtiyacını karşılamada en geçerli yöntem olan anket yöntemi tercih edilmiştir. Veri toplama süreci yüz yüze görüşmeler ile yürütülmüştür.

Araştırma modelindeki değişkenleri kapsayan 4 bölümden ve toplam 36 sorudan oluşan anket formu geliştirilmiştir. Marka imajı değişkenini ölçmek amacıyla Haubl tarafından ülke imajını ölçmek için geliştirilen ölçekten yararlanılmıştır. 11 ifadeden oluşan ölçek boyutsal ayırma ölçeğine göre tasarlanmıştır. Marka Güveni değişkenini ölçmek amacıyla Lau ve lee (1999), Delgado ve Ballester (2004), Gurviez ve Korchia'nın (2002) geliştirdikleri marka güveni ölçeklerinden yararlanılmıştır. Ölçeği oluşturan 14 ifade 5 noktalı Likert ölçeğine göre hazırlanmıştır.

Araştırma modelinin bağımlı değişkeni olan marka sadakati ise duygusal bağlılık ve davranışsal niyet ifadelerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda söz konusu ölçek Jamal (2000), Bloemer ve Schröder (2003) Beatty vd. (1988: 149-167), Cronin ve Taylor (1992: 55-68), Odin vd. (2001: 75-84)'ın çalışmalarından adapte edilmiştir. 7 ifadeden oluşan ölçek 5 noktalı Likert ölçeğine göre hazırlanmıştır.

3.5. Araştırmanın Kısıtları

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular tek bir üniversiteye yönelik sonuçlardır. Bu nedenle bulguların diğer yükseköğretim kurumları için genelleştirilebileceği söylenemez. Sonuçların genelleştirilebilmesi için daha fazla sayıda yükseköğretim kurumunda kapsamlı araştırmaların yapılması gereklidir.

4. Bulgular

Çalışmanın örneklemini toplam 859 kişiden oluşan, genç üniversite öğrenci kitlesi oluşturmaktadır. Katılımcıların cinsiyetleri ve telefon marka sahiplik oranları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Öğrencilerin cinsiyeti ve kullandıkları cep telefonlarına ilişkin özellikler

		Sayı	Oran
Cinsiyet	Kız Öğrenci	338	39.3
	Erkek Öğrenci	521	60.7
Cep telefonu marka sahipliği	Nokia	542	63.0
	Samsung	219	25.5
	Diğer Markalar	98	11.5

Öğrencilerin % 60,7’si erkek, % 39,3’ü ise kız öğrencilerdir. Öğrencilerin % 63’ü Nokia, % 25,5’i Samsung ve % 11,5’ i diğer cep telefonu markalarına sahiptirler. Diğer markalar arasında LG, Motorola, General Mobile, Sony Ericson, Siemens, Panasonic yer almaktadır.

4.1. Ölçeğin Güvenirlilik Analizi

Uygulanan anket daha önce geliştiren, geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçek sorularından oluşturulmuştur. Ölçekte yer alan ifadelerin güvenilirliğini belirlemek amacıyla Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Cronbach Alpha iç tutarlılık 0.80 ile 1.00 arasında ise ölçeğin yüksek derecede güvenilir bir ölçek olduğu kabul edilir (Kalaycı: 2006). Yapılan güvenilirlik testinde her bir faktöre ait Cronbach Alpha katsayıları tablo 2 de verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ölçekte bulunan her bir faktörün güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 2: Değişkenlere ait ölçeklerin güvenilirlik değerleri

Ölçülen Değişkenler	Güvenirlilik Değeri (Cronbach Alpha)
Marka Bilinirliği	0.781
Marka İmajı	0.846
Marka Güveni	0.898
Marka Sadakati	0.948

Tablo 3’te ölçek kapsamında oluşturulan faktörler ve bu faktörlere ait ifadeler yer almaktadır. Buna göre katılımcıların yüksek düzeyli bir marka bilinirliğine sahip olduğu görülmektedir (ort. değ. 4.168). Bu veriye paralel olarak kullanıcıların markalarına ait duyulan güvenin (ort. değ 4.285) ve marka imajının (ort. değ. 4.106) gençler tarafından oldukça pozitif algılandığı görülmektedir. Modelde teorik sonuç olarak ele alınan

sadakat değişkeni için de aynı olumlu davranış söz konusudur (ort. değ: 4.41).

Tablo 3: Modeli oluşturan ifadeler ve ortalamaları

	Ort. Değ.	Std. Sap.
Marka Bilinirliği (Genel Ortalama)	4.168	
Kullandığım cep telefonu iyi bilinen bir markadır	4.41	.79
Çevremdeki insanlar kullandığım telefonun markasını bilirler	4.05	1.00
Çevremdeki insanların bu markaya güvendiklerini söylerler	4.01	.87
Marka hakkındaki yorumlar olumludur	4.16	.78
Bu markanın bir çok reklamını görüyorum	4.21	.95
Markaya Duyulan Güven (Genel Ortalama)	4.285	
Kullandığım telefonun göstereceği performanstan kuşkum yoktur	4.10	.91
Sonraki alışverişte aynı markayı tercih ederim	4.08	1.12
Kullandığım cep telefonu her zaman beklenen performansı sağlar	4.04	1.14
Kullandığım cep telefonu Kategorisinde en iyi markadır	4.33	1.14
İhtiyaçlarımı diğerler markalardan daha iyi karşılar	4.19	1.13
Satın aldığım beklentilerimi karşılayacağından emindim	4.28	1.06
Bu markanın ürünlerine güveniyorum	4.37	.91
Kullandığım cep telefonunun reklâmlarında verilen bilgilere inanırım	4.01	1.08
Cep telefonumun kalitesi ünüyle uyumludur	4.71	.73
Bu marka söz verdiği kalitede ürün sunar	4.63	.79
Başka marka cep telefonu kullanmaktansa bu markayı tercih ederim	4.52	.87
Bu marka benim favori markamdır	4.09	1.25
Bu marka piyasadaki birçok markadan daha iyidir	4.48	.94
Bu marka tüm beklentilerimi karşılıyor	4.17	1.21
Marka İmajı (Genel Ortalama)	4.106	
Samimi - Samimi değil	4.02	1.16
Rahatlatıcı- Rahatsız edici	4.07	1.21
Seçkin – Sıradan	4.26	1.12
Güvenli – Güvensiz	4.05	.98
Nitelikli - Nitelikli değil	4.01	1.18
Yenilikçi - Yenilikçi değil	4.38	.87
Çevreci - Çevreci değil	3.89	.94
Güvenilir – Güvenilmez	4.38	.97
Yetkin- Yetkin değil	4.23	1.09
Dinamik- Dinamik değil	4.12	.93
Kendine Özgü- Kendine özgü değil	3.76	1.23
Marka Sadakati (Genel Ortalama)	4.412	
Kullandığım cep telefonunu arkadaşlarıma tavsiye ederim	4.29	.99
Fiyat artışı dahi olsa aynı markayı satın almaya devam ederim	4.40	1.18
Markanın modelini bulamazsam gelmesi için beklerim ya da başka mağazalarda ararım	4.45	1.09

Diğer markalar promosyon verseler bile markamı değiştirmem	4.44	1.12
Bu markaya diğerlerinden fazla fiyat ödemeye razıyım	4.34	1.28
Yeni çıkan bir marka olursa da cep telefonu markamı asla değiştirmem	4.43	1.14
Sürekli aynı marka cep telefonu kullanırım	4.54	1.04

Her bir faktörü oluşturan ifadelerde en yüksek ortalamaya sahip skorlara bakıldığında ise marka bilinirliği faktörü altında yer alan “*kullandığım cep telefonu markası iyi bilinen bir markadır*” ifadesi en yüksek ortalamaya sahiptir (ort değ: 4.41). Markaya duyulan güven faktörünü oluşturan ifadelerden “*cep telefonumun kalitesi ünüyle uyumludur*” (ort. değ: 4.71) ifadesi grup içinde en yüksek ortalamaya sahiptir. Marka imajı faktörünü oluşturan değişkenlerden ise kullanılan markanın “*yenilikçi ve güvenilir bir marka olduğu inancı* en yüksek ortalamaya sahiptir (ort.değ: 4.38) Modelde bağımlı değişken olarak belirlenen sadakat faktörü altında yer alan ifadelerden “*sürekli aynı marka cep telefonu kullanırım*” 4.54 ortalama ile en yüksek skora sahip ifade olarak belirlenmiştir.

Tablo 4’te, katılımcıların sahip oldukları telefon markaları arasında oransal olarak en yüksek yüzdeye sahip iki farklı marka kullanıcılarının (Nokia- Samsung) marka imajı, marka bilinirliği, markaya duyulan güven ve marka sadakati boyutları açısından farklılık gösterip göstermediğine yönelik t testi analizi yapılmıştır.

Tablo 4: Farklı cep telefonlarına yönelik t testi tablosu

	Nokia	Samsung		
	Ort. değer	Ort. değer	t-değeri	Sig. (çift taraf)
Algılanan marka imajı	4.1295	3.9759	4.128	0,000
Marka bilinirliği	4.2632	4.0137	6.362	0,000
Markaya duyulan güven	4.3080	4.1985	1.971	0,043
Marka sadakati	4.4408	4.3677	0.904	0,367

Yapılan t testi analizinde Samsung ve Nokia kullanıcıları arasında üç boyutta anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Bu sonuçlar her iki marka açısından değerlendirildiğinde, Samsung kullanıcılarına göre Nokia marka cep telefonu kullanıcıları göreceli olarak, marka bilinirliği, marka imajı ve markaya duyulan güven boyutları açısından daha pozitif bir tutum sergilemektedirler. Marka sadakati boyutunda ise, Nokia

kullanıcıları daha pozitif bir tutum sergilemesine karşın (ort. değ. 4.44) iki grup arasında istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

4.2. Hipotez Testleri ve Regresyon Analizi Sonuçları

Modeldeki değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Marka sadakatini açıklayabilmek için marka bilinirliği, marka imajı ve markaya duyulan güven değişkenlerinin açıklayıcılığını tespit edebilmek için tek değişkenli ve çok değişkenli regresyon analizlerine başvurulmuştur. Regresyon analizi yapılmadan önce analiz sonuçlarının güvenilirliğini azaltacak ihlallerin olup olmadığına dikkat edilmiştir. Araştırma modelinin bağımsız değişkenleri arasındaki ilişki incelendiğinde, çeşitli değişkenler arasında anlamlı korelasyonlar bulunmasına rağmen bunların regresyon analizi için endişe uyandıracak düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Tablo olarak gösterilmemekle birlikte bağıntı istatistikleri çoklu bağıntı olmadığını, ortaya koymaktadır. Modeldeki en büyük varyans şişirme faktörü VIF (Variance Inflation Factor) istatistiği 3.156 bulunmuş olup bu değerin 10'dan küçük olması gerektiği (Hair vd, 1998 Gujarati, 1995) dikkate alındığında, modeldeki bağımsız değişkenler arasında çoklu bağıntı problemi olmadığı görülmektedir. Yine çoklu bağıntı sorgulamasının bir diğer kriteri olan Durum İndeksi de incelenmiş olup, en büyük Durum İndeksi değerinin Hair vd. (1998) tarafından belirtilen 15 değerinden çok daha düşük olduğu görülmüştür (d.i: 9.359).

Elde edilen çoklu regresyon analizi sonuçları 3 ayrı tabloda özetlenmiştir. Okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla tablolarda yer alan temel göstergeler tek tek açıklanmıştır. Buna göre; R katsayısı regresyon eşitliğine dahil edilen bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasındaki çoklu korelasyon katsayısını ifade etmekte olup R^2 'nin kare köküdür. Söz konusu katsayı, bağımlı değişkenle bağımsız değişken arasındaki korelasyonu simgelemektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan; 2004: 231).

Tamamlayıcılık katsayısı R^2 uyum iyiliğinin en yaygın ölçüm biçimidir. Söz konusu katsayı bağımlı değişkendeki değişimin ne kadarının (%) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını ifade eder. Bu durum regresyon modelinin açıklayıcı gücünün iyi bir göstergesidir (Akgül ve Çevik; 2005: 333).

Regresyon tablosunda gösterilen F değeri modelin bir bütün olarak her düzeyde anlamlı olup olmadığını gösterir. Yani F istatistiği modelin bir bütün olarak anlamlılığını test etmek için kullanılırken, t istatistiği değişkenlerin ayrı ayrı anlamlı olup olmadıklarını test etmek amacıyla kullanılır (Kalaycı; 2006: 68).

β değeri ise, bağımsız değişkenlerin önem sırasını gösterir. Buna göre en yüksek Beta değerine sahip olan değişken, görece olarak en önemli bağımsız değişkendir. Yani bu değer altında yer alan sayıların işaretine bakılmaksızın en yüksek olanı bağımlı değişkeni en çok açıklayan değişken olarak yorumlanmaktadır (Sipahi vd.; 2006: 172).

Kurulan model kapsamında, marka sadakatinin marka bilinirliği, marka imajı ve markaya duyulan güven değişkenleri ile ilişkilerini incelemek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Geliştirilen araştırma modeli çerçevesinde ileri sürülen H_3 ve H_5 ve H_6 hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi Tablo 5’de görülmektedir

H_3 : Marka bilinirliği ile marka sadakati arasında pozitif ilişki vardır.

H_5 : Marka imajı ile marka sadakati arasında pozitif ilişki vardır.

H_6 : Markaya duyulan güven ile marka sadakati arasında pozitif ilişki vardır

Tablo 5: Sadakat ile marka imajı, markaya duyulan güven ve marka bilinirliği ilişkisi

Değişkenler	B	St. Hata	β	T	P
(Sabit)	0.749	0.206		3.638	
Marka Bilinirliği	0.478	0.042	0.263	11.353	0.000
Marka İmajı	0.352	0.048	0.238	9.451	0.000
Markaya Duyulan Güven	1.254	0.032	0.867	39.544	0.000
Örneklem	859				
R	0.810				
R ²	0.656				
F Değeri	603, 100*				

* $p < 0.001$; Bağımlı değişken: Marka Sadakati

Analiz sonucunda regresyon modeline ilişkin F değeri 603.100 (Tablo 5) istatistiksel olarak anlamlıdır. Kurulan regresyon modeline göre marka sadakatini, markaya duyulan güven, marka imajı ve marka bilinirliği ile tahmin etmek istatistiksel olarak mümkündür. Bu çerçevede H_3 , H_5 ve H_6 hipotezleri kabul edilmiştir. Söz konusu üç faktörün marka sadakati açısından önemli düzeyde belirleyicilik etkisi bulunmaktadır. Tablo 5’de yer alan R² değeri 0.656 bunu açıkça göstermektedir. Diğer bir ifadeyle tüketicinin algıladığı marka bilinirliği, marka imajı ve markaya duyulan güven; marka sadakatini % 65 oranında açıklamaktadır. Öte yandan Tablo 2’deki β katsayılarına bakıldığında markaya duyulan güven değişkeninin marka sadakati üzerinde marka bilinirliği ve marka imajından daha güçlü bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 4, $\beta = 0.867$).

H₂: Marka bilinirliği ile marka imajı arasında pozitif ilişki vardır.

H₄: Markaya duyulan güven ile marka imajı arasında pozitif ilişki vardır.

Tablo 6: Markaya duyulan güven ile marka imajı ve marka bilinirliği ilişkisi

Değişkenler	B	St. Hata	β	T	p
(Sabit)	1.951	.173		11.244	
Marka Bilinirliği	.238	.042	.164	5.847	0.000
Markaya Duyulan Güven	.808	.031	.719	25.692	0.000
Örnekleme	859				
R	.675				
R ²	.455				
F Değeri	338.334*				

*p < 0.001; Bağımlı değişken: Marka İmajı

Geliştirilen araştırma modeli çerçevesinde ileri sürülen H₂ ve H₄ hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi Tablo 6'da verilmiştir. Analiz sonucunda regresyon modeline ilişkin F değeri 338.334 (Tablo 6) p değeri (sig.) 0.000 bulunduğundan, oluşturulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer bir ifade ile markanın tanınmışlığı ve markaya duyulan güven arttıkça müşteri tarafından algılanan marka imajı da olumlu yönde gelişmektedir. Bu çerçevede H₂ ve H₄ hipotezleri kabul edilmiştir. Söz konusu iki faktörün marka imajı açısından anlamlı düzeyde belirleyicilik etkisi bulunmaktadır. Tüketicinin algıladığı marka güveni ve marka bilinirliği; marka imajını % 45 oranında açıklamaktadır. Öte yandan tablo 6'deki β katsayılarına bakıldığında markaya duyulan güven değişkeninin (β : 0.719) marka imajı üzerinde marka bilinirliği faktöründen daha güçlü bir belirleyiciliği olduğu anlaşılmaktadır.

H₁ Marka bilinirliği ile markaya duyulan güven arasında pozitif ilişki vardır.

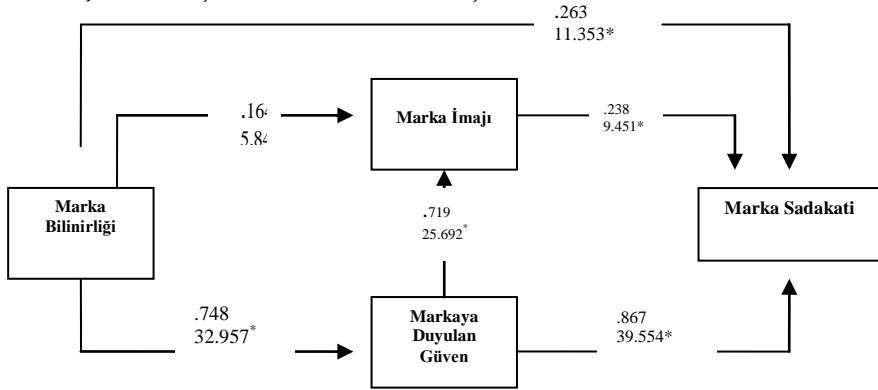
Tablo 7: Marka bilinirliği ile marka güveni ilişkisi

Değişkenler	B	St. Hata	β	T	P
(Sabit)	385	0.167			
Marka Güveni	0.961	0.040	0.748	32.957	0.000
Örnekleme	0.859				
R	0.748				
R ²	0.559				
F Değeri	1086.149*				

* p < 0.001; Bağımlı değişken: Marka bilinirliği

Çalışmanın bir diğer hipotezi olan marka bilinirliği ile marka güveni ilişkisini belirlemek için uygulanan regresyon analizinin sonuçları Tablo 7’de sunulmaktadır. Analiz sonucunda regresyon modeline ilişkin F değeri 1086.149 ve p değeri (sig.) 0.000 olduğundan, oluşturulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır ve H₁ Hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre, tüketicilerin işletmeye yönelik algıladıkları marka güveninin oluşmasında marka bilinirliğinin katkısının olduğu görülmektedir. Tüketicilerin algıladığı marka bilinirliği; marka güvenini % 55 oranında açıklamaktadır. Yani marka bilinirliğinin % 55’i markaya duyulan güvene bağlıdır. Model boyunca yapılan regresyon analizleri sonucunda, marka sadakatini belirlemeye yönelik çalışmanın tüm hipotezleri (H₁, H₂, H₃, H₄, H₅, H₆) onaylanmaktadır. Şekil 2 analizler sonucunda ortaya çıkan nihai görünümü ortaya koymaktadır.

Şekil 2: Araştırma Modelinin Test Sonuçları

5. SONUÇ

Kısa bir geçmişe sahip olmakla beraber, bilgisayardan sonra en geniş kullanım alanına sahip olduğu düşünülen cep telefonu, bugün artık yediden yetmişe toplumun her kesimi tarafından ihtiyaç olarak değerlendirilmekte ve kullanılmaktadır. Cep telefonu pazarında faaliyet gösteren işletmeler sürekli değişen pazar şartlarına cevap verebilmek amacıyla ürünlerine yeni değerler katmakta ve farklı modeller, dizayn ve geliştirilmiş fonksiyonlarla marka sadakati oluşturmaya çalışmaktadırlar. Marka sadakatinin küçük yaşlarda edinilip ileriki yaşlara taşınan bir olgu olduğu gerçeği, işletmeleri genç ve dinamik grupların tercih ve isteklerini karşılamaya itmektedir. Dolayısıyla, cep telefonu sektörünün hedef kitlesini gençler oluşturmaktadır.

Araştırmada, dayanıklı tüketim malları arasında yer alan cep telefonu sektöründe marka sadakatinin oluşumunda etkili olan faktörler üzerinde durulmuştur. Yukarıda araştırma sonuçları detaylı olarak sunulmuş, geliştirilen bir teorik model çerçevesinde 6 ayrı hipotez genç

tüketiciler üzerinde test edilmiştir. Böylece tüketici değerlendirme sürecinde çeşitli değişkenler arasında olduğu varsayılan ilişkiler belirli bir spesifik grup üzerinde (genç bireyler) incelenerek daha derinlemesine bir bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler, marka bilinirliği, marka imajı ve markaya duyulan güvenin marka sadakati üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda genç tüketiciler aynı cep telefonu almaya devam etme ve cep telefonlarını başkalarına tavsiye etme davranışlarında marka bilinirliği, marka imajı ve markaya duyulan güvenin önemli bir etkisi olduğu ve bu faktörlerin marka sadakatinin oluşumunda önemli bir rol oynadıkları görülmektedir.

Marka sadakatinin sadece tek bir belirleyicinin etkisiyle oluşmadığı ve çeşitli faktörlerin toplam etkileşiminin bir sonucu olduğu söylenebilir. Araştırmada marka sadakatini belirleyen değişkenler arasında en fazla etkiyi markaya duyulan güven faktörü yapmaktadır.

Oluşturulan modelde marka bilinirliği arttıkça markaya duyulan güvenin ve marka imajının arttığı belirlenmiştir. Ayrıca marka bilinirliği arttıkça, markaya duyulan güven ve marka imajı da artmaktadır.

Sonuç olarak şirketlerin geleceğini belirleyen en önemli unsur, elde ettikleri kârlılıkları değil, müşterilerini ne ölçüde tatmin ettikleri ve müşterilerinin gözünde ne derece vazgeçilmez olduklarıdır. Bu nedenle çağdaş pazarlama vizyonuyla hareket eden işletmeler mevcut müşterileri korumak, yeni müşteriler bulmak ve kaybedilen müşterileri yeniden kazanmak amacıyla, mutlu ve sadık müşteriler oluşturmak zorundadırlar.

KAYNAKÇA

AKTUĞLU, I. K.; “Tüketicinin Bilgilendirilmesi Sürecinde Reklam Etiği”, (Elektronik Version), *Küresel İletişim Dergisi*, 2006, Vol: 2, (12 Haziran 2007), s. 3.

AYDIN, K.; “Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Kullanımı ve GSM Operatörü Tercihleri Üzerine Bir Çalışma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, 2004, s. 149-164.

BEATTY, S., E., P. Homer ve L. R. Kahle; “The Involvement-Commitment Model: The-ory and İmplications”, *Journal of Business Research*, Vol: 16, 1988, s. 149-167.

BIEL, A.; “How Brand Image Drives brand equity”, *Journal of Advertising Research*, Vol: 6, 1992, s. 6-12.

BLOEMER, J. ve S. G. Odekerken; “Antecedents and Consequences of Af-fective Commitment”, *Australasian Marketing Journal*, Vol: 11, No: 3, 2003, s. 33-43.

BRUGHHA, C.; “Trust and Commitment in Relationship Marketing: The Perspective from Decision Science”, *Interactions, Relationships and Networks*:

Towards the New Millennium, Proceedings of the 15th IMP Annual Conference of the IMP Group, Dublin 1999.

CHAUDHURI, A. ve M. B. Holbrook; “Product-Class Effects On Brand Commitment And Brand Outcomes: The Role Of Brand Trust And Brand Affect”, *Brand Management*, Vol: 10, No: 1, 2002, s. 33–58.

CRONIN J. J. ve S. A. Taylor; “Measuring Service Quality: A Reexamination And Extension”, *Journal of Marketing*, Vol: 56: 1992, s. 55-68.

ÇİFTÇİ, Sertaç; *Marka ve Marka Sadakati Üniversite Öğrencilerinin Kot Pantolon Marka Tercihleri ve Marka Sadakatler ile İlgili Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBS,

DEGERMEN, A.; *Hizmet Ürünlerinde Kalite, Müsteri Tatmini ve Sadakati (Hizmet Kalitesi ile Müsteri Sadakatinin Sağlanması ve GSM Sektöründe Bir Uygulama)*, Türkmen Kitabevi, 2006, İstanbul.

DELGADO, B E. ve A J., L. Munuera; “Brand Trust in the Context of Consumer Loyalty”, *European Journal of Marketing*, Vol: 35, No: 11/12, 2001, s. 1238-1258.

DEUTSCH, M.; “Trust and Suspicion”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol: 2, 1958.

DURAN, M., “Marka Değeri ve Bileşenleri”.[www.ilet.gazi.edu.tr. ziyaret tarihi](http://www.ilet.gazi.edu.tr.ziyaret tarihi) (01/10/2005).

GURVIEZ, P ve M. Korchia; “Proposal For a Multidimensional Brand Trust Scale” 32nd EMAC Conference- Glasgow, *Marketing Responsible and Relevant* 2003, ss. 1-9

GÜLLÜLÜ, U. ve S. Özer;; “Servqual Yöntemi ile GSM Hizmet Kalitesinin Ölçülmesine Yönelik Erzurum’da Bir Alan Araştırması”, *Pazarlama Dünyası*, Mart-Nisan Sayısı, 2000.

GÜLMEZ M.; “Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Satın Alma ve Kullanımın Etkileyen Faktörler: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesinde Bir Uygulama”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 24, Ocak-Haziran 2005, s. 37-62.

<http://www.designer.com>; İsveçli Gençler Cep Telefonu Seçerken Uygun Fiyat ve Tasarım Arıyor (13.05.07).

<http://www.gartner.com/it/page.jsp?id=985912>.

JACOBY, J. and D. Kyner; “Brand Loyalty vs. Repeat Purchasing Behaviour”, *Journal of Marketing Research*, Vol: 10, No: 1, 1973, s. 1-9.

JACOBY, J. ve Chesnut R.W.; *Brand Loyalty Measurement and Management*. New York: John Wiley&Sons, 1978.

KALAYCI, S.; *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 2. Baskı, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2006, Ankara.

KELLER, K. L.; *Conceptualizing Measuring and Managing Customer-Based Brand*, 1993.

KELLER, K. L.; “The Marketing Advantages of Strong Brands”, *The Journal Of Brand Management*, Vol: 10, No: 6, 2003, s. 42.

KULALI, İhsan ve Hakan Bilir; *Bilgi ve İletişim (Telekomünikasyon) Sektöründeki Gelişmeler ve Eğilimler: Global Finansal Kriz Sürecinde Yeniden Yapılanma ve Çözüm Arayışları*, TOBB Yayın No: 2010 – 102, 2010.

LAU, G. T. ve Lee H. S.; “Consumer Trust in a Brand and The Link to Brand Loyalty”, *Journal of Market Focused Management*, Vol: 4, 1999.

MACINNIS, D. J.; S Shapiro ve G. Mani; “Enhancing Brand Through Brand Symbols”, *Advanced in Consumer Research*, Vol: 26, 1999, s. 601-614.

Marketing Türkiye, Marka Müşteriye verilen Sözdür, 2002.

McCLATCHEY, S.; “The Consumption Of Mobile Services By Australian University Students”, *International Journal Of Mobile Marketing*, Vol: 1, No: 1, 2006.

ODIN, Y.; N. Odin, ve P. Valette-Florance;; “Conceptual and Operational Aspects of Brand Loyalty an Ampirical Investigation”, *Journal of Business Research*, Vol: 53, 2001, s. 75-84.

ÖNEY, M.; “Türkiye’nin Mobil Fotoğrafi”, *Ericsson Consumer Lab Türkiye Pazar Araştırması*, 2006.

ÖZCAN, Y. Z. ve A. Koçak;; “A Need Or A Status Symbol?”, *European Journal Of Communication*, Vol: 18, No: 2, 2003, s. 241-254.

ÖZER, H.; Özçomak, M. S. ve Oktay, E.; “Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Hat Tercih Olasılığının Belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi Örneği”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, No: 2, 2005.

PADGETT, D. ve Allen, D.; “Communicating Experiences: A Narrative Approach to Creating Service Brand Image”, *Journal of Advertising*, 26 (4) 1997, s. 49-62.

SAURIN, F.; “Korean Women’s Clothing Brand Loyalty,” *Journal of Fashion Marketing and Management*, Cilt: 6, Sayı: 3, 2002, ss. 206-222.

SEKERAN, U.; *Research methods for Business*, John Wiley High Education Newyork, 2003.

SELNES, F.; “An Examination of The Effect Of Product Performance on Brand Reputation, Satisfaction and Loyalty,” *European Journal of Marketing*, Vol: 27, No: 9, 1993, s. 19-35.

SIRDESMUKH, D.; J. Singh, ve B. Sabol;; “Consumer Trust, Value and Loyalty in Relational Exchanges”, *Journal of Markeing*, Vol: 66, No: 1, 2002, s. 15-37.

SÜZER, H.; “Smartphone Dönemi Başlıyor”, *Capital Digital Ek Sayı*, Mayıs, www.capital.com.tr (2004).

www.nielsen.com, *Nielsen Markalar Araştırması yayınlandı*, 2009.

TÜRKİYE’DE HARCAMALAR YÖNTEMİYLE MİLLİ GELİR TAHMİNİ: EŞANLI DENKLEM MODELLERİ VE GENELLEŞTİRİLMİŞ MOMENTLER YÖNTEMİ İLE TAHMİN

The Estimation Of National Income In Turkey: Estimation Through Simultaneous Equation Models And Generalized Moments Methods

Fatih KAPLAN¹, Yunus BULUT²

ÖZET

Bu çalışmada, karşılıklı bağımlı olayların aralarındaki ilişkiyi ifade eden eşanlı denklem sistemleri, bu sistemlerin tek denklemden ve birden fazla denklemden oluşması hallerinde kullanılabilecek tahmin yöntemleri ele alınmıştır. Ayrıca, sonuçlarının etkin olabilmesi için hata teriminin sabit varyanslı ve otokorelasyonsuz olması gibi ön şartların olması gerekmeyen Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ile Türkiye için 2001:1-2010:2 dönemine ait GSMH (gdp), Kamu Harcamaları (gov), Tüketim Harcamaları (cns), Yatırım Harcamaları (ins) ve Net İhracat (nx, ihracat-ithalat) üçer aylık makroekonomik değişkenleri için test edilmiştir.

***Anahtar Kelimeler:** Eşanlı Denklem Sistemleri, Araç Değişken Yöntemi, Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi*

ABSTRACT

In this survey, simultaneous equations systems which define the relationship between correlational dependent variables, estimations that are used in the case of forming from single-equations and multi-equations of these systems. Furthermore, Generalized Method of Moments which is unrestricted like homoskedasticity and uncorrelated of error term for the effectiveness of results, analysis for GDP (gdp), Government Expenditure (gov), Consumption Expenditure (cns), Investment Expenditure (ins) and Net Exports (nx) that are concerning to 2001:1-2010:2 period for Turkey for quarterly macroeconomics variables.

***Keywords:** Simultaneous Equations, Instrumental Variables Estimation, Generalized Method of Moments*

¹ Bingöl Üniversitesi, İktisat Bölümü, fth_kaplan@yahoo.com

² Bingöl Üniversitesi, F.E.F., Matematik Bölümü, ybulut79@gmail.com

1. Giriş

Tinbergen³ (1969) Nobel Ödül töreninde ekonometricilerin model kurma aşamasında çoğu zaman zımnen kullandıkları bazı ilişkileri ayırt etmeden “iktisat” teorilerini tamamlamaya zorlandıklarını vurgulamıştır⁴. Gerçekten de, ilişkilerin ayırt edilmeden tek regresyonlu denklemlerle ifade edilmesi iktisatçılarca sıkça yapılan bir hatadır. Kullanılan değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu bunları tek bir regresyon denkleminde göstermek mümkün değildir. Bu nedenle çift yönlü ilişkiyi göstermek için birden fazla denkleme ihtiyaç duyulmaktadır. Değişkenlerin birbirleriyle ilişkili olduğunu gösteren bu denklemler eşanlı denklem sistemi ya da eşanlı denklem modelleri olarak adlandırılmaktadır.

Henry L. Moore (1914), ham çelik için bir talep denklemi tahmin etmiş ve fiyat ile talep edilen miktar arasında aynı yönlü bir ilişki bulmuştur. Bu ilişkiyi, artı eğimli yeni bir talep ilişkisi olarak açıklasa da “talep değil arz denklemi” tahmin ettiği yönünde eleştirilmiştir. Yapılan tartışmalar, daha önce yapılan talep tahminlerini de kapsayacak biçimde tahmin edilenlerin, talep denklemi mi, arz denklemi mi, yoksa ikisinin bir karması mı olduğu sorunu ortaya çıkarmıştır. Böylece Moore, farkında olmadan, eşanlılık (simultaneity) ve belirleme (identification) konularının gündeme gelmesine neden olmuştur⁵. Tinbergen (1930), Moore’u eleştirmiş, arz denklemini talep denkleminde ayırt edip katsayısını bulabilmek için, talep denklemine yalnızca talebi etkileyen bir değişken daha eklenmesiyle bunların birlikte bir model içinde tahmin edilmesi gerektiğini açıklamıştır. Böylece, Tinbergen hem belirleme hem de eşanlı tahmin konularında çözüm önerileri getirmiştir. Ancak, eşanlı denklem modellerinin tahmin edilmesi ve söz konusu değişkenlerin belirlenmesi, yani bugünkü anlamda açıklanması Cowles Komisyonları’nın 1940’larda ki çalışmalarıyla mümkün olmuştur⁶.

Bu çalışmanın temel amacı, birbirini etkileyen değişkenler arasındaki ilişkiyi göstermede kullanılan eşanlı denklem modellerinin tahmin yöntemlerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle eşanlı denklem modellerinin genel formülasyonu verilmiş, model belirleme sorununa değinilerek tahmin yöntemleri ele alınmıştır. Son

³ Ragnar Frisch ile birlikte ekonometrinin kurucularındandır ve aynı zamanda ilk Nobel ekonomi ödülünü paylaşmışlardır.

⁴ http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1969/tinbergen-lecture.html
Erişim tarihi 21.11.2010

⁵ Uygur, E. “Ekonometrinin Gelişimi: İktisadın “Bilim” Olma Çabası”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, Mayıs, 2006 sf 11.

⁶ Uygur, a.g.e. sf 12-13.

bölümde ise tahmin yöntemlerinden Genelleştirilmiş Momentler Metodu, Türkiye için 2001q1-2010q2 dönemine ait GSMH (gdp), Kamu Harcamaları (gov), Tüketim Harcamaları (cns), Yatırım Harcamaları (ins) ve Net İhracat (nx, ihracat-ithalat) üçer aylık makroekonomik verileri için test edilmiştir.

2. Eşanlı Denklem Modelinin Genel Formülü

M tane içsel değişken içeren t zamanlı M genel denklemlilik model aşağıdaki gibi yazılabilir⁷:

$$Y_{1t} = \beta_{11}Y_{1t} + \beta_{12}Y_{2t} + \dots + \beta_{1M}Y_{Mt} + \gamma_{11}X_{1t} + \gamma_{12}X_{2t} + \dots + \gamma_{1k}X_{Kt} + u_{1t}$$

$$Y_{2t} = \beta_{21}Y_{1t} + \beta_{22}Y_{2t} + \dots + \beta_{2M}Y_{Mt} + \gamma_{21}X_{1t} + \gamma_{22}X_{2t} + \dots + \gamma_{2k}X_{Kt} + u_{2t} \quad (1)$$

$$Y_{3t} = \beta_{31}Y_{1t} + \beta_{32}Y_{2t} + \dots + \beta_{3M}Y_{Mt} + \gamma_{31}X_{1t} + \gamma_{32}X_{2t} + \dots + \gamma_{3k}X_{Kt} + u_{3t}$$

$$Y_{Mt} = \beta_{M1}Y_{1t} + \beta_{M2}Y_{2t} + \dots + \beta_{MM}Y_{Mt} + \gamma_{M1}X_{1t} + \gamma_{M2}X_{2t} + \dots + \gamma_{Mk}X_{Kt} + u_{Mt}$$

Bu denklemin i. denklemini $1 \leq i \leq M$ olmak üzere

$$Y_{it} = \sum_{a=1}^M \beta_{ia}Y_{at} + \sum_{b=1}^K \gamma_{ib}X_{bt} + u_{it} \quad (2)$$

şeklinde de ifade edilir. Burada Y_1, Y_2, \dots, Y_M ile M tane içsel değişken X_1, X_2, \dots, X_K ile K tane dışsal değişken ve u_1, u_2, \dots, u_M ile M tane hata terimi ifade edilmektedir. Yukarıdaki denklemlerde görüldüğü gibi eşanlı denklem modellerinde; değişkenler, içsel ve dışsal olarak sınıflandırılmaktadır. Geleneksel tanımlamayla⁸, değeri model içerisinde belirlenen değişkene içsel değişken, değeri model dışında belirlenenlere ise dışsal değişken denilmektedir. Diğer taraftan, içsel değişken, ortak bağımlı değişken olarak tanımlanabildiği gibi dışsal değişken de değeri önceden belirlenmiş değişken olarak da tanımlanabilir⁹. Önceden belirlenmiş değişkenler gecikmeli dışsal (ya da dışsal değişkenler) ve

⁷ Gujarati, D.N. "Temel Ekonometri", (Çev. Şenesen, Ü.; Şenesen, G.G.), Literatür Yayınları, İstanbul, 2009, sf 645.

⁸ Maddala, G.S. "Introduction to Econometrics", Macmillan, 2nd Edition, New York, 1992, sf 357.

⁹ Maddala a.g.e. sf 357.

gecikmeli içsel değişkenler olmak üzere ikiye ayrılır¹⁰. Bir modelde, t-1 gibi bir dönemde dışsal, gecikmeli dışsal ve gecikmeli içsel değişkenlerin değerlerinin önceden belirlendikleri varsayılır. Çünkü hata terimlerinin ardışık bağımsız oldukları varsayımı geçersizse, gecikmeli içsel değişken ile hata terimi arasında bir ilişki olacaktır. Bu nedenle gecikmeli içsel değişken önceden belirlenmiş olarak işlem göremeyecektir.

Değişkenlerin içsel-dışsal ayrımı yapıldıktan sonra modelin parametrelerinin tahmin değerlerinin herhangi bir yolla elde edilemeyeceği araştırılır. Bu duruma Belirlenme Sorunu denilmektedir. Aynı değişkenlere birden fazla tahmin modeli uygulanabiliyorsa, bu tahmin modelleri gözlemsel olarak eşittir denir ve bu modelleri ayırmanın herhangi bir yolu yoktur. Bu durumda yapı belirlenmemiştir denir¹¹. Eğer yapı belirlenebiliyorsa, ya tam (kesin) ya da aşırı belirlenmiştir. Denklem modeli içerisinde yer alan katsayılar bir tek modelle belirlenebiliyorsa denklem tam belirlenmiş, birden fazla modelle belirlenebiliyorsa aşırı belirlenmiş olarak tanımlanır¹². Bir eşanlı denklem modelinin belirlenmesinde sayma ve mertebe koşullarının sağlanması gerekmektedir. M (modeldeki içsel değişken sayısı), m (belli bir denklemdeki içsel değişken sayısı), K (modeldeki dışsal değişken sayısı), k (belli bir denklemdeki dışsal değişken sayısı) olmak üzere Sayma Koşulu'na göre modelin belirlenebilmesi için ; $K - k \geq m - 1$ eşitsizliğinin sağlanması gerekir. Eğer, $K - k = m - 1$ ise denklem tam belirlenmiş, $K - k > m - 1$ ise aşırı belirlenmiştir. Mertebe Koşulunda ise, M denklemlerle bir modelde bir denklemin belirlenebilmesi için gerek ve yeter şart modelin diğer denklemlerinde yer alan ama bu denklemden dışlanmış (hem içsel, hem önceden belirlenmiş) değişkenlerin katsayılarından oluşan ve determinantı sıfırdan farklı (M-1)(M-1) boyutlu bir matrisin olmasıdır^{13,14}.

3. Eşanlı Denklem Modellerinin Tahmin Yöntemleri

Eşanlı denklem modellerinin tahmin yöntemleri, Tek Denklem Tahmin Yöntemleri ve Sistem Tahmin Yöntemleri olmak üzere ikiye

¹⁰ Gujarati a.g.e sf 654.

¹¹ Greene, W. H. "Econometric Analysis", 5th Edition, New Jersey, Prentice Hall, 2003, sf 385.

¹² Gujarati, a.g.e. sf 656.

¹³ Sayma koşulu denklemin belirlenme çeşidini, mertebe koşulu ise denklemin belirlenip belirlenemeyeceğini gösterir.

¹⁴ Mertebe koşulu, belirlenme için gerek ve yeter şart olduğundan mertebe koşulu sağlandığında sayma koşulu da sağlanmış olur. Fakat durum sayma koşulu için geçerli değildir.

ayrılırlar. Sistem tahmin yöntemleri, tek denklemlile tahmin yöntemlerine göre parametreler için daha küçük tahminler vermektedir. Bu nedenle tek denklemlile yöntemlere göre daha üstün görülmektedir. Ancak, model spesifikasyonunda hatalar varsa, tek denklemlile tahmin yöntemleri daha avantajlıdır¹⁵.

3.1. Tek Denklem Tahmin Yöntemleri

En çok kullanılan tek denklem tahmin yöntemleri, En Küçük Kareler Yöntemi (EKK), Araç Değişken Yöntemi (AD), Dolaylı En Küçük Kareler Yöntemi (DEKK), İki Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi (2AEKK) ve Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM)'dur. Bu yöntemler içerisinde EKK en çok kullanılan yöntem olmasına rağmen eşanlı denklemlerde değişkenler arasında iki yönlü bir ilişki bulunduğundan EKK tahmin yöntemini kullanmak hem sapmalı hem de tutarsız tahminlere neden olur¹⁶. Bundan dolayı değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri dikkate alan tahmin yöntemlerini kullanmak gerekmektedir.

3.1.1. Dolaylı En Küçük Kareler Yöntemi (DEKK)

Bu yöntem, tam belirlenmiş denklemlerin tahminlerinde kullanılmaktadır. Bu yöntemle dolaylı denilmesinin nedeni ana denklem parametrelerinin indirgenmiş biçim denklemleri parametrelerinden tahmin edilmesidir¹⁷. Yöntemin işleyişi üç aşamadan oluşmaktadır. Öncelikle ana denklemin indirgenmiş biçimi bulunur, indirgenmiş biçimin parametreleri tahmin edilir. İndirgenmiş biçim parametrelerinden dolaylı olarak ana denklemin parametreleri tahmin edilir.

3.1.2. İki Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi (2AEKK)

2AEKK yöntemi aşırı belirlenmiş modellerin tahmini için geliştirilmiş bir yöntem olmakla beraber tam belirlenmiş modeller için de uygulanmaktadır¹⁸. Bu yöntemde bağımsız değişken yerine kullanılabilir ve hata terimi ile ilişkisi olmayan yeni bir değişken tahmin edilir. Tahmin edilen bu değişken Araç Değişken (AD) olarak tanımlanır ve tahmininde iki defa EKK yöntemi (ya da 2AEKK) kullanılır¹⁹. 2AEKK yöntemi eşanlı denklem modellerini tahmin etmede en çok kullanılan yöntemlerden birisidir. Bu yöntem, denklem

¹⁵ Tarı, R. "Ekonometri", 6. Basım, Umuttepe Yayınevi, Mayıs, 2010, sf 327.

¹⁶ EKK tahmin yöntemi ile ilgili literatürde sayısız çalışma olduğundan tekrardan değinilmemiştir.

¹⁷ Tarı, a.g.e. sf 317.

¹⁸ Tarı, a.g.e. sf 323.

¹⁹ İki defa EKK kullanıldığından 2AEKK yöntemi olarak adlandırılır.

modelindeki tüm X 'ler üzerinden Y 'lerin bir regresyonunda Y değerlerini tahmin etmek için kullanılan yöntemler bütünüdür. 2AEKK yönteminde aşağıdaki süreç takip edilir²⁰;

1.Aşama : Y_m gibi bir değişken ile hata terimi arasında bir ilişki varsa, modeldeki bütün X 'ler üzerinden Y_m 'nin regresyonundan \hat{Y}_m tahmin edilir.

2.Aşama: İlk denklemde Y_m yerine, \hat{Y}_m değişkeni AD'de kullanılarak, X üzerinden model tahmin edilir. Değişkenlerde otokorelasyon ve değişen varyansın olmadığı durumda 2AEKK'nın etkin ve tutarlı olması beklenir.

3.1.3. Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM)

2AEKK yönteminin sonuçlarının etkin olabilmesi için hata teriminin sabit varyanslı ve otokorelasyonsuz olması gerekmektedir. GMM'de ise böyle bir ön koşul bulunmamaktadır. Standart AD yöntemi, GMM'nin özel bir durumudur. Baum ve diğerleri bu durumu şu şekilde açıklamışlardır²¹: $y_i = X_i\beta + u_i$ kolonlarına sahip $y = X\beta + u$ doğrusal denkleminin tahmininde, dışsal olarak kabul edilen Z araç değişkeni ile hata terimi arasında $E(Z_i u_i) = 0$ eşitliği sağlanır. Burada, X ve Z , sırasıyla, $n \times K$ ve $n \times L$ tipinde birer tahmin matrisidir. Ayrıca ;

$$g_i(\hat{\beta}) = Z_i' \hat{u}_i = Z_i'(y_i - X_i \hat{\beta}) \quad (3)$$

denkleminde g_i , $L \times 1$ boyutlu olmak üzere, L araç değişkenleri L tane momentin veri setini oluşturur. Z 'nin dışsal olması için, L tane moment koşulunun (veya diklik koşulunun) sağlandığı durumda, β 'nin gerçek değeri için $E(g_i(\beta)) = 0$ eşitliği sağlanmalıdır.

Her bir L örnek moment denklemi için aşağıdaki eşitlik kullanılabilir;

$$\bar{g}(\hat{\beta}) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n g_i(\hat{\beta}) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n Z_i'(y_i - X_i \hat{\beta}) = \frac{1}{n} Z_i' \hat{u}_i. \quad (4)$$

Sonuç olarak, GMM ile $\bar{g}(\hat{\beta}) = 0$ denklemini çözmeye kullanılacak olan β tahmin edicisi seçilir. Eğer tahmin edilecek model tam belirlenmiş ise, yani $L = K$ ise, aynı sayıda $\hat{\beta}$ 'daki K tane bilinmeyen katsayıya karşılık aynı sayıda L moment şartlarını sağlayan

²⁰ Greene, a.g.e. sf 399.

²¹ Baum, C., M. Schaffer. and S. Stillman. "Instrumental Variables and GMM: Estimation and Testing," Stata Journal, 3:1, 2003, sf 5-6.

eşitlik vardır. Burada $\bar{g}(\beta) = 0$ eşitliğinden bir $\hat{\beta}$ değeri bulunabilir ve bu durumda GMM tahmin edicisi, IV tahmin edicisidir. Eğer model aşırı belirlenmişse, yani $L > K$ ise, bilinmeyenlerden daha fazla denklem mevcuttur. Dolayısıyla, bütün L örnek moment şartlarını ve denklemini sağlayan bir $\hat{\beta}$ bulmak mümkün değildir. Bu durumda, moment şartlarında bir kuadratik yapı oluşturacak $L \times L$ tipinde bir W ağırlıklı matrisi alınır. Bu ağırlık matrisi,

$$J(\hat{\beta}) = n\bar{g}(\hat{\beta})'W\bar{g}(\hat{\beta}) \quad (5)$$

şeklindeki GMM hedef fonksiyonunu verir. β için tahmin edilen $\hat{\beta}$ GMM tahmin edicisi, $J(\hat{\beta})$ 'yi minimize eder. $J(\hat{\beta})$ 'yi, $\hat{\beta}$ cinsinden kısmi türevi alıp sifıra eşitlenir ve K sıra koşul şartı ile çözümlerse; GMM tahmin edicisi,

$$\hat{\beta}_{GMM} = (X'ZWZ'X)^{-1}X'ZWZ'y \quad (6)$$

şeklinde elde edilir. Minimizasyon, dolayısıyla GMM tahmincisi, oransal sabitten farklı olan W ağırlık matrisi ile eş değerdir. Ayrıca, W ağırlık matrisinin seçimine bağlı olarak birden fazla GMM tahmincisi elde edilir. Burada en uygun ağırlık matrisinin seçilmesi gerekmektedir. En uygun ağırlık matrisi, dolayısıyla en etkin GMM tahmincisi, tahmincinin asimptotik varyansını minimum yapan W ağırlık matrisidir.

3.2. Sistem Tahmin Yöntemleri

En çok kullanılan sistem tahmin yöntemleri; Üç Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi (3AEKK), Tam Bilgili En Çok Benzerlik Yöntemi (TBEÇBY) ve GMM'dir. GMM, hem tek denklemler tahmin yöntemleri hem de sistem tahmin yöntemlerinde yer almaktadır. Sistem tahmin yöntemlerinde kullanılan GMM, (3.1.3)'de belirtilen GMM ile benzer olmakla birlikte burada X ve Z matrisleri birden fazla olacağından GMM eşanlı denklem modelindeki tüm denklemler için toplamsal olarak incelenir²².

3.2. 1. Üç Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi (3AEKK)

2AEKK yönteminin bir benzeri olan bu yöntemde de EKK yöntemi ardışık olarak üç aşamada tekrarlanır. Bu yöntemde²³,

²² Ayrıntılı bilgi için Greene, a.g.e. sf 409-410.

²³ Greene, a.g.e. sf 406.

1. Adım: Modelde yer alan her bir içsel değişken için indirgenmiş biçim denklemleri tahmin edilir. Elde edilen parametrelerden \hat{Y} değerleri bulunur.

2. Adım: Ana denklemde, içsel değişkenler yerine daha önce tahmin ettiğimiz \hat{Y} değerleri konular ve EKK yöntemi uygulanır. Daha sonra tahmin edilen ana denklemin varyans-kovaryans değerleri tahmin edilir.

3. Adım: Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi uygulanarak ana denklemin parametreleri tahmin edilir.

3.2.2. Tam Bilgili En Çok Benzerlik Yöntemi (TBEÇBY)

Bu yöntem, eşanlı denklem modelindeki tüm eşitlikleri ve parametreleri kullanmaktadır. TBEÇBY, normal dağılım varsayımı altında, diğer tahmin edicilere göre daha küçük varyanslı tahminler verir. Uygun Logaritmik-Benzerlik fonksiyonunu formüle etmek için²⁴, $Y = X\Pi + V$ eşitliği ile tanımlanan indirgenmiş biçim göz önüne alınır. Burada, V 'nin her bir satırı, $E[v_t|X] = 0$ şartı ile çok değişkenli normal dağılımlıdır ve $E[v_t v_t'|X] = \Omega$ şartı ile kovaryans matrisine sahiptir. Bazı matematiksel işlemlerden sonra $s_{ij} = \frac{1}{T} (Y\Gamma_i + X\mathbf{B}_i)'(Y\Gamma_j + X\mathbf{B}_j)$, $\Pi = -B\Gamma^{-1}$ ve $\Omega = (\Gamma^{-1})'\Sigma\Gamma^{-1}$ olmak üzere, logaritmik benzerlik fonksiyonu;

$$\ln L = -\frac{T}{2} [M \ln(2\pi) - 2 \ln|\Gamma| + \text{tr}(\Sigma^{-1}S) + \ln|\Sigma|] \quad (7)$$

şeklinde elde edilir. TBEÇBY tahmincisinin elde edilmesi için, bulunan $\ln L$ Logaritmik-Benzerlik fonksiyonu, tüm yapısal kısıtlamalar altında maksimize edilmesi gerekir. TBEÇBY, En Çok Benzerlik Yöntemi'nin sahip olduğu tüm asimptotik özelliklere sahiptir. Dolayısıyla TBEÇBY, eşanlı denklem modelinin tahmincileri arasında asimptotik olarak en etkin tahmin edicisidir. TBEÇBY için elde edilen asimptotik kovaryans matris 3AEKK tahmincisi için elde edilen asimptotik kovaryans matris ile aynıdır. Uygulamada ise 3AEKK tahmin edicisi TBEÇBY'den daha kolay hesaplanabildiğinden kullanımı daha yaygındır.

4. Literatür Araştırması

Hansen ve West (2002)²⁵, GMM'nin ampirik çalışmalarındaki ağırlığını anlamak üzere 1990 ve 2000 yıllarına ait yedi süreli yayında²⁶

²⁴ Greene, a.g.e. sf 407-409.

²⁵ Hansen, Bruce, E. and Kenneth D. West. "Generalized Method of Moments and Macroeconomics," Journal of Business and Economic Statistics, (2002), 20, 460-469.

yayınlanan makaleler içerisindeki GMM'yi kullanan makalelerin ağırlıklarını karşılaştırmışlardır. Yazarlara göre, 1990 yılında yayınlanan 84 makalenin 14'ü GMM'yi kullanırken, 2000 yılında yayınlanan 103 makaleden 18'i GMM'yi kullanmaya devam etmiştir. Kıymalıoğlu ve Ayoğlu (2006) Türk İmalat Sanayindeki Yığılma Ekonomileri çalışmalarında GMM'yi kullanarak Türkiye İmalat Sanayi alt sektörleri bazında yığılma özelliklerinin araştırmışlardır. Araştırmalarının sonucunda, Türk imalat sanayi alt sektörlerinde çeşitliliğin yığılmayı destekleyen bir özelliği bulunmamıştır²⁷. Sadraoui ve Zina (2009)²⁸ ise 23 ülkeyi kapsayan çalışmalarında GMM ile AR-GE ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye bakmışlardır. Tüm ülkelerde her iki değişken arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Merkez bankasının faiz kararlarının hisse senedi piyasaları üzerine etkisi, Duran, Özlü ve Ünalmiş (2010)²⁹ tarafından GMM ile incelenmiştir. İnceleme sonucunda Türkiye'de para politikasından sermaye piyasalarına bir aktarım olduğu konusunda oldukça güçlü bulgular bulunmuştur.

5. Uygulama

Çalışmanın uygulama kısmında Türkiye için 2001q1-2010q2 dönemine ait üçer aylık GSMH (gdp), Kamu Harcamaları (gov), Tüketim Harcamaları (cns), Yatırım Harcamaları (ins) ve Net İhracat (nx, ihracat-ithalat) makroekonomik verileri kullanılarak GSMH'yı GMM ile tahmin etmektir.

5.1. Veri Seti

Türkiye için 2001q1-2010q2 dönemine ait GSMH (gdp), Kamu Harcamaları (gov), Tüketim (cns), Yatırım (ins) ve Net İhracat (nx, ihracat-ithalat) üçer aylık makroekonomik değişkenler, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi³⁰ ile Türkiye İstatistik Kurumu³¹ veri tabanlarından elde edilmiştir.

²⁶ American Economic Review, Econometrica, Journal of Political Economy, Journal of Monetary Economics, Journal of Money, Credit and Banking, Quarterly Journal of Economics, Review of Economics and Statistics.

²⁷ Kıymalıoğlu Ü. ve Ayoğlu D. "Türk İmalat Sanayinde Yığılma Ekonomileri", Doğu Üniversitesi Dergisi, 7(2), 2006, 198-209.

²⁸ Sadraoui, T. ve Zina, N. B. "A Dynamic Panel Data Analysis for R&D Cooperation and Economic Growth", International Journal of Foresight and Innovation Policy, 5 (4), 2009, 218- 233.

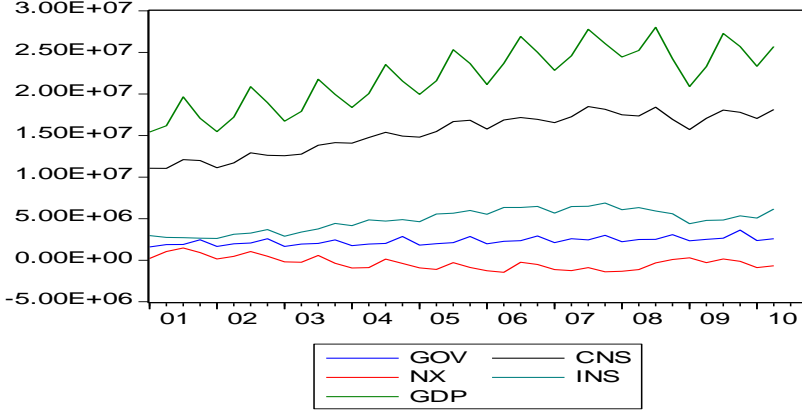
²⁹ Duran M., Özlü P. ve Ünalmiş D. "TCMB Faiz Kararlarının Hisse Senedi Piyasaları Üzerine Etkisi", Central Bank Review Vol. 10, July, 2010, sf. 23-32.

³⁰ <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html> , Erişim tarihi 21.10.2010.

³¹ <http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm> Erişim tarihi 21.10.2010.

Uygulamada kullanılan değişkenler zaman serileri olduklarından öncelikle değişkenlerin zaman serileri analizi yapılmıştır.

Şekil 1. Değişkenlerin Zamana Göre Değişim Grafiği

Şekil 1.’den görülebileceği gibi, bazı seriler zaman içinde sürekli artan ve azalan konumdadır. Serilerin uzun dönem bilgisini yakalayabilmek ve ileriye dönük tahminlerde bulunabilmek için serilerin mevsimsel etkilerden arındırılması gerekmektedir³². Seriler Holt Winters üstel düzgülendirme tekniği kullanılarak düzgülendirilmiştir. Bu yöntem, uzun dönem trendde meydana gelen ortalama değişmelerini de göz önünde bulundurmaktadır³³.

5.2. Birim Kök Testi

Zaman serisi analizlerinde, verilerin durağan olması gerekmektedir³⁴. Kullanılan değişkenlerin korelogramları incelendiğinde otokorelasyonlu oldukları gözlemlenmiş bu nedenle durağanlık analizleri Phillips-Perron (PP) birim kök testi ile yapılmıştır³⁵.

Tablo 1. Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi

Değişken Adı	Seviye Değerleri		1. Fark Değerleri	
	Sabitli	Sabitli/Trendli	Sabitli	Sabitli/Trendli
cns	-1.9536	-2.5279	-6.4244*	-7.5963*
gdp	-2.5025	-4.2958	-8.8229*	-9.1531*
gov	-5.4135*	-14.2322*	-23.1631*	-22.4837*

³² Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler M. “Ekonometrik Zaman Serileri Analizi”, 2. Baskı, Nobel Yayınevi, Ekim, 2007, sf. 44.

³³ Bozkurt H. “Zaman Serileri Analizi”, 1. Basım, Ekin Kitabevi, Ekim, 2007, sf. 21.

³⁴ Gujarati, a.g.e. sf. 713, 726.

³⁵ Enders, W. “Applied Econometric Time Series”, U.S.A: John Wiley&Sons Inc. 1995, sf. 239.

ins		-1.8926	-1.7142	-8.1693*	-8.2512*
nx		-2.2690	-2.8838	-9.3596*	-9.1451*
Kritik Değerler	* =%1	-3.6210	-4.2268	-3.6267	-4.2349
	** =%5	-2.9443	-3.5366	-2.9458	-3.5403
	***=%10	-2.6102	-3.2003	-2.6115	-3.2024

2001q1-2010q2 dönemi için çalışmada kullanılan değişkenlerden sadece gov değişkeni düzey değerinde durağandır. Diğer değişkenler düzeyleri itibariyle birim kök içermektedirler ve bu nedenle durağan değillerdir. Bununla birlikte Tablo 1.'de, tüm değişkenlerin % 1 önem düzeyinde birinci farkları [I(1)] ile durağan hale geldikleri veya birim kök içermedikleri gözlenmektedir.

5.3. Eşanlı Denklem Modeli

Yukarıda zaman serileri analizleri yapılmış değişkenlerden oluşturulan bir eşanlı denklem modeli şu şekilde kurulmuştur;

$$gdp_t = c(1) * cns_t + c(2) * ins_t + c(3) * gov_t + c(4) * nx_t \quad (8)$$

$$cns_t = c(5) + c(6) * gdp_t + c(7) * cns_{t-1} \quad (9)$$

$$ins_t = c(8) + c(9) * gdp_t + c(10) * ins_{t-1} \quad (10)$$

İçsel Değişkenler: gdp_t, cns_t, ins_t .

Dışsal Değişkenler : $gov_t, nx_t, cns_{t-1}, ins_{t-1}$.

Sayma ve mertbe koşulları göre sistemde yer alan denklemler

Tablo 2. ve Tablo 3.'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Sayma Koşulu

Denklem No	K-k	m-1	Belirlenme
1	4-2	3-1	Tam Belirlenme
2	4-1	2-1	Aşırı Belirlenme
3	4-1	2-1	Aşırı Belirlenme

$K - k \geq m - 1$ sayma koşulu bütün denklemler için sağlanmıştır.

Tablo 3. Mertbe Koşulu

Denklem no	cns_t	gdp_t	ins_t	c	gov_t	cns_{t-1}	ins_{t-1}	nx_t
1	$c(2)$	1	$c(3)$	0	$c(4)$	0	0	$c(4)$
2	1	$c(6)$	0	$c(5)$	1	$c(7)$	0	0
3	0	$c(9)$	1	$c(8)$	0	0	$c(10)$	0

ins_t , ins_{t-1} , gov_t ve nx_t değişkenlerini dışlayan birinci denklemin belirlenebilmesi için, öbür denklemlerde olup da bu denklemde olmayan değişkenlerin katsayılarından, 2x2 tipinde³⁶, determinantı sıfırdan farklı en az bir matris bulunduğundan mertebe koşulu sağlanmıştır. Tablo 3.'de $\begin{bmatrix} c(7) & 0 \\ 0 & c(10) \end{bmatrix}$ matrisinin determinantı sıfırdan farklıdır.

5.3.2. Modelin Testi

Modelde yer alan denklemlerin belirlenme şartları araştırıldığında, bütün denklemlerin belirlenmiş olduğu sonucuna varılmıştır. Kullanılan değişkenler otokorelasyonludur, dolayısıyla 2SLS yöntemi, tutarlı sonuçlar vermeyeceğinden denklemlerin parametre tahminleri için GMM kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 4.'de gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde bazı katsayıların anlamsız oldukları gözlemlenmiş, bu katsayıların anlamsız olmasının nedeninin tüketim değişkeni olduğu düşünülmektedir.

Tablo 4. GMM Sonuçları

	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
C(1)	0.385260	0.619626	0.621763	0.5355
C(2)	-2.485867	0.901435	-2.757678	0.0069
C(3)	4.354220	1.564401	2.783314	0.0065
C(4)	3.669600	0.644070	5.697522	0.0000
C(5)	134168.7	41565.15	3.227914	0.0017
C(6)	0.204551	0.014638	13.97434	0.0000
C(7)	0.003032	0.052627	0.057609	0.9542
C(8)	128881.8	62824.18	2.051468	0.0429
C(9)	0.037317	0.031072	1.200995	0.2326
C(10)	-0.472561	0.124078	-3.808586	0.0002

$$\text{Eşitlik: } \text{GDP} = \text{C}(1) * \text{CNS} + \text{C}(2) * \text{GOV} + \text{C}(3) * \text{INS} + \text{C}(4) * \text{NX}$$

R ²	0.832138	Bağımlı değişken ort.	219716.6
Uy. R ²	0.816401	Bağımlı değişken S.S.	2511591.
Regresyon S.H.	1076178	Artık toplam karesi	3.71E+13

$$\text{Eşitlik: } \text{CNS} = \text{C}(5) + \text{C}(6) * \text{GDP} + \text{C}(7) * \text{CNS}(-1)$$

³⁶ (M-1)(M-1) koşulu nedeniyle.

R ²	0.791890	Bağımlı değişken ort.	168162.5
Uy. R ²	0.779278	Bağımlı değişken S.S.	723795.4
Regresyon S.H.	340047.1	Artık toplam karesi	3.82E+12

Eşitlik: $INS=C(8)+C(9)*GDP+C(10)*INS(-1)$

R ²	0.198576	Bağımlı değişken ort.	58687.53
Uy. R ²	0.150005	Bağımlı değişken S.S.	485549.4
Regresyon S.H.	447653	Artık toplam karesi	6.61E+12

6. Sonuç

Tek denklemler regresyon modellerinde bir bağımlı değişken, bir veya birden fazla bağımsız değişkenin doğrusal bir fonksiyonu olarak ifade edilirken, bağımlı değişken ile bağımsız değişken(ler) arasında tek yönlü ($X \rightarrow Y$) bir ilişki zımni olarak varsayılır. Ancak iktisadi değişkenlerin çoğu birbirinden etkilenir. Bu nedenle, kullanılan değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi varsa, bunları tek bir regresyon denkleminde göstermek mümkün olmadığından çift yönlü ilişkiyi göstermek için birden fazla denkleme ihtiyaç duyulmaktadır. Değişkenlerin birbirleriyle ilişkili olduğunu gösteren bu denklemler eşanlı denklem sistemi ya da eşanlı denklem modelleri olarak adlandırılır.

Eşanlı denklem sistemlerinin tahmin yöntemleri, Tek Denklem Tahmin Yöntemleri ve Sistem Yöntemleri olmak üzere ikiye ayrılırlar. GMM, hem tek denklem hem de sistem denklemlerinin tahmininde kullanılabilir. Bu yüzden çalışmanın uygulama kısmında, Keynesgel gelir belirleme modeli GMM ile ele alınmıştır. Yapılan tahmin sonucundan her ne kadar bazı katsayılar anlamsız bulunsa da kuramsal beklentilere uygun tahminler sağladığı görülmektedir. İncelenen dönem içerisinde Türkiye için GSMH'daki artış, toplam kamu harcamaları, toplam yatırımlar ve toplam net ihracattan kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

BAUM, C., Mark S. and Steven S. "Instrumental Variables and GMM: Estimation and Testing," *Stata Journal*, 3: 1, 2003.

BOZKURT, H. "Zaman Serileri Analizi", 1. Basım, Ekin Kitabevi, Ekim, 2007.

ENDERS, W. *Applied Econometric Time Series*, U.S.A: John Wiley&Sons Inc. 1995.

GREENE, W. H. *Econometric Analysis*, 5. Edition, New Jersey, Prentice Hall, 2003.

GUJARATİ, D.N. *Temel Ekonometri*, (Çev. Şenesen, Ü.; Şenesen, G.G.), Literatür Yayınları, İstanbul. 2009.

HANSEN, Bruce, E. and Kenneth D. West. “Generalized Method of Moments and Macroeconomics,” *Journal of Business and Economic Statistics*, (2002), 20, 460-469.

KIYMALIOĞLU Ü. ve AYOĞLU D. “Türk İmalat Sanayinde Yığılma Ekonomileri”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(2), 2006, 198-209.

Maddala, G.S. *Introduction to Econometrics*, Macmillan, 2. Edition, New York, 1992.

DURAN, M., Özlü P. ve Ünalmiş D. ,“TCMB Faiz Kararlarının Hisse Senedi Piyasaları Üzerine Etkisi”, *Central Bank Review*, Vol., 10 July 2010, pp. 23-32.

SADRAOUI, T. ve Zina, N. B. “A Dynamic Panel Data Analysis for R&D Cooperation and Economic Growth”, *International Journal of Foresight and Innovation Policy*, 5 (4), 2009, 218-233.

SEVÜKTEKİN, M. ve Nargeleçekenler M. *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*, 2. Baskı, Nobel Yayınevi, Ekim, 2007.

TARI, R. *Ekonometri*, 6. Basım, Umuttepe Yayınevi, Mayıs, 2010.

UYGUR, E. *Ekonometrinin Gelişimi: İktisadın “Bilim” Olma Çabası*, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, Mayıs, 2006.

http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1969/tinbergen-lecture.html

**KAMU KURUMLARINDA YENİDEN
YAPILANMANIN
MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNE ETKİLERİ
(İŞKUR ÖRNEĞİ)**
**The Impacts Of Reengineering In The Public
Establishments To Customer Satisfaction
(Iskur Case Study)**

Ercan GÖN¹

ÖZET

Bu çalışmada “Yeniden Yapılanma” ve kurumlarda yeniden yapılanma sonrasındaki değişikliklerin müşteri memnuniyetine yansımaları irdelenmiştir. Makalede Yeniden Yapılanma kavramından kasıt, Reengineering’dir.

Çalışmada ana amaç Kamu Kurumlarında Reengineering ve İŞKUR’un Reengineering sürecini nasıl gerçekleştirdiği üzerinde durmaktır.

Bu konuda ilk çalışmaları yapan “Hammer ve Champy’e göre Yeniden Yapılanma (Reengineering) kavramı” üzerinde durulmuş ve Kurumları yeniden yapılanmaya iten nedenler bu kavram üzerinde değerlendirilerek şekillendirilmiştir.

Konular işlenirken, farklı üniversitelerin kütüphane veri tabanlarından yararlanılarak, bu konuda çalışmalar yapmış akademisyenlerin Türkçe ve Yabancı dillerdeki makalelerinden de alıntılar yapılmış ve ilgili yerler kaynakçada gösterilmiştir. Makaledeki değerlendirmeleri istatistikî veri ve bilgiler desteklemiş, bu veri ve bilgilerden yorum yapılmıştır. Konu ile ilgili sonuç ve öneriler makale sonunda verilmiştir.

Araştırma sonuçları yeniden yapılanmanın önemini ön plana çıkarmıştır. Türkiye’de özellikle kamu kuruluşlarında yeniden yapılanmanın gerekliliği üzerinde durulmuş ve kamu kurumlarımızdan yenilik yaşamının ötesinde köklü değişiklik yapan, yeniden yapılanan Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), bu çalışmada örnek uygulama olarak gösterilmiştir. Kurumda yapılanma öncesi ve sonrası değişiklikler irdelenmiş ve bu kurumda yeniden yapılanmanın somut olarak gerekliliği vurgulanmıştır. Makalede İŞKUR’un yeniden yapılanma sürecinde yaptığı atılımlara da değinilmiştir.

Anahtarlar: *yeniden yapılanma, yeniden yapılanmanın etkileri, yeniden yapılanmanın müşteri memnuniyetine etkileri, İŞKUR’un yeniden yapılanması*

¹ Şef, Türkiye İş Kurumu, ercangon@yahoo.com.tr

ABSTRACT

In this study, "Reengineering" concept emphasized and examined after the impacts of Reengineering in the public establishments to customer satisfaction. In the essay main topic is Reengineering.

Main goal is show Reengineering In The Public Establishments and how to realized İSKUR's Reengineering process in this essay.

According to Hammer and Champy, who has first studies in that subject , Reengineering concept emphasized and the causes of Reengineering to Establishments evaluated within the framework of Reengineering.

While discuss the subjects, have been utilized from library databases of different universities, have been quoted scholars who have studies including Turkish and foreign language essays in that subjects, and they are shown in the bibliography. The reviews have been supported statistical data and informations in the essay, have been comments made from those datas and informations. Results and suggestions have been about subject at the end of essay.

Research results have featured comedown Reengineering. In Turkey, have been emphasized necessity of reengineering in the public establishments especially and we have public established have been realized Reengineering Turkey Business Association (İŞKUR) have been exemplified sample application is shown in the essay. Before Reengineering and after Reengineering innovations have been examined in the İŞKUR have been and necessity of reengineering have been shown in the concrete in this establishment. It has been touched upon studies by İSKUR in İSKUR's Reengineering process in this essay.

Keys: *reengineering, impacts of reengineering, customer satisfaction of Reengineering, İŞKUR's reengineering,*

1. Giriş

Hızlı değişen teknoloji, insan ihtiyaçları ve beklentileri sürekli değişim içerisinde olmaya dolayısıyla işletmeleri sürdürülebilir başarıya zorlamaktadır. Değişime en fazla ayak uyduranlar pazarda ayakta kalır. Rekabet artık daha fazla ürün değil, daha kaliteli hizmet ile mümkün olmaktadır. Artık ne istediğini bilen ve sorgulayan bir insan modelinin yetiştiği toplumlarda, müşteri ihtiyaçlarını ve beklentilerini iyi analiz eden işletmeler, rekabet ortamında sürdürülebilir başarıya sahip olur. Müşteri merkezli düşünmeyen, hiç düşünmüyor demektir. Bu nedenle işletmelerin müşterilerini iyi tanımaları, özelliklerini iyi bilmeleri, buna uygun hizmet anlayışı geliştirmeleri gerekmektedir.

Değişen çağa paralel olarak işletmelerin, yeniden yapılarak, kurum kültüründe ve işleyişinde köklü değişiklikler yapmaları müşterilerine daha iyi sunum yapabilecek düzeye gelmelerinde çok önemlidir. Bu değişiklik sadece yapısal değil, köklü olmalı, işleyişten, sürece, bireysel ilişkilerden kurum kültürüne kadar bütün alanlarda gerçekleştirilmelidir.

Yeni ve daha zor bir piyasa ortamında rekabet edebilmek için, işletmenin yönetim biçiminde köklü değişiklikler gerçekleştirilmesi

gerekmektedir. Piyasalarda ortaya çıkan ve artan rekabet baskısı, birbirine giderek benzeyen ürünler, ürün ve hizmet farklılaştırmasının giderek zorlaşması ve kar oranlarının azalması, işletmeleri yeniden yapılanmaya yöneltmiştir.

Hammer ve Champy 1993 yılında yayınladıkları *Yeniden Yapılanma* adlı kitaplarında “Yeniden Yapılanmayı” şu şekilde tanımlamaktadırlar: “*Yeniden Yapılanma, maliyet, kalite, hizmet ve hız gibi çağımızın en önemli performans ölçülerinde çarpıcı geliştirmeler yapmak amacıyla iş süreçlerinin temelden yeniden düşünülmesi ve radikal bir şekilde yeniden tasarlanmasıdır*”

Yeniden yapılanmanın başlıca amaçlarını; müşteri ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak, organizasyonun rekabet gücünü artırmak, organizasyonda yenilik ve özveriyi geliştirmek, dinamik, esnek ve çevik bir organizasyon yapısını oluşturmak şeklinde belirtmek mümkündür.

Kurumları uzun vadede başarılı kılan, ürünler veya hizmetler değil değil, hizmetin sunumu ve yönetim süreçlerinin başarısı ve üstünlüğüdür. Reengineering temiz bir sayfayla sıfırdan işe başlamayı gerektirmektedir.

Kamu Kurumlarımızdan İŞKUR, eski adıyla İş ve İşçi Bulma Kurumu tamamen kapatılarak, yeni sayfalar açarak her şeye sıfırdan başlamış, köklü değişikliklerle iş piyasasında ön plana çıkmaya yönelmiştir.

2. Kurumları Yeniden Yapılanmaya Sürükleyen Nedenler

2.1. Müşteri Beklentileri

Yakın geçmişte, ne sunulursa onu satın alan bir müşteri tiplemesiyle karşı karşıyayken şimdilerde istekleri sınırsız müşteri tipiyle karşı karşıyayız. Müşteriler artık ne istediğini bilen, itiraz eden, seçen, geri iade eden, satın alma sonrası hizmete önem veren niteliğe sahiptir.

Özellikle Hizmet Kurumları yeniden yapılanma hareketine, tüm süreçlerin merkezine müşteri memnuniyetini konuşlandırarak başlamalıdır.²

2.2. Rekabet Üstünlüğü

Rekabet üstünlüğü geçmişte, uygun ürünü en iyi fiyata sunan şirketlerde idi. Ancak günümüzde satış fiyatı, aynı ürün için yaklaşık olarak aynıdır. Çünkü bilinçli tüketici toplumunun ön plana çıktığı günümüz koşullarında aynı ürünü 1 TL fazlasına satan firmalar satış yapmakta zorlanmaktadırlar. Bu nedenle firmalar, satış fiyatını belirleyen diğer unsurlar olan maliyet ve kâr üzerinde yoğunlaşmaya başlamışlardır.

² Maureen Weicher, 1995, “Business Process Reengineering Analysis and Recommendations”, Copyright December, City University of New York.

Firmalar daha düşük maliyetten ya da kârdan kalan miktarı satış öncesi ve sonrası hizmet, kalite, promosyon, hizmette sürat gibi unsurlara ayırarak rekabet üstünlüğünü ele geçirmeye çalışmaktadırlar. Yani Rekabet kavramıda yeniden yapılanmış durumdadır.

2.3. Değişimin Gücü

Müşterilerin ve rekabetin değiştiği bir ortamda bunlarla beraber değişimin kendi yapısında değişmiştir. Dahası, değişim sürekli ve ısrarcı bir hale gelmiştir. Değişim artık normal olanın kendisidir. Örnek vermek gerekirse, yakın zamanlara kadar hayat sigortası şirketlere sadece ürün sunmaktaydılar. Günümüzde ise sürekli değişen bir ürün büfesi sunmaktadırlar.

Yeniden yapılanma; her şeye en baştan, sıfırdan başlamak demektir.

Yeniden yapılanmanın işletmeler üzerinde ortaya çıkardığı ana gelişmeleri aşağıdaki tabloda özetlemek mümkündür:

Tablo 1: Yeniden Yapılanmanın Öncesi ve Sonrası

Yeniden Yapılanmadan	
Önce	Sonra
Büyük ve çeşit üretim merkezlerinden	Küçük Fabrikalara
Dikey entegrasyondan (bütünleşmeden)	Taşeronla Çalışmaya
Büyüklik ekonomisinden	Esneklik Sağlayan Küçük Yapılara
Yüksek hiyerarşik organizasyonlardan	Basık ve Yalın Organizasyonlara
Bürokratik kişilikten	Girişimciliğe
Pazar payını arttırmaktan	Yeni Pazarlar Yaratmaya
Toplu pazarlamadan	Niş Pazarlamaya
Kantideden	Kaliteye

Kaynak : David Peel, "Causes and Impact Of Reengineering Business Process", Management Journal, cilt: 4, 1998: 44.

3. Süreçlerin Yeniden Yapılanmasının Etkileri

Yeniden yapılanma, süreçlerin yeniden tasarlanmasıyla başlamakla birlikte burada son bulmaz. İş süreçlerinde yapılan temel değişiklikler organizasyonun pek çok bölüm ve yönünde etki uyandırır, hatta organizasyonun tüm parçalarını etkiler.

Nijerya'da bir bankada, çalışanlara kurumsal yeniden yapılanmanın kurumsal performans açısından önemi hakkındaki fikirlerini almak için uygulanan bir ankette, yeniden yapılanmanın performansı arttıracacağı yönünde olumlu cevaplar alınmış ve yeniden yapılanmanın hangi alanlarda daha verimli olabileceğini ise aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde cevaplamışlardır:

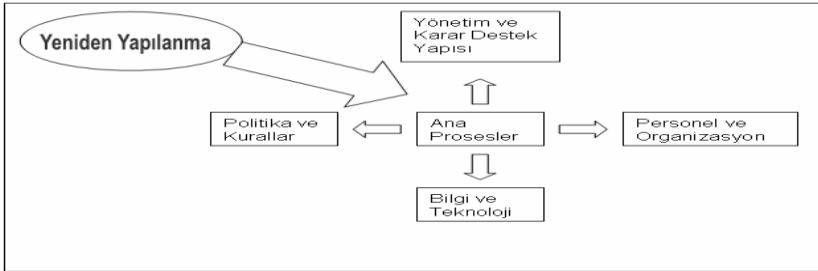
Tablo 2: Nijerya’da Bir Bankada Yapılan Araştırma Sonuçları

Departman	Cevaplayan sayısı
Pazarlama	18
İnsan Kaynakları Yönetimi	6
Halkla İlişkiler	6
Mühendislik ve Tasarım	12
İşbirliği Servisleri	6
Üst Yönetim	6
Diğer	6
Toplam	60

Kaynak: John P. Finedore, 1997, “Business Process Reengineering Assesment Guide”, USA General Accounting Office Accounting and Information Management Division published, cilt: 3.

Bir süreç yeniden yapılanmadan geçirildiğinde işler dar ve görev odaklı olmaktan çıkıp çok boyutlu hale gelir. Bir zamanlar kendilerine verilen talimatları yerine getirmekle yetinen insanlar artık kendi başlarına seçim yapmaya ve karar vermeye başlarlar. Montaj hattı tarzı iş ortadan kalkar. İşlevsel organizasyonlar var oluş nedenlerini yitirirler. Yöneticiler kontrolör olarak çalışmayı bırakıp antrenör gibi davranmaya başlarlar. İşçiler patrondan çok müşterilerin gereksinimleri üzerine yoğunlaşır.

Şekil 1: Yeniden Yapılanma Sonucu

Kaynak: John P. Finedore, 1997, “Business Process Reengineering Assesment Guide”, USA General Accounting Office Accounting and Information Management Division published, cilt: 3.

4. Türk İşletmelerinde Yeniden Yapılanmanın Genel Olarak Değerlendirilmesi

Özellikle sanayi devrimi ve 1980’li yılların sonunda kendini daha fazla hissettirmeye başlayan değişim rüzgârları tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Yeniden Yapılanmayı uygulayarak büyük başarılar elde eden

birçok işletme vardır. İşletmeler farklı dönemlerde hem iç piyasada hem de dış piyasalarda büyük atılımlar gerçekleştirmişlerdir.

Ancak yaşanan krizler tüm dünya ülkelerindeki işletmeleri etkilediği gibi Türk İşletmelerini de etkilemiştir. Buna rağmen rakipleri karşısında başarılı olmak isteyen işletmeler gerekli olan yatırımlarını yapabilmişler ve öldürücü rekabet ortamında ayakta kalabilmişlerdir. Fakat yine de yeniden yapılanma uygulamasında başarısız sonuçlar alınmış veya hiç uygulamaya girilmemiştir. Türk işletmelerinin yeniden yapılanmayı uygulayamaması ve bu alanda başarısızlıklarla karşılaşmasının temel nedenleri şu şekilde özetlenebilir:³

- Yeniden Yapılanma Modellerinin dışarıdan alındığı haliyle, Türk ve firma kültürü dikkate alınmadan kullanılması,
- Değişimin “yeniliklerle“ elde edileceğinin bilincinde olmamak,
- En üst düzey yönetimin projeye yeterli ölçüde katılmaması,
- Yetersiz kişilerden takım oluşturulması,
- Geleneksel yönetim anlayışının etkisinin devam etmesi,
- Gerekli kaynak ve kapasite imkânının olmaması,
- Bu konuda kalifikasyonu yüksek eleman bulunmaması,
- Üst yönetimin tam olarak Yeniden Yapılanmaya inanmamaları

Ülkemizde SGK, PTT, gibi bazı kamu kurum ve kuruluşlarında gerçekleştirilen bir takım yenilikler inovasyon (yenileme) çalışmasıdır. Ancak İŞKUR, sistemi tamimiyle silkeleyip tam bir reengineering (yeniden yapılanma) uygulamıştır.

Bu açıdan bakıldığında inovasyon, mevcut sistemde yenilikler yapmak ya da sisteme yenilikler eklemektir. Reengineering (yeniden yapılanma) ise sistemde adeta bir deprem yapıp her şeyi kökten yeniden değiştirmektir. İŞKUR’da hayata geçirilen e-İŞKUR projesiyle de artık hem iş arayanlar hem de işverenler sanal ortamda İŞKUR ile ilgili işlemlerini gerçekleştirmektedir. (www.iskur.gov.tr)

5. Yeniden Yapılanma – Müşteri Memnuniyeti İlişkisi

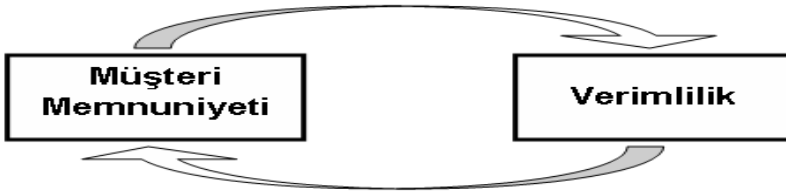
Amerika’da California State Üniversitesince 5 büyük şirkette (Arco Chemical, First National Bank of Chicago, Yellow Freight, United Parcel Service, New England Telephone) Yeniden Yapılanma öncesi yapılan araştırmada Yeniden Yapılanmaya neden olan faktörlerin % 49’unun iç faktörler (verimlilik, teknoloji, maliyet, strateji, geliştirme) % 51’inin dış faktörlere (müşteri, rekabet, koşullar, politik baskı) bağlı olmasına karşılık, Yeniden Yapılanma sonrasında Yeniden Yapılanmanın etkileri araştırılmış ve dış faktörlere % 66 oranında, iç faktörlere ise % 34

³ Kadir Ardıç, 1998, “İşletmelerde Köklü Değişim Aracı Olarak Değişim Mühendisliği”, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

oranında yansıdığı tespit edilmiştir.⁴

Bu durum iç faktörlerin dış faktörlere oranla kontrol edilebilirliğinin daha mümkün olduğunu göstermekle beraber, Yeniden Yapılanma uygulamasının firmalarda özellikle müşteri servisini harekete geçirdiğini de göstermektedir. Müşteri servisinin başarısı müşteri memnuniyetini ve daha verimli işleyen süreçleri beraberinde getirir. Aynı şekilde verimli bir müşteri servisi şirketin de verimliliğini artırır ve bu da doğrudan müşteri memnuniyetine yansır.

Şekil 2: Müşteri Memnuniyeti - Verimlilik İlişkisi

Kaynak: Gabriel Bitran, 2004, “Services Vision and Characteristics”, Lecture Notes 3.

Yeniden Yapılanma faaliyetleri, müşteri beklentileri tarafından yönlendirilmelidir. Bu nedenle, Yeniden Yapılanma çalışmalarına, müşterilerin, iç ve dış müşteriler olarak aktif şekilde katılımının sağlanması, müşteri odaklı süreç tasarımı anlayışının önemli bir ön koşulu olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, çeşitli anket, röportaj, bilgi bankaları, piyasa araştırmaları gibi araştırma yöntemlerinin, süreçlerin müşteriler için değer yaratacak biçimde, yeniden tasarımında devreye sokulması önem taşımaktadır.

İç müşteriler de, süreç tasarımlarında performansın artırılmasında temel öncelik verilmesi gereken birer aktördür. Bu süreci çeşitli aşamalarında ve sonunda bulunan iç müşteriler, Yeniden Yapılanma ekibine dâhil olabilecekleri gibi, Yeniden yapılanma ekibi tarafından çalışmalarda bilgi kaynağı olarak da kullanılmalıdırlar.

Hammer ve Champy iç müşteri kaynağının önemini “şirketlerin değil, ama insanların icat, satış, ürün ve hizmet sunmak için birlikte çalıştıklarını” ifade ederek belirtmişlerdir.⁵

Reis ve Peña, bütün işletmelerin müşteri ihtiyaçları için çalıştığını, yeniden yapılanma, toplam kalite yönetimi ve diğer uygulamaların

⁴ Peng S. Chan ve David Peel, 1998, “Causes and Impact Of Reengineering”, Business Process Management Journal.

⁵ Maureen Weicher, 1995, “Business Process Reengineering Analysis and Recommendations”, Copyright December, City University of New York.

müşteri memnuniyetini hedeflediğini, başarının, işi yapan insanların motive olmalarına, işlerinde ayrıntılı bilgi sahibi olmalarına ve yenilikçi fikirlere açık olmalarına bağlı olduğunu vurgulamışlardır. Reis ve Peña, memnuniyetsiz, tatminsiz doktor ve hemşirelerin hastalarını, öğretmenlerin öğrencilerini, uçuş görevlilerinin yolcularını memnun edemeyeceğini ifade ederek, insanları organizasyonlarda yeniden yapılanma, toplam kalite yönetimi ve diğer değişim programları için ikna etmenin önemi üzerinde durmuşlar ve yöneticilerin bu aşamada insanları anlamaya, arkadaş olmaya, barışçıl yaklaşılmaya çalışmaları gerektiğini belirtmişlerdir.⁶

Yeniden yapılanma uygulayan bir firmada çalışan ve müşteri memnuniyeti ilişkisi konusunda yapılan bir araştırma sonucunda, müşteri servisindeki motivasyon ile müşteri tatmininin birbiriyle ilintili olduğu görülmüştür. Araştırma firmanın sadece müşteri servisinde uygulanmış ve tatminsiz personellerin bu olumsuzluğu müşterilere yansıttıkları dolayısıyla müşterilerin de tatmin olmadıkları görülmüştür. Servisin ortalama moralinin her branş çalışanın üstünde olması, müşteri memnuniyetine daha fazla katkı sağlamaktadır. Müşteri memnuniyeti düzeyi mekanik yöntemler kullanılarak her branş için belirlenmiş periyotlarda ölçülmüştür.⁷

İşletme stratejilerini ve iş yapış biçimini gözden geçirmiyor, bu hususlarda rekabet gücünü arttırıcı değişiklik planlamıyorsa eskisi gibi yaşamaya devam ediyordur dolayısıyla burada müşteri memnuniyetinden bahsedilemez.

Günümüzde İşletmeler müşteri memnuniyetini arttırmak için özel olarak müşteri servisi kurmaya yönelmişlerdir. Bu servislerde müşterilerin özellikleri algılanmaya ve onlar için en uygun ürünler sunulmaya çalışılmaktadır. Bunun için işletmede etkili bir müşteri ilişkileri yönetiminin uygulanması gerekir. Aslında Müşteri İlişkileri Yönetimini (CRM) en iyi uygulayanlar eski mahallelerdeki küçük bakkal dükkânlarıydı. Çünkü eski bakkal dükkânlarında satıcı, küçük yerleşim alanının ve bireyler arası sosyal diyalogun gelişmiş olmasının da etkisiyle müşterilerini iyi tanımakta ve onların özelliklerine uygun ürün sunmaktaydılar. Şimdilerde ise artık bütün işletmeler bunu uygulamak zorundadır. Çünkü günümüzde müşteri daha da kraldır. İsteddiği ürüne çok çabuk, çok uygun şartlar ile erişmektedir. Kalite, çeşitlilik, hijyen unsurlarını kapsayan benzeri ürünleri artık benzeri fiyatlara satmak

⁶ Dayr Reis and Leticia Peña, 2001, "Reengineering The Motivation To Work", Management Decision, Volume 39.

⁷ Burke, J. R., Graham J. and Smith F., 2005, "Effects Of Reengineering On The Employee Satisfaction Customer Satisfaction Relationship", The TQM Magazine, Volume 17, Number 4.

mümkün. Dolayısıyla müşterinin sizi neden seçtiği veya neden ürününüze bağlandığı konusu önem kazanmaktadır. Bunun için işletmenin kendi yöntemini kendisinin belirlemesi ve müşteri ilişkileri yönetimini başarması gerekmektedir.

Hammer ve Champy bütün yeniden yapılandırma faaliyetlerinin süreçlerin yeniden yapılanmasıyla başlayacağını işaret eder. Süreçlerin yeniden tasarlanması proseslerin yeniden yapılanmaya uygun olma derecesine bağlı olarak farklı yollarla gerçekleştirilir, bu da genellikle mevcut olan prosesleri temelden değiştirmeye dayanır. Genel olarak müşteri odaklılık, proses sadeleştirme, modernize etme, yeterlilik ve adapte edilebilirlik gibi fonksiyonlar arası sınırlar ile bu ana proseslere konsantre olunmalıdır.⁸

6. İstihdam Piyasasının Düzenlenmesi ve İş ve İşçi Bulma Kurumunun Yeniden Yapılanması

Ülkemizde kamu istihdam hizmetlerine ilişkin ilk yasal düzenleme 1936 tarihli 3008 sayılı iş kanunudur. Söz konusu kanun iş ve işçi bulma aracılığı yapan özel büroların yasaklanmasını ve hizmetin kamu tekelinde yapılmasını sağlayacak iş ve işçi bulma kurumunun üç yıl içerisinde kurulmasını öngörmekteydi.

İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1946 yılından itibaren işgücü piyasasında iş ve işçi bulmaya aracılık hizmetini vermeye başlamış özellikle gelişmekte olan sanayinin işgücü ihtiyacını karşılama ve işgücünün sektörel ve coğrafi hareketliliğini sağlamada kendisine verilen görevi uzun süre başarıyla yerine getirmiştir.

1990'lı yıllar İş ve İşçi Bulma Kurumunun yeniden yapılanmasını gerektiren bir dizi gelişmeye sahne olmuştur. İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) emek piyasasının düzenlenmesinde bazı dönemler çok ciddi faaliyetler gerçekleştirmesi ve önemli boşlukları gidermesi ile birlikte (yurt dışına işçi gönderilmesinde aracılık gibi) zaman içinde fonksiyonunu kaybetmeye başlamıştır. Kurumun, istihdam piyasasını düzenleyici fonksiyonlarının kaybına yol açan sebeplerden birçoğu kendi içyapısı ile ilgili, teşkilatlanma, personel, mali imkânlar gibi sorunlardan kaynaklanmıştır.

Kurumun yeniden yapılanmasını gerekli kılan bir diğer önemli gelişme de iş piyasasının değişen niteliği ve kurumun yeni yapının ihtiyaçlarına cevap vermede yetersiz kalmasıdır. Özellikle yüksek vasıflı işgücü için hem arz, hem de talep yönünden işe yerleştirmede aracılık fonksiyonunu gerektiği şekilde yerine getiremeyen Kurum, yalnızca

⁸ Barbie G. Dale, 1999, "Managing Quality", Blackwell Publishing, Berlin, Germany.

düşük vasıf ve eğitimli işçilerin iş bulmak için son çare olarak başvurdukları bir yer olarak görülmeye başlanmıştır.

Yasal olmamakla birlikte çok sayıda özel kuruluş (mankenlik ajansları gibi) istihdam piyasasının düzenlenmesinde aracılık fonksiyonu üstlenmeye başlamış, bu faaliyetler engellenemediği gibi, bazı çalışan grupları bakımından da önemli bir boşluğu da doldurmuştur. 1980 ve 1990'lı yıllarda kurumun en dikkat çeken faaliyeti, zorunlu istihdam edilecek grupların (özürlüler, eski hükümlüler ve terör mağdurları) istihdamında aracılık etmek ve bu kuralın uygulanması ile ilgili denetim faaliyetlerini gerçekleştirmek olmuştur.

Bütün dünya da istihdam kurumlarının en belirgin faaliyet alanlarından birini işsizlik sigortasının uygulanması oluşturmaktadır. Türkiye'de İşsizlik sigortasının olmaması, İş ve İşçi Bulma Kurumunu fonksiyonsuz kılan bir diğer önemli faktör olmuştur. İşsizlik sigortasının olmaması, istihdam piyasası ve özellikle işsizlikle ilgili gerçek bilgilerin Kuruma yansımaları önlemiştir.

Son olarak, kamu sektörü işçi alımında İİBK'nu aracı olarak kullanma zorunda iken, özel sektörün kuruma başvurusu tamamen isteğe bağlı olarak bırakılmıştır. 1990'lı yıllarda Kamu kesimini küçülten ve sektörde istihdam edilenleri azaltan her gelişme kurumun iş bulmaya aracılık fonksiyonunu azaltan bir diğer gelişme olmuştur.

Kurumun istihdam piyasasını düzenleme konusundaki yetersizlikleri zaman içinde yeniden yapılandırılması ve işe yerleştirme faaliyetlerinde Kurumu daha etkin hale getirme çabalarını da beraberinde getirmiştir. Farklı dönemlerde bütün kurum teşkilat yasaının değiştirilmesi gibi çalışmalar yanında, mevcut yapısı içinde kurumu daha etkin hale getirecek bazı projelerin hayata geçirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilmiş, ancak bunlardan arzu edilen sonuçlar alınamamıştır.

Genel olarak ekonomik ve sosyal hayat, özel olarak da iş piyasasında değişen şartlar dolayısıyla İİB Kurumun yeniden yapılanması gereği ortada iken konu ile ilgili çalışmaları hızlandıran ve sonuçlanmasına sebep olan gelişme 1999 tarih ve 4447 sayılı Kanunla hayata geçirilen işsizlik sigortası olmuştur. 1 Haziran 2000 tarihinde işsizlik sigortası primlerinin tahsil edilmeye başlanması, Şubat 2002 tarihinde de ilk işsizlik sigortası ödemelerinin yapılacak olması ve İİBK'nın mevcut yapısı ile faaliyetlerini gerektiği şekilde gerçekleştiremeyeceği görüşünün hakim olması Kurumun yeniden yapılandırılması çalışmalarını hızlandırmış, 57. Hükümetin hayata geçirmeye çalıştığı sosyal güvenlik reformunun ikinci adımı çerçevesinde 617 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kurum Türkiye İş Kurumu adını alarak yeniden yapılandırılmıştır.

2000’li yıllar ise kamu istihdam hizmetleri için yeniden yapılanma yıllarıdır. 1999 yılında çıkartılan kanunla İİBK sadece aktif işgücü piyasası için değil aynı zamanda pasif işgücü içinde politikalar uygulamış ve ilk kez 1 Nisan 2002 tarihinde işsizlik sigortası ödemesi yapmıştır. 1946 yılında kurulan İİBK 4 Ekim 2000 tarih ve 617 sayılı kararla kaldırılmış ve yerine Türkiye İş Kurumu kurulmuştur.

6.1. 4904 Sayılı Kanun ve Türkiye İş Kurumu

4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu, Türkiye İş Kurumunun yeniden yapılandırılması konusunda esas olarak 617 sayılı KHK ile getirilen esasları kabul etmekle birlikte İşsizlik Sigortası Fonunun yönetim yapısının değişmesi ve Kurumun ana hizmet birimlerinin yeniden yapılandırılması gibi önemli değişiklikleri de getirmiştir.

Ülkemiz işgücü piyasasında 2000’li yıllarla birlikte hızla değişen teknoloji ve bilgi çağına ayak uydurma amacıyla değişiklikler yaşamaktadır. Krizlerinde etkisiyle her geçen yıl artan işsizlik yapısal bir hal almıştır. Bunun karşısında ise Türkiye ekonomisi yeterli sayıda iyi işler yaratamamaktadır. Tarım sektörü küçülmeğe buradan açığa çıkan vasıfsız işgücü kentlere göç ederek informal sektörde istihdam imkânı aramaktadır. Türkiye’de de aktif ve pasif işgücü piyasası politikalarının uygulanma gerekliliği açıktır.

İşsizlikle etkin mücadele etmek için çağdaş ve kaliteli hizmet veren bir istihdam kurumu oluşturulması gereği ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak 5 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4904 sayılı İŞKUR kanunu belirtilen gereklilikler doğrultusunda hazırlanmıştır ve İŞKUR’un görev alanı genişletilmiştir. 4904 sayılı İŞKUR kanununun 3 üncü maddesinde belirtilen Kurum görevleri irdelendiğinde yeniden yapılanma sonrası kurumun görevlerinin daha fazla hedef kitleye hitap ettiği ve artık müşteri kavramının yer aldığı bir sisteme kavuştuğu görülmektedir.

6.2. İŞKUR’un Yeniden Yapılanmadan Sonraki Değişen İmajı

İŞKUR’un yeni ofisleri, daha az bürokratik görünüme sahiptir. Ofisler, iş ve işe yönelik eğitim imkânları hakkında daha açık, ulaşılabilir bilgi sunulması, bireysel hizmetler için uygun koşullar oluşturulması, iş arayan kişilere ve eleman arayan işverenlere daha fazla hizmet sunulması açısından çok uygun bir yapıya kavuşturulmuştur.

6.2.1. İŞKUR Hizmetlerinin Sunumu

6.2.1.1. İş arayanlara yönelik hizmetler

İş arayanla görüşme: İş arayanın ilk görüşmesi kayıta gerçekleşir. Başarılı bir eşleştirme için iş arayan hakkında tam ve doğru bilgiler edinilir.

Açık işler hakkında bilgi: Kaydı yapılan müşteri açık işler hakkında bilgilendirilir ve kriterlerine uygun işlere göndermesi yapılır.

Gelen açık işlerle eşleştirme: İşverenlerin işçi istemleri, o anda kayıtlı olan iş arayanlar arasından otomasyonla seçilen kişilerden ve günlük olarak açık işleri takip etmeye gelen müşterilerden karşılanır.

Self Servis olanakları: E-dönüşüm projesinin hayata geçirilmesiyle birlikte tüm müşteriler internet üzerinden İŞKUR ile ilgili işlemlerini yapabilmektedirler.

Danışmanlık hizmetleri: Herhangi bir mesleği olmayan vasıfsız işgücüne ya da mesleği olup piyasada artık geçerliğini yitirmiş olan bir mesleğe sahip olan işgücüne danışmanlık yapılarak kurum aracılığıyla açılan meslek edindirme kurslarına gerekli yönlendirme yapılmaktadır.

İş arama becerileri eğitimi: Lise, yüksek okul ve fakülte son sınıf öğrencilerine, terhis döneminde olan askerlere ve kuruma müracaat eden ve iş arama teknikleri konusunda bilgi almak isteyenlere seminer düzenlenmektedir.

6.2.1.2. Pasif işgücüne yönelik hizmetler:

Kendi kusuru dışında işsiz kalanlara İşsizlik sigortası kanununda belirtilen belirli sürelerde prim günü olanlara yönelik olarak, yine kanunda belirtilen süre kadar;

- İşsizlik sigortası (ödeneği),
- Yeniden işe yerleştirme,
- Meslek edindirme, geliştirme eğitimleri,
- Hastalık ve analık sigorta primleri hizmetleri verilmektedir.

6.2.1.3. İşverenlere yönelik hizmetler

Danışmanlık: İşverenlere yönelik olarak kurum hizmetlerini ilgilendiren konularda ücretsiz olarak danışmanlık hizmeti herhangi bir bürokrasiyle karşılaşmadan verilmektedir.

İşgücü talebi: İşverenlerin işçi istemleri kurumca ücretsiz olarak karşılanmaktadır. Çok sayıda iş arayan kaydının bulunması ve kayıtlı işgücünün gerçek iş arayanlardan oluşması, aranılan niteliklere uygun etkin bir eşleştirmeye olanak sağlamaktadır.

Kurslar: İşverenler, piyasada bulmakta güçlük çektikleri mesleklerde kurum aracılığıyla kurs açabilmekte ve bu kursların giderleri kurumca karşılanabilmektedir.

İşletmelerde eğitim seminerleri: Aktif işgücüne (çalışanlara) yönelik olarak çeşitli konularda seminerler kurumda yetişmiş uzmanlar tarafından verilmekte ve sadece masraf karşılığı talep edilmektedir.

E-İŞKUR: E-dönüşüm projesinin hayata geçmesi ile birlikte kurumun en önemli müşteri grubu olan işverenler de kurumla ilgili her türlü işlemlerini online olarak gerçekleştirmektedirler.

6.3. Özel İstihdam Büroları ve İŞKUR'un Birlikte Çalışması

Bir yandan aktif programları diğer yandan pasif işgücü programlarını düzenlemek ve uygulamak Kurum'un temel görevleri arasındadır. Bütün yükümlülüklerinin arasında, işgücündeki mevcut farklılaşmanın ortaya çıkardığı çeşitlilikteki hizmetleri sunmak için gerekli esnekliği göstermeye çalışmak ve amaçla kaynak ayırmak yerine, işe yerleştirme hizmetlerinde kamu tekeli uygulamasında bir serbestleştirmeye gidilmesi, bir diğer ifadeyle özel işe yerleştirme faaliyetlerine yani Özel İstihdam Bürolarının kurulmasına da izin verilmesi son derece isabetli bir uygulamadır.

6.4. İstihdam Fuarları

İstihdam Fuarlarının amacı; üniversite gençlerine işgücü piyasası ile ilgili bilgiler aktarmak, tanıtmak, onları çalışma hayatına hazırlamak, mezun olma durumunda olanlara çalışabilecekleri işyerleri konusunda bilgi sağlamak ve rehberlik etmek, staj ve mezuniyet sonrası istihdam olanakları hakkında bilgilendirmektir.

6.4.1. İstihdam Fuarlarında Gerçekleştirilen Faaliyetler

Bu fuarlar aracılığı ile üniversite öğrencileri;

- İşletmelerin üretimleri ve pazar içindeki etkinlikleri,
- Personel politikaları,
- Personel profilleri,
- Organizasyon yapıları,
- İşletmelerin ileriye yönelik hedefleri,
- İşletmelerin çalışma koşulları,
- İşletmelerin eleman tercihinde göz önünde tuttukları noktalar,
- Çeşitli sektörler ile bu sektörlerdeki işgücü profili,
- Meslektaşlarının yapmış oldukları çalışmalar ve onların iş

deneyimleri hakkında bilgi alabilmektedirler. Bütün bunlar üniversite öğrencilerinin çalışma hayatına atılmadan önce mezuniyet sonrası karşılaşılabilecekleri olası durumlara yönelik hazırlanma ve ileriye yönelik kariyer hedeflerini şekillendirme şanslarını arttırmaktadır.

6.5. Aktif İşgücü Programları Projesi (AİPP)

Aktif İşgücü Programları Projesi (AİPP) Avrupa Komisyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında imzalanan bir anlaşmaya dayalı 25 aylık bir projedir.

AİPP 21 Ekim 2003 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen proje, Türk Hükümeti'nin 10 milyon euroluk katkısıyla birlikte toplam 50 milyon Euro'luk bir bütçeye sahiptir.⁹

6.5.1. Projenin Amacı

AİPP'nin amacı, Avrupa İstihdam Stratejisine uygun etkin istihdam tedbirleri ile hizmetlerin planlanması, geliştirilmesi ve uygulanması hususunda İŞKUR'a teknik yardım sağlayarak kurumsal kapasitesini güçlendirmektir.

Bu sayede Türkiye'nin sürdürülebilir İnsan Kaynakları Gelişimi stratejisi geliştirmesine yardımcı olunacak, ekonomik ve sosyal gelişimine katkıda bulunulacaktır. Projeye birlikte, İŞKUR'un kurumsal kapasitesini geliştirmesine destek verilerek, Avrupa İstihdam Stratejisi ile bağlantılı etkin işgücü politikaları geliştirecek ve uygulayabilecektir.

6.6. İŞKUR ve Toplam Kalite Yaklaşımı

Toplam kalite, tüm süreç ve fonksiyonlardaki günlük işlerle ilgilidir. Her işin hatasız ve ilk seferinde doğru yapılmasını gerektirir. Herkes kalitenin iyileştirilmesinden sorumludur.

Faaliyet alanı ne olursa olsun, tüm kuruluşların var olma nedenlerinin müşterilerine hizmet etmek olduğu bilinmektedir. O halde yapılması gereken, kaliteli ürün ve kaliteli hizmetin bir araya gelmesiyle oluşacak güçlü sinerjiyi müşterilere ulaştırmak olacaktır.

İŞKUR Kalite Yönetim Sistemine geçtiği için kalite değerlendirme sistemi uygulamasının avantajları Kurum içinde iyi bilinmektedir. ISO 9000 gibi bir kalite sistemi farklı kurumlara uyarlanabilir. Ancak burada ürün değil hizmet kalitesi ön plandadır. Kurumda yeniden yapılanma sonrası hizmet sunumunda verimlilik, personelin performansı ile artmıştır.¹⁰

Eleman almak isteyen bir işverene gönderilen adayların işveren tarafından uygun bulunması, konuyla ilgilenen personelin müşteri değerine dikkat ettiğinin bir göstergesidir. Burada hem işveren, hem iş arayan müşteri konumundadır.

İŞKUR'da hizmetin kalitesi değerlendirilirken,

- Müşteri sürecin en önemli unsurudur,

⁹ Yıldız Ecevit, 2010, "İşgücü piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El kitabı", Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

¹⁰ Britta Tener, 2004, "AİPP İŞKUR Destek Projesi: Kurumsal Gelişim", Ankara.

• Hizmeti sunan kişi / kişiler verilen hizmetten sorumludur düşüncesi hâkimdir.

Yani hizmet kalitesinden bahsederken yalnızca hizmetlerin içeriği değil, aynı zamanda personelin hizmeti sunuş biçimi ve müşterilerin memnuniyet seviyesi de dikkate alınmaktadır.

- Ne yapıyoruz,
- Nasıl yapıyoruz,
- Müşteri bunu nasıl değerlendiriyor

Maddeleri hizmetin sunumunda daima göz önünde bulundurulmaktadır.

Hizmetin iyi sunulması, iyi ilişkiler kurulması hizmeti sunanın yani İŞKUR memurunun sorumluluğundadır. İŞKUR'un hizmet kalitesi ve personel ile ilgili görüşler, müşteri anketleri yardımıyla belirlenmekte, bu anketler aracılığıyla hizmetin sunumundaki eksiklikler görülebilmekte ve bunlara çözüm aranmaktadır. Yeniden yapılanma öncesinde vatandaş kavramının hakim olduğu İŞKUR'da, yapılanma sonrası müşteri kavramı gelişmiş, hizmet sunan personel, müşteri memnuniyetini göz önünde bulundurarak hizmet vermeye başlamıştır. İş arayanlar açısından memnuniyetin en önemli göstergesi yapılan işe yerleştirmedir.

Tablo 3: Yeniden Yapılanma Sonrası İŞKUR Aracılığı İle Gerçekleşen İstihdam

YILLAR →	2004	2005	2006	2007	2008	2009	TOPLAM
İşe Yerleştirme	109.678	113.827	151.798	111.375	109.595	118.278	717.551

Kaynak: İŞKUR Faaliyet Raporu 2009, http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/2009%20y%C4%B1%C4%B1%20faaliyet%20raporu.pdf

Tablo 4: Özel İstihdam Büroları Aracılığı İle Gerçekleşen İstihdam

Yıl	İşe Yerleştirme		
	Erkek	Kadın	Toplam
2004	930	247	1.177
2005	6.571	4.009	10.580
2006	12.525	7.264	19.789
2007	72.321	18.203	90.524
2008	29.828	14.024	43.852
2009	10.989	10.402	21.391
Toplam	133.164	54.149	187.313

Kaynak: İŞKUR Faaliyet Raporu 2009, http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/2009%20y%C4%B1%C4%B1%20faaliyet%20raporu.pdf

İŞKUR'un bir kamu istihdam kurumu olma özelliği göz önüne alındığında en önemli müşteri memnuniyeti göstergesinin istihdam sayısında görülmesi beklenmektedir. Tablo 3 ve 4'te İŞKUR ile Özel İstihdam Büroları aracılığı ile gerçekleştirilen istihdam rakamları verilmiştir. Yıllar itibarıyla veriler, yıl bazında ve toplamda incelendiğinde özel istihdam büroları aracılığı ile gerçekleşen istihdamın İŞKUR aracılığı ile gerçekleşen istihdamın gerisinde kaldığı görülmektedir. Ülke genelinde son 6 yıllık döneme (2004-2009 yıllarına) ait veriler karşılaştırıldığında İŞKUR aracılığıyla gerçekleşen istihdam sayısı ile özel istihdam büroları aracılığıyla gerçekleşen istihdam sayı arasında ciddi bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Yapılanma Öncesi ve Sonrası Kurum Kültürü

Yeniden Yapılanma öncesi (eski kültür) İİBK – İş ve İşçi Bulma Kurumu	Yeniden Yapılanma sonrası (yeni kültür) İŞKUR – Türkiye İş Kurumu
Birimler arasında farklı ve çatışan hedefler	Herkes tarafından paylaşılan ortak değerler
Hatalar cezalandırılır, sorunlar gizlenir	Sorunlar apaçık tartışılmakta, aksaklıklar giderilmeye çalışılmaktadır
Ödüller belirli kişilere, belirli politikalara göre verilir	Risk alma ve geliştirici düşünce ödüllendirilir
Kısa süreli sorunlar bile çalışmalarını ve çalışanları etkiler	Uzun vadeli iş geliştirme üzerinde odaklanılır
Hizmetin vatandaşa verilmesi denetimle kontrol edilir	Personel kendisini kontrol eder
Bütün kararlar yönetimde dir	Kararlar, bölümler arası işbirliği sonucunda tüm personel tarafından alınır
Kendi çapında olumsuz ve kayıtsız bir imaja sahiptir	Kazandığı başarıların verdiği moralin etkisiyle daha verimli olmaya çalışır

Kaynak: Britta Tener, 2004, "AİPP İŞKUR Destek Projesi: Kurumsal Gelişim", Ankara

Görüldüğü gibi Kalite Yönetiminin belirleyici özelliği olan kültürel değerler tüm kurumun içine nüfuz etmiş ve personel-yönetici ilişkisini büyük ölçüde etkilemiştir. Etkileşim doğrudan müşteri memnuniyetine yansımaktadır.

Tablo 6: Yeniden Yapılanma Sonrası Gerçekleşen İş ve Meslek Danışmanlığı Faaliyetleri

Yıllar	Ziyaret Edilen İşyeri Sayısı	Araştırma Yapılan Meslek ve Eğitim Yeri sayısı	Bireysel Görüşmeler		Çalışma Yapılan Öğrenci Sayısı	Çalışma Yapılan Veli Toplantısı Sayısı	Güncelleştirilen Meslek/Eğitim Yeri Dosyası Sayısı
			Meslek danışmanlığı	İş danışmanlığı			
2002	2.791	35	4.585	4.330	88.038	13	4
2003	1.283	84	1.281	1.702	48.639	27	66
2004	774	30	1.817	2.249	49.247	158	75
2005	1.022	50	607	1.038	68.207	291	92
2006	1.425	39	796	1.328	67.223	172	290
2007	1.232	38	1.098	1.502	90.015	276	427
2008	1.664	187	919	3.235	110.445	215	632
2009	2.499	68	1.598	5.255	133.950	291	69
Toplam	12.690	531	12.701	20.639	655.764	1.443	1.655

Kaynak: İŞKUR Faaliyet Raporu 2009, <http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor/bulten/2009%20y%C4%B1l%C4%B1%20faaliyet%20raporu.pdf>

Ülkemizde iş ve meslek seçimi, buna bağlı olarak mesleki eğitim yerlerinin tercihi, sistemli bir yönlendirmeye bağlı olarak yapılamadığından bu tip tercihler tesadüflere ya da bazı zorunluluklara bağlı olarak yapılmaktadır. Bireylerin istemeden ya da tesadüfen seçtikleri meslekte çalışıyor olmaları; sık sık iş değiştirme, işinden memnun olmama; dolayısıyla isteksiz çalışma ve verim düşüklüğü, mesleki yenilikleri takip edememe gibi problemleri beraberinde getirmektedir. Bu problemler, çalışılan işletmeyi, sektörü ve ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemekte, ulusal rekabet gücünü de zayıflatmaktadır. Bu doğrultuda Kurum Kanununda da ifadesini bulan “İş ve meslek analizleri yapmak, yaptırmak, iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri vermek, verdirmek, işgücünün istihdam edilebilirliğini artırmaya yönelik işgücü yetiştirme, mesleki eğitim ve işgücü uyum programları geliştirmek ve uygulamak, istihdamdaki işgücüne eğitim seminerleri düzenlemek” hükmü doğrultusunda yeniden yapılanma sonrasında gerçekleştirilen çalışmalar Tablo-6’dan yıllar itibariyle irdelendiğinde önemli bir mesafe kat edildiği görülmektedir. İş piyasasında “kariyer koçluğu” olarak adlandırılan ve İŞKUR’da iş ve meslek danışmanlığı bünyesinde gerçekleştirilen bu çalışmalar doğrultusunda işsizler, doğru işe, doğru mesleğe yönlendirilmektedir.

Avrupa ülkelerinde yıllardır uygulanan bu faaliyet, ülkemizin kanayan bir yarası olmuştur. Bu yaraya da Yeniden Yapılanma sonrasında İŞKUR çare olmaya devam etmektedir.

Tablo 7: Yeniden Yapılanma Sonrası Gerçekleşen Meslek Bilgi Merkezi Faaliyetleri

Yıllar	Bireysel Başvuru				Grup başvurusu		MBM Tanıtım Toplantısı	Toplam
	Öğrenci	Eğitimci	Kuruma Başvuran	Diğer	Okul/Dershane	Kurum/Kuruluş		
2002	18.942	3.073	6.351	1.173	29.618	504	0	59.661
2003	15.763	3.143	4.239	3.168	24.083	244	0	50.640
2004	18.045	2.920	4.714	2.130	18.531	22	0	46.362
2005	23.242	3.946	5.415	2.250	21.005	54	0	55.912
2006	21.350	3.492	5.857	2.176	18.409	749	0	52.033
2007	25.351	3.238	9.077	2.169	21.098	976	0	61.909
2008	20.747	2.790	6.101	3.600	27.309	660	1.355	62.562
2009	28.264	2.958	6.679	2.062	23.999	1.890	4.801	70.653
Toplam	171.704	25.560	48.433	18.728	184.052	5.099	6.156	459.732

Kaynak: İŞKUR Faaliyet Raporu 2009,
http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/2009%20y%C4%B1%C4%B1%20faaliyet%20raporu.pdf

Meslek Bilgi Merkezi (MBM) Meslekler, mesleki eğitim yerleri ve çalışma hayatıyla ilgili bilgileri içeren bilgi kaynaklarının bulunduğu ve bu kaynakların ihtiyaç sahiplerinin kullanımına sunulduğu merkezlerdir. Bu merkezlerde öğrenciye, eğitimcilere, kuruma başvuran işsizlere, oku ve dersanelere, diğer kurum ve kuruluşlara ve velilere yönelik olarak bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır. Bireysel ve grup halinde yapılan çalışmalarda, bireyler Meslekler hakkında kapsamlı bilgilere sahip olabilmektedirler.

Tablo-7’de İŞKUR’da Yeniden Yapılanma sonrasında Meslek Bilgi Merkezlerinde yapılan çalışmalar yıllar itibariyle gösterilmiştir. Meslek seçiminin ne denli önemli olduğu düşünüldüğünde bu çalışmaların önemi daha da ön plana çıkmaktadır.

Tablo 8: Yeniden Yapılanma Sonrası Gerçekleşen İşgücü Yetiştirme Kurs Faaliyetleri

Yıllar	İstihdam Garantili		Kendi işini Kuracaklara Yönelik		Özürlülere Yönelik		Eski Hükümlülere Yönelik		İşsizlik Sigortası Kapsamında	
	Kurs Sayısı	Katılan Sayısı	Kurs Sayısı	Katılan Sayısı	Kurs Sayısı	Katılan Sayısı	Kurs Sayısı	Katılan Sayısı	Kurs Sayısı	Katılan Sayısı
2002	27	486	11	200	20	262	12	182	17	367
2003	22	374	18	341	21	241	23	358	9	167
2004	10	191	33	578	20	302	23	402	11	168
2005	28	579	29	448	42	1.710	90	1.402	89	1.379
2006	246	5.025	38	648	94	3.047	126	2.019	118	1.687
2007	196	9.327	86	1.698	179	7.880	413	6.188	275	4.329
2008	368	8.666	279	4.622	273	3.582	283	3.916	442	6.839
Toplam	897	24.648	494	8.535	649	17.024	970	14.467	961	14.936

Kaynak: İŞKUR FaaliyetRaporu 2009,

http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/2009%20y%C4%B1%C4%B1%20faaliyet%20raporu.pdf

Ülkemizde yatırımların mevcut işgücü arzını karşılamadaki yetersizliği, yatırımların bölgesel dağılımındaki eşitsizliği, mevcut mesleki eğitimin işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamadaki eksikliği, sermaye yoğun yatırımların önem kazanmasıyla üretim biçiminin yapısal değişikliği, yeni teknolojilerin giderek daha yoğun bir şekilde kullanılması, işgücünün mevcut mesleki bilgi ve becerisinin geçersiz hale gelmesine neden olmakta, bu unsurlar işgücünün yeni beceriler kazanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, yaşam boyu eğitim anlayışı çerçevesinde İŞKUR'un sunduğu işgücü uyum hizmetleri daha da önem arz etmekte, İŞKUR Birimlerinin eğitim ve istihdam konusunda ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu faaliyetler neticesinde nitelikli olup nitelikleri işgücü piyasasında geçerliliğini yitirmiş olan işsizler yeni nitelikler kazanmakta, herhangi bir niteliği olmayanlar ise iş hayatının gereksinimlerini karşılamaya yönelik olarak işgücü yetiştirme faaliyetlerinden yararlandırılmakta, bunun neticesinde işsiz işgücünün istihdam edilebilirliğinin artırılması sağlanmaktadır. Tablo-8'de Yeniden yapılanma sonrasında 200-2008 yıllarında bu kapsamdaki faaliyetlerden yararlananlar rakamlarla gösterilmiştir.

Tablo 9: 2009 yılında Gerçekleşen İşgücü Yetiştirme Kurs Faaliyetleri

Kurs Türü	Kurs Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam
Cazibe Merkezleri Projesi	12	214	236	450
Çalışanların Mesleki Eğitimi	34	387	0	387
Eski Hükümlülere Yönelik Kurslar	21	234	30	264
GAP II	515	5.564	6.290	11.854
GAP II TYÇP	14	721	118	839
Girişimcilik	1	-	19	19
Hibe Projeleri	381	5.689	4.460	10.149
Hükümlülere Yönelik Kurslar	304	3.966	116	4.082
İstihdam Garantili	942	10.783	10.825	21.608
Genel	5.174	54.895	53.735	108.630
İşsizlik Sigortası Kapsamında	22	200	170	370
Kendi İşini Kuracaklara Yönelik	304	2.490	4.165	6.655
Toplum Yararına Çalışma Programı	1.613	32.508	12.120	44.628
İşsizlik Sigortası Meslek Edindirme	1	7	6	13
Özürü Kursları	220	1.714	905	2.619
Staj	555	727	558	1.285
Genel Toplam	10.113	120.099	93.753	213.852

Kaynak: İŞKUR Faaliyet Raporu 2009,

http://statistik.iskur.gov.tr/rapor_bulten/2009%20y%C4%B1%20faaliyet%20raporu.pdf

2009 yılında yaşanan Global Ekonomik krizin ülkemizi de etkilemesi nedeniyle işsizlik oranı artmış, özellikle nitelikleri itibariyle işgücü piyasasının ihtiyaç duymadığı birçok meslekteki çalışanlar da işsiz kalmıştır. Mevcut işsizlerden, işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip olmayanlar da krizin etkisiyle iş bulma konusunda büyük sıkıntı çekmişlerdir. Gerek mevcut işsizler, gerekse ekonomik krizin etkisiyle işsiz kalanların sayısının arttığı 2009 yılında İŞKUR yine birçok alanda kanayan yaralara ilaç olmaya devam etmiş ve işgücü yetiştirme faaliyetlerinin tamamında etkin bir rol oynayarak hem mesleki eğitimler yoluyla işgücünün istihdam edilebilirliğini artırmış, hem toplum yararına çalışma programlarıyla işsizlerin çalışma yaşamından uzun süre ayrı kalarak maddi sıkıntıya düşmelerini önlemek, çalışma alışkanlık ve disiplinlerini yitirmemelerini, kısa süreli istihdam ve eğitimlerini sağlamış, hem de işverenlerin nitelikli eleman ihtiyacını istihdam garantili kurslar yoluyla karşılayarak işsizlere iş ve meslek, işverenlere nitelikli eleman desteği sağlanmıştır. Tablo-8'den görüleceği üzere 2002-2008 yıllarında işgücü yetiştirme faaliyetlerinden yararlanan toplam kişi sayısı 79.610 iken sadece 2009 yılındaki faaliyetlerden yararlanan kişi sayısı 213.852 olmuştur.

Sonuç

Günümüz dünyasında ayakta kalabilmek güçlü bir liderliği, müşteri ile onun gereksinimleri üzerinde yoğunlaşmayı ve üstün süreç tasarımı ile bunun uygulamasını gerektiriyor. Yeniden yapılanma ile işletmeler her şeye sil baştan başlarlar. Yapılanma sonrasında tüm değerleri ve sistemleri değişen işletmeler kendilerini çağın gereksinimlerine uygun geliştirmeye devam ederlerse başarının sürekliliği kesinlik kazanır. Yapılanma sonrası bazı eski değerlerin terk edilmeyişi, yeniden yapılanma, yenilikten öteye geçemez.

Yöneticiler kararlı olarak hareket ettikleri zaman Yeniden Yapılanmada başarı kendiliğinden gelecektir. Ayrıca girişimcilik ruhuna ve genç bir nesle sahip olan ülkemiz işletmelerinin bu alanda başarılı olmaları için hiçbir engel yoktur.

Türkiye'nin istihdam kurumu olan İŞKUR'daki yeniden yapılanma, köklü değişiklik, değişen kurum kültürü, kamu değil özel sektör hizmet anlayışı, bütün kamu kuruluşlarına örnek teşkil etmektedir. Bu yapılanmanın bütün kurumlara en kısa zamanda yayılması, insanlarımıza kamu zihniyetinin getirdiği bürokrasiden uzak hizmet verilebilmesi için zorunludur.

Bunun için tüm kuruluşlarda gerekli kaynak tahsis edilmeli, personel sürekli eğitilmeli, vatandaş kavramı yerine müşteri kavramı yer etmeli, kamu kuruluşunun hizmet amacıyla kurulduğu görüşü benimsenmelidir. Avrupa birliğine giriş sürecinde bulunan ülkemiz, insanına değer verdiği ve hizmet edebildiği ölçüde başarılı olacaktır.

KAYNAKÇA

ARDIÇ, K., 1998, "İşletmelerde Köklü Değişim Aracı Olarak Değişim Mühendisliği", Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

ADEYEMİ, S., Aremu M.A., 2008, "Impact Assessment of Business Process Reengineering on Organisational Performance", European Journal of Social Sciences, Volume: 7, Number: 1, University of Ilorin, P. M. B. 1515 Ilorin, Kwara State, Nigeria.

BARBİE, G.Dale, 1999, "Managing Quality", Blackwell Publishing, Berlin, Germany.

BİTRAN, G., 2004, "Services Vision and Characteristics", Lecture Notes 3.

BURKE, J. R., Graham J. and Smith F., 2005, "Effects Of Reengineering On The Employee Satisfaction Customer Satisfaction Relationship", The TQM Magazine, Volume 17 Number 4.

CHAN, P. ve Peel D., 1998, "Causes and Impact Of Reengineering", Business Process Management Journal.

ECEVİT, Yıldız, 2010, "İşgücü piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El kitabı", Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

FİNEDORE, John P., 1997, “*Business Process Reengineering Assesment Guide*”, USA General Accounting Office Accounting and Information Management Division published, cilt: 3.

PEEL, D., 1998, “*Causes and Impact Of Reengineering Business Process*”, Management Journal, cilt: 4.

REIS, D. Peña L., 2001, “*Reengineering The Motivation To Work*”, Management Decision, Volume 39.

TENER, B.,2004, “*AİPP İŞKUR Destek Projesi : Kurumsal Gelişim*”, Ankara

WEİCHER, M. 1995, “*Business Process Reengineering Analysis and Recommendations*”, Copyright December, City University of New York.

REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK SERVİSİNDEN BEKLENTİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A Research On Expectations From Psychological Counseling And Guidance Services

Kasım TATLILIOĞLU¹

ÖZET

Bu araştırmada, Konya ili merkez Meram, Selçuklu ve Karatay ilçelerindeki ortaöğretim okullarında öğrenim gören öğrenciler ile bu okullarda görev yapan yöneticiler ve öğretmenlerin PDR hizmetlerine ilişkin değerlendirmeleri ve rehberlik servisinden beklentileri ortaya konmuş ve bu beklentilerin bazı değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Araştırmanın evrenini, Konya il merkezinde bulunan ortaöğretim 10. ve 11. sınıf öğrencileri ile bu okullarda görev yapan idareci ve öğretmenlerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, Konya il merkezindeki 8 ortaöğretim okulundan 129 öğrenci ile 27 idareci ve 102 öğretmenden oluşmuştur. Araştırmada, istatistiksel işlemler olarak varyans analizi, t-testi ve betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırmanın öğrencilerle ilgili bulguları şöyledir; lise türlerine göre, öğrencilerin beklenti puanları istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı; öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre aynı beklenti düzeylerine sahip olduğu; öğrenim gördükleri alanlara göre, beklenti düzeylerinin farklılaştığı; okulda rehberlik servisinin olup olmamasına göre, rehberlik servisinden beklentilerin farklılaştığı; yaşadıkları yerleşim yerlerine göre, beklentilerin anlamlı düzeyde farklılaşmadığı; cinsiyet değişkenine göre, beklentilerin farklılaşmadığı; farklı yaş gruplarına göre, beklentilerin farklılık gösterdiği ve anne-babanın meslek grubuna göre ise beklentilerin farklılaştığı görülmüştür. Araştırmanın eğitimcilerle ilgili bulguları ise şöyledir; okuldaki görevlerine göre beklentilerin farklılık gösterdiği, branşlarına göre beklentilerin değişmediği, mezun oldukları kurumlara göre beklentilerin farklılık gösterdiği ve kıdem değişkenine göre beklentilerin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Rehberlik servisi, Psikolojik danışma, ihtiyaç.

ABSTRACT

In this research, it is put on the estimates and expectations of the students, managers and the teachers who you are in the high schools in Konya city central Meram, Selçuklu and Karatay districts and it is examined if these expectations

¹ Yard. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, kasimtatlili@hotmail.com
Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1999 yılında tamamlanan "Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Servisinden Beklentiler Üzerine Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezinden özetlenmiştir.

change because of some variables. The central of the research is the managers teachers and the students who are in second and third grades of high schools in Konya city central. This research has been applied to 120 students, 27 managers and 102 teachers from 8 high schools in Konya city central. Varians analysis, t-test and descriptive is used as statistical operations.

The findings of research about students; According to the kinds of high schools there is a difference between the students expectations points from guidance service. According to their grades it is seen that the second and third grades students of high schools have expectations at same level. According to their levels the expectation level from the guidance level has much differences from each other. According to being present the guidance service in their schools the students expectations from the guidance services have defferences have significant level. According to the students living area their expectations from the guidance service have not differences at significant level. According to their gender, the girl and the boy students expectations from the guidance service are similar. According to the age groups their expectations points from the guidance service have a lot of differences, according to their fathers' jobs, their expectation levels from the guidance service have a significant difference. Accordin to their mother' jobs, the students' expectations from the guidance service have a significant difference. The researcerc' findings about educattors; According to educator's duties in schools, there is statistical defference between their expectation points from the guidance service. According to their barances, educators' expectation points from the guidance services don't have much difference statistically. According to their graduation schools there is statistically a significant difference between the educators' expectation points. According to their seniority variety, there is statistically a significant defference between the expectation points from the guidance service.

Key Words: *Guidance service, Psychological counseling, need.*

1. Giriş

İnsanın giderek değer kazandığı dünyada ve ülkemizde modern tutum ve davranış günlük yaşamda insan ilişkilerinin bir parçası haline gelmiştir. Bu tutum ve davranışlar, inceliği, içtenliği, dostluğu, uygunluğu, duyarlılığı ve disiplini içermektedir.

Sosyal bir sistem olan eğitim sisteminin girdi ve çıktısının insan olmasından dolayı, sağlıklı bir etkileşim ve örgüt amaçları doğrultusunda çalışmanın sağlanması için eğitim kurumlarında insan ilişkileri gittikçe önem kazanmaktadır. İnsan ilişkileri merkezli yönetim kurumları, rehberlik ve yardıma yönelik denetimi gündeme getirmiştir. Demokratik insan ilişkileri yanında işbirliği, rasyonel karar, ilişkilerde karşılıklık ve uyum konularının önem kazanması, bireysel gereksinimlerin de gözetilmesi önem kazanmıştır (Bursalıoğlu, 1978).

Eğitim sistemimizin, Türk Milleti'nin çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı ve seçkin bir ortağı haline gelmesini sağlayacak yapı ve davranışlara kavuşturulması ve milletimizin 21. y.y.'da üretimde "sanayi

toplumu”, kültürde milli değerlere dayalı “bilgi toplumu”, davranışta “bilim toplumu” olmasını gerçekleştirecek düzeye getirilmesi büyük önem taşımaktadır (Bilgin, 1993). Bilgilerin bütün dünyaya çok kısa bir sürede yayılması sonucunda bireylerin bu hızla yetişmek için kendilerini sürekli yenilemeleri büyük önem taşımaktadır. Eğitim sisteminin girdilerinde, yapı ve süreçlerinde ve buna bağlı olarak rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin daha aktif hale getirilmesi önem ve öncelik taşımaktadır. Bu bakımdan, rehberlik servisinden beklentilerin tespit edilerek bunlara önem ve öncelik verilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Her insan belki okul öncesi yıllardan itibaren ilerde ne olacağını düşünür, geleceği hakkında bazı planlar kurar. Başlangıçta tamamen duygusal ve hayali olan meslek seçimi yaş ilerledikçe daha gerçekçi temellere dayandırılmaya başlanır (Kuzgun, 1991). Eğitim kurumlarının hayatiyeti, değişimi ve gelişimini borçlu oldukları, eğitimin kalitesini ve verimini artıran bir sistem vardır ki, bu da psikolojik danışmanlık ve rehberlik servisedir (Buluç, 1996).

Öğrencilerin ilgi ve yeteneklerinin erken yaşlarda tespit edilerek, ilerde buna uygun mesleklere ve okullara yönlendirilmesi rehberlik hizmetlerinin “Yöneltme” fonksiyonunu teşkil etmektedir. Bu durum Avrupa’da, 2. Dünya Savaşı sonrasında benimsenmeye ve tartışılmaya başladı. Öğrencileri uygun okullara yöneltmek için gerekli gözlem ve değerlendirmelerin, ilkokuldan başlatılarak sürdürülmesi benimsendi. 15-18 yaşlarında ise, öğrencinin ilerde tutacağı işe yakın bir alana ağırlık verilmesi benimsendi (Reuchlin, 1970).

Psikolojik danışma ve rehberlik kavramları, modern eğitimin bir parçası haline gelmiş faaliyetleri ifade eden terimlerdir. Rehberlik sözü, 1938’lerde okul müfredat programlarımıza girmiş olmasına rağmen, daha çok 1950’lerden sonra tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle 1970’den bu yana rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin, “uzman” kişilerce yürütülen ayrı bir “yardım” ve “ihtisas” faaliyeti olarak eğitim programlarımızda ve okullarda yerini almıştır. Danışma ve rehberlik, ferdin gelişme ve sorunlarını çözümleyebilme, konularında sistemli yardım gayreti olarak, ABD’de de doğup gelişen bir harekettir. Her sosyal gelişme ve değişimin ortaya çıkmasında o toplumun sosyal ortamı ve şartları önemli rol oynar. ABD’de rehberliğin ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden birisi, Amerikan toplumun kişiye değer vermesi ve bunu sistemli olarak ele almasıdır (Tan, 1986; Ülkü, 1976; Özoglu, 1982; Kuzgun, 1991).

Rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri sağlam temellere dayanır. Bunlar, felsefi, ekonomik ve psikolojik-toplumsal temellerdir. Her bireye eğitsel, mesleki, kişisel rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin götürülmesi ile hem bireysel, hem de toplumsal mutluluğun

oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Rehberliğin amaç ve ilkeleriyle toplumun amaçlamış olduğu yaşama biçimi; dolayısı ile eğitim anlayışı bir bütünlük içerisinde olmak zorundadır (Bakırcıoğlu, 1994).

Okullarda rehberlik servislerinin daha etkili çalışması, koordinasyon halinde işlevlerini yerine getirmesi, okulun şartlarına göre bir yıllık rehberlik çalışma planını hazırlamak amacıyla, sene başında okul müdürünün başkanlığında “Okul Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yürütme Kurulu” oluşturulur. Bu kurul, sene başı, sene ortası ve sene sonu olmak üzere yılda üç defa toplanır. İhtiyaç olduğunda okul müdürünün isteği üzerine farklı zamanlarda da toplanabilmektedir.

Günümüzde artık okullarda, öğrencilerin tanınmasında, yeteneklerinin tespit edilerek uygun eğitsel kollara ve okullara yönlendirilmesinde, onlara her türlü kişisel, eğitsel ve mesleki rehberliğin yapılmasında, üst öğretim kurumlarının tanıtılmasında, bereysel sorunlarının çözülmesinde, okul ve işyerlerinin tanıtılmasında vb. birinci derecede okul rehberlik servisleri sorumludur (Talim ve Terbiye Başk., 1982).

Günümüzde rehberlik hizmetleri, eğitimin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş olup, eğitimden ayrı düşünülememektedir. Rehberlik bireye kendini tanıması ve gizilgüçlerinin farkına varması ve bu doğrultuda kendini gerçekleştirebilmesi için bireye sunulan, profesyonel bir yardım sürecidir. Eğitimin de ayrıca bir tanımını yapmak gerekirse, “bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla istedik davranış değişikliği meydana getirme süreci” olarak tanımlanmaktadır (Güven, 1986). Emile Durkheim, “Education and Sociology” adlı eserinde eğitimi, “tabiatın, sosyal müesseselerin ve diğer insanların bizim zekamız ve irademiz üzerinde icra etmeye muktedir oldukları tesirlerdir” şeklinde tanımlamıştır (Akt: Kurtkan, 1977). Serin (1979) eğitimi “insanlara sosyal bir mevki, başarılı bir meslek hayatı yeterli bir gelir sağlayan hizmet” olarak tanımlayarak, eğitimin ekonomik işlevinin önemini vurgulamıştır. Çağdaş eğitim, rehberliği merkeze alan bir anlayışı desteklemekte ve bütün çalışmalar bu anlayışla düzenlenmektedir. Eğitim ve rehberlik arasında, her iki alanın gerektirdiği uzman personel yönünden belirgin farklar vardır (Kepçeoğlu, 1988). Rehberlik bireysel bir hizmettir, bu hizmeti sunan danışman ise bir lider olmayıp, otoriteyi temsil etmez (Üre ve Yılmaz, 1997). Fidan ve Erdem (1993)’e göre, rehberlik eğitimin belirlediği temel amaçlara yönelmiş ve yine eğitimin kısmen niteliğini değiştirmiş, özel tekniklerle ve örgütlenmiş olarak yapılan bir hizmettir.

2. Problem Cümlesi

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Hizmetleri Servisinden öğrencilerin, idarecilerin ve öğretmenlerin beklentileri nelerdir? Bu

beklentiler farklı değişkenlere göre farklılık göstermekte midir? Sorusuna cevap aranmıştır.

2.1.Araştırmanın Amacı

Araştırmada, rehberlik ve psikolojik danışmanlık servisinden öğrenci, idareci ve öğretmenlerin beklentileri ve bu beklentilerin bazı özellik durumlarına göre değişip değişmediği ve farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.2.Alt Problemler

Araştırmacının genel amacına bağlı olarak, araştırmanın alt amaçları şunlardır:

1. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Hizmetleri Servisinden idarecilerin, öğretmen ve öğrencilerin beklentileri nelerdir? Bu beklentiler eğitimcilere ve öğrencilere göre değişmekte midir?
2. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Hizmetleri Servisinden beklentiler değişik okullarda görev yapan idareci ve öğretmenlere göre değişmekte midir?

3. Yöntem

3.1. Araştırma Grubu

Bu araştırmanın evrenini, 1999-2000 Eğitim-Öğretim yılında MEB'e bağlı Konya il merkezinde Selçuklu, Karatay ve Meram ilçelerindeki ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören ve bu okullarda görev yapan öğretmen ve idareciler oluşturmaktadır. Araştırma evreni iki bölüme ayrılmıştır: Birinci bölümde Konya il merkezindeki ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler, ikinci bölümde ise, bu okullarda görev yapan idareci ve öğretmenlerdir. Araştırmanın evrenine ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanmasında anket yöntemi seçilmiş, bunun yanı sıra rehberlik hizmetleri ile ilgili konularda literatür çalışması yapılmıştır. Araştırma anketi iki bölüme ayrılmıştır: Birinci bölümde ankete cevap verenlere ait kişisel bilgiler toplanmıştır. Öğrencilere ilişkin kişisel bilgiler şunlardır: Öğrenim gördükleri okullar, sınıf, alan, yaşadıkları yer, cinsiyet, yaş ve anne-baba meslekleridir. Öğretmen ve idarecilerin kişisel bilgileri ise kıdem, brans, mezuniyet, görev süreleri ve medeni durumlarıdır.

Araştırmanın ikinci bölümünde, Rehberlik servisinden beklentiler ile ilgili 60 madde sıralanmıştır. Bu maddeler, psikolojik danışmanlık ve

rehberlik hizmetlerine ilişkin olup 9 tane hizmet alanını ölçmeye yönelik maddelerdir.

Bilgi toplama aracı, rehberlik hizmetlerine ilişkin her türlü faaliyeti içeren 60 maddeden oluşmuştur. Her maddeye öğrenciler “*çok ihtiyaç var*”, “*biraz ihtiyaç var*” ve “*hiç ihtiyaç yok*” seçeneklerinden birisini işaretleyerek cevap vermişlerdir. Puanlamada, çok ihtiyaç var seçeneği (1) puan, biraz ihtiyaç var seçeneği (2) puan ve hiç ihtiyaç yok seçeneği (3) puan verilerek puanlanmıştır. Bu durumda düşük puanlar, ait olduğu maddede belirtilen hizmete çok ihtiyaç duyulduğunu; yüksek puanlar ise söz konusu hizmete hiç ihtiyaç duyulmadığını göstermektedir. Aşağıda yapılacak olan yorumların bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir. Bütün öğrencilerin bilgi toplama aracından elde ettikleri ortalama birim puan **1,74**'dür. Bu puan her öğrencinin 60 maddeden elde ettikleri puanın 60 bölünmesi; buradan elde edilen puanların toplamının ise öğrenci (denek) sayısına bölünmesi ile bulunmuştur. Bilgi toplama aracında yer alan her madde ve 60 maddenin ortalaması için puan değerleri (3)'e yaklaştıkça rehberliğe olan ihtiyacın azlığı; (1)'e yaklaştıkça ise ihtiyacın çokluğu göz önüne alındığında; öğrencilerin oldukça yüksek düzeyde rehberlik ihtiyacı içinde bulduklarını ifade etmektedir.

4. İşlem

Bu araştırma, öğrenci, idareci ve öğretmenlerin PDR hizmetlerinden beklentilerini ve bu beklentilerin farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu nedenle, “betimsel yöntem” (survey) kullanılmıştır. Geçmişte ya da halen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımı olan bu modelde, araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanır (Karasar, 1994).

Bu araştırma, yürütüleceği ortam açısından ele alındığında, “okul survey” niteliği taşımaktadır. Survey çalışmaları, genellikle tabii çevre içinde oluşmaktadır. Bu tür araştırmalarda değişkenlerin deneysel ve fiziki olarak ayarlanması, olayların meydana gelme ya da gelmemesinin kontrolü diye bir durum söz konusu değildir (Kaptan, 1995).

Öğrenci, idareci ve öğretmenlerin anket formlarını açıklamalar doğrultusunda doldurup doldurmadıkları araştırmacı tarafından tek tek incelenmiştir. Araştırmanın bağımlı değişkeni, “*Rehberlik hizmetinden beklentiler*”dir. Araştırmanın bağımsız değişkenleri ise “*öğrencilerin okudukları alanlar, cinsiyetleri, yaşları, öğrenim gördükleri okullar, yaşadıkları yer, anne-baba meslekleri, okulda rehberlik servisinin olup olmaması ve rehberlik servisinden yararlanıp yararlanmamaları*”; eğitimcilerin ise “*bransları, mezuniyetleri, kıdemleri, hizmetleri ve medeni durumları*”dır.

Uygulanan ölçme aracından elde edilen sonuçlar, bilgisayar ortamında SPSS 10.0 paket programında değerlendirilmiştir. İstatistiksel tekniklerden t- testi ve varyans analizi kullanılmıştır. Mevcut durumun aynen ortaya konmasını sağlamak amacıyla da “betimsel analiz”e başvurulmuştur.

5. Bulgular

Araştırmanın bulguları iki ana başlık altında aşağıda açıklanmıştır. İlk ana başlıkta, öğrencilerin, rehberlik ve psikolojik danışma servisinden beklentilerine ilişkin bulgular aktarılmıştır. Bu başlık altında, tespit edilen bulgular, öğrencilerin, okul türleri, öğrenim gördükleri sınıf, öğrenim gördükleri alan, okullarında rehberlik servisinin bulunup bulunmadığı, rehberlik servisinden yararlanıp yararlanmadığı, en uzun süre yaşanan yerleşim yeri, cinsiyet, yaş, babalarının mesleği ve annelerinin mesleği değişkenlerine göre ayrı ayrı incelenmiştir. İkinci ana başlık altında öğretmen ve okul yöneticilerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu başlık altında öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin rehberlik servisinden beklentileri, onların, yönetim görevleri, branş, mezun oldukları kurum ve mesleki kıdem değişkenleri açısından incelenmiştir.

5.1. Öğrencilerin Rehberlik Servisinden Beklentilerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Öğrencilerin en fazla ihtiyaç duydukları 10 hizmet ve ihtiyaç duyma dereceleri aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 1: Öğrencilerin En Fazla İhtiyaç Duydukları 10 Hizmet Türü

Öğrencilerin En Fazla İhtiyaç Duydukları 10 Hizmet	İhtiyaç Derecesi
Günümüz Türkiye’inde hangi meslek alanlarına toplumsal ve ekonomik yönlerden gereksinim duyulduğunu araştırmalı ve bunları öğrencinin bilgisine sunmalı	1,3
Kalabalık bir ortamda heyecanlanan, toplum önünde konuşmaktan kaçınan, sosyal durumlarda yüksek kaygı taşıyan öğrencilerle grup çalışmaları yaparak onların kendilerini daha rahat ifade etmelerini sağlayacak yöntemleri öğretmeli	1,3
Öğrencilerin yetenekleri düzeyinde başarılı olup olmadıklarını araştırmalı	1,4
Öğrencilerin başarılarını etkileyen etmenler üzerinde araştırma Yapmalı ve onları bu konuda bilgilendirmeli	1,4
Öğrencileri doğru bir meslek seçimi yapabilmeleri için güçlü yönlerini olduğu kadar zayıf yönlerini de tanımanın önemi konusunda bilinçlendirmeli	1,4
Öğrencilerin kendilerini tanımaları için onlarla yakından çalışmalı ve gelecekte kendilerine uygun mesleği seçmelerinde yardımcı olma	1,5
Üniversite giriş sınavlarında başarısız olan öğrencilere ya sınavlara daha iyi hazırlanmasında ya da alan seçimlerini gözden geçirerek daha uygun bir alanı bulmasında yardımcı olarak çalışmalar düzenlenmeli	1,5

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Servisinden Beklentiler Üzerine Bir Araştırma

Öğrencilerin başarılı bir okul yaşamı sürdürebilmeleri için, onlarda kaygı yaratan olaylar karşısında (yazılı, sözlü sınav, öğretmen ve yöneticiden çekinme, korkma, vb.) nasıl güçlü olabileceklerini öğretmeli; özgüvenlerini kuvvetlendirmeli	1,5
Öğrencilerin okul başarısını olumsuz yönde etkileyen alışkanlıkları saptamalı	1,5
Hatalı üniversite dalı veya bir meslek seçimi yapmasını önlemek için öğrenciye kendi yetenek, ilgi ve beklentileri hakkında bilinçlendirecek programlar uygulamalı	1,5

*Rakamsal değerler (1)'e yaklaştıkça ihtiyacın çoğaldığını, (3)'e yaklaştıkça ihtiyacın azaldığını göstermektedir.

Yukarıdaki çizelge incelendiğinde ilk sırayı **“mesleki rehberlik”** ihtiyacına ilişkin bir maddenin aldığı, ikinci sırayı **“kişisel sorunların çözümüne yönelik”** rehberlik hizmetine ilişkin maddenin ve üçüncü sırayı da **“eğitsel rehberliğe”** ilişkin bir maddenin aldığı görülmektedir. Öğrencilerin en az ihtiyaç duydukları hizmet türü ise şunlardır:

Tablo 2: Öğrencilerin En Az İhtiyaç Duydukları 10 Hizmet Türü

Öğrencilerin En Az Önemli Buldukları 10 Hizmet	İhtiyaç Derecesi*
Görüştüğü öğrencilerin kişisel sorunlarıyla ilgili olarak gerektiğinde disiplin kurulu üyelerine bilgi verilmeli	2,0
Disiplin kurulu toplantılarına danışman sıfatıyla katılmalı	2,0
Okulun düzenli işleyişini sağlamada yöneticilere yardımcı olmalı	2,0
Zaman zaman boş derslerine girerek öğretmenlerin yerlerini almalı	2,0
Öğrenciler hakkında toplanan bilgilerin sınıf içi öğretim çalışmalarında etkili bir biçimde kullanılması için öğretmenlere yardımcı olmalı, rehberlik yapmalı, yardımcı olmalı	2,1
Sınavlarda kopya çekmenin ve benzeri davranışların kişisel ve sosyal zararları hakkında öğrencileri bilinçlendirecek seminerler düzenlemeli	2,2
Öğrencilerin gelecekte çalışabilecekleri iş yerlerine onlarla birlikte geziler düzenlenmeli	2,2
Öğrencileri okulun kuralları konusunda bilgilendirerek okul yaşamının düzenli ve uyumlu bir şekilde gerçekleşmesine katkıda bulunulmalı	2,2
Okul-aile birliği toplantılarına katılarak yönetimin beklentileri doğrultusundaki kararların alınmasını kolaylaştırmalı	2,2
Sınıf içi düzen ve işleyişini kolaylaştıracak yöntemler geliştirerek öğretmenlere bu konuda yardımcı olmalı	2,6

*Rakamsal değerler (1)'e yaklaştıkça ihtiyacın çoğaldığını, (3)'e yaklaştıkça ihtiyacın azaldığını göstermektedir.

Öğrencilerin en az ihtiyaç olarak gördükleri 10 hizmet incelendiğinde, bu hizmetlerin rehberlik hizmetleri içinde daha biçimsel

ve daha az önemli görevler olduğu görülmektedir. Örneğin, “zaman zaman boş geçen derslere girmek, disiplin kuruluna katılmak, okul-aile birliğinde yönetimin beklentileri doğrultusunda karar alınmasına yardımcı olmak, sınıf için düzen ve işleyişi kolaylaştıracak yöntemler geliştirerek bu konuda öğretmenlere yardımcı olmak gibi hizmetleri” öğrenciler çok az önemli bulmaktadırlar. Öğrenci gözü ile bakıldığında da bu hizmetler doğrudan doğruya öğrenciye yönelik görülmemektedir. Araştırma, günümüzde ülkemizde ortaöğretim öğrencilerinin rehberlik hizmetleri konusunda, nelere ihtiyaçlarının bulunduğu konusunda ve bu ihtiyaçların öncelikleri konusunda bir hayli bilinçlendiğini göstermektedir.

5.1.1. Okul Türü Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

Araştırma kapsamına giren ve bilgi toplama aracına cevap veren öğrenciler 8 ayrı lisede öğrenim görmektedirler. Buna göre bilgi toplama aracında yer alan 60 madde birlikte değerlendirildiğinde, rehberlik servisinden en fazla beklenti içinde olan öğrencilerin “Ticaret Lisesi”, “Anadolu Lisesi”, “EML” ve “Genel Lise” öğrencileri olduğunu görmekteyiz. Bu konudaki bulgular, aşağıda 5’de verilmiştir.

Tablo 3: Okul Türlerine Göre Rehberlik Servisinden Beklentilere İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Gruplar	Say	Toplam	Ortalama	Varyans
Anadolu Lisesi	4	6.36	1.59	0.08
EML	10	16.73	1.67	0.17
Genel Lise	72	122.27	1.69	0.19
İHL	21	38.23	1.82	0.20
KML	3	6.83	2.27	0.55
Süper Lise	7	13.66	1.95	0.06
Teknik Lise	4	8.93	2.23	0.06
Ticaret Lise	8	12.41	1.55	0.05

Öğrencilerin beklenti düzeyleri arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı ve bu konuda elde edilen bulgular aşağıda gösterilmiştir:

Tablo: 3a

Varyans kaynağı	SS	df	MS	F	P-değeri	F ölçütü
Gruplar arasında	2.8269	7	0.4038	2.275	0.03	2.086
Gruplar içinde	21.479	121	0.1775			
Toplam	24.306	128				

Lise türlerine göre öğrencilerin rehberlik servisinden beklenti puanları arasında 8 grubun üzerinden hesaplanan f değeri (2.775)2tir. Serbestlik derecesi 7'ye göre, f kritik değer (2.016) olduğundan, Tablo 3a'ya göre, lise türlerine göre rehberlik servisinden beklentilerin anlamlı düzeyde farklılaştığı ($F_{(7-121)}=2.775$, $p<0.05$), (istatistiksel açıdan önemli olduğu) görülmektedir.

5.1.2. Öğrenim Gördükleri Sınıf Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

Öğrencilerin beklenti düzeyleri arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı ve bu konuda elde edilen bulgular aşağıda Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4: Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Rehberlik Servisinden Beklentilere İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Gruplar	Ortalama	Varyans	Gözlem	Öngörülen ortalama farkı	f	Stat	T Kritik
2.Sınıf	1.79	0.1837	59	0	127	0.069	1.657
3.Sınıf	1.78	0.1976	70				

Araştırmanın örneklemini oluşturan öğrenciler ortaöğretim 2. ve 3. Sınıflarda öğrenim görmektedirler. 2. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerin beklenti puan ortalamaları (1.79) iken; 3. sınıf öğrencilerinin ise (1.78)'dir. Bu ortalamalar iki grup arasında beklenti düzeyi bakımından büyük bir farkın olmadığını göstermektedir. Beklenti düzeyleri aynıdır.

5.1.3. Öğrenim Gördükleri Alan Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

Öğrencilerin rehberlik servisinden beklentileri, onların hangi alanda öğrenim gördükleri değişkenine göre incelenmiş olup, bulgular aşağıda verilmiştir:

Tablo 5: Öğrenim Gördükleri Alanlara Göre Rehberlik Servisinden Beklentilerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Gruplar	Say	Toplam	Ortalama	Varyans
TM	28	48.467	1.531	0.1572
TEKNİK	11	20.117	1.9288	0.1652
SOSYAL	57	99	1.7368	0.2362
FEN-MAT	18	32.85	1.825	0.1164
DİĞER	15	25.017	1.7678	0.208

Buna göre, en yüksek beklenti düzeyine sahip öğrencilerin “Türkçe-Matematik” (1.53) alanında öğrenim gören öğrenciler; en az beklenti düzeyine sahip olan öğrenciler ise “Teknik Bilimler “ (1.93) olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin beklenti düzeyleri arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı ve bu konuda elde edilen bulgular aşağıda Tablo 5a’de gösterilmiştir.

Tablo: 5a

Varyans kaynağı	SS	df	MS	F	P değeri	F ölçütü
Gruplar arasında	0.2903	4	0.07226	2.753	0.04	2.445
Gruplar içinde	24.016	124	0.1937			
Toplam	24.306	128				

Beş alana ait puanlar üzerinden hesaplanan f değeri (2,75), serbestlik derecesi 4’e göre f kritik değer (2.44) olduğundan; Tablo 7a’ya göre, gruplar arasındaki beklentilerin anlamlı düzeyde farklılaştığı (F (4-124)=2.75, P<0.05), (istatistiksel açıdan önemli olduğu) görülmektedir.

5.1.4. Okulda Rehberlik Servisi Bulunup Bulunmaması Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

Okulda Rehberlik Servisi Bulunup Bulunmaması değişkenine göre rehberlik servisinden beklentilere ilişkin bulgular Tablo 6’da verilmiştir:

Tablo 6: Okulda Rehberlik Servisi Bulunup Bulunmaması Değişkenine Göre Öğrencilerin Rehberlik Servisinden Beklentilere İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Gruplar	Say	Toplam	Ortalama	Varyans
Var-yararlanırım	29	50.633	1.546	0.2226
Var-yararlanmam	63	112.85	1.6913	0.2073
Yok-gerekli	34	59.933	1.7627	0.1409
Yok-gereksiz	3	6.5167	2.2722	0.0656

Buna göre, okullarında rehberlik servisi bulunan ve bundan yararlandığını ifade eden öğrencilerin beklenti düzeyi puan ortalamaları (1.55) diğer 3 gruptan daha yüksektir. Rehberlik servisinden en düşük beklentiye sahip grup ise okullarında rehberlik servisi olmayan ve bunu gereksiz görenlerdir (2.27).

Okullarda Rehberlik servisi bulunup bulunmaması değişkenine göre, arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı ve bu konuda elde edilen bulgular Tablo 6a’da gösterilmiştir.

Tablo: 6a

Varyans kaynağı	SS	df	MS	F	P- değeri	F ölçütü
Gruplar arasında	0.5124	3	0.1708	2.8947	0.04	2.6771
Gruplar içinde	23.864	125	0.1909			
Toplam	24.376	128				

Okullarda rehberlik servisinin bulunup bulunmadığına göre oluşturulan dört grubun puanları üzerinden hesaplanan f değeri (2.894), Serbestlik derecesi 3'e göre f kritik değer (2,677) olduğundan, Tablo 8a'ya göre gruplar arasında beklentilerin anlamlı düzeyde farklılaştığı (F₍₃₋₁₂₅₎=2.89, P<0.05), (istatistiksel açıdan önemli olduğu) görülmektedir.

5.1.5. En Uzun Süre Yaşadıkları Yerleşim Yeri Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

En Uzun Süre Yaşadıkları Yerleşim Yeri Değişkenine Göre genel beklenti düzeyine ilişkin veriler aşağıda Tablo 7'de gösterilmiştir:

Tablo 7: En Uzun Süre Yaşadıkları Yerleşim Yeri Değişkenine Göre Öğrencilerin Rehberlik Servisinden Beklentilerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Gruplar	Say	Toplam	Ortalama	Varyans
İL	118	204.93	1.7367	0.1831
İLÇE	5	8.6667	1.7333	0.1456
KÖY	6	11.85	1.975	0.395

Buna göre, en yüksek en yüksek beklenti düzeyinin "İL" yerleşiminde yaşayan öğrencilerde gözlemlendiği (1.73); buna karşılık en düşük beklenti düzeyinin ise "köy" yerleşiminde yaşayanlarda (1.97) olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin beklenti düzeyleri arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı ve bu konuda elde edilen bulgular Tablo 7a'da gösterilmiştir.

Tablo: 7a

Varyans kaynağı	SS	df	MS	F	P- değeri	F ölçütü
Gruplar arasında	0.3252	2	0.1626	0.8544	0.42	3.0681
Gruplar içinde	23.981	126	0.1903			
Toplam	24.306	128				

(En Uzun Süre Yaşadıkları Yerleşim Yeri Değişkenine Göre üç grubun puanları üzerinden hesaplanan f değeri (0,854), serbestlik derecesi 2'ye göre f kritik değer (3,068) olduğundan,) Tablo 9'a göre, uzun süre ikamet edilen yere göre, beklentilerin anlamlı düzeyde farklılaşmadığı

($F_{(2-126)}=0.85$, $p>0.05$), (istatistiksel açıdan önemsiz olduğu) görülmektedir.

5.1.6. Cinsiyet Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

Cinsiyet değişkenine göre rehberlik servisinden genel beklenti düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmiştir:

Tablo 8: Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Rehberlik Servisinden Beklentilere İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Gruplar	Ortalama	Varyans	Gözlem	Öngörülen ortalama farkı	f	Stat	Kritik
Kız	1.766	0.2344	51	0	27	.385	.657
Erkek	1.7357	0.1631	78				

Buna göre, kız öğrencilerin beklenti puan ortalamasının (1.76), erkek öğrencilerin ise (1.735) olduğu görülmektedir. Bu durum ilk bakışta ve Göreceli olarak, çok az da olsa, kız öğrencilerin beklenti düzeylerinin, erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir.

5.1.7. Yaş Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

Yaş Değişkenine Göre Öğrencilerin Rehberlik Servisinden Beklentilere ilişkin puan ortalamaları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Yaş Değişkenine Göre Öğrencilerin Rehberlik Servisinden Beklentilere İlişkin Varyans Analizi

Gruplar	Say	Toplam	Ortalama	Varyans
15-17	30	52.1	1.7367	0.196
18-19	85	148.87	1.7469	0.1883
20 +	14	24.317	1.7514	0.221

Bu bulgulara göre, öğrencilerin yaş değişkeni açısından beklenti puan ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin beklenti düzeyleri arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı ve elde edilen bulgular Tablo 9a’da gösterilmiştir:

Tablo: 9a

Varyans kaynağı	SS	df	MS	F	P -değeri	F ölçütü
Gruplar arasında	0.0062	2	0.0031	0.016	0.98	3.0681
Gruplar içinde	24.377	126	0.1935			
Toplam	24.383	128				

Üç grubunun puanları üzerinden hesaplanan f değeri (0,016), serbestlik derecesi 2'ye göre f kritik değer (3,068) olduğundan, Tablo 11'e göre yaş gruplarının rehberlik servisinden beklenti puanları birbirinden önemli derecede farklılık göstermediği ($F_{(2-126)}=0.016$, $p>0.05$), (istatistiksel açıdan önemsiz olduğu) görülmektedir.

5.1.8. Baba Mesleği Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

Babalarının mesleği değişkeni açısından öğrencilerin rehberlik servisinden genel beklenti düzeyine ilişkin durum Tablo 10'da gösterilmiştir:

Tablo 10: Babalarının Mesleği Değişkeni Açısından Öğrencilerin Rehberlik Servisinden Beklentilerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Gruplar	Say	Toplam	Ortalama	Varyans
Çiftçi	10	16.517	1.6517	0.1021
Emekli	7	12.433	1.7762	0.1354
Esnaf	17	25.133	1.4784	0.0855
Güvenlik	31	57.433	1.8527	0.239
Memur	6	11.433	1.9056	0.3683
Öğretmen	22	39.9	1.8136	0.1996
Serbest	9	14.133	1.5704	0.1294
İşçi	15	26.45	1.7633	0.2575
Yaşamıyor	22	15.25	1.9063	0.0998

Bu sonuçlara göre, babalarının mesleği "esnaf" olan grubun en yüksek beklenti düzeyine sahipken (1.478), en düşük beklenti düzeyine sahip olan grubun ise "babaları hayatta olmayan" öğrenciler (1.906) olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin beklenti düzeyleri arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı varyans analizi ile test edilmiştir. Bu analize ilişkin sayısal veriler aşağıda Tablo 10a'da gösterilmiştir.

Tablo: 10a

Varyans kaynağı	SS	df	MS	F	P -değeri	F ölçütü
Gruplar arasında	2.4177	8	0.2686	1.984	0.03	1.9594
Gruplar içinde	21.888	119	0.1839			
Toplam	24.306	128				

Babalarının mesleklerine göre oluşturulan 9 grubun puanları üzerinden hesaplanan f değeri (1,984), serbestlik derecesi 8'e göre f kritik değer (1,959) olduğundan, Tablo 12a'ya göre, babalarının mesleğine göre rehberlik servisinden beklenti puanları dağılımı. 05 düzeyinde manidar bulunduğu ($F_{(8-119)}=1.984, p<0.05$), (istatistiksel açıdan anlamlı olduğu) görülmektedir.

5.1.9. Anne Mesleği Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

Annelerinin mesleği değişkenine göre genel beklenti düzeyleri Tablo 11'te verilmiştir:

Tablo 11: Annelerinin Mesleği Değişkeni Açısından Öğrencilerin Rehberlik Servisinden Beklentilerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Gruplar	Say	Toplam	Ortalama	Varyans
Ev hanımı	111	191.28	1.7233	0.1605
Memur	6	10	1.5667	0.2751
Öğretmen	6	11.033	1.8389	0.1914
Serbest meslek	6	13.133	2.1889	0.599

Buna göre annelerinin mesleği “memur” olan grubun rehberlik servisinden beklenti düzeyi diğer gruplara göre daha yüksek bulunmuştur (1.566). En düşük beklenti düzeyine sahip olanların ise “serbest meslek” grubu olduğu görülmektedir (2.19).

Öğrencilerin beklenti düzeyleri arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı ve bu konuda elde edilen bulgular Tablo 11a'da gösterilmiştir.

Tablo: 11a

Varyans kaynağı	SS	df	MS	F	P -değeri	F ölçütü
Gruplar arasında	1.3234	3	0.4411	2,929	0.03	2.6771
Gruplar içinde	22.983	125	0.1839			
Toplam	24.306	128				

Annelerinin mesleklerine göre oluşturulan 4 grubun puanları üzerinden hesaplanan f değeri (2,929), serbestlik derecesi 2'ye göre f kritik değer (2,677) olduğundan, Tablo 13'e göre, puanların annelerinin mesleğine göre önemli derecede farklılık gösterdiği ($F_{(3-125)}=2.925, p<0.05$), (istatistiksel açıdan önemli olduğu) görülmektedir.

5.2. Eğitimcilerin Rehberlik Servisinden Beklentilerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 12: Eğitimcilerin, “en fazla ihtiyaç duydukları 10 hizmet ve ihtiyaç” duyma dereceleri

Eğitimcilerin en fazla ihtiyaç duydukları 10 hizmet türü	İhtiyaç Derecesi
Öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimleri ile ilgili psikolojik ölçme ve değerlendirmeler yapmalı; sonuçları onunla paylaşmalı	1,34
Hatalı üniversite dalı veya bir meslek seçimi yapmasını önlemek için öğrenciye kendi yetenek, ilgi ve beklentileri hakkında bilinçlendirecek programlar uygulamalı	1,34
Disiplin cezası alan veya alabilecek öğrencilerin aileleriyle görüşmeli onlarla işbirliği içinde soruna çözüm getirebilmeli	1,41
Disiplin sorunu olan öğrencileri yakından izlemeli	1,41
Aile ilişkilerinde sorunlu olan ve bunları çözmekte zorlanan öğrencilerle bireysel danışma yapmalı; gerektiğinde aile ile ilişkiye girmeli	1,42
Öğrencilerin okul ve sosyal yaşamlarındaki başarılarını engelleyen kaygı ve endişe gibi olumsuz duygularını ortadan kaldırmak ya da hafifletmek için grup danışmanlığı yapmalı	1,43
Öğrencilere, konuları sorunları soğukkanlılıkla ve mantıksal yaklaşımla ele almalarının yollarını öğretmeli	1,44
Günümüz Türkiye’inde hangi meslek alanlarına toplumsal ve ekonomik yönlerden gereksinim duyulduğunu araştırmalı ve bunları öğrencinin bilgisine sunmalı	1,46
Başarısız öğrencilerin çalışma alışkanlıklarını incelemeli ve aksayan yönlerini düzeltmek için özel programlar geliştirmeli	1,47
Okul kurallarına uymayan ve/veya disiplin cezası alan öğrencilerle sürekli görüşmeler yapmak suretiyle onları denetlemeli ve gelişmelerini yakından izlemeli	1,5

*Rakamsal değerler (1)’e yaklaştıkça ihtiyacın çoğaldığını, (3)’e yaklaştıkça ihtiyacın azaldığını göstermektedir.

Tablo 13: Eğitimcilerin “En Az İhtiyaç Olarak Gördükleri 10 hizmet veya ihtiyaç” duyma dereceleri

Eğitimcilerin En Az İhtiyaç Olarak Gördükleri 10 hizmet	İhtiyaç Derecesi*
Sınavlarda kopya çekmenin ve benzeri davranışların kişisel ve sosyal zararları hakkında öğrencileri bilinçlendirecek seminerler düzenlenmeli	1,86
Okulun haftalık çalışma programı ile derslerin işleyişini izlemeli, aksaklıkları ve stres yaratan durumları yönetime bildirmeli	1,87
Disiplin kurulu toplantılarına danışman sıfatı ile katılmalı	1,88
Okula yeni başlayan öğrenciler için çevreyi tanımalarında yardımcı olacak programlar düzenlenmeli	1,91
Öğrencilerin gelecekte çalışabilecekleri iş yerlerine onlarla birlikte geziler düzenlenmeli	1,92

Çalışmak isteyen öğrencilerin iş bulmalarına yardım etmeli	2.1
Okulda öğretmenleriyle, okul dışında ailesi ve arkadaşları ile iletişim problemi olan öğrenciler için bireysel ya da grup danışmanlığı yapmalı	2.24
Öğrencilerin okul başarısını olumsuz yönde etkileyen alışkanlıkları saptamalı	2.27
Öğrencilerin kendilerini tanımaları için onlarla yakından çalışmalı ve gelecekte kendilerine uygun mesleği seçmelerinde yardımcı olmalı	2.29
Disiplin yönetmeliğinde yer alan maddelerin doğru bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını denetlemeli	2.31

*Rakamsal değerler (1)'e yaklaştıkça ihtiyacın çoğaldığını, (3)'e yaklaştıkça ihtiyacın azaldığını göstermektedir.

Öğrencilerin en az önem verdikleri 10 beklenti ile karşılaştırıldığında, hem öğrencilerin, hem de eğitimcilerin listesinde yer alan 3 konudaki beklentinin, en az değer verilen beklenti olarak paylaşıldığı gözlenmiştir. Bunlar; “Disiplin Kurulu toplantılarına danışman sıfatıyla katılmalı”, “Öğrencilerin gelecekte çalışabilecekleri iş yerlerine onlarla birlikte geziler düzenlenmeli” ve sınavlarda kopya çekmenin ve benzeri davranışların kişisel ve sosyal davranışları hakkında öğrencileri bilinçlendirecek seminerler düzenlenmeli” maddeleridir.

5.2.1. Okulda Yürütülen Görev Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

Okulda öğretmen, müdür yardımcısı ve müdür görevlerinde bulunanların, rehberlik servisinden beklentileri ayrı ayrı incelenmiş ve genel beklenti düzeyleri Tablo 14’te gösterilmiştir:

Tablo 14: Okulda Yürütülen Görev Değişkeni Açısından Eğitimcilerin Rehberlik Servisinden Beklentilere İlişkin Varyans Analizi Sonucu

Varyans kaynağı	Say	Toplam	Ortalama	Varyans
ÖĞRETMEN	102	162	1.488	0.11
MÜDÜR YRD.	20	28.75	1.5392	0.15
MÜDÜR	7	13.85	1.9786	0.06

Buna göre, rehberlik servisinden en yüksek beklentiye sahip grubun öğretmenler olduğu (1,488) gözlenmektedir. Beklenti düzeyi en düşük grup ise okul müdürleridir (1,987).

Okulda yürütülen görev değişkenine göre gözlenen bu farklılığın manidarlığı varyans analizi ile sınıanmıştır. Bu sınıamanın sonuçları Tablo 14a’da gösterilmiştir.

Tablo: 14a

Varyans kaynağı	SS	df	MS	F	P -değeri	F ölçütü
Gruplar arasında	1.51	2	0.7552	6.52	0.002	3.07
Gruplar içinde	14.59	126	0.1158			
Toplam	16.1	128				

Üç grubun puanları üzerinden hesaplanan f değeri (6,52)'dir. Serbestlik derecesi 2'ye göre, f kritik değer (3,07) olduğundan, Tablo 16a'ya göre, puanların okulda yürütülen görev değişkeni açısından anlamlı derecede farklılık gösterdiği ($F_{(2-126)}=6.52$, $p<0.05$), (istatistiksel açıdan önemli olduğu) görülmektedir..

5.2.2. Branş Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

Eğitimcilerin branş değişkenine ilişkin rehberlik servisinden beklentileri Tablo 15'de verilmiştir.

Tablo 15: Branş Değişkeni Açısından Eğitimcilerin Rehberlik Servisinden Beklentilere İlişkin Varyans Analizi Sonucu

Varyans kaynağı	Say	Toplam	Ortalama	Varyans
Sosyal	18	28.27	1.5704	0.14
Sanat	5	9.133	1.8267	0.09
Matematik	24	37.53	1.5639	0.12
Fen	23	35.85	1.5587	0.09
Edebiyat	22	33.87	1.5394	0.11
Dil	35	58.05	1.6586	0.13

Buna göre rehberlik servisinden beklenti düzeyi en yüksek grubun edebiyat (1.53), en düşük grubun ise yabancı dil öğretmenleri (1.65) olduğu görülmektedir.

Eğitimcilerin beklenti düzeyleri arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı ve bu konuda elde edilen bulgular Tablo 15a'da gösterilmiştir.

Tablo: 15a

Varyans kaynağı	SS	df	MS	F	P -değeri	F ölçütü
Gruplar arasında	0.542	5	0.1084	0.94	0.45	2.29
Gruplar içinde	13.92	121	0.115			
Toplam	14.46	126				

Branş değişkeni açısından 6 branşın puanları üzerinden hesaplanan f değerinin (0,94) olduğu; serbestlik derecesi 5'e göre f kritik değer (2,29) olduğundan, Tablo 17a'ya göre, branşlara göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($F_{(5-121)}=0.45$, $p<0.05$), (istatistiksel açıdan önemsiz olduğu) görülmektedir.

5.2.3. Mezun Oldukları Kurum Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

Eğitimcilerin mezun oldukları yüksek öğretim kurumuna göre, rehberlik servisinden beklentileri analiz edilerek sonuçlar Tablo 16'da gösterilmiştir:

Tablo 16: Mezun Oldukları Kurum Açısından Eğitimcilerin Rehberlik Servisinden Beklentilerine İlişkin Varyans Analizi Sonucu

Gruplar	Say	Toplam	Ortalama	Varyans
Konservatuvar	3	6.417	2.1389	0
İlahiyat	14	24.6	1.7571	0.15
Fen-Edebiyat	63	99.3	1.5762	0.09
Eğitim	47	72.38	1.5401	0.11

Buna göre, en yüksek beklenti düzeyine sahip grubun “Eğitim Fakültesi”nden mezun olan öğretmenlerde (1.54), en düşük beklenti düzeyine sahip olan grubun ise “konservatuvar” (2.14) mezunu olanların olduğu görülmektedir.

Eğitimcilerin beklenti düzeyleri arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı ve bu konuda elde edilen bulgular aşağıda Tablo 18a'da gösterilmiştir.

Tablo: 16a

Varyans kaynağı	SS	df	MS	F	P -değeri	F ölçütü
Gruplar arasında	0.419	3	0.4732	4.46	0.005	2.68
Gruplar içinde	13.04	123	0.106			
Toplam	14.46	126				

Mezun oldukları kurum değişkenine göre oluşan dört grubun puanları üzerinden hesaplanan, f değeri (4,46)'dir. ; Serbestlik derecesi 3'e göre f kritik değer (2,68) olduğundan, Tablo 18a'ya göre, eğitimcilerin mezun oldukları kuruma göre beklenti puanlarının anlamlı düzeyde farklılaştığı ($F_{(3-123)}=0.45$, $p<0.05$), (istatistiksel açıdan önemli olduğu) görülmektedir.

5.2.4. Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Bulgular ve Yorumlar

Eğitimcilerin sahip oldukları mesleki kıdem açısından rehberlik servisinden beklenti düzeyine ilişkin sayısal veriler Tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablo 17: Mesleki Kıdem Değişkeni Açısından Eğitimcilerin Rehberlik Servisinden Beklentilere İlişkin Varyans Analizi Sonucu

Gruplar	Say	Toplam	Ortalama	Varyans
1-5 yıl	8	11	1.375	0.13
6-10 yıl	18	26.61	1.4781	0.12
11-15 yıl	25	35.98	1.8394	0.1
16 ve +	76	110.7	1.9563	0.09

Buna göre, mesleki kıdemi az, dolayısı ile daha genç olan öğretmenlerin rehberlik servisinden beklentilerinin daha yüksek olduğu görülürken (1.375), beklenti düzeyi daha düşük olan grubun ise 16 yıl ve daha yukarısı olduğu (1.96) olduğu görülmektedir.

Eğitimcilerin beklenti düzeyleri arasındaki farkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı ve bu konuda elde edilen bulgular Tablo 17a’da gösterilmiştir.

Tablo: 17a

Varyans kaynağı	SS	df	MS	F	P -değeri	F ölçütü
Gruplar arasında	0.065	3	0.0217	4.22	0.87	2.68
Gruplar içinde	11.89	123	0.0966			
Toplam	11.95	126				

Dört kıdem grubu puanları üzerinden hesaplanan f değeri (4,22), serbestlik derecesi 3’e göre f kritik değer (2,68)’dir. Bu veriler, kıdem değişkenine göre, beklenti puanlarının istatistiksel olarak önemli derecede birbirinden farklı olduğunu göstermektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Araştırmanın ortaöğretim okullarında okuyan öğrenciler ile ilgili sonuçları:

1. Bu araştırma örneğine dâhil ortaöğretim okullarında okuyan öğrencilerin okul türlerine göre, PDR hizmetlerine ilişkin beklentileri arasında. 05 düzeyinde manidar bir fark bulunmuştur. Öğrenim gördükleri liselere göre, beklentiler değişmektedir.

2. Bu araştırma örneğine dâhil ortaöğretim okullarında okuyan öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflara göre, PDR hizmetlerine ilişkin beklentileri arasında bir fark bulunmamıştır.

3. Bu araştırma örneklemeine dâhil ortaöğretim okullarında okuyan öğrencilerin öğrenim gördükleri alanlara göre, PDR hizmetlerine ilişkin beklentileri birbirinden önemli ölçüde farklılık göstermektedir.

4. Bu araştırma örneklemeine dâhil ortaöğretim okullarında okuyan öğrencilerin okudukları okulda, rehberlik servisinin bulunup bulunmamasına göre, PDR hizmetlerine ilişkin beklentileri birbirinden manidar düzeyde farklılık göstermektedir.

5. Bu araştırma örneklemeine dâhil ortaöğretim okullarında okuyan öğrencilerin en uzun süre yaşadıkları yer değişkenine göre, PDR hizmetlerine ilişkin beklentileri önemli (manidar) derecede farklılaşmadığı, farkın istatistiksel açıdan önemsiz olduğu anlaşılmaktadır. Beklentiler arasında önemli bir fark yoktur.

6. Bu araştırma örneklemeine dâhil ortaöğretim okullarında okuyan öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre, PDR hizmetlerine ilişkin beklentileri birbirine benzemektedir ve beklentiler arasında önemli bir fark yoktur.

7. Bu araştırma örneklemeine dâhil ortaöğretim okullarında okuyan öğrencilerin yaş değişkenine göre, PDR hizmetlerine ilişkin beklentileri oldukça birbirine yakındır. Üç yaş grubu puanları üzerinden hesaplanan f değeri (0.016)'dır. Bütün yaş gruplarının beklenti düzeyleri birbirine benzerlik göstermektedir.

6.2. Eğitimcilerin Rehberlik Servinden Beklentilerine İlişkin Sonuçları:

1. Bu araştırma örneklemeine dâhil ortaöğretim okullarında görevli eğitimcilerin okulda yürütülen görev değişkenine göre, PDR hizmetlerine ilişkin beklenti düzeyleri önemli derecede farklılık göstermektedir.

2. Bu araştırma örneklemeine dahil ortaöğretim okullarında görevli eğitimcilerin branş değişkenine göre, PDR hizmetlerine ilişkin beklenti düzeyleri önemli derecede farklılık göstermemektedir.

3. Bu araştırma örneklemeine dâhil ortaöğretim okullarında görevli eğitimcilerin mezun oldukları kurum değişkenine göre, PDR hizmetlerine ilişkin beklenti düzeyleri önemli derecede farklılık göstermemektedir.

4. Bu araştırma örneklemeine dâhil ortaöğretim okullarında görevli eğitimcilerin kıdem değişkenine göre, PDR hizmetlerine ilişkin beklenti puanları istatistiksel olarak birbirinden önemli derecede farklılık göstermektedir.

6.3. Öneriler

1. Milli Eğitim Bakanlığı'nın rehber öğretmenlere tanımış olduğu kontenjan artırılmalıdır.

2. Orta dereceli kurumlarda rehberlik ve psikolojik danışma program geliştirme çalışmaları yapılmalı ve bunu bakanlık ve üniversite işbirliği ile gerçekleştirmek gerekir.

3. Örnekleme giren öğrencilerin beklentilerinin (yaş ve sınıf seviyelerine göre) birbirinden farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan gencin psikolojik, sosyal ve fiziki niteliklerinin tanınabilmesi onun hayata uyumunu kolaylaştıracaktır.

4. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık uzmanları öğrencilere tek tek veya gruplar halinde psikolojik danışma yardımları sağlayarak, onların duygusal problemlerini azaltabilir.

5. Öğretmenler, öğrencilerin duygularını anlatmalarına uygun bir atmosfer hazırlamalı, incelikle davranıp onları övmeli, öğrencilere anlayış ve yakınlık göstermelidir.

KAYNAKÇA

BAKIRCIOĞLU, Rasim, “*Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Rehberlik*”, Bakırcıoğlu Yayınları, Ankara, 1982

BAKIRCIOĞLU, Rasim, “*Rehberlik ve Psikolojik Danışma*”, (4. Baskı). Turhan Kitabevi Ankara, 1994.

BAŞARAN, İ. Ethem, “*Örgütsel Davranış*”, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimler Fakültesi, Ankara, 1991.

BAYMUR, Feriha. “*Genel Psikoloji*”, (14. Baskı). İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1994.

BAYMUR, Feriha, “*Türkiye’de Rehberlik Çalışmalarının Başlangıcı, Gelişimi ve Bugünkü Sorunları*”, Eğitimde Rehberlik Araştırmaları, EFAM Yayınları, Ankara, 1980.

BİLGİN, Nihat, “*Çağdaş ve Demokratik Eğitim*”, MEB Basımevi, Ankara, 1993.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, “*Eğitim Psikolojisi*”, (9. Baskı), Gül Yayınevi, Ankara, 1995.

BURSALIOĞLU, Ziya, “*Eğitim Yöneticisinin Değerlendirilmesi*”, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1985.

BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş, “*Yüksel Öğretim Programları ve Demokratik Tutumlar*”, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1995.

CÜCELOĞLU, Doğan, “*İnsan ve Davranışı*”, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

CÜCEOĞLU, Doğan, “*Yeniden İnsan İnsana*”, (11.Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

DUMAN, Seyyare, “*Lise Öğrencilerinin Rehberlik Uzmanlarından Görev Beklentileri ve Görev Beklentilerine Etki Eden Faktörler*”, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1985.

EISENBERG, Sheldon & Delenay J. Daniel, “Psikolojik Danışma Süreci”, (Çeviren: Nihal Ören ve Mehmet Takkaç), MEB Yayınları, İstanbul 1998.

ENÇ, Mithat, “Ruh Bilim Terimleri Sözlüğü”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.

ERGÜN, Mustafa, “İnsan Eğitimi”, Ocak yayınları, Ankara, 1993.

ERDEN, Münire, Fidan, Nurettin, “Eğitime Giriş”, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1993.

ERTÜRK, Selahattin, “Eğitimde Program Geliştirme”, Yelkent yayınları, Ankara, 1984.

FİDAN, Nurettin, “Okulda Öğrenme ve Öğretme”, Alkim Yayınevi, Ankara, 1986.

GEÇTAN, Engin, “Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar”, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.

HORTAÇSU, Nuran, “İnsan İlişkileri”, İmge Kitabevi, Ankara, 1991.

JONES - NELSON, Richard, “Danışma Psikolojisi Kuramları”, (Çeviren: Füsun Akkoyun), Cassel Educational Limited. Kenilworth and University Of Aston, 1982.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, “İnsan ve İnsanlar”, Evrim Yayınları, İstanbul, 1996.

KARASAR, Niyazi, “Bilimsel Araştırma Yöntemi”, Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., Ankara, 1994.

KARASAR, Niyazi, “Araştırmalarda Rapor Hazırlama”, Alkim Yayınları, Ankara, 1995.

KEPÇEOĞLU, Muharrem, “Psikolojik Danışma ve Rehberlik”, Başak Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1997.

KEPÇEOĞLU, Muharrem, “Okul Danışmanının Mesleki Problemleri”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt:8, sayı: 1-2. Ankara, 1976.

KEPÇEOĞLU, Muharrem, “Orta Dereceli Okullarda Rehberlik Uzmanlarının Görevleri: Algılar ve Beklentiler”, Yayınlanmış Doçentlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1978.

KILIÇCI, Yadigar. “Okulda Ruh Sağlığı”. (2. Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara, 1992.

KÖKNEL, Özcan, “Davranış Bilimleri (Ruh Bilim)”, Bayrak Matbaası, İstanbul, 1989.

KUZGUN, Yıldız, “Okul Danışmanlarının Rol Algıları ve Rol Beklentileri”, I. Ulusal Psikoloji Kongresi, İzmir, 1981.

KUZGUN, Yıldız, “Rehberlik Ders Notları”, EFAM yayınları, Ankara, 1984.

KUZGUN, Yıldız, “Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık”, ÖSYM Yayınları, Ankara, 1991.

MEB., *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı*, 1982.

MEB, “*I. Özel Eğitim Konseyi*”. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

NEMCİ, Serin, “*Eğitim Ekonomisi*”. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979.

ONUR, Bekir, “*Gelişim Psikolojisi*”, Varlık Yayınları, Ankara, 1991.

ÖZGÜVEN, İ. Ethem, “*Görüşme İlke ve Teknikleri*”, Ankara, 1980.

ÖZSOY, Yahya, Özyürek, Mustafa, Eripek, Süleyman, “*Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar*”, II. Baskı, Karatepe Yayınları, Ankara, 1989.

ÖZOĞLU, S.Çetin, “*Psikolojik Danışmada Benlik Kavramı*”, Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 8, 1- 4. 1976.

PİŞKİN, Metin, “*Orta Dereceli Okullarda Görevli Yönetic, Öğretmen ve Danışmanların İdeal ve Gerçek Danışmanlık Görev Alguları*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989.

SELÇUK, Ziya, “*Eğitim Psikolojisi*”, Atlas Kitabevi, Konya, 1992.

TAN, Hasan, “*Ülkemizde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Çalışmalarında Gelişmeler ve Sorunlar*”, Tecrübi Psikoloji Çalışmaları, cilt: 2, İstanbul, 1974.

TAN, Hasan, “*Psikolojik Danışma ve Rehberlik*”, MEB Basımevi, İstanbul, 1986.

TAN, Hasan. “*Psikolojik Yardım İlişkileri, Danışma ve Psikoterapi*”, MEB Yayınları, İstanbul, 1989.

ÜRE, Ömer & Yılmaz, Hasan, “*Rehberlik Ders Notu*”, Günay Ofset Mabaacılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti, Konya, 1997.

VARIŞ, Fatma, “*Eğitim Bilimine Giriş*”, Anakara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara, 1981.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, “*Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*”, (7. Baskı). Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul, 1990.

XIX. YÜZYILDA ÇAPAKÇUR (BİNGÖL) VE YÖRESİNDE EKONOMİK FAALİYETLER: MADENCİLİK VE YAYGIN İŞ KOLLARI

The Economical Activities of Çapakcur (Bingöl) and Its Region in The 19th Century: Mining and Common Job Branches

Bilgehan PAMUK¹

ÖZET²

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı birtakım olumsuzluklar, ister istemez ülke genelinde kendisini hissettirmiştir. Kaos ortamının had noktaya ulaştığı bu süreç içerisinde Çapakçur ve çevresinde ekonomik faaliyetler bağlamında madenciliğin yanı sıra dokumacılık, dericilik, küçük ölçekli imalathaneler ve inşaat sektörüne ait iş kollarının faaliyet halinde olduğu görülmektedir. Madenci ahali, hizmetlerinden ötürü avâriz-ı divaniyye kapsamına giren birtakım vergilerden muaf tutuldular. Madenciler, devletin hakkını ödedikten sonra kendi paylarını değerlendirerek geçimlerini sağladılar. Çapakçur ve havalisinde özellikle Kiği'da demir işletmelerinin olması hasebiyle yörede demircilik ve gümüş işlemeciliği gözde kalmıştı. Demirci ve nalbant, gibi zanaat erbabının varlığı da dikkat çekmektedir. Çapakçur ve havalisinde dokumacılık sektöründe yün halı, seccade ve çuval, önemli imalât ürünlerindendi. Yörede tarım ve hayvancılık faaliyetlerin yaygın olmasından dolayı dericilik sektörü de yadsınamayacak ölçüde faaldi. Yöre sakini geçimlerini daha ziyade tarım ve hayvancılık ile sürdürürken kısmen sanayi ve mesleki gelirlere de sahip oldukları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çapakçur, Madencilik, Kiği, Sanayi, İş Kolları.

ABSTRACT

In the 19th century, negative conditions affected the Ottoman Empire. In this chaos situation there were additional activities in Çapakçur and in its region apart from mining, such as weaving, tanned, small manufactures and construction sectors was active. The person who was dealing with mining was exempt from some of "avariz-i divaniye". Miners were paid after deducting their taxes. Çapakçur and in its region iron man and horse shoe makers could be seen as well as, iron and silver hand working, which was the main business in Kiği because of iron companies. Çapakçur and in its region wool carpets, prayer rug and sack was the important part of weaving production. Because of farming and

¹ Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, (e-mail: bilgehe@yahoo.com).

² Katkılarından dolayı Arş. Gör. Ercan Çağlayan'a teşekkür ederim.

animal growing being common in the region leather production was quite active. It could be seen that the people of the region was earning from farming and animal growing as well as industry and profession jobs.

Keywords: Çapakçur, Mining, Kığı, Industry, Job Branches

A. Giriş

Çapakçur, Fırat nehrinin iki büyük kolundan birisi olan Murat suyuna Genç civarında karışan Gonik (Goynik) adlı çayın küçük bir kolu olan Sağyer deresine hâkim bir düzlükteydi³. Çapakçur'un hangi dönemde kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte doğu-batı istikametindeki yolu, kontrol etmek için erken dönemlerde kale yerleşimi olarak seçildiği tahmin edilmektedir. Çapakçur'un adına ise Ortaçağ İslâm kaynaklarında Cebel-i Cûr şeklinde rastlanmaktadır⁴. Cebel dağ, Cur akan anlamındadır. Kelimenin zamanla Çapakçur şeklinde telaffuz edildiği kuvvetle muhtemeldir. Gerçi Çapakçur, akan temiz su manasına gelmekteydi. Evliya Çelebi'ye göre ise Çapakçur ismi, İskender Zülkarneyn tarafından verilmişti. Rivayete göre; İskender vücudundaki dayanılmaz ağrılar için nice hekimlere başvurduğu halde şifa bulunamadı. Bunun üzerine ab-ı hayat aranmaya başlandı. Uzun aramalardan sonra aradığını burada buldu. Kaynağı kendisi olmasa da o sudan içip dayanılmaz ağrılardan kurtuldu. Faydasını gördüğü bu suya; "Makdis lisani" üzerine cennet suyu anlamına gelen Çapakçur adını verdi⁵.

Çapakçur adının Bulgar ve Kuman Türklerinin şahıs ve oymak adlarından olduğu ileri sürüldükten sonra, Çur'un Peçenekler'de asalet unvanı, Çabak'ın ise balık adı ve Kumanların totemik isimlerinden olduğu ifade edilmektedir⁶. Çapak adının etimolojinin "sazan ailesinden iri pullu bir cins göl/dere balığı" anlamında olduğuna işaret edilmektedir⁷. Hatta Kâşgarlı Mahmud Dîvan-i Lügatü't-Türk'de bu balıklardan Türkistan'da ki Türk veya Issığ-Köl'de yetişmekte olduğuna dair bilgiler vermektedir⁸. Çapakçur isminin kökeninin Ermeniceden geldiği de ifade edilmektedir. Ermenice'de Çur'un "su" ve "dere", Çapak'ın "kuru"

³ Hasbi Soylu, *Şehir Coğrafyası Açısından Bir Araştırma Bingöl*, Erzurum 2003, s.35.

⁴ Metin Tuncel, "Bingöl", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, VI, s. 183; Abdurrahman Acar, "Bingöl ve Çevresinde İslam Dini'nin Yayılışı", I. Bingöl Sempozyumu (10–11 Haziran 2006), *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Bingöl 2007, s. 19.

⁵ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatname III*, İstanbul 1314, s. 225

⁶ Mehmet Eröz, *Hiristiyanlaşan Türkler*, Ankara 1983, s. VI; Muhammet Beşir Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde İskân İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 100.

⁷ Enver Konukçu, *Köroğlu'na Kadar Bingöl*, Ankara 1987, s. 9.

⁸ Soylu, *Şehir Coğrafyası Açısından Bir Araştırma Bingöl*, s. 28.

anlamına geldiği dolayısıyla “Kuru dere” manasına geldiği iddia edilmektedir⁹.

Bitlis Vilâyet Salnamesi’nde, “Çbak = Çapak’ın “Canbak” yani *suyun aktığı yatak*” olarak izah edilmektedir¹⁰. Halk arasında Çevlik olarak zikredilen ismin anlamı ise dere kenarında bağlık bahçelik yer demektir. Çapakçur adının anlamının üzerindeki perdeyi kaldırmak, ancak adın ilk defa hangi topluluk tarafından verildiği tespit edilirse, ya da adın hangi dile aidiyeti kesinlik kazanırsa, o zaman kesin bir şey söylemek mümkündür¹¹.

Resim 1. Çapakçur (Bingöl)’dan Görünüm¹²

B. Tarihçe ve İdari Yapı:

Doğu Anadolu Bölgesi üzerinde hâkimiyet kurma düşüncesi olan pek çok devlet, stratejik konumu sebebi ile Çapakçur’u ele geçirmek için birbirleriyle mücadele ettiler. 651 yılında Halife Osman zamanında Habîb bin Mesleme kumandasındaki ordu, Çapakçur’u fethetti. Fakat hâkimiyeti uzun sürmedi. Çapakçur, Bizans ile Müslüman Araplar arasında sık sık el değiştirdi¹³. 1071 yılındaki Malazgirt Zaferi’nden sonra Çapakçur, Selçukluların sınırları içerisinde yer aldı¹⁴. XII. yüzyılın sonunda Çapakçur,

⁹ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993, s. 186.

¹⁰ *Salname-yi Vilayet-i Bitlis*, Bitlis Vilayeti Matbaası, Bitlis 1310 (1892), s. 286.

¹¹ M. Salih Erpolat, “1550 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Çapakçur Sancağı”, I. Bingöl Sempozyumu (10–11 Haziran 2006), *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları*, Bingöl 2007, s. 95.

¹² <http://www.iresimler.com/r-bingol-resimleri-175-eski-bingol-304.html>

¹³ Acar, “Bingöl ve Çevresinde İslam Dini’nin Yayılışı”, s. 24.

¹⁴ Yılmaz Akbulut, *Bingöl Tarihi*, Ankara 1995, s. 69.

Eyyübî hâkimiyeti altına girdi¹⁵. XV. yüzyılın ortalarında Akkoyunlu idaresi altına giren Çapakçur, Karakoyunlularla mücadele alanıydı¹⁶. XV. yüzyılın başlarında ise Safevî hâkimiyeti görüldü.

1514 yılında Yavuz Sultan Selim, Safavî Sultanı Şah İsmail'i Çaldıran'da ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra, Doğu Anadolu'yu hâkimiyet kurmak üzere İdris-i Bitlisi'yi görevlendirdi¹⁷. Erzincan Valisi Bıyıklı Mehmed Paşa ve İdris-i Bitlisi'nin gayretleri neticesinde Doğu Anadolu'daki diğer yerler gibi Çapakçur da 1515 yılında Osmanlı'ya bağlandı. Çapakçur'da idari düzenlemeler yapılarak “yurtluk-ocaklık” sancağı olarak Diyarbekir Beylerbeyliğine bağlandı. Çapakçur'un idari statüsü, XIX. yüzyıla kadar Diyarbekir Beylerbeyliğine bağlı olarak devam etti¹⁸. XIX. yüzyılın ikinci yarısında eyaletlerin kaldırılmasından sonra Çapakçur, Bitlis vilâyetinin Genç sancağı içinde yer alan ve aynı adı taşıyan kaza merkeziydi¹⁹.

Resim 2. Çapakçur (Bingöl)'dan Görünüm²⁰

¹⁵ Ramazan Şeşen, Selahattin Eyyübi ve Devlet, İstanbul 1987, s. 147; Mehmet Azimli, “Klasik İslam Tarihlerine Göre Abbasilerden Osmanlılara Bingöl'ün Siyasi Tarihi”, Bingöl Sempozyumu (10–11 Haziran 2006), *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları*, Bingöl 2007, s. 32.

¹⁶ Enver Konukçu, *Köroğlu'na Kadar Bingöl*, Ankara 1987, s. 16-17.

¹⁷ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih II*, İstanbul 1279, s. 309–310.

¹⁸ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara 1995, s. 124.

¹⁹ *Salname-yi Vilayet-i Bitlis 1310 (1892)*, s. 286; *Salname-yi Vilayeti Bitlis*, Bitlis Vilayeti Matbaası, Bitlis 1316 (1898), s. 297; *Salname-yi Vilayeti Bitlis*, Bitlis Vilayeti Matbaası, Bitlis 1317 (1899), s. 230; *Salname-yi Vilayeti Bitlis*, Bitlis Vilayeti Matbaası, Bitlis 1318 (1900), s. 233.

²⁰ <http://www.sehirler.net/resim-bingol-resimleri-52-eski-bingol-2725.htm>

C. Ekonomik Faaliyetler:

XIX. yüzyılın başlarından itibaren özellikle de Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti, klasik dönem olarak adlandırılan yapısından tamamen uzaklaşmış, gerek iç ve gerekse dış baskılar neticesinde keskin dönüşümler yaşamıştı. Bu süreç içerisinde iken yani XIX. yüzyılda Çapakçur, 450 hanesi, sekiz dükkânı ile fırını olan meyve bahçeleri ve üzüm bağları ile çevrili küçük bir yerleşme yeri olarak tasvir edilmekteydi. Bu dönemde Çapakçur ve çevresinde ekonomik faaliyetler bağlamında madencilik yanı sıra dokumacılık, dericilik, ayakkabı ve eyer yapımı, pamuklu ve ipekli dokuma, boyama, demircilik, kalaycılık, gibi iş kolları oldukça yaygındı. Yörede ahşap oymacılığı, ağaçtan imal edilen mutfak malzemeleri; kilim, halı, keçe, seccade gibi sergi ve yaygı; terlik, aba, çorap, külah gibi giyim eşyaları, cacım, divan ve topraktan yapılan testi gibi ev malzemelerinin oldukça yaygın bir üretimi vardı. Özellikle dokumacılık sektöründe yün halılar, seccadeler ve çuvallar, önemli imal edilen ürünlerindendi. Demirci, nalbant, dülgere, duvarcı, sıvacı ve boyacı gibi zanaat erbabının varlığı dikkat çekmektedir. Ayrıca madenleri ile bilenen Kiğı'da demir işletmelerinin olması hasebiyle yörede demircilik ve gümüş işlemeciliği oldukça gözde meslek alanlarındandı. Bunun yanı sıra yörede tarım ve hayvancılık faaliyetlerin yaygın olmasından dolayı dericilik sektörü de yadsınamayacak ölçüde faaliyet halindeydi²¹.

1. Madencilik: Madenler, insanlığın var oluşundan başlayarak günümüze kadar devamlı insan yaşamında önemli bir yer işgal etmişti. İlk çağlarda, savunma, avlanma, parçalama, korunma gibi hayati konularda insan, madenleri kullanmaya, şekillendirmeye çalışmıştı. Başta bakır, kurşun, demir, çinko, kalay, krom ve alüminyum gibi madenlerden elde edilen alaşımlar ve metaller insan yaşamında ve teknolojik ilerlemede çok etkili olmuştu. Ayrıca birçok endüstriyel hammadde de sanayinin gelişmesine damgasını vurmuştu. Bu kaynakları iyi kullanan, değerlendiren ve hizmete sunan ülkeler ekonomik ve siyasi alanda başarılı olmuşlardı.

²¹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (bundan sonra: BOA.) **Hattı Hümayun** (bundan sonra: HAT.) 825/37404 B; BOA. HAT, 825/3704; BOA. HAT, 1255/48601; *Salname-yi Vilayeti Erzurum*, Erzurum Vilayeti Matbaası, Erzurum 1318 (1900), s. 349; *Salname-yi Vilayeti Erzurum*, Erzurum Vilayeti Matbaası, Erzurum 1288 (1871), s. 160, *Salname-yi Vilayeti Erzurum*, Erzurum Vilayeti Matbaası, Erzurum 1291 (1874), s. 164; *Salname-yi Vilayet-i Bitlis* 1310 (1892), s. 288; *Salname-yi Vilayeti Bitlis*, Bitlis Vilayeti Matbaası, Bitlis 1316 (1898), s. 300-301.

Çapakçur ve çevresinde tarih öncesi dönemlerin, alet ve silah yapımı için gerekli olan obsidyenin bir hayli olduğu²², Kiğı'da altın, gümüş ve demir gibi madenlerin mevcut olduğu²³, Çapakçur'da bakır madeninin bulunduğu²⁴ Sivan'da demir yataklarının mevcut olduğu görülmektedir. Yeterli olmasa da ekonomik faaliyet kapsamında yörede madencilik yapılmaktaydı. Özellikle Kiğı demir madenleri, ülke bazında önemli maden merkezlerdendi²⁵.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü içerisinde Bingöl'ün kuzeybatısında yer alan Kiğı, Seydikasım Dağı (2 410 m)'nın güneybatısında ve Kerek Dere vadisi yamacındaydı. Yükseltisi yaklaşık 1 500 m. olan Kiğı, kale yerleşmesi iken, daha sonraları kalelerin öneminin azalması sonucu Kiğı Kalesi'nin batısında yer alan Kerek Deresi vadisi yamacına taşındı²⁶. Kuzey-güney hattında stratejik bir noktada yer alan Kiğı, nüfus ve alan itibarıyla küçük ölçekli bir yerleşimdi. Kiğı'nın dışında kalan yerlerde yaşayan halkın neredeyse tamamına yakını tarımla ya da hayvancılıkla meşguldü.

Osmanlı idaresinin teşkiliyle birlikte önceki dönemlerde faaliyet gösteren Kiğı demir madenlerinin XVI. yüzyılın sonlarına doğru yeniden işletildiği görülmektedir²⁷. Kiğı'dan elde edilen madenler özellikle askeri amaçlar için kullanılmaktaydı. Bilhassa Erzurum'daki tophanenin demir ihtiyacı için Kiğı demir madenlerinden istifade edilmişti²⁸.

XVII. yüzyılda Kiğı maden üretimi açısından imparatorluğun önemli merkezleri arasındaydı. Kiğı'da maden hizmetinde istihdam edilen ahali hizmetleri karşılığında birtakım mükellefiyetlerden muaf tutuldular. “Kaza-yı mezbûrun reayası Kiğı madeninden ‘ahen ve top yuvalak madenciler olub hidmetleri mukabelesinde mukata‘a-yı mezbûre eminine birer gurus nefer başına haraç vere-gelib ve cümle avarız tekâlifden muaflar olub”²⁹ ifadesi, madenci ahalinin hizmetleri karşılığında avârız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiyye kapsamındaki vergilerden muaf tutulduklarını göstermektedir.

²² Veli Sevin, “Bingöl: Türkiye Arkeolojisinin Az Keşfedilmiş Bir Yöresi”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Eylül 2007, s. 9.

²³ BOA. *Cevdet Darphane* (bundan sonra: C. DRB.) 1806.

²⁴ BOA. *Sadaret Mektûbî Kalemî Nezâret ve Devâir*, (bundan sonra: A. MKT. NZD.) 200/5.1.

²⁵ Abdurahman Şerif, Beygü, “Köprülüler Devrinde Kiğı Demir Madenlerinden Yapılan Top Güllelerinin Avrupa Seferleri İçin Erzurum'dan Gönderilmesine Ait Üç Vesika”, *Tarih Vesikaları II/11*, İstanbul 1943, s. 335–337.

²⁶ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-Alam V*, İstanbul 1314, s. 3939.

²⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 74.

²⁸ Bilgehan Pamuk, *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri: Erzurum*, IQ Kültür Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 71.

²⁹ BOA. *Maliyeden Müdevver Defter* (bundan sonra: MAD.) 5152, s. 1120.

Kiğı'da ümera ve ulemanın dışındaki ahali, ekseriyetle maden işleri için istihdam edildi. Öyle ki ahali “*üç senede yedi bin beş yüz batman yuvalak ve beş bin dört yüz batman âhen-i hâm ümenânın taahhüdleri olub*”³⁰ taahhütlerini yerine getirdiği sürece statülerini devam ettirmekteydiler. XVII. artan masrafları karşılayabilmek gayesiyle olsa gerek hükümetin politikasından Kiğı madencileri de nasiplendi. Önceden üç senede 7 500 batman yuvalak ve 5 400 batman âhen-i hâm işleyerek muafiyete sahip olurlarken artık “*Kiğı mahkemesinden üç bin batman yuvalak ziyade işlemeyi üç senede taahhüd edip*”³¹ denilerek üç yıllık kapasiteleri 3 000 batman arttırılarak 10 500 batmana çıkarıldı.

Devletin artan ihtiyaçlarını karşılamak noktasında Kiğı'dan el verdiği ölçüde yararlanılmaya çalışıldı. IV. Murad zamanında Kiğı'da humbarahane kurularak gülle imal edildi. 1673 yılında Lehistan ile devam eden savaş ederken Kiğı demir madenlerinden istifade edilerek top imal edilmesi ve bunların Trabzon İskelesi'nden nakledilmesi emredildi³². Ayrıca II. Viyana kuşatması için Kiğı demir madenlerinden istifade edildi³³. 15 Ağustos 1787 tarihinde Darphane-i Amire'ye yapılan bir müracaata göre; Kiğı kazasında altın ve gümüş madeninin mevcut olduğu kaydı yer almaktadır. Kiğı'da meskûn bir şahıs, madenlerin işletme hakkını alabilmek için hükümete müracaatta bulundu³⁴.

XIX. yüzyıla gelinceye kadar pek çok defa açılarak geri kapanan Kiğı humbarahanesi, sınır boylarındaki kalelerin askeri teçhizat ihtiyacı için 10 Mayıs 1817'de tekrar açıldı. Dökümhanede üretilen humbara ve yuvalaklar test edilmek üzere Tophane-i Amire'ye gönderildi. Tophane-i Amire'de yapılan testte, humbara ve yuvalaklarda bazı üretim hataları tespit edilse de demir madenin çok kaliteli olduğu belirlendi. II. Mahmud döneminde Erzurum kalesindeki toplar için gereken humbaraların Kiğı kârhanesinde imal edildi³⁵. Kiğı humbarahanesinin 1838 yılına kadar üretimine devam etmişti³⁶. Osmanlı'nın son dönemlerinde dahi Kiğı

³⁰ BOA. MAD. 5152, s. 1120.

³¹ BOA. MAD. 5152, s. 1120.

³² Martin Van Bruinessen – Hendrik Boeschoten, *Evliya Çelebi Diyarbekirde*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 85; Beygü, “Köprülüler Devrinde Kiğı Demir Madenlerinden Yapılan Top Güllerinin Avrupa Seferleri İçin Erzurum'dan Gönderilmesine Ait Üç Vesika”, s. 335.

³³ Beygü, “Köprülüler Devrinde Kiğı Demir Madenlerinden Yapılan Top Güllerinin Avrupa Seferleri İçin Erzurum'dan Gönderilmesine Ait Üç Vesika”, s. 336–37.

³⁴ BOA. C. DRB. 1806.

³⁵ BOA. HAT, 825/37404 B.

³⁶ Abdunnasır Korkutata, “Kiğı Humbara ve Gülle Dökümhanesi”, II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008), *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009, s. 370–372.

demir madenleri işletilmektedir³⁷ Kiğı kârhanesinde muhtelif çapta imal olunan yuvaklardan Bağdad ve Sivas'a gönderilmektedir³⁸.

Kiğı demir madenlerinde istihdam edilenler, yetenekleri ve kapasiteleri ölçüsünde değerlendirilerek iş bölümüne tabi tutuldular. Sorumluluğun paylaşımı konusunda yani madenin çıkarılmasından işlenmesine kadar olan süreçte, bilgili ve yetenekli olanlar dışında ayırım söz konusu olmadı. İster Müslüman olsun ister Gayr-i Müslim olsun bireysel becerilerinin dışında herhangi bir ayrıma tabi tutulmadılar. Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus ise yine belgede yer almaktadır. “İşlemezlerse sair kazalar reayası gibi hane ve cizyeleri tamamen canib-i miriye iltimasın kabul” denilerek Kiğı ahalisi madencilik hizmetlerini yerine getirmedeği takdirde statüsünü kaybedecekti.

Çapakçur havalisinde yer alan Genç sancağında³⁹; gümüş, bakır ve kurşun madenlerinin olmasına karşılık Kiğı'daki gibi işletilmemektedir⁴⁰. Genç sancağı dâhilinde Sivan'da dahi madenler mevcuttu⁴¹. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru madenlerin işletilmesi konusunda girişimler⁴² olmuşsa da bir netice alınamamıştı. Çapakçur havalisinde kaza sınırları içerisinde yer alan Göz adlı yerleşim biriminde bakır madeni bulunmaktaydı. 17 Nisan 1860 tarihinde Çapakçur'da meskûn Gayrimüslim Tomas, Göz'deki bakır madenini faal olarak işletebilmek gayesiyle hükümete talepte bulundu. Tomas, maden imtiyazının yirmi yıl süre zarfında kendisine verilmesini ilk on yıl devlete ödemesi gereken maden gelirlerinin beşte birini verdikten sonra yapacağı masrafları göz önüne alarak gümrük vergisi ve aşar vergisinden muaf tutulmasını arzu etti⁴³. Tomas'ın başvurusu ile ilgili olarak Meadin-i Hümayun Meclisi, madenlerle ilgili genel yasanın henüz sonuçlanmadığından şimdilik madenin kimseye ihale edilmeyeceği yönünde karar verdi⁴⁴.

³⁷ *Salname-yi Vilayeti Erzurum* 1318 (1900), s. 349.

³⁸ *BOA. HAT, 825/3704; BOA. HAT, 1255/48601.*

³⁹ Genç sancağı, Solhan ilçe sınırları içerisindeki Ginc (Kale) ve Arduşen köyleri mülhakatında kurulmasına rağmen aynı ismi taşıyan Genç ilçesiyle karıştırılmaktadır. Genç sancağının merkezinin bugünkü Solhan ilçe sınırları içerisinde yer aldığını kabul edilmektedir. Ercan Çağlayan, “Hükümet Merkezi'nden Periferileşmiş Bir Köy'e: Genç Sancağı”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi - www.e-sarkiyat.com- Genç Araştırmacılar Özel Sayısı*, Aralık 2010, s. 37.

⁴⁰ Şemseddin Sami, *Kamus'ul- Alam V*, s. 3895.

⁴¹ Ercan Çağlayan, “Osmanlı Hâkimiyetinde Çapakçur ve Çevresinde İktisadi Hayat”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı. 2*, Bingöl 2008, s. 73–96.

⁴² *BOA. C. DRB.*, 14/656.

⁴³ *BOA. A. MKT. NZD, 200/5-1*; Abdunnasır Korkutata, “Kiğı ve Çapakçur'da Bulunan Değerli Madenlere Dair Arşiv Kayıtları”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3*, Bingöl 2008, s. 62.

⁴⁴ *BOA. A. MKT. NZD. 200/5-2; BOA. A. MKT. NZD. 200/5*; Korkutata, “Kiğı ve Çapakçur'da Bulunan Değerli Madenlere Dair Arşiv Kayıtları”, s. 62-63.

Ezcümle, Osmanlı idaresi altında Çapakçur ve çevresinde maden yatakları bulunmaktaydı. Özellikle Çapakçur, Kiğı, Genc ve Sivan'da altın, gümüş, demir, bakır ve kurşun gibi madenler olması, yörenin yeraltı kaynakları bakımından zengin olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Fakat mevcut maden kaynaklarının ülke ekonomisine katkı sağlaması yönünden Kiğı dışında yeterince değerlendirilememesinin de altı çizilmelidir.

2. Yaygın İş Kolları: Çapakçur ve havalisindeki yerleşimin genelde kırsal alanda yoğunlaştığı göz önüne alınırsa meslekî bir yapılaşma ve meslekî gelirden söz etmek güç olmakla beraber birtakım hizmetlerin belirli kişilerce yapıldığı düşünüldüğünde çeşitli iş kollarını görmek mümkündür. Dokumacılık(pamuklu ve ipek dokuma), dericilik, demircilik, kalaycılık, boyacılık, ayakkabıcılık ve eyer yapımı gibi iş kolları oldukça yaygındı. Esasını dokumacılığın ve deri işlerinin oluşturduğu, madeni bölümün daha sonraki sırayı aldığı Anadolu sanayisinin çoğu çeşidi, kendine has karakteriyle intikal etmişti⁴⁵.

Çapakçur ve havalisinde esnaf sayısı fazla olmamakla birlikte olanlarında şehir merkezlerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. İş kollarına belirlenen esnaf, dört kategoride tasnif edilmiştir. Bunlar; dokuma sanayi, deri sanayi, küçük ölçekli sanayi ve inşaat sektörüydü.

I. Dokuma Sanayi: Anadolu'da dokumacılık çok gelişmiş bir seviyede olup, halkın giyim ihtiyacı karşılandıktan sonra geriye kalanı ihraç edilirdi. Çapakçur ve çevresinde hayvancılığın yaygın olmasından dolayı dokumacılık sektöründe başta yün olmakla birlikte keten, ipek ve pamuklu dokuma da yaygındı⁴⁶. Buna bağlı olarak keçi kılı, yün ve pamuk gibi hammaddeleri işleyerek kumaş haline getiren dokuma sanayinde işlenen kumaşları değerlendirerek birtakım gereksinimleri karşılayan meslek mensupları bulunmaktaydı. Keten, kenevir ve pamuk gibi bitki liflerinden, iplik, kumaş, bez ve diğer giyim eşyaları elde edilmekteydi. Çapakçur, Genc ve Kiğı'da yün halı, seccade ve çuval üretimi dikkat çekici boyuttadır. Yöredeki üretim faaliyetlerinin yanı sıra esnaf hakkında mühim bilgiler yer almaktadır. 1892 yılına ait Bitlis Vilayet Salnamesi'nde yöredeki esnaf hakkında detaylı bilgi verilirken Genç'te el sanatlarının az da olsa geliştiği kaydedilmişti. Salname kayıtlarına göre; kilim, keçe, seccade gibi sergi ve yaygı; terlik, aba, çorap, külah gibi giyim eşyaları, cacim ve divan gibi ev malzemeleri

⁴⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi II*, Barış Yayınları, Ankara 1999, s. 147.

⁴⁶ Mary Kilbourne Matossian ve Susie Hoogasian Villa, *Anlatılar ve Fotoğraflarla 1914 Öncesi Ermeni Köy Hayatı*, (Çev. Altuğ Yılmaz), Aras Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 85; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, (Çev. Emine Sonnur Özcan), Doğubatı Yayınları, Ankara 2006, s. 78-79.

yapabilen meslek grupları bulunmaktaydı⁴⁷. 1898 yılına ait salnamede ise halı ve bez gibi dokuma sektörüne ait iş kolları dâhil edilmişti⁴⁸. Kiğı'da başlıca yerel sanayi kapsamında yerli bez dokuması yapılmaktaydı⁴⁹. Ayrıca iplik, bez, şal, halı, kilim, seccade ve çorap imal edilirdi⁵⁰.

Deri ve dokuma zanaatlarının çok yaygın olması, doğal olarak boyacılık sektörünün de gelişimine ortam hazırladı. Anadolu'da boyama tesisleri, genelde kasabalarda olmakla birlikte dokumacılık yapılan bölgelerdeki bazı köylerde ve hatta geçici yazlık yerleşimlerde bile bulunurdu. Çapakçur'un birçok yerinde değişik bitkilerden boya elde edilirdi. Bu noktada hizmet veren boyahaneler mevcuttu. Deriye istenilen rengi vermek ve kumaşları çeşitli desenlere boyamak, boyacılık sektörünün gelişmesine olanak sağlamıştı. Kumaş boyalarının ve şapın ufak çapta ticareti yapılmakla birlikte, ahalinin bir kısmının da kendi boyasını yapmaktaydı⁵¹.

II. Deri Sanayi: Çapakçur'da çok yaygın sanayi kollarından birisi de dericilikti. Anadolu'da, zamanın ölçülerine göre "kasaba" çapını aşan şehirlerde "debbağlar esnafı" diğer meslek kollarının yanında önemli bir yer tutmaktaydı⁵². Alınan deriler, debbağlar tarafından işlenerek kösele, ayakkabı ve kürk elde edilmekteydi. Kiğı'da kundura ve pabuç, imal edilmekteydi. Ahalinin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar meslek sahibi mevcuttu⁵³.

III. Küçük Ölçekli Sanayi: Çapakçur, Kiğı ile Genc sancağında küçük ölçekli sanayi yapılmaktaydı. Küçük ölçekli sanayi kapsamında daha ziyade alet imal eden meslekler bulunmaktaydı. Demircilik yörede oldukça yaygındı. Kiğı demir yataklarının mevcudiyeti, demirciliği yaygınlaştırmıştır. Demir, askerî açıdan en çok gereksinim duyulan madendi. Askerî malzemelerin ana maddesi olduğundan oldukça ehemmiyetliydi. Günlük hayatta da demirden yapılan aletlere çok fazla ihtiyaç duyulmuştu. Gerek şehirli ve gerekse kırsal kesimdeki ahali için balta, kazma, kürek, tırpan, nal ve mih gibi aletler, meslek mensuplarınca imal edilmişti⁵⁴. İmal aşamasına kadar meslek üyeleri arasında dayanışma görülmektedir. Ham demiri işleyen demirciler, daha sonra bunu

⁴⁷ *Salname-yi Vilayet-i Bitlis 1310* (1892), s. 288.

⁴⁸ *Salname-yi Vilayeti Bitlis 1316* (1898), s. 300-301.

⁴⁹ Sami, *Kamus 'ul- Alam V*, s. 3939.

⁵⁰ *Salname-yi Vilayeti Erzurum 1288* (1871), s. 160, *Salname-yi Vilayeti Erzurum 1291* (1874), s. 164.

⁵¹ Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, s. 87-88.

⁵² Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi II*, s. 148-149.

⁵³ *Salname-yi Vilayeti Erzurum 1288* (1871), s. 160; *Salname-yi Vilayeti Erzurum 1291* (1874), s. 164.

⁵⁴ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi II*, s. 147.

mesleğinde uzmanlaşmış nalband ve nalçeci gibi diğer meslek üyelerine vermişlerdi. Böylelikle uzmanlık sahaları içerisinde muhtelif malzemeler imal edilebilmişti. Evliya Çelebi'ye göre, kılıçlar, hançerler, bıçaklar, çilingirler ve bakır kazan yapan demirci ve benzeri ustaların sayısı çoktu. XIX. yüzyılda dahi Çapakçur ve havalisinde demirciliğin yaygın olduğu görülmektedir⁵⁵.

Çapakçur ve havalisinde günümüzde dahi kıymetli madenlerden olan gümüş ve altın ile uğraşan kuyumcular mevcuttu. 1852 yılında Kiğı'da sarraflık ve kuyumculuk gibi meslekler yaygındı⁵⁶. Ayrıca bakırcılar esnafı çoğunlukla kap-kacak yapımıyla uğraşmaktaydılar⁵⁷.

Küçük ölçekli sanayi içerisinde birtakım işletmeler bulunmaktaydı. Çapakçur ve çevresinde bilhassa su değirmenlerinin fazlalığından değirmencilik oldukça yaygındı. 1550 yılında Çapakçur'da küçük ölçekli sanayi kapsamında asiya (değirmen) ve boyahanenin olduğu görülmektedir⁵⁸. XIX. yüzyılın sonlarında Genç kazasında, 111 tane değirmen vardı⁵⁹. Kiğı kazasında; 284 tane değirmen, 10 tane keten tohumundan yağ çıkarma yeri, boyahane ile mumhane gibi imalathaneler bulunmaktaydı⁶⁰. 1900 tarihli Erzurum Vilayet Salnamesi'ne göre; Kiğı'da 250 tane değirmen, 10 tane bezirhane, 3 tane debbağhane, 2 tane kireçhane, birer tane boyahane, baruthane ve mumhane mevcuttu⁶¹.

IV. İnşaat Sektörü: İnşaat alanında etkinlik gösteren; duvarcı ve dülger/marangoz mevcudu kalabalık olan mesleklerdi. Kamu binalarının, şahıs mülklerinin ve vakıf binalarının inşası, bakımı ve onarımı bennâ, dülger ve taşçılar tarafından yapılırdı. Yönetim binalarının bakım ve onarımına özen gösterilirdi. Zaman içerisinde oluşan tahribattan dolayı bennâ, neccâr ve taşçı görevlendirilirdi. Kamu binalarının yapımı ve bakımı, esnaf tarafından yerine getirilirdi. Vakıflara ait eserlerin bakımları ve onarımları ilgili meslek üyelerine ücretleri verilerek gerçekleştirirdi. Halkın evleri de yine inşaat sahasındaki esnaf tarafından yapılırdı. XIX. yüzyılda Çapakçur ve çevresinde dülger, duvarcı, sıvacı ve boyacı gibi mesleklerin oldukça yaygın olduğu görülmektedir⁶².

⁵⁵ *Salname-yi Vilayeti Bitlis 1316* (1898), s. 300–301.

⁵⁶ *BOA. Sadaret Mektubi Kalemi (A. MKT. DV.) 64/13, BOA. Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat (A. MKT. UM.) 427/51.*

⁵⁷ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi II*, s. 147.

⁵⁸ M. Salih Erpolat, "1550 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Çapakçur Sancağı", *I. Bingöl Sempozyumu (10–11 Haziran 2006), Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları*, Bingöl 2007, s. 95.

⁵⁹ Sami, *Kamus'ul- Alam V*, s. 3894.

⁶⁰ Sami, *Kamus'ul- Alam V*, s. 3939.

⁶¹ *Salname-yi Vilayeti Erzurum 1318* (1900), s. 347.

⁶² *Salname-yi Vilayeti Bitlis 1316* (1898), s. 300–301.

Resim 3. Bingöl'den Görünüm⁶³

Sonuç

Fırat'ın diğer büyük kolu olan Murat suyunun geçtiği vadilerde kümelenen yerleşim birimlerinin oluşturduğu Muş-Bingöl-Elazığ hattı arasında kalan ve bu iki hat arasında Mercan, Palandöken ve bunun uzantısı sayılabilecek Karagöl dağları arasından geçiş imkânı veren Çapakçur ve havalisi, Osmanlı idaresine geçişiyle birlikte “yurtluk-ocaklık” sancağı olarak devlet teşkilatında yer aldı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı birtakım olumsuz durumlar ister istemez kendisini hissettirmiştir. Bunalımlı devrenin had noktaya geldiği bu süreç içerisinde Çapakçur ve çevresinde ekonomik faaliyetler bağlamında madencilğin yanı sıra dokumacılık, dericilik, dokumacılık, küçük ölçekli imalathaneler ve inşaat sektörüne ait iş kolları oldukça yaygındı.

Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılan yatırımlar, neticesinde etkin hale gelen madencilik sektörünün XIX. yüzyılda fonksiyonuna devam etmişti. Madenci halk, öncelikli olarak bireysel yetenekleri ve buldukları yere yakın maden merkezlerine göre istihdam edilmişlerdi. Madenci olma konusunda beceri ve yeteneğin dışında herhangi bir ayırım olmadı. Halk, hizmetlerinden ötürü avârız-ı divaniyye kapsamına giren bir takım vergilerden muaftı. Madenciler, işledikleri madenlerden devletin hakkını ödedikten sonra kendi paylarını değerlendirerek geçimlerini sağladılar. Madenlerin atıl duruma düşmemeleri ve madencilerin mağdur olmamalarını özen gösterildi. Çapakçur ve havalisinde özellikle Kiğı'da demir işletmelerinin olması hasebiyle yörede demircilik ve gümüş işlemeciliği gözde kılmıştı. Demirci ve nalbant, gibi zanaat erbabının varlığı da dikkat çekmektedir.

Çapakçur ve havalisinde dokumacılık sektöründe yün halı, seccade ve çuval, önemli imal ürünlerindendi. Yörede tarım ve hayvancılık

⁶³ <http://okulweb.meb.gov.tr/12/01/460264/html/tarihce.htm>

faaliyetlerin yaygın olmasından dolayı dericilik sektörü de yadsınamayacak ölçüde faaliyet halindeydi. Yöre sakini geçimlerini daha ziyade tarım ve hayvancılık ile sürdürürken kısmen sanayi ve mesleki gelirlere de sahip oldukları görülmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Abdurrahman, “Bingöl ve Çevresinde İslam Dini’nin Yayılışı”, I. Bingöl Sempozyumu (10–11 Haziran 2006), *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları*, Bingöl 2007.

AKBULUT, Yılmaz, *Bingöl Tarihi*, Ankara 1995.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi II*, Barış Yayınları, Ankara 1999.

AŞAN, Muhammet Beşir, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde İskân İzleri (XI-XIII. Yüzyıllar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

AZİMLİ, Mehmet, “Klasik İslam Tarihlerine Göre Abbasilerden Osmanlılara Bingöl’ün Siyasi Tarihi”, Bingöl Sempozyumu (10–11 Haziran 2006), *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları*, Bingöl 2007.

BEYGÜ, Abdurahman Şerif, “Köprülüler Devrinde Kığı Demir Madenlerinden Yapılan Top Güllerinin Avrupa Seferleri İçin Erzurum’dan Gönderilmesine Ait Üç Vesika”, *Tarih Vesikaları II/11*, İstanbul 1943, s. 335–337.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir, (A. MKT. NZD.), 200/5, 200/5-1, 200/5-2.

BOA, *Hattı Hümayun* (HAT), 825/37404, 825/37404 B., 1255/48601,

BOA. Cevdet Darbhane (C. DRB), 1806, 14/656.

BOA. Maliyeden Müdevver Defter (MAD), 5152,

BOA. Sadaret Mektubi Kalemi Deavi (A. MKT. DV.) 64/13,

BOA. Sadaret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir, (bundan sonra: A. MKT. NZD.) 200/5.1.

BOA. Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat (A. MKT. UM.) 427/51.

BRUÏNESSEN, Martin Van – Hendrik Boeschoten, *Evlia Çelebi Diyarbekirde*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

ÇAĞLAYAN, Ercan, “Osmanlı Hâkimiyetinde Çapakçur ve Çevresinde İktisadi Hayat”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 2, Bingöl 2008.

ÇAĞLAYAN, Ercan, “Hükümet Merkezi’nden Periferileşmiş Bir Köy’e: Genc Sancağı”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com-Genç Araştırmacılar Özel Sayısı, Aralık 2010.

ERÖZ, Mehmet, *Hristiyanlaşan Türkler*, Ankara 1983.

ERPOLAT, M. Salih, “1550 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Çapakçur Sancağı”, I. Bingöl Sempozyumu (10–11 Haziran 2006), *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları*, Bingöl 2007.

- EVLİYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatname III*, İstanbul 1314.
- FAROQHİ, Suraiya, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, (Çev. Emine Sonnur Özcan), Doğubatı Yayınları, Ankara 2006.
- HOCA SAADEDDİN, *Tacü't-Tevarih II*, İstanbul 1279.
<http://okulweb.meb.gov.tr/12/01/460264/html/tarihce.htm>
<http://www.iresimler.com/r-bingol-resimleri-175-eski-bingol-304.html>
<http://www.sehirler.net/resim-bingol-resimleri-52-eski-bingol-2725.htm>
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004.
- KILBOURNE MATOSSIAN Mary, Villa, Susie Hoogasian, *Anlatılar ve Fotoğraflarla 1914 Öncesi Ermeni Köy Hayatı*, (Çev. Altuğ Yılmaz), Aras Yayıncılık, İstanbul 2006.
- KONUKÇU, Enver, *Koroğlu'na Kadar Bingöl*, Ankara 1987.
- KORKUTATA, Abdunnasır, "Kiğı Humbara ve Gülle Dökümhanesi", II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008), *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.
- KORKUTATA, Abdunnasır, "Kiğı ve Çapakçur'da Bulunan Değerli Madenlere Dair Arşiv Kayıtları", *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Bingöl 2008.
- PAMUK, Bilgehan, *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri: Erzurum*, IQ Kültür Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Salname-yi Vilayet-i Bitlis*, Bitlis Vilayeti Matbaası, Bitlis 1310 (1892).
- Salname-yi Vilayet-i Bitlis*, Bitlis Vilayeti Matbaası, Bitlis 1316 (1898).
- Salname-yi Vilayet-i Bitlis*, Bitlis Vilayeti Matbaası, Bitlis 1317 (1899).
- Salname-yi Vilayet-i Bitlis*, Bitlis Vilayeti Matbaası, Bitlis 1318 (1900).
- Salname-yi Vilayet-i Erzurum*, Erzurum Vilayeti Matbaası, Erzurum 1318 (1900).
- Salname-yi Vilayet-i Erzurum*, Erzurum Vilayeti Matbaası, Erzurum 1288 (1871).
- Salname-yi Vilayet-i Erzurum*, Erzurum Vilayeti Matbaası, Erzurum 1291 (1874).
- SEVİN, Veli, "Bingöl: Türkiye Arkeolojisinin Az Keşfedilmiş Bir Yöresi", *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Eylül 2007.
- SOYLU, Hasbi, *Şehir Coğrafyası Açısından Bir Araştırma Bingöl*, Erzurum 2003.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kamusu'l-Âlam V*, İstanbul 1314.
- ŞEŞEN, Ramazan, Selahattin Eyyübi ve Devlet, İstanbul 1987.
- TUNCEL, Metin, "Bingöl", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. VI, İstanbul 1992.
- UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993.
- YILMAZÇELİK, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara 1995.

ÇAPAKÇUR (BİNGÖL), GENC VE KİĞİ ÇEVRESİNDE BAYINDIRLIK ÇALIŞMALARI (1866–1916)

The Construction Works Around Çapakçur (Bingöl), Genç and Kiğı

Yaşar BAŞ¹

ÖZET

Bu makalede, Tanzimat devrinde, 1866-1916 yılları arasında, devlet-vatandaş işbirliği ile elli yıllık bir dönem süresince Bingöl, Genç, Kiğı çevresinde gerçekleştirilen bayındırlık çalışmaları üzerinde durulmuştur. Söz konusu çalışmalar, hükümet konağı, hapisane, cami, kilise, okul, köprü onarımı veya inşası, telgraf hattı çekilmesi ve yol yapımı ile ilgilidir. Faaliyetlerin gerçekleşmesinde, devrin siyasî, askerî, idarî veya sosyal şartları etkili olmuştur. Çünkü Osmanlı devletinin son döneminde, taşrada ortaya çıkan idari bozulmalar ve düzensizlikler hükümet konaklarını, asayiş ihlalleri hapisaneleri, haberleşme gereksinimi, telgraf hattı inşasını, ulaşımdaki güçlükler yol yapımını, dış güçlerin etkisiyle Gayrimüslimlerin hassaslaşması, toplumun bu kısmını memnun etme eğilimini, eğitim ve ibadet için okul, cami, kilise yapımını ve onarımını, ihtiyaçlar sıralamasında öne çıkarmıştır. Bununla beraber, araştırma sonucunda, Bingöl çevresi gibi, ikinci ve üçüncü derecedeki idarî birimlerin, 20-50 yıl gecikmeli olarak bayındırlık faaliyetlerinden yararlanmaya başladığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bingöl, Genç, Kiğı, bayındırlık, Osmanlı devri, resmi kurumlar.

ABSTRACT

In this article, the construction of public works in cooperation with the state-citizen during fifty years period of time between 1866 and 1916 in the period of Tanzimat in Bingöl, Genç, Kiğı are focused on. These public works are a government office, a prison, mosques, churches, schools, construction of bridges, their refurbishment, the provision of the telegraph line and road construction. Political, military, administrative or social conditions which started with Tanzimat era were effective in accomplishing these works. As a result of some emerging new problems during the last period of the Ottoman Empire, some precautions were taken. These were: government offices were built to keep public under control because of some of the emerging uprisings; prisons

¹ Yrd. Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
yasarbas2000@hotmail.com

were built to keep those caused riots; the construction of telegraph lines were made to meet the need of quick communication for public disorder problems; the constructions of roads were performed to overcome the pertinent transportation difficulties; churches were built to satisfy non-Muslims; schools, mosques and churches were built or refurbished to satisfy different parts of the community and meet their educational and worship needs. However, at the end of research, second and third level administrative units such as around Bingöl, has been understood to get benefit from the activities of public works twenty-fifty years delay.

Key words: Bingöl, Genc, Kiğı, bayındırlık, Osmanlı devri, resmi kurumlar.

GİRİŞ

Bingöl ilinin coğrafi sınırları dâhilindeki Bingöl, Genç, Kiğı kasabalarının her biri, Osmanlı idarî yapılanmasında sancak veya kaza merkezi olarak belirlenmişti. Kiğı ve Çapakçur sancakları, 1515 yılında Osmanlı Devleti'ne katıldıktan sonra, Diyarbakır Vilayeti'ne bağlanmışlardı.² Daha sonra Kiğı Sancağı, Erzurum Beylerbeyliği'ne geçmiş, uzunca bir süre bu eyaletle ilişkili kaldıktan sonra,³ I. Dünya Savaşına doğru, Harput Eyaleti'ne bağlanmıştı.⁴ Diyarbakır tecrübesinden sonra, Çapakçur (Bingöl) kazası, Genc kazası ile birlikte, Genc sancağına bağlanmıştı. 19. Yüzyılda bu sancak, Bitlis vilayetine aitti.⁵

Makalede, 1866-1916 yılları arasında Bingöl çevresinde gerçekleştirilen bayındırlık çalışmaları ele alınmıştır. Söz konusu dönem, Tanzimat ve özellikle II. Abdülhamit devri yenileşme hareketlerinin,

² BA, Tapu Defteri (TD), nr. 64, s. 715-716; Ayrıca bkz. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1991, c. 3, s. 198, 220, 266, 267.

³ BA, DH. MKT., nr. 1446/1; Ali Cevad, *Memâlik-i Osmâniyye'nin Tarih Coğrafya Lugâti*, c. III, Kısım-ı evvel, Kasbar Matbaası, İstanbul 1314, s. 682; M. Nasrullah, M. Rüşdü, M. Eşref, *Osmanlı Atlası, XX. Yüzyıl Başları*, s. 75.

⁴ BA, DH. MKT., nr. 1446/1.

⁵ Osmanlı kaynaklarında, "Genc" adı ile kaydedilmiş sancak merkezi, bugünkü Genç ilçesinin güney-doğusundaki Arduşin köyü idi. Bkz. M. Nasrullah, M. Rüşdü, M. Eşref, *Osmanlı Atlası, XX. Yüzyıl Başları*, Haz. Rahmi Tekin, Yaşar Baş, İstanbul 2003, s. 81; M. Mahfuz Söylemez, "Bitlis Vilayet Salnamelerine göre Ginc Sancağı", *I. Bingöl Sempozyumu (10-11 Haziran 2006)*, Bingöl 2007, s. 61-81; Abdullah Demir, "XVI. Yüzyılda Safevi ve Osmanlı Döneminde Genc Beyleri", *II. Bingöl Sempozyumu (25-27 Temmuz 2008)*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Bingöl 2009, s. 209-216. Esasen, Genc Sancağı'nın merkezi önce Genc Köyü idi. Ancak 8 Cemaziyelahir 1305/21 Şubat 1888 tarihli bir kayda göre, köy ehemmiyetsiz görüldüğünden, sancak merkezi Arduşin Köyü'ne taşınmıştı. Böylece Arduşin köyü, bir süre sancak merkezi olarak kaldı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı (BA, Y. PRK. A.), nr. 4/88; BA, Dahiliye Mektubi Kalemî (DH. MKT), nr. 1487/47.

bütün Anadolu'da hız kazandığı bir zaman aralığıydı. Önemli reformların, siyasî, askerî, idarî ve sosyal alanda devam ettiği, bazen olumlu sonuçlar alınmaya başlandığı, özellikle vilayet idaresi, adli teşkilatlanma bakımından muasır idarî müesseselerin olduğu bir devirdi. Bu evrede, Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra birimlerinin alt yapı tesisleri güçlendirilmeye başlanmıştı. Faaliyetlerin gerçekleşmesinde, geçerliliğini yitirmiş kurumları ve sarsılan merkezi otoriteyi yeniden kurmak; devleti, malî, idarî ve adli alanlarda düzenli bir yapıya kavuşturmak düşüncesi etkili olmuştu.⁶ Merkeziyetçilik ve yenileşme planının arka planında, yıkılmakta olan devletin, kurtarılması anlayışı yatmaktaydı.⁷ Merkeziyetçi bir idarenin ruhu, taşra idaresini merkeze sıkıca bağlamakla mümkündü. Bu işin maddi bağlarını, kara ve deniz yolları ile telgraf hatları ve benzerleri teşkil ediyordu. Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile devlet, halkın refah seviyesini yükseltmeyi, bunun için de memleketin imarına çalışılacağını vaat etmişti. Vait, bayındırlık politikasının prensibi mahiyetinde idi. 1856 tarihli İslahat Fermanı'nda bu prensip, daha açık bir şekilde yer almıştı. Fermanda iç ticaretin geliştirilmesi için kara ve su yollarının ıslahına, hükümetçe para tahsis edileceği belirtilmişti. Aslına bakılırsa, devletin malî, siyasî ve idarî şartları, devletçe müstakil bir bayındırlık politikası takip etmeye elverişli değildi. Hükümetin bir bayındırlık programı oluşturması ve kısa zamanda gerçekleştirmesi çok güçlü.⁸ Bununla beraber taşradaki bayındırlık hareketlerine bir yön verilmeye çalışıldı, bunda bir nebze de başarılı oldu. Sultan II. Abdülhamit devrine ait 1307/1890 tarihli yazışmada, kendisinden önce başlayan ıslahat çalışmalarının, padişah iradesi ile belirlenen talimat çerçevesinde yapılması ve belli periyotlarla saltanat merkezine bildirilmesi; bu çalışmalar vesilesiyle icap eden yerlerde hapisane inşası, telgraf hattı çekilmesi, mektepler açılması ve benzeri çalışmalar için ne gerekirse yapılması emri verilmişti.⁹ Böylece, devleti taşrada güçlü bir şekilde temsil etmek amacıyla hükümet konakları inşası, hapisane yapımı, telgraf hattı döşenmesi, yol-köprü ağlarının genişletilmesi, eğitim ve ibadet ihtiyaçları dolayısıyla okul, cami veya kilise yapımı veya onarımı gibi faaliyetler öne çıkmıştı. Bingöl, Genc ve Kiğı çevresinde, 1866–1916 yılları arasında gerçekleştirilen bayındırlık faaliyetleri ise, söz konusu gelişmelerin daha dar alanda gerçekleştirilen özel bir örneğini teşkil etmekteydi. Son dönem Osmanlı arşiv belgelerinde, Bingöl çevresinin bayındırlığı ile ilgili önemli

⁶ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara 2008, s. 401, 496.

⁷ Özcan Mert, "II. Mahmut Döneminde Taşradaki Merkeziyetçilik Politikası", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 13, s. (720-729) 723.

⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, c. VII, s. 264, 265, 267.

⁹ BA, DH. MKT., nr. 1700/91.

değerlendirmeler mevcuttur. Bu bilgilerin, hükümet konağı, hapishane, cami, kilise, okul, köprü onarımı, inşası, telgraf hattı çekilmesi ve yol yapımı ile ilgili olduğu görülmektedir.

1. ÇAPAKÇUR KAZASI'NDA BAYINDIRLIK FAALİYETLERİ

1.1. Hükümet Konağı, Kirası ve Onarımı

1864 tarihli vilayet nizamnamesi ile taşra idaresi, eyalet, sancak, kaza, nahiye, köy esasına göre taksim edilmeye başlanmış; mahalli meclisler kurulmuştur. Daha sonraları kaza idaresinde kaymakamlar, nahiyelerde, nahiye müdürleri söz sahibi olmaya başlamıştır. Benzeri gelişmeler, mülki idarelerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek hükümet konaklarının inşası veya daha iyi fiziki yapıya kavuşturulması inancını güçlendirmiştir. Böylece, halkın da desteği ile taşrada bulunan hükümet konaklarının bakımı, onarımı veya yeniden inşası sağlanmıştır.¹⁰

Söz konusu bayındırlık faaliyetleri, tabii Bingöl çevresinde de görülmüştü. Çalışmalardan bir kısmı hükümet konaklarıyla ilgilidir. Kayıtlara göre, bu yıllarda Çapakçur, Genc¹¹ ve Kiğı¹² kazalarındaki hükümet konakları, kiralama yoluyla kullanılmıştı. Rumî 1301–1305/1886–1890 yılları bütçesine, Çapakçur kazası hükümet konağı için kira bedelleri konulmuştu.¹³ 11 Zilkade 1304/1 Ağustos 1887 tarihinde, Çapakçur kazası hükümet konağının kira bedeli hakkında Bitlis vilayetinden bilgi talep edilmişti.¹⁴ 2 Rebiülevvel 1306/6 Kasım 1888 tarihli kayda göre, Çapakçur kazasında hükümet konağı satın alınmış; ancak usule aykırı şekilde alınan binanın parası, sorumlularına ödetirilmiş; eskiden olduğu gibi kiralık konakta hizmete devam edilmişti.¹⁵ Daha sonra, 12 Zilkade 1306/10 Temmuz 1889 tarihinde, kiralamak suretiyle kullanılan hükümet konağının, iki oda eklenmek suretiyle onarılması ve kira bedelinin arttırılması gündeme gelmişti. Konak sahibi Palulu Arpacıyan Ohannes'in bu isteği, ilgili makamlara iletilmiş, konuyla ilgili işlemlerin yerine getirilmesi talep edilmişti.¹⁶ Yaklaşık altı ay sonra, 19 Cemaziyelevvel 1307/11 Ocak 1890 tarihinde,

¹⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, c. V, s. 191, 192; c. VII, s. 153, 154; Ayrıca bkz. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 173-278.

¹¹ BA, Dahiliye, Mebâni-i Emiriyye Hapishaneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS.), nr. 32/24.

¹² BA, DH. MB. HPS., nr. 31/21.

¹³ BA, DH. MKT, nr. 1727/101.

¹⁴ BA, DH. MKT, nr. 1435/114.

¹⁵ BA, DH. MKT, nr. 1561/69.

¹⁶ BA, DH. MKT, nr. 1636/55.

merkezi idare tarafından, Çapakçur konağın kira bedelinin arttırılması kabul edilmişti.¹⁷

1.2. Mektep Açılması, İnşası ve Çapakçur Ermeni Mektebi

Klasik dönem Osmanlı eğitim sisteminde, ilk öğretim, yüksek okul ve üniversite eğitimi, ulemanın kontrolünde olmuştu. II. Mahmud devrinde, eski eğitim sisteminin yetersizliği anlaşılmıştı. Ancak ihtiyaçları karşılayacak bir eğitim düzeni sağlanamamıştı. Bu konudaki en etkili uygulamalar, Tanzimat hareketi ile gerçekleşmişti.¹⁸

Tanzimatla başlayan bayındırlık seferberliğinde, modern esaslara yakın bir anlayışla orta dereceli okullar açılmıştı. Bu evrede, mekteplerin mümkün mertebe ulema elinden alınıp hükümet idaresine verilmesi gerekli görülmüştü. İbtidâî mekteplere devam edilmekle beraber, bunların meccânî ve mecbûrî olduğu ilan edilmişti. O zamana kadar mevcut olmayan ikinci derece tahsil için, “rüşdiye” denilen meccânî mektepler kurulmuştu.¹⁹ Önce İstanbul’da görülen rüşdiye mektepleri, daha sonra taşrada açılmıştı. Rüşdiyelerden sonra, vilayetlerde idadi seviyesinde (lise seviyesi) okullar yayılmıştı.²⁰ Sultan II. Abdülhamid devrinde, yenileşme çabaları çok daha hız kazanmıştı. İmparatorluğun en ücre köşelerinde ibtidaî ve rüşdiye mektepleri açılarak okur-yazar oranı yükseltilmeye çalışılmış ve okullaşma oranı artırılmıştı.²¹ Özellikle Müslüman ahalinin eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla 15 Haziran 1904 tarihinde Maarif Nezareti tarafından hazırlanan programla, “*mektebi az ve kalitesiz, halkı farklı lisanlar konuşan Ege Adaları, Rumeli, Arnavutluk ve Doğu Anadolu gibi bölgelerde ilkokuldan başlayarak mevcut müesseselerin ıslahı ve ihtiyaca göre yenilik yapılması*”²² kararlaştırılmıştı. Bu karar doğrultusunda, diğer bölgelerde olduğu gibi, Çapakçur ve çevresinde Müslim ve Gayrimüslimlerin okullaşma faaliyetleri artmıştı. Çapakçur

¹⁷ BA, DH. MKT, nr. 1688/89.

¹⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 181, 182; Devrin eğitim sistemi hakkındaki bir için bkz. Bayram Kodaman, Abdullah Saydam, “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, *150. Yılında Tanzimat*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1992, s. 475-496

¹⁹ Ed. Engelhard, *Türkiye ve Tanzimât Devlet-i Osmâniyenin Târîh-i Islâhâtı*, Mütercimi: Ali Reşâd, Kanâat Kütübhânesi, İstanbul 1328 (1911) s. 74; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 284-287; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, s. 200.

²⁰ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s. 411.

²¹ II. Abdülhamit dönemi eğitim faaliyetleri hakkında bkz. Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1991; Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

²² Cezmi Eraslan, *Doğruları ve Yanlışlarıyla Sultan II. Abdülhamit*, İstanbul 1996, s. 82-83.

merkezi ve diğer ilçelerde özellikle ibtidaî mektepler açılması girişimleri çoğalmıştı. Ancak, ülke genelinde ve anlaşıldığı kadarıyla Çapakçur çevresinde özellikle birinci kademe öğretim seviyesinde arzu edilen hedefe ulaşılamamıştı.

Çapakçur Ermeni Mektebi'ne gelince, diğer İslam devletlerinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim teba'anın, can, mal, namus emniyeti sağlanmış; insanî hak ve hürriyetlerine, eğitim, inanç ve ibadet haklarına riayet edilmişti. Tanzimat hareketi ile söz konusu hak ve hürriyetler oldukça genişletilmiş; farklı din, mezhep ve inançtaki halkın bir arada, belli bir hoşgörü ortamı içerisinde yaşaması da temin edilmiş; okul ve dini yapıların inşası, imarı veya onarımı için devlet desteği artmıştı. Tanzimat Fermanı ve özellikle Islahat Fermanı'nın ilanından sonra, gayrimüslim teba', kendi din ve dillerinde eğitim yapan ilk, orta ve yüksek dereceli okullar kurmaya başlamışlardı. Bilhassa Ermeni, Rum, Bulgar ve Hıristiyan Arapların kurduğu okullar, her yerde yayılmıştı.²³ Bingöl çevresindeki faaliyetler ise, ülke genelinde yapılan çalışmaların bir örneğini oluşturmuştu. Bu bağlamda, Bingöl merkezinde bir Ermeni okulunun açılışı söz konusu olmuştu. Talep, 27 Safer 1332/25 Ocak 1914'de, merkezi idareye iletilmiş, ancak ilerleme sağlanamamıştı.²⁴

1.3. Mahkûmlar, Hapishane Kirası, İnşası veya Onarımı

Bu yıllarda, pek çok vilayet ve kazada hapishane inşası da gündeme gelmişti.²⁵ Konu için bütün vilayetlere tebligat yapılmış; her bir vilayet veya kazada yeni hapishaneler yapılması imkânları aranmıştı. Çapakçur çevresindeki kazalar da bu girişime konu olmuştu.²⁶ Bu vesileyle bölgedeki önemli kazalarda bulunan mahkûm sayısı, bunlara yapılan muameleler, hapishane inşası ve görevlileri hakkında, pek çok bilgi kayıtlara geçmişti.²⁷ Aynı tespitlere göre, Çapakçur Hapishanesi'nde aç kaldıkları tespit edilen mahpuslara belli bir ödeme yapılmak suretiyle gıda ihtiyaçlarının karşılanmıştı.²⁸ Genc Hapishanesi'ndeki fakir mahpuslara giyim ve temizlik malzemesi dağıtılmıştı.²⁹ Kiğı'daki

²³ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s. 411, 412.

²⁴ BA, Dahiliye İdare Kısmı Evrakı (DH.İD), nr. 30-2/54. Ermeni Mektebi'nin yapımıyla ilgili birkaç yazışma için ayrıca bkz. Ercan Çağlayan, "Osmanlı Toplumunda Bir Arada Yaşama Sanatı: Çapakçur'da Açılan Ermeni Mektebi'ne Dair Belgeler", *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 1, Sayı. 2, Bahar 2008, s. 137-142.

²⁵ BA, Dahiliye Mebani-i Emiriyye Hapishaneler Kısmı Müteferrik Evrakı (DH.MB.HPS. M), nr. 7/6; Dahiliye Tesri-i Meâmelât ve Islahât Komisyonu Evrakı (DH.TMIK.S.), nr. 62/59.

²⁶ BA, DH.MB.HPS., nr. 35/4.

²⁷ BA, DH. MB. HPS. M., nr. 20/80.

²⁸ BA, DH. MB. HPS., nr. 72/27.

²⁹ BA, DH. MB. HPS., nr. 68/47.

kadınlar hapishanesinde bir kadın gardiyanın görevli olduğu bildirilmişti.³⁰ 25 Cemaziyelahir 1330/11 Haziran 1912 tarihli yazışmada, Çapakçur hapishanesi gardiyanının, Mıgırdıç adında bir Ermeni olduğu kaydedilmişti.³¹ 26 Ramazan 1332/18 Ağustos 1914 tarihinde ise, Çapakçur hapishanesinde yedi erkek mahkûmun var olduğu belirlenmişti.³²

2 Rebiülevvel 1324/26 Nisan 1906 tarihinde, Çapakçur Hapishanesi harap ve ihtiyacı karşılamaktan uzak durumdaydı ve yeni bir hapishane inşasına ihtiyaç vardı.³³ Maddi imkânsızlıklar dolayısıyla, kadınlar hapishanesi yoktu. Dolayısıyla kadın mahkûm kabul edilememekte, tutuklular imam evlerinde alıkonulmaktaydı. Bu durumun çeşitli sakıncaları vardı.³⁴ Yaklaşık altı yıl sonra, 17 Cemaziyelahir 1330/3 Haziran 1912 tarihinde, Çapakçur kazası, Genc Sancağı ve diğer kazalardaki hapishanelerin kirası, yeni hapishane inşası veya eski hapishanelerin satılması konusu, bölgedeki idarecilerin önemli problemleri arasında olmaya devam etmişti.³⁵ 21 Şevval 1330/3 Ekim 1912 tarihinde, hapishane inşası konusunda bir ilerleme sağlanamamıştı. Erkek mahkûmlar, hükümet konağında bulunan bir koğuştaki kadın tutuklular ise, muhtarların evlerinde tevkif ve hapsedilmekteydi.³⁶

2 Rebiülevvel 1332/29 Ocak 1914 tarihine geldiğinde, Çapakçur kazası hükümet konağı dâhilinde, jandarma koğuşunun bitişiğinde, kerpiçten mamul, 71 zirâ murabba'ında, hapishane olarak kullanılmaya elverişli olmayan küçük bir oda, hapishane olarak kullanılmaktaydı. Burada, 20 mahkûm vardı. Kaza mutasarrıflığınca, aynı mevkide, hükümete ait arazi üzerinde, mahkûmlar ve mevkular için ayrı bölümleri bulunan kırk elli kişilik bir hapishane inşası gerekli görülmüştü.³⁷ Bununla beraber, 26 Ramazan 1332/18 Ağustos 1914 tarihinde, hapishane problemi hala çözülememişti.³⁸

Bu sırada, kadınlar hapishanesi için de aynı problem devam etmekteydi. 5 Rebiülahir 1332/3 Mart 1914 tarihinde, kadınlar için hala hapishane tahsis edilememişti. Bu amaç için kiralama usulüne başvurulmuş, ilgili yerin bedeli ödenememiş, sonraki senenin bütçesine bir bedel konulması suretiyle ödeme yapılabileceği ifade edilmişti.³⁹

³⁰ BA, DH. MB. HPS., nr. 43/10.

³¹ BA, DH.MB.HPS. M., nr. 5/25.

³² BA, DH.MB.HPS. M., nr. 15/54.

³³ BA, DH.TMIK.S., nr. 62/59

³⁴ BA, DH. MKT. 2139/13.

³⁵ DH. MB.HPS., nr. 35/4.

³⁶ BA, DH.MB.HPS., nr. 43/31; DH.MB.HPS. M., nr. 7/6.

³⁷ BA, DH. MB. HPS. M., nr. 11/43.

³⁸ BA, DH.MB.HPS. M., nr. 15/54.

³⁹ BA, DH. MB. HPS. M., nr. 43/31.

Devletin savaşa girişi dolayısıyla büyük ihtimalle söz konusu problemler bütünü çözümsüzlüğe mahkûm edilmişti.

1.4. Çapakçur Telefon- Telgraf Hattı İnşası

Haberleşme alanında bu dönemde atılan en önemli adım, telgrafın Osmanlı ülkesinde kullanılmasıdır. Telgraf, 1832 yılında bulunmuş,⁴⁰ aynı yıl, II. Mahmud tarafından Osmanlı posta idaresi kurulmuştu.⁴¹ Osmanlı yöneticileri, ilk defa Kırım savaşı dolayısıyla telgrafla karşılaşmışlardı.⁴² Sultan Abdülaziz devrinde (1861-1876) Bâbîâli, telgraf idaresinin gelişmesi ile merkezî idarenin güçlenmesi arasında bir ilişki kurmaya başlamıştı. Halk da telgrafın lüzum ve ehemmiyetini kavramıştı. Birçok mahalde bulunan ahali, kendi sınırları içinde telgraf tesisleri yapılması için hükümete yardım etmeyi taahhüt etmişti.⁴³ İlk olarak 1865 yılında inşasına başlanan telefon-telgraf hatları, hızla gelişmiş, bütün ülkede yayılmaya başlamış, kısa sürede imparatorluğun bütün belli başlı merkezlerini birbirine bağlanmıştı. Osmanlı Devleti, devlet gücünün yaygın bir biçimde ulaştırılması ve duyurulması amacıyla telgrafi ilk kullanan ülke olmuştu. Artık telgraf, Osmanlı merkezî idaresinin vazgeçilmez teknik araçlarından biriydi.⁴⁴

1868'lere gelindiğinde, Bingöl'ün yakın çevresindeki Erzurum ve Diyarbakır vilayetlerine telgraf hatları kurulmuştu. Ancak daha küçük yerleşim merkezlerine ulaştırılamamıştı.⁴⁵ Genç ve Kiğı çevresine, 1887 yılında telgraf hattı çekilmesi gündeme gelmişti.⁴⁶ Bununla beraber, Çapakçur kazasının yirmi beş yıl daha beklemesi gerekmişti. Ve nihayet 1912 yılında Çapakçur kazası merkezine telgraf hattı çekilmesine başlanmıştı. 30 Receb 1330/15 Temmuz 1912 tarihinde, civardaki birçok kaza ile birlikte, Çapakçur kazasına telgraf hattı çekilmesi, bunun için bütçeye konulan ödeneğin tasdiki halinde, telgraf hatlarının çekileceği kaydedilmiş ve geçmeden telgraf hattının çekimine başlanmıştı.⁴⁷ 5 Zilhicce 1332/25 Ekim 1914 tarihinde, Osmanlı telgraf hatları şebekesine

⁴⁰ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 297.

⁴¹ Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", *150. Yılında Tanzimat*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1992, s. (139-210) 144.

⁴² Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 297.

⁴³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, s. 273.

⁴⁴ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s. 496.

⁴⁵ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 297.

⁴⁶ BA, DH. MKT., 1455/56; 1448/59; 1471/84.

⁴⁷ BA, DH.İD, nr. 169/1.

son olarak dâhil edilen Palu-Çapakçur hattı ile bölgede yeni yapılan diğer bazı hatların haritası sunulmuştu. Buna göre, çevredeki belli başlı merkezlere telegraf-telefon hattı çekilmesi işi, yaklaşık iki yıl sürmüştü.⁴⁸

1.5. Diyarbakır-Lice-Çapakçur Yolunun İnşası

Tanzimat hareketinin tetiklediği gelişmelerden biri de vilayetlerdeki yol ağlarının iyileştirilmesiydi. Bu anlayışın sonucu olarak 19. yüzyılda ülkenin ulaşım şebekesi ve dış ticaret yolları gelişmişti. Böylece, üretim ve denetim merkezleri de değişmişti. Yeni beliren veya büyüyen yerleşim merkezleri, ister istemez yeni zorunlu idarî düzenlemeleri ve bölünmeleri beraberinde getirmişti. Sonuçta vilayetlerin sınırları da biraz daha daraltılmıştı. Bu arada, merkezi ve mahalli yöneticiler, ısrarla karayolu, demiryolu şebekesinin geliştirilmesi konusuna eğilmişlerdi.⁴⁹ 26 Ağustos 1869 tarihli “*Turuk ve Meabir Nizamnamesi*” ile ülkedeki yollar dört gruba ayrılmıştı. Sancak yolları ile kaza-köy yolları, dördüncü derecedeki yollar grubunda değerlendirilmişti.⁵⁰ 1871 tarihli vilayet nizamnamesi ile şehir ve kasabalarda belediyeler kurulmaya başlanmıştı. Böylece daha önce Nâfia Nezareti’nin üstlenmiş olduğu şehir içi yol ve kaldırım işlerini belediyeler üstlendi. Ancak bugün olduğu gibi şehir dışı yolların Nâfia Nezareti’nce yapımına devam edildi.⁵¹ Dolayısıyla Bingöl çevresindeki yol yapım çalışmaları da aynı nezaret tarafından gerçekleştirildi.⁵²

Bingöl çevresindeki kaza ve sancak merkezleri arasında yapılacak yollar, dördüncü derecede olduklarından, daha önemli merkezlere yapılacak olanlarına göre, daha geç inşa edileceklerdi. Çevredeki en önemli gelişmelerden biri, Diyarbakır-Lice-Çapakçur yolunun inşası olmuştu. Bu sırada, sosyal sebeplerle askeriye tarafından yolun acilen yapılmasına ihtiyaç olduğu bildirilmişti. Talebe binaen, Diyarbakır Vilayeti’nin 1332 yılı (27 Zilhicce 1334/25 Ekim 1916) fevkalade bütçesine ödenek konulmuş ve hemen kullanılabilceği izni çıkmıştı.⁵³ Ayrıca, vilayet dâhilinde yapılan diğer yollar için ayrılan tahsisattan 348.420 guruşu da ilave edilerek yolun yapımına öncelik verilmiş, anlaşıldığı kadarıyla çok uzatılmadan yolun inşası tamamlanmıştı.⁵⁴

⁴⁸ BA, Dahiliye Emniyet-i Umumiye 2. Şube Evrakı (DH.EUM. 2.Şb.), nr. 2/37.

⁴⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s. 496, 497.

⁵⁰ Musa Çadrcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 300.

⁵¹ M. Emin Yolalıcı, “Osmanlılarda Çağdaş Belediyecilik”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 13, s. (739-749) 741.

⁵² M. Emin Yolalıcı, “Osmanlılarda Çağdaş Belediyecilik”, c. 13, s. (739-749) 741.

⁵³ BA, Dahiliye Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Müdüriyeti Evrakı (DH.UMVM.), nr. 21/40; BA, Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT.), nr. 129/75.

⁵⁴ BA, DH.UMVM., nr. 26/40.

2. GENC SANCAĞI MERKEZİ VE GENC KAZASI'NDA BAYINDIRLIK FAALİYETLERİ

5.1. Genc Sancağı Merkezinde Cami İnşası

Genc Sancağı'nın merkezi, daha önce Genc kasabasında iken, 1888 yılı başlarında, Genç ilçesinin güneydoğusunda bulunan Arduşin Köyü'ne taşınmıştı. Genç kasabası ise, kaza merkezi olarak kalmıştı. Arduşin Köyü sancak merkezi olunca, yeni sosyal kurumlara ihtiyaç duyulmuştu. Ne var ki, devletin içinde bulunduğu olumsuz şartlar, tesislerin bütünüyle ve kısa sürede tamamlanmasına imkan vermemişti. Dolayısıyla bayındırlık faaliyetlerinde acil olan yatırımlara öncelik verilmişti. Çalışmalar, zamana yayılıp halkın desteği alınarak kısmen başarılı olunabilmişti.⁵⁵

26 Rebiülevvel 1309/30 Ekim 1891 tarihli kayda göre, hükümet ve şehrin ileri gelenlerinin yardımıyla Genc (Genç) Sancağı'nın merkezi Arduşin Köyü'nde bir cami ve okul inşa edilmişti. Camiye, Sultan II. Abdülhamid'e bir şükran ifadesi olarak *Hamidiye Camii*; okula da şehzade Burhaneddin Efendi'ye izafeten *Burhaniye Mektebi* adı verilmişti. Söz konusu adlandırmalarda mahalli muhtemel memurların da yönlendirmesi etkili olmuştu. Ancak bu kadirşinaslık gösterisi, bir bakıma halkın merkezî idareye olumlu bakışını yansıtmaktaydı.⁵⁶

5.2. Genc Sancağı Hükümet Konağı'nın İnşası ve Genc Kazası Hükümet Konağı Kirası

Genç Sancağı'nın merkezinde gerçekleştirilen yeni yatırımlardan biri de hükümet konağıydı. 1888 yılında, sancak merkezi Arduşin Köyü'ne taşınınca, hükümet konağı olarak kullanılacak bina, kiralama suretiyle temin edilmişti. 15 Şevval 1307/4 Haziran 1890 tarihli kayda göre, bina birkaç yıl kiralık olarak kullanılmış, bu tarihte, hükümet adına satın alınması talep edilmişti.⁵⁷ Ne var ki, talep karşılanmamış, yüksek meblağda kira ödemeleri yapılmaya devam edilmişti.⁵⁸

27 Safer 1318/26 Haziran 1900 tarihinde, yeni hükümet konağı inşasına izin verilmişti. İnşaatın, tahminen altmış bin kuruşa mal olacağı belirlenmişti. Yapım işine, halkın malî ve bedenî yardımı sağlanmıştı. Böylece, altı üstü yirmi beş oda, iki salon ve sair müstemillattan oluşan bina yapılmıştı.⁵⁹ Bu yapı, 28 Cemaziyelevvel 1319/12 Eylül 1901 tarihinden bir süre önce, tamamlanmış, Sultan II. Abdülhamid'in tahta

⁵⁵ M. Mahfuz Söylemez, "Bitlis Vilayet Salnamelerine göre Genc Sancağı", s. 61-81; BA, Y. PRK. A., nr. 4/88; BA, DH. MKT., nr. 1487/47.

⁵⁶ BA, İrade Dahiliye Evrakı (İ. DH.), nr. 1010/79742.

⁵⁷ BA, DH. MKT., 1714/109.

⁵⁸ BA, DH. MKT., 1815/47.

⁵⁹ BA, DH. MKT., nr. 1714/109; 2365/62.

çıkmiş olduğu 31 Ağustos 1876 gününe denk gelen 16 Cemaziyelevvel 1319/31 Ağustos 1901 günü açılışı yapılmıştı.⁶⁰

Ayrıntılı bilgi bulunmayan birkaç belgeye bakılırsa, takip eden yıllarda Genc hükümet konağı için kira ödenmeye devam edilmişti. Ancak kayıtların muğlaklığı dolayısıyla, kiranın, Genc kazası veya Genç Sancağı merkezlerinden hangisi için ödendiği açıklığa kavuşturulmamıştı. Bununla beraber, daha önce Genç Sancağının merkezi Arduşin köyünde hükümet konağı yapıldığına göre, kira ödenen konak, muhtemelen sancağa bağlı Genc kazasına ait idi.⁶¹

5.3. Genc Kazasında İnşa Edilen veya Açılan Mektepler

Genc Hamidiye İbtidaiyesi: Yukarıda, 30 Ekim 1891 tarihli yazışmada, memurlar ve ileri gelenlerin yardımı ile Genc Sancağı'nın merkezi Arduşin Köyü'nde, *Burhaniye Mektebi* adı verilen mektebin inşa edildiği kaydedilmişti.⁶² Bu mektebe, Sultan II. Abdülhamid'e izafeten *Hamidiye İbtidai Mektebi* adı verilmişti. H. 1318/1901 tarihinde, mektebin 50 öğrencisi mevcuttu. Aynı dönemde kazanın bir de Rüşdiye Mektebi vardı.⁶³

Genc Dârümuallimin-i ibtidaiyesi: 04 Şevval 1318/25 Ocak 1901'de, Genc Sancağı dâhilinde bir Dârümuallimin-i ibtidaiye açılması talep edilmişti. Buna karşılık, mektebin, Rüşdiye Mektebi dâhilinde bir şube halinde faaliyete geçirilmesi; eğitim ve idaresinin ise, Rüşdiye Mektebi öğretmenlerince yapılması önerilmişti. Ancak teklifte ilerleme olup olmadığı tespit edilemedi.⁶⁴

5.4. Genc Sancağı Merkezindeki Ermeni Kilisesi'nin Onarımı

Tespitlere göre, 1897 yılında, Genç kazasındaki nüfusun 7000 kişisi Ermeni kökenliydi. Kazanın toplam nüfus sayısı 26397 idi. Sancak genelindeki 66917 nüfusun 12964'ü Ermeni, 836'sı Yezidi'ydi. Buna göre, sancak dahilindeki gayrimüslimlerin toplam nüfusa oranı yaklaşık % 21 civarındaydı.⁶⁵ 1316/1899 tarihli salnameye göre, Genç sancağının bağlı olduğu Bitlis vilayetindeki gayrimüslim nüfus, Ermeni, Protestan, Katolik, Süryani ve Keldani topluluklarından oluşmaktaydı. Bu topluluğun genel nüfusa oranı, ancak dörtte bir nispetindeydi.⁶⁶

⁶⁰ BA, DH. MKT., 2531/16.

⁶¹ BA, DH. MKT., nr. 1158/36, 1217/21, 1218/27.

⁶² BA, İ. DH., nr. 1010/79742.

⁶³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum*, 1318, s. 346.

⁶⁴ BA, Maarif Mektubi Kalemi Evrakı (MF. MKT.), nr. 537/53.

⁶⁵ Ali Cevad, *Memâlik-i Osmâniyye'nin Tarih Coğrafya Lugâti*, c. III, Kısım-ı evvel, s. 682.

⁶⁶ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Bitlis*, 1316, s. 145.

Giriş kısmında işaret edildiği gibi, Gayrimüslim halk, Tanzimat hareketinin getirdiği yenilikler oldukça istifade etmeye başlamışlardı. Okul, kilise yapımı ve inşasının oldukça kolaylaştırılması, tanınan fırsatlardan bir kısmıydı.

Bingöl çevresindeki Gayrimüslimler de kendilerine tanınan yeni imkânlardan yararlanmışlardı. 2 Şevval 1321/22 Aralık 1903 tarihli kayda göre, Genc Sancağı'nın merkezi Arduşin köyündeki Ermeni kilisesi tamire muhtaçtı. Onarım için mahalli belediye öncülüğünde keşif defteri hazırlanmıştı. Deftere göre, kilisenin yüksekliği, altı arşın; kuzey ve güney duvarlarının uzunluğu on arşın; doğu ve batı tarafının genişliği altışar arşındı.⁶⁷ Kilisenin doğu tarafında bir penceresi, güneybatısına bitişik sofası mevcuttu. Ana kapısı sofaya açılmaktaydı, Bu kısmın doğu tarafında, kilise duvarı bitişğinde, dışa açılan büyük bir kapı mevcuttu. Kilisenin dış kapısını dıştan çevreleyen sofa, tamamıyla yıkılmıştı. Bu kısım, onarım dolayısıyla temelinden sökülerek kerpiç ile yeniden yapılacaktı. Mabedin tamamıyla dökülmüş olan saçakları, taş ve kerpiç ile yenilenecekti. Üç yerden yarılmış olan kubbesi ve depremde çatlamış olan doğu duvarı, tamir olunacak, içerisiyle dışarısı tamamıyla sıvanacaktı. Onarım giderlerinin 600 kuruşu, ustaların yevmiyesine harcanacaktı. Gider, altı Ermeni hayırseverden her birinin 100 kuruşluk yardımları ile karşılanacaktı. Onarım işi, diğer tamirat giderleriyle birlikte tahminen 3.000 kuruşa mal olacaktı. Çalışmaya başlanabilmesi için, merkezî idareden izin talebinde bulunulmuştu. Talep, Şura-yı Devlet'de (Danıştay) görüşülmüş, kilisenin asli haline hâlel gelmeden tamiri ve ustalık ücreti olarak belirlenen 600 kuruşun, kasabada meskûn Ermeni cemaatinden altı kişinin yardımlarıyla karşılanması kabul edilmişti. Buna karşılık, işlemlerin tamamlanıp tamamlanmadığı tespit edilemedi.⁶⁸

2.5. Genc Sancağı Hapishanesi'nin Durumu

23 Rebiülahir 1320/30 Temmuz 1902 tarihli yazışmaya göre, Genc Sancağı merkezi Arduşin Köyü'nde, 1888 yılından itibaren sosyal ve idari tesislerin geliştirilmesi mecburiyeti hasil olunca, sancak merkezinde halkın yardımlarıyla bir hapishane, tevkifhane, jandarma koğuşu ve jandarmaların hayvanları için ahır inşa edilmiş; kısmen tamamlanmış

⁶⁷ 1 mimar arşını = 75,77 cm. Bkz. Alpay Özdural, "Sinan's Arşin": A Survey of Ottoman Architectural Metrology. In Muqarnas", An Annual on the Visual Culture of the Islamic World. Gülru Necipoglu (ed.) E.J. Brill, vol. XV, 1998 Leiden, Page (101-115) 106'dan naklen <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ar%C5%9F%C4%B1n>; Ayrıca bkz. http://archnet.org/library/documents/one-document.jsp?document_id=8948; Alpay Özdural, Sinan's Arşin, A survey of Ottoman architectural metrology, In Muqarnas, vol. 15 (1998). Page 106'dan naklen <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ar%C5%9F%C4%B1n>

⁶⁸ BA, İrade Adliye ve Mezahib Evrakı (İ. AZN.), nr. 53/1321 Ş-02.

olan bu eserlerin resmi açılışları yapılmıştı.⁶⁹ 13 Safer 1321/11 Mayıs 1903 tarihinde, eski hapisanenin enkazının, 1500 kuruşa satılarak hazineye gelir kaydedilmiş olduğu rapor edilmişti. İlgili yazıda, ayrıca suyollarının onarım ve temizlik giderlerinin belediyelerce karşılanması bildirilmişti.⁷⁰

16 Rebiülevvel 1332/12 Şubat 1914 tarihinde, Genc Mutasarrıflığı'nın, kiralama suretiyle kadın mahkûmlara tahsis edilmiş hapisanesi mevcuttu. Hükümet dairesine ait binaların müstemilatında ise, erkeklere mahsus 70 mevcutlu hapisane vardı. Burası, kârgîr olup, bir taraftan hükümet konağı yakınında bulunan jandarmaya ait ahıra, diğer taraftan jandarma koğuşuna, kısmen Rüştîye Mektebi binasına bitişikti. Birbirine bakan iki koğuş, birkaç tuvalet, bir çeşme, bir avlu, bir küçük ambar, memur ve gardiyanlara özel bir odaya sahipti. Ancak mahkûmların teneffüsüne yarayacak bir mekânı yoktu. İçeride izdiham yaşanmaktaydı, Mahkûmlar ve memurlar bu halden şikâyetçiydi. Haliyle sağlık şartlarını haiz değildi. Dolayısıyla yeni bir hapisane gerekliydi. Kayıtlara bakılırsa, 1902 yılında meydana getirilen eserler, 1914 yılına gelinceye kadar, ihtiyacı karşılayamaz hale gelmişlerdi. Ancak I. Dünya savaşının çıkmasıyla bu ihtiyaç da zaten karşılanamayacaktı.⁷¹

2.6. Murat Nehri Üzerindeki Köprü ve Canut Köprüsü'nün Onarımı

Tanzimat devrinde, yol ve köprü yapımına önem verildiği ifade edilmişti. Anlaşıldığına göre, Bingöl çevresindeki köprüler, söz konusu iyileştirme faaliyetleri dâhilinde gözden geçirilmişti. 10. Şevval 1322/20 Ekim 1904 tarihli kayda göre, Genc Sancağı merkezine yaya olarak bir saat mesafede, Murat Nehri üzerinde, on yedi metre açıklığındaki yarı kârgîr köprü, kısa süre önce onarılmış ve hizmete açılmıştı. Yakınında, yıkılmaya yüz tutmuş olan Canut Köyü Köprüsü'nün de yeniden inşasına başlanmıştı.⁷² Bugün itibariyle, birinci köprünün bulunduğu köy, tahminen Solhan ilçesine bağlı Murat (Norik) köyüydü. İkinci köprünün bulunduğu Canut köyü ise, Murat köyüne yaklaşık 20 km. mesafede ve Muş tarafındaydı.⁷³

2.7. Genc-Muş Telefon Hattı İnşası Talebi

Yukarıda Tanzimat devri bayındırlık faaliyetleri içerisinde Bingöl'ün yeri ve telgraf-telefon hatlarının önemine işaret edilmişti. Bazı

⁶⁹ BA, DH. MKT., nr. 550/79.

⁷⁰ BA, DH. MKT., nr. 706/21.

⁷¹ BA, DH.MB.HPS. M., nr. 11/43.

⁷² BA, DH. TMİK. S., nr. 55/46.

⁷³ Kaynak: Murat köyünden Fatih Şaşar.

tespitlere göre, 1868 yılından önce Erzurum ve Diyarbakır vilayet merkezlerine telgraf hattı çekilmiş;⁷⁴ Genc ve Kiğı merkezlerine yaklaşık 20 yıl sonra; Bingöl merkezine 44 yıl gecikmeli olarak telefon hattı döşenmişti. Böylece, 19. yüzyılın son çeyreğinde hız kazanan bayındırlık faaliyetleri, Bingöl çevresindeki önemli yerleşim birimlerine, daha geç ulaşmıştı Ancak bu gecikme, sadece Bingöl çevresine özel değildi. İkinci üçüncü derecedeki pek çok kaza ve sancak merkezi aynı kaderi paylaşmıştı.

Bingöl çevresine telgraf hattı çekilmesi işi en erken 1887 yılında söz konusu olmuştu. 29 Muharrem 1305/17 Ekim 1887 tarihinde, Muş'tan Genc Sancağı merkezine telgraf hattı çekilmesi ve bu iş için ahali tarafından yapılacak yardım şeklinin belirlenmesi için Telgraf ve Posta Nezareti'nden talepte bulunulmuştu.⁷⁵ 15 Rebiülevvel 1305/1 Aralık 1887 tarihinde, Muş'tan Genc Sancağı merkezine çekilecek telgraf hattının, mevsimi geçmeden ve halkın yardımları ile inşasına başlanması için aynı nezaretten izin istenmişti.⁷⁶ 9 Rebiülahir 1305/25 Aralık 1887 verilen cevapta, tahsisat yapılamaması dolayısıyla hattın yapımının ertelendiği bildirilmişti.⁷⁷ Ancak takip eden yıllarda konunun üzerine gidilmeye devam edilmişti. Bitlis Valiliği'nin, 23 Cemaziyelahir 1309/24 Ocak 1892 tarihli tezkiresinde, Genc ile Muş arasındaki mesafenin uzaklığı dolayısıyla haberleşmede güçlükler yaşandığı, bu sebeple telgraf hattı çekilmesinin elzem olduğu bildirilmiş; hattın inşası halinde, gerekli amele ve direklerin, kendileri tarafından karşılanacağı ve hattın mahalli halkın yardımıyla inşa edileceği kaydedilmişti.⁷⁸ Aynı makam tarafından İstanbul'a gönderilen 18 Muharrem 1310/12 Ağustos 1892 tarihli bir yazıda ise, Genc Sancağı'na yeni bir telgrafhane açılması için bütçenin uygun olmadığı bildirilmişti. Bu cevap, telgrafhane talebine karşılık, bir türlü sonuçlanmayan telgraf hattı hikâyesine verilen tepkiydi.⁷⁹ Buna karşılık, 8 Şevval 1310/25 Nisan 1893 tarihinde, Genc Sancağı'nın merkezine telgrafhane açılmasını kolaylaştırmak için Dördüncü Ordu Dairesi'ndeki önemli telgraf hatlarının birleştirilmesi gündeme gelmişti.⁸⁰

⁷⁴ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 297.

⁷⁵ BA, DH. MKT., 1455/56; 1448/59.

⁷⁶ BA, DH. MKT., nr. 1467/12.

⁷⁷ BA, DH. MKT., nr. 1471/84.

⁷⁸ BA, DH. MKT., 1914/101.

⁷⁹ BA, DH. MKT., nr. 1986/91.

⁸⁰ BA, DH. MKT., nr. 2055/94.

3. KİĞİ KAZASI'NDA BAYINDIRLIK FAALİYETLERİ

1897 tarihli tespitlere göre, Erzurum vilayetine bağlı Kığı merkezinde 1 cami, 2 kilise, 1 rüşdiye mektebi, birçok han ve dükkân mevcuttu.⁸¹ 1318/1901'de ise, işbu kazada 1 hükümet konağı, 1 askerlik dairesi, 18 cami, 1 mescid, 1 mekteb-i rüşdiye, 1 mekteb-i ibtidâiyye (Hamidiye), dokuz sıbyân mektebi, 12 medrese, 39 kilise ve manastır, 235 dükkân ve mağâza, 1 hamam, 5 meyhâne, 3 han, 2 kireçhane, 1 baruthâne bulunmaktaydı.⁸²

3.1. Kızılçubuk Köyü'nde Cami İnşası

Kığı kazasına bağlı Kızılçubuk Köyü'nden merkezî hükümete yapılan tarihsiz başvuruda, İslam ahali, Gayrimüslimlerden fazla olmasına karşılık, camilerinin olmadığı, köye cami inşasına ihtiyaç olduğu bildirilmiş, ancak yazışmalarda ilerleme sağlanamamıştı.⁸³

3.2. Hükümet Konağı Onarımı ve İnşası

22 Zilhicce 1304/11 Eylül 1887 tarihli tezkirede, Kığı kazası hükümet konağının onarımı üzerinde durulmuştu. Tahminen 3.550 kuruş masrafla onarılmasının mümkün olduğu, mahallinden keşif defterinin gönderilmesi, onarımın mimariye uygun olup olmadığının Şehremaneti'nce tetkiki ve neticesinin bildirileceği kaydedilmişti.⁸⁴ Şehremaneti, 6 Cemaziyelevvel 1305/20 Ocak 1888'de talebe karşılık vermiş; ancak tertip edilmiş tamirat defterinin fenn-i mimariye uygun olmadığını, gösterilen amele yevmiyeleri ile onarım masraflarının kabul edilebilir seviyede olduğunu bildirmişti.⁸⁵ Daha sonra onarım gerçekleşmiş ve harcamanın yaklaşık % 10'unu oluşturan yaklaşık 21.000 kuruş halk tarafından karşılanmıştı.⁸⁶

23 Receb 1332/17 Haziran 1914 tarihinde, Adliye Nazırı'nın Dâhiliye Nazırı'na gönderdiği tezkirede, hapishanelerin ıslah projesi kapsamında bu kazada yeni bir hapishane yapılması talep edilmiş; Kığı kazası hükümet konağının harabiyetinden bahsedilmişti. Anlaşıldığına göre, yaklaşık 27 yıl sonra, hükümet konağı eskimiş ve ihtiyaca cevap veremez hale gelmişti. Söz konusu binanın, Adliye memurlarının bulunduğu bölümü yetersizdi. Hapishane ve tevkifhane kısmı, hava ve

⁸¹ Ali Cevad, *Memâlik-i Osmâniyye'nin Tarih Coğrafya Lugâti*, c. III, Kısım-ı evvel, s. 703.

⁸² *Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum*, 1318, s. 347

⁸³ BA, İbnülemin Tasnifi (İE.), nr. 1313 Ca. 24/2.

⁸⁴ BA, DH. MKT., nr. 1446/1.

⁸⁵ BA, DH. MKT., nr. 1479/7.

⁸⁶ BA, DH. MKT., nr. 1479/9.

ışığından yoksundu.⁸⁷ Ancak Erzurum Valisi'nin 28 Receb 1332/22 Haziran 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıya göre, yıl içerisinde bazı sebeplerle bütçeye bu iş için ödenek konulamamış, hükümet konağının eski hükümet konağı arsası üzerinde, halkın ianesiyle yapımı kararlaştırılmış ve inşaa işlemine başlanmıştı. Bu arada, mevcut hükümet dairesi de oturulamayacak şekilde olduğundan, bağlı daireler kiralık bir binaya taşınmıştı.⁸⁸

3.3. Mektep İnşası

1900 yılında, Kiğı'da sıbyan (anaokulu), ibtidai (ilkokul), rüşdiye (ortaokul) ve idadi (lise) mektepleri mevcuttu. Kiğı merkezinde dokuz tane sıbyan mektebi, bir tane ibtidaî mektebi (Hamidiyye), bir tane rüşdiye mektebi, bir tane idadi mektebi ve iki tane medrese vardı.⁸⁹ 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nden sonra,⁹⁰ Kiğı'da faaliyete geçen ilk rüşdiye mektebi, 1872 yılında açılmıştı. Erzurum vilayetine 12 Haziran 1872 tarihinde gönderilen yazı ile Hıms ve Kiğı rüşdiye mekteplerinin sıbyan mektebine dönüştürülmesi istenmişti.⁹¹ Ancak 21 Ekim 1872 tarihinde, mektebin eski şekliyle öğretime devam etmesi ve buraya muallim-i sani seçilmesi talep edilmişti.⁹²

Kiğı kazasında, ibtidai mekteplerin açılışına da önem verilmişti. 24 Safer 1308/9 Ekim 1890 tarihli kayda göre, Kiğı kazasında halktan toplanan yardımlarla bir tane ibtidaî mektebi inşaa edilmiş; mektebe öğretmen tayini için Maarif Nezareti'ne talepte bulunulmuştu.⁹³ Sultan Abdülhamid zamanında yapılmış olan bu mektebe *Hamidiyye İbtidâi Mektebi* adı verilmişti.⁹⁴ Aynı şekilde Kiğı'ya bağlı Kızılçubuk Köyü'nde

⁸⁷ BA, DH. MB. HPS. M., nr. 14/20.

⁸⁸ BA, DH. MB. HPS. M., nr. 14/33. Konuyla ilgili birkaç arşiv belgesi için bk. Abdurrahman Acar, "XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Kiğı Kazasından Bir Kesit", *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 1, Sayı. 2, Bahar 2008, s. 133-136.

⁸⁹ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum*, 1318, s., 346, 347.

⁹⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, s. 201.

⁹¹ BA, MF.MKT., 1/58.

⁹² BA, MF.MKT., 6/110.

⁹³ BA, DH. MKT., nr. 1768/12.

⁹⁴ 1318/1901'de bu mektebin 50 öğrencisi ve Mehmed Hamdi adında bir öğretmeni vardı. *Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum*, 1318 (1900), s. 346, 347; Halen mevcut olan Kiğı merkezindeki mektep tek katlıdır. Doğu batı yönünde dikdörtgen bir yapıya sahiptir. Kapısı yuvarlak kemerli bir girinti içerisindedir. Yapı, iki bölümden oluşmaktadır. Birincisi, girişte ortada bir hol ve iki tarafında yer alan birer odadan oluşmaktadır. Hol ve odalar dikdörtgen planlıdır. İkinci kısım ise, daha ileride, holden ayrı kapılarla geçilen iki odadan ibarettir. Bu odalar daha büyük tutulmuştur. Bütün odalar ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Bina kapısının bulunduğu giriş kısmı yaklaşık 2 metre çıkıntılı halindedir. Yapının ön tarafı düzgün kesme taştan, diğer tarafları moloz taşlardan yapılmıştır. Bugün, ev olarak kullanılmaktadır. Mehmet Top, "Bingöl'deki Mimari Doku Üzerine Bir

ibtidâî mektep inşası söz konusu olmuştu. Köylüler acilen yapımını talep ettikleri cami ve ibtidâî mektebin duvarlarının, kendilerince inşasını taahhüt etmişlerdi.⁹⁵ 11 Eylül 1894’de ise, ibtidâî mektebin inşası için evkaf gelirlerinden tahsisat ayrılması gerektiği bildirilmişti.⁹⁶ 10 Aralık 1895’de, giderlerin belirlenmesi ve karşılanması için mektebe ait keşif defterinin hazırlanıp gönderilmesi istenmişti.⁹⁷ 28 Haziran 1896 tarihli vesikada ise, mektebin inşa giderlerinin maarif iane hissesi bakayasından karşılanması talep edilmişti.⁹⁸ 5 Kasım 1896 tarihinde, Kığı Rüşdiye Mektebi'nin tamiri için gerekli olan paranın, maarif hissesi bakayasından karşılanacağı, harcamaların yapılabilmesi için resmi işlemlerin tamamlanması kaydedilmiş, resmi işlemlerin yerine getirilmesinden sonra onarım gerçekleşmişti.⁹⁹

3.4. Kilise İnşası Talebi

Bölgede, kilise inşası veya onarımı ile ilgili bilgilere, en çok Kığı kazasında rastlanmaktadır.¹⁰⁰ Yukarıda ifade edildiği üzere, 1897’de Kığı’da iki kilise mevcuttu.¹⁰¹ Halen, 19. Yüzyılda yapılmış oldukları ileri sürülen, biri Eski Kığı bölgesinde; diğeri Kığı Orta Mahalle’de iki kilise harabesi bulunmaktadır. Her ikisi, doğu batı yönünde uzanmaktadır. Bunlar, üç neflidir (bölüm) ve her nef, bir apsisle (mihrap) sonlanmıştır. Ortadaki nefler, daha geniştir. Kığı orta Mahalle’de olanı daha küçük ölçeklidir. Bu iki dini yapının Rum kilisesi olduğuna dair bir görüş ileri sürülmüştür.¹⁰² Ancak bu yapılardan biri Ermeni kilisesi, diğeri başka bir cemaate, muhtemelen Protestan cemaatine aittir. Çünkü, o tarihlerde Kığı’da Müslümanlardan sonra en kalabalık topluluk Ermenilerdi. Az sayıda Protestan bulunmaktaydı. Rum nüfusu ise hiç yoktu.¹⁰³ Bu devirde Ermeni ve Protestanlar için kilise inşası ve onarımı söz konusu olmuştu. 22 Rebiülevvel 1283/4 Ağustos 1866’da, Kığı

Değerlendirme”, *I. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Bingöl 2007, s. 190.

⁹⁵ BA, İE, nr. 1313 Ca. 24/2.

⁹⁶ BA, MF.MKT., 225/25.

⁹⁷ BA, MF.MKT., 297/20.

⁹⁸ BA, MF.MKT., 322/64.

⁹⁹ BA, MF.MKT., 342/48.

¹⁰⁰ Çapakçur ve Kığı’daki kilise inşaatları için bkz. Ercan Çağlayan, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Çapakçur ve Kığı Ermenilerinin Din Özgürlüğüne Bir Bakış”, *II. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, Bingöl Şubat 2007, s. (171-194) 171, 180, 181.

¹⁰¹ Ali Cevad, *Memâlik-i Osmâniyye'nin Tarih Coğrafya Lugâti*, c. III, Kısım-ı evvel, s. 703.

¹⁰² Mehmet Top, “Bingöl’deki Mimari Doku Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Bingöl 2007, s. 171–194.

¹⁰³ *Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum*, 1318, s. 338, 439.

kazasında mukim Protestan Ermeniler için bir kilise yapılması talep edilmişti.¹⁰⁴

15 Rebiülevvel 1288/4 Haziran 1871’de ise, kilisesi olmayan Kiğı Kazası Gazi Köyü Ermenileri için yeni kilise yapılması gündeme gelmişti. Bu kilisenin, uzunluğu on sekiz, genişliği on ve yüksekliği on iki zirâ (arşın) ölçülerinde olacaktı. Ancak kilisenin yapılıp yapılmadığı bilinmiyor.¹⁰⁵

20 Ramazan 1330/2 Eylül 1912’de, Kiğı kazası İvanik köyü Ermeni cemaati, kendileri için kilise inşasını talep etmişlerdi.¹⁰⁶ Bu talep, 07 Zilhicce 1331/7 Kasım 1913 tarihli irade ile kabul edilmişti. Böylece, köyde iki yüz otuz iki metre murabba’ında (dörtkenarı toplamı) ve bin kuruş kıymetindeki mirî arazi üzerine, yirmi metre uzunluğunda, on metre genişliğinde, on beş metre yüksekliğinde, iki kapılı, altı pencere ve çatısında çan kulesi bulunan ahşap bir kilise inşası için izin verilmişti. Kilise arsasının devlete ait olması hasebiyle arsa değerinin binde otuzu karşılığında, devlet adına kira karşılığı olmak üzere öşür bedeli belirlenmişti.¹⁰⁷

3.5. Telgraf-Telefon Hattı İnşası Talebi

Kiğı-Kuzıcan-Erzincan Hattı: Giriş kısmında kaydedildiği üzere, Sultan II. Abdülhamit devrinde, ıslahat çalışmaları hız kazanmış, icap eden yerlere telgraf hattı çekilmesi için, ne gerekirse yapılması talep edilmişti.¹⁰⁸ Daha önemli görülen merkezlere göre, biraz gecikmeli olarak bölgede telgraf-telefon hatlarının inşası söz konusu olmuştu. Konuyla ilgili 1304/19 Kasım 1886 tarihli yazışmada, Kiğı kazasından Kuzıcan’a, oradan Erzincan’a çekilecek telgraf hattına ait direklerin ahali tarafından karşılanacağı, ancak inşaat mevsimi geçtiğinden, hattın bahara çekileceği bildirilmişti.¹⁰⁹ Ancak 27 Muharrem 1305/15 Ekim 1887 tarihinde, Kiğı’dan Kuzıcan’a, oradan Erzincan’a çekilmesi istenilen telgraf hattı giderlerinin hazinece karşılanamayacağı, bu sebeple telgraf hattı yapımının ertelendiği kaydedilmişti. Hattın, çok geçmeden döşenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak konuyla ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır.¹¹⁰

¹⁰⁴ BA, Cevdet Tasnifi Adliye Evrakı (C. ADL.), nr. 5527/92.

¹⁰⁵ BA, C. ADL., nr. 41/2462.

¹⁰⁶ BA, DH. İD., nr. 114-2/19.

¹⁰⁷ BA, DH. İD., 162-1/43.

¹⁰⁸ BA, DH. MKT., 1700/91.

¹⁰⁹ BA, DH. MKT., nr. 1379/66.

¹¹⁰ BA, DH. MKT., nr. 1455/13.

Kiğı-Pülümür-Erzincan Hattı: 10 Cemaziyelahir 1304/6 Mart 1887 tarihli¹¹¹ ve daha sonra 1306/1889 ve 1307/1890 tarihli iki yazışmada, siyasî ve askerî ehemmiyeti bulunan Kiğı ve Pülümür kazalarına, Erzincan'dan telgraf hattı çekilmesi ve mektep inşası gündeme gelmişti. Telgraf hattının çekilmesiyle askeri haberleşmenin süratleneceği ve bölgenin ahvalinden vaktinde haberdar olunacağı ifade edilmişti. Ancak takip eden yakın tarihlerde konu ile ilgili ilerleme olmamıştı.¹¹²

3.6. Erzurum-Kiğı-Harpur yolu inşası

08 Rebiülevvel 1331/15 Şubat 1913 tarihli tahrire göre, bu yolun umumi yolar arasına katılması yönünde padişah iradesi çıkmış, karar ilgili vilayetlere bildirilmişti.¹¹³ Aynı yıl içinde, Kiğı-Harpur yolunun inşası için tahsisat gönderilmesi istenmiş ve yolun yapımına başlanmıştı.¹¹⁴

SONUÇ

Tanzimat hareketi boyunca, taşradaki önemli yerleşim merkezlerinin bayındırlığına ehemmiyet verilmişti. Bu devirde, Osmanlı Devleti, son zamanlarını yaşamasına karşılık, Anadolu'nun ıslahatı ve kalkınması için, her türlü çaba gösterilmişti. Bu amaçla talimatnameler hazırlanmış, imar, inşa, bayındırlık çalışmalarına önem verilmişti. Siyasî, askerî ve sosyal problemlerin çözümü için öncelikle şehir merkezlerinde ve mümkün olduğu kadar kırsal kesimdeki belli tesislerin, inşası, imarı ve onarımına ağırlık verilmişti. Bu konuda halkın önemli maddi desteği sağlanmıştı. Böylece bütün Osmanlı ülkesinde huzur, güven ve memnuniyetin sağlanması hedeflenmişti. Ancak devletin içinde bulunduğu ekonomik, askerî ve siyasî olumsuzluklar, söz konusu gelişmelerin daha çok şehir merkezleriyle sınırlı kalmasına neden olmuştu. Bingöl ve çevresi ise, diğer ikinci üçüncü derece yerleşim birimlerinin çoğunda olduğu gibi, gelişmelerden 20-50 yıl gecikmeli olarak ve kısmen yararlanmış; hizmetler yeterli seviyeye ulaşmadan yeni acil bayındırlık faaliyetlerine ihtiyaç duyulmuştu. Belli gereksinimler, bayındırlık problemlerinin artmasına, hayat şartlarının yerinde saymasına, hatta gerilemesine yol açmıştı. Halkın desteğinin alınması ise, hedefin gerçekleşmesi bakımından önemli, ancak yetersiz bir kazanım olmuştu.

¹¹¹ BA, DH. MKT., nr. 1403/31.

¹¹² BA, DH. MKT., 1630/106; 1675/18; 1700/91; 1617/109.

¹¹³ BA, DH. İD., nr. 3/79.

¹¹⁴ BA, DH. İD., nr. 3/86.

KAYNAKÇA

ACAR, Abdurrahman, “XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Kiğı Kazasından Bir Kesit”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 1, Sayı. 2, Bahar 2008, s. 133-136.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c. 3, İstanbul 1991.

Ali Cevad, *Memâlik-i Osmâniyye'nin Tarih Coğrafya Lugâti*, c. III, Kısım-ı evvel, Kasbar Matbaası, İstanbul 1314.

BA, Dahiliye Emniyet-i Umumiye 2. Şube Evrakı (DH.EUM. 2.Şb.), nr. 2/37.

BA, Dahiliye İdare Kısmı Evrakı (DH.İD), nr. 30-2/54, 169/1.

BA, Dahiliye Mebani-i Emiriyye Hapishaneler Kısmı Müteferrik Evrakı (DH.MB.HPS. M), nr. 5/25, 7/6, 11/43, 14/20, 14/33, 15/54, 20/80, 43/31.

BA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT), nr. 1435/114, 1446/1, 1487/47, 1561/69, 1636/55, 1688/89, 1727/101, 2139/13, 1455/56, 1448/59, 1455/56, 1448/59, 1471/84, 1630/106, 1675/18, 1700/91, 1617/109, 1700/91, 1714/109, 1815/47, 1914/101, 2531/16, 1158/36, 1217/21, 1218/27, 1379/66, 1403/31, 1446/1, 1446/1, 1455/13, 1467/12, 1471/84, 1479/7, 1479/9, 1700/91, 1714/109, 2365/62, 1768/12, 1986/91, 2055/94, 550/79, 706/21.

BA, Dahiliye Tesrî-i Muâmelât ve Islahât Komisyonu Evrakı (DH.TMIK.S.), nr. 55/46, 62/59.

BA, Dahiliye Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Müdiriyeti Evrakı (DH.UMVM.), nr. 21/40, 26/40.

BA, Dahiliye, Mebâni-i Emiriyye Hapishaneler Müdiriyeti (DH. MB. HPS.), nr. 31/21, 32/24, 35/4, 43/10, 43/31, 68/47, 72/27.

BA, Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT.), nr. 129/75.

BA, İbnülemin Tasnifi (İE.), nr. 1313 Ca. 24/2.

BA, İrade Adliye ve Mezahib Evrakı (İ. AZN.), nr. 53/1321 Ş-02.

BA, İrade Dahiliye Evrakı (İ. DH.), nr. 1010/79742.

BA, Maarif Mektubi Kalemi Evrakı (MF. MKT), nr. 1/58, 6/110, 225/25, 297/20, 322/64, 342/48, 537/53.

BA, Tapu Defteri (TD), nr. 64.

BA, Yıldız Perakende Evrakı (BA, Y. PRK. A.), nr. 4/88.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi Adliye Evrakı (BA, C. ADL.), nr. 3/79, 3/86, 41/2462, 114-2/19, 162-1/43, 5527/92.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

ÇAĞLAYAN, Ercan, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Çapakçur ve Kiğı Ermenilerinin Din Özgürlüğüne Bir Bakış”, *II. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, Bingöl Şubat 2007, s. 171-194.

ÇAĞLAYAN, Ercan, “Osmanlı Toplumunda Bir Arada Yaşama Sanatı: Çapakçur'da Açılan Ermeni Mektebi'ne Dair Belgeler”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 1, Sayı. 2, Bahar 2008, s. 137-142.

DEMİR, Abdullah, “XVI. Yüzyılda Safevi ve Osmanlı Döneminde Genc Beyleri”, *II. Bingöl Sempozyumu (25-27 Temmuz 2008)*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Bingöl 2009, s. 209-216.

DERİNGİL, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamit Dönemi (1876–1909)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

ENGELHARD, *Türkiye ve Tanzimât Devlet-i Osmâniyyenin Târih-i Islâhâtı*, Mütercimi: Ali Reşâd, Kanâat Kütübhânesi, İstanbul 1328 (1911).

ERASLAN, Cezmi, *Doğruları ve Yanlışlarıyla Sultan II. Abdülhamit*, İstanbul 1996.

KARAL, Enver Ziya *Osmanlı Tarihi*, c. V, VII, Ankara 1988.

KODAMAN, Bayram, Abdullah Saydam, “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, *150. Yılında Tanzimat*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1992.

KODAMAN, Bayram, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1991.

M. Nasrullah, M. Rüşdü, M. Eşref, *Osmanlı Atlası, XX. Yüzyıl Başları*, Haz. Rahmi Tekin, Yaşar Baş, İstanbul 2003.

MERT, Özcan, “II. Mahmut Döneminde Taşradaki Merkeziyetçilik Politikası”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 13, s. 720-729.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara 2008.

ÖZDURAL, Alpay, “Sinan's Arsin”: A Survey of Ottoman Architectural Metrology. In Muqarnas”, *An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*. Gülru Necipoglu (ed.) E.J. Brill, vol. XV, 1998 Leiden, Page (101-115) 106'dan naklen <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ar%C5%9F%C4%B1n>.

ÖZDURAL, Alpay, Sinan's Arşin, A survey of Ottoman architectural metrology, In Muqarnas, vol. 15 (1998). Page 106'dan naklen <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ar%C5%9F%C4%B1n>.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Bitlis, 1316.

Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum, 1318.

SÖYLEMEZ, M. Mahfuz, “Bitlis Vilayet Salnamelerine göre Ginc Sancağı”, *I. Bingöl Sempozyumu (10–11 Haziran 2006)*, Bingöl 2007, s. 61–81.

TOP, Mehmet “Bingöl'deki Mimari Doku Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Bingöl 2007, s. 171–194.

YAZICI, Nesimi, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, *150. Yılında Tanzimat*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1992, s. 139-210.

YOLALICI, M. Emin, “Osmanlılarda Çağdaş Belediyecilik”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 13, s. 739-749.

BİNGÖL VİLAYETİ'NİN KURULMASI VE İDARİ YAPILANDIRILMASI The Establishment of Bingöl Province and Its Administrative Construction

Mehmet KAYA¹

ÖZET

Devletler zaman zaman siyasi, ekonomik, coğrafi ve demografik nedenlerden dolayı idari teşkilatını yeniden düzenlerler. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra coğrafi şartlar nüfus yoğunluğu, ulaşım gibi nedenlerden dolayı yeni idari birimler oluşturmuştur.

Nitekim 1935 de oluşturulan 1936 yılında kuruluşu gerçekleşen Bingöl ile birlikte 5 vilayet, 9 kaza ve 32 nahiye teşkil olunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Yeniden Yapılanma, Bingöl Vilayeti

ABSTRACT

From time to time, states re-regulate the administrative organization because of the political, economic, geographical and demographic reasons. The State of the Republic of Turkey has created the new administrative units for reasons such as geographical conditions, population density, and transportation and so on.

Indeed, decided in 1935, provinces including Bingöl, 9 towns and 32 sub-districts were created in 1936.

Subject: Republic of Turkey, Reconstruction, Province of Bingöl

Giriş

Bingöl şehri Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü içerisinde yer alan Bingöl ovasının kuzeybatısında Sağyer Deresi'nin ovaya açıldığı kesiminde kurulmuştur.² Sağyer Deresi'nin vadisi içinde de eski merkezi oluşturan ve günümüzde şehrin terk edilmiş bir mahallesi durumunda bulunan Çapakçur (Bingöl) yer alır.³

¹ Yard. Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

² Hasbi Soylu, *Şehir Coğrafyası Açısından Bir Araştırma Bingöl*, Erzurum 2007, s. 1.

³ Metin Tuncel, "Bingöl" DİA, C.VI, s. 183.

Yerleşiminin tarihi M.Ö 4000–5000 yıllarına kadar inmektedir. Bingöl ve çevresindeki kalelerin varlığı bukanı desteklemektedir.⁴ Buna rağmen ilkçağ kaynakları önemli bir şehir yerleşiminden bahsetmez. Ayrıca şehrin, Erzurum, Amid, Erzincan, Harput ve Dersim gibi tarihi çok eski zamanlara dayanan yerleşim birimleri arasında yer alması ilin tarihsel, kültürel ve ekonomik manada gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir.⁵

Bingöl tarih boyunca önemli ticaret yollarının geçtiği bir konumda idi.⁶ Van'a giden ticaret yolları üzerinde olduğundan bölge birçok devletin hâkimiyetine girdi. M.Ö 2000'li yıllarda Mittaniler bölgeye hâkim oldular. Daha sonra Orta Anadolu'da önemli bir medeniyet kuran Hititler bölgeye hâkim oldular. Doğu Anadolu'da hâkimiyet kuran Urartular, Hititlerin yok olmasıyla bölgeyi ele geçirdiler.⁷ Urartulardan kalma birçok tarihi eser günümüze kadar gelmiştir. Yöre daha sonra Asurlular, Medler ve Büyük İskender'in hâkimiyetine girmiştir. Bingöl, Büyük İskender'den sonra Bizans ve Sasaniler arası savaşlarda devamlı el değıştirdi.⁸

İslam orduları Hz. Ömer döneminde Halid bin Velid komutasında bölgeye girmiş onun komutanlarından "Sultan Kıbes"⁹ Palu ve Cebel-i Cur bölgesini fethetmiştir.¹⁰ 1071 Malazgirt Muharebesinden sonra Selçuklu beyliklerinden Mengücekerler, Saltuklular, Dilmaçoğulları ve Danişmentlilerin eline geçti.¹¹ 1112 tarihinde ise Artukoğullarından Belek Gazi Çapakçur'a hâkim oldu.¹² Eyyubiler, Timur, Safevi, Karakoyun ve Akkoyunların hâkimiyetinden sonra yöre, İdris-i Bitlisi'nin yardımıyla Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı yönetimine girmiştir.¹³

Çapakçur bu dönemde "Yurtluk-Ocaklık" sancaklarından biri olan aynı adlı sancağın merkeziydi. Yavuz döneminde yöre Osmanlı yönetimine katılınca üstün hizmetlerinden dolayı vergiden muaf tutulmuş, Osmanlı'nın son dönemine kadar bu süreç devam etmiştir.¹⁴

⁴ Hasbi Soylu, *Bingöl İli Turizm Coğrafyası*, İstanbul 2004, s. 6–7.

⁵ Ercan Çağlayan, *'Bingöl Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi'*, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Bingöl 2007, S. 1, s. 67–68.

⁶ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, Ankara 1989, s. 32.

⁷ Okan Alay, *Kültür Dünyamızda Bingöl*, Ankara 1996, s. 39–40.

⁸ Bingöl İl Yıllığı, Ankara 1995, s. 14.

⁹ Hz. Kıbes'in mezarı Elazığ Kovancılar Kazası Kayalık Köyü yakınlarındaki Sultan Dağındadır.

¹⁰ Ahmet Bulmuş, *Bingöl Çevlik'te Yaşadılar*, Ankara 2009, s. 7–8.

¹¹ Yılmaz Akbulut, *Bingöl Tarihi*, Ankara 1995, s. 69.

¹² M. Beşir Aşan, *Elazığ Tunceli ve Bingöl İllerinde İskân İzleri*, Ankara 1992, s. 84.

¹³ Yörenin Osmanlı hâkimiyetine girişı ile ilgili ayrıntılı olarak bkz. Abdullah Demir, *"Belgelerle Çapakçur Sancağı"*, 1. Bingöl Sempozyumu, Bingöl 2007, s. 195–210.

¹⁴ Abdullah Demir, *a.g.m.*, s. 199.

1834 yılında İdari Teşkilatta ıslah yapılıncaya kadar küçük bir köy olan Çapakçur (Çorlık) nahiye olur ve Palu'ya bağlanmıştır. 1872 yılında Çapakçur adıyla ilçe olmuştur.¹⁵ 1874 yılında yapılan bir idari düzenlemeye dayanılarak 1881 de Bitlis il olunca Çapakçur ve Genç bölgesi Bitlis vilayetine, Kiği Erzincan'a, Karlıova Muş'a bağlanmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1926 yılında Elazığ, 1929 senesinde de Muş'a bağlanan Bingöl, 1936 yılında çıkarılan bir kanunla merkezi Çapakçur olmak suretiyle Bingöl vilayet olmuştur.

Bingöl Adı

Günümüzde Bingöl olarak bilinen yerleşim birimi tarih boyunca farklı isimler almıştır. Yöre sırasıyla Ming-köl, Cebel-i cur, Çapakçur, Sirmanç, Çevlik/Çolik ve son olarak Bingöl adlarını almıştır.¹⁶ Bingöl'ün ortaçağdan beri kullanılan isminin Çapakçur ya da Çabakçur olduğunu bilmekteyiz. Ancak Çabakçur'un aslının "Cebel-cur"¹⁷ olduğu bilinmektedir. Bu kelimenin zamanla Çapakçur şeklinde telafuz edildiği tahmin edilmektedir. Çapakçur akan "temiz su" anlamına geldiği söylenmektedir.

Eski çağda Abus (Abos) Mons adı ile Aras nehrinin doğduğu yer olarak bilinen Bingöl'e, eski Ermeni coğrafyasında "Srmanç" adı veriliyordu.¹⁸ Orta Çağ Arap coğrafyacıları Bingöl adını Cebelicur şeklinde vermektedir.¹⁹ Evliya Çelebi seyahatnamesinde Çapakçur kalesini ilk defa İskender-i Zikarneyn tarafından yapıldığını Çapakçur isminin de onun tarafından verildiğini ve Çapakçurun Makdisi dilinde Cennet Suyu Ab-ul Hayat (ölümsüz Hayat) anlamına geldiğini ifade eder.²⁰ Böylece Bingöl'ün Çapakçur adını aldığını belirtir.

Bingöl isminin alınışı ile ilgili de birçok görüş vardır. Bunlara kısaca değinelim; ilk kez Bingöl ismi Yeni Çağ Avrupa seyyahları tarafından zikredilmiştir.²¹ Bingöl'ün ismi ise geçmiş efsanelerde, anlatılan susuzluk çeken ordunun bir neferinin su aramak için dağa çıkıp birçok göl görünce "Burası bir değil, bin göl" demesi üzerine bunun

¹⁵ Ahmet Bulmuş, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁶ Bingöl'ün aldığı isimler konusunda daha ayrıntılı olarak bkz. Ercan Çağlayan, *Bingöl (Çapakçur) ve Çevresinde Ermeni-Müslüman İlişkileri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2008, s. 9-11.

¹⁷ <http://www.bingol.gov.tr/defaultB1.aspx?entent223>

¹⁸ Besim Darkot, İ.A. Ankara 1979, c. II, s. 628.

¹⁹ Mehmet Azimli, "Klasik İslam Tarihlerine Göre, Abbasilerden Osmanlılara Bingöl'ün Siyasi Tarihi", I. Bingöl Sempozyumu, Bingöl 2007, s. 30.

²⁰ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul 1999, c. III, s. 225.

²¹ Besim Darkot, *a.g.e.*, s. 628.

coğrafi bir tabir olarak kullanıldığı belirtilir.²² Orta Asya'da bu isme benzer bir şekilde "Mink K l" olarak kullanımlara rastlanmaktadır.²³

Bingöl için kullanılmakta olan diğerk bir isim de evlik, orlik veya olik'tir. Bingöl ilinin yerleşim alanı olarak seçtiğı Çapakçur kale ve çevresi sarp kayalıklar üzerine inşa edildiğı için isk na elverişli olmadığından, dere yatağındaki orlik'e nakledilmiştir.²⁴ evlik veya olik, bağ ve bahçe anlamında olup bu isim günümüzde hala ahali tarafından kullanılmaktadır.

Bingöl ismi Cumhuriyet'in ilanından sonra 1936 yılına kadar Muş iline bağlı olan Karlıova ilçesine verilen addı. Hatta 13.8.1934 tarihinde çıkan kararname ile de 2529 sayılı kanunun I. Maddesine göre Muş'a bağlı olan bu kazanın hudutları yeniden tanımlanmıştır.²⁵ Ancak Bingöl vilayetinin Bingöl adında bir de kazası mevcut olduğundan kaza ve vilayet adlarındaki bu benzeyişin resmi ve özel işlerdeki işlemlerin karışmasını önlemek amacıyla Bingöl kazasının adını "Karlıova" olarak değiştirilmesi umumi müfettişlerinin raporu ve teklifleri sunulmuştur.²⁶ 27 Temmuz 1938 tarihli 13984 nolu kararnamenin I. maddesine göre Bingöl kazasının adı Karlıova olarak değiştirilmiştir.²⁷

Kararnameye göre:

Bingöl vilayeti merkezi olan Çapakçur kasabası adının vilayet adıyla adlandırılması hakkında Belediye Meclisi ile vilayet idare heyetince verilen kararlar²⁸ ve Devlet şurası İkinci Dairesi'nin 10.9.1944 tarihli ve 2490/1783 sayılı ve Umumi Heyetinin 28.8.1944 tarihli ve 44.148.143 sayılı mütalaalarını havi mazostalar İcra Vekilleri Heyetince 13.12.1944 tarihinde tetkik edilerek; adı geçen vilayet merkezi olan Çapakçur kasabası adının "Bingöl" olarak değiştirilmesi, 1580 sayılı Belediye Kanununun 9. maddesine kabul olunmuştur.²⁹

Bingöl Vilayetinin Kurulması ve Yeniden İdari Yapılanması

Her devlet ekonomik, siyasi, sosyal, demokratik, coğrafi nedenlerinden dolayı, idari teşikatlarını yeniden düzenleyebilir. Bunun en güzel örneklerini Osmanlı Devleti'nde görmek mümkündür. Osmanlı, topraklarını genişlettikçe yeniden idari yapılanmaya girerdi. 19.yy da bunun örneklerini görmek mümkündür.1864 yılında vilayetler nizamnamesi ile birçok vilayet, ilçe ve nahiye oluşturulmuştur.

²² Saim Sakaoğlu, *101 Anadolu Efsanesi*, İstanbul 1976, s. 235.

²³ Mehmet Azimli, *a.g.m.*, s. 30.

²⁴ Abdullah Demir, *agm.*, s. 195.

²⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.01/47.56.6

²⁶ BCA, 030.11.1/122.21.7

²⁷ BCA, 030.11.1/122.21.7

²⁸ BCA, 030.18.01/107.85.14

²⁹ BCA, 030.18.01/107.85.14

Türkiye Cumhuriyeti de kurulduktan sonra coğrafi şartlar, nüfus yoğunluğu ve ulaşım gibi nedenlerden dolayı yeni idari birimler oluşturmuştur. Nitekim 1935'te oluşturulan 1936 yılında kurulumu gerçekleştiren Bingöl ile birlikte 5 vilayet 9 kaza ve 32 nahiyeye teşkil olunmuştur. Bunun gerekliliğini dönemin içişleri bakanı Şükrü Kaya şu şekilde açıklamıştır:

*“Memleketimizdeki idari teşkilat bugünkü ihtiyaca tekabül edecek derecede değildir. Memleketin nüfusu artmakta, yollar ve tren yolları ilerlemekte ve halkın birbirleriyle olan münasebetleri fazlalaşmaktadır. Binaenaleyh halkın bu ihtiyaçlarına cevap vermek lazımdır. Dâhiliye vekâleti imkân ve fırsat buldukça bunları birer birer yapmakta ve bunlar için bir program takip etmektedir. Bir esas dâhilinde bazı kazalar teşkil etmekte ve vilayetlerde vali muavinlikleri ihdas eylemektedir. Bunlar için kanun tâyinası takdim etmiştik...”*³⁰

Bunun üzerine 25.12.1935 yılında yeniden 9 kaza 5 vilayet teşkiline ve bunlarla 32 nahiyeye ait kadrolar ki bu vilayetler ve kazalar şunlardır.³¹ Bu vilayetler; Bingöl, Artvin, Hakkari, Bitlis ve Tunceli'dir. Kazalar ise; Şemdinli, Hizan, Kotum, Bismil, Eğil, Gürpınar, Patnos, Karakoçan ve Sivrice'dir.³²

Hakkında kanun verilen bu idari yapılanmadaki oylar şu şekilde sonuçlanmıştır;

Aza Adedi	: 399
Reye İştirak Edenler	: 238
Kabul Edenler	: 238
Red Edenler	: 0
Mustenkifler	: 0
Munhaller	: 6 ³³

Bu kanunda 5. madde Bingöl vilayeti oylamaya tabi tutulmuştur. 5. madde: Muş vilayetinin Çapakçur, Genç, Solhan ve Bingöl kazaları ile Erzincan vilayetinin Kiğı kazasından teşekkül etmek ve merkezi Çapakçur kasabası olmak üzere Bingöl vilayeti kurulmuştur.³⁴ Böylece 2885 kanun, 25.12.1935 tarihinde T.B.M.M tarafından kabul edilip, resmi gazetede 4 Ocak 1936 tarihinde 3197 sayılı ile kabul görüp³⁵ Bingöl vilayetinin kuruluşu gerçekleşmiş oluyordu. Bingöl'e atanan ilk Vali 19.12.1936 tarihli 1413 sayılı kararname ile Recai Türel'dir.³⁶

³⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi Devre 5, C. 7, s. 171

³¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi Devre 5, C. 7, s. 215

³² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi Devre 5, C. 7, s. 172

³³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi Devre 5, C. 7, s. 215

³⁴ T.B.M.M. Kavanin Mecmuası Devre 5, C 16:12 Haziran, 1936, s. 117

³⁵ T.B.M.M. Kavanin Mecmuası Devre 5, C 16:12 Haziran, 1936, s. 117

³⁶ BCA, Fon Kodu:030 10, Kutu No: 62, Dosya No: 755, Belge No: 25

2885 sayılı kanun ile yeniden 5 vilayet ve 9 kaza teşkili dolayısıyla, Muş, Elazığ ve yeni kurulan Bingöl vilayetleri ile bu vilayetlerin ihtiva ettikleri yeni ve eski kazaların hudutların değişiklik yapılması üzerine bu layiha'ya gerek duyulmuştur.³⁷

Bunun üzerine Bingöl vilayeti ile birlikte aşağıda kurulan yeni kaza, nahiyeler ve köyler tablolarında gösterilecektir.

Çapakçur (merkeze) bağlanan nahiyeler Sancak ve Fahran.

Balhendu, Canut, Palu'dan ayrılıp, Genç kazasına bağlanan Sivan nahiyeleri.³⁸

Çapakçur iline (merkeze) bağlanan nahiyeler.

Sancak nahiyesini teşkil eden köyleri gösterir cetvel

Köyün Adı

1. Hoşkar	11. Lek
2. Karapınar	12. Uzun Sıvat
3. Büyükbaşköy	13. Şup
4. Küçükbaşköy	14. Masala Maa Horhorik
5. Baban	15. İsvirit
6. Şirnan	16. Kemah
7. Hilbizen	17. Geylan
8. Zağ	18. Yukarı Kara Veylan
9. Sancak Simsoru	19. Aliyaran (Nahiye merkezidir.) ³⁹
10. Mezracık	

Fahran nahiyesini teşkil eden köyleri gösterir cetvel

Köyün Adı

1. Yukarı Perhangökr	9. Hidan
2. Elmalı	10. Talvara
3. Çan	11. Şinük
4. Terbesmurik	12. Gölmezrası
5. Arcuk	13. Toyrok
6. Kös	14. Aşağı Perhangök
7. Alikırcık	(Nahiye merkezidir) ⁴⁰
8. Belozor	

³⁷ BCA, 030.11.01/101.4.8

³⁸ BCA, 030.11.01/101.4.8

³⁹ BCA, 030.11.01/101.4.8

⁴⁰ BCA, 030.11.01/101.4.8

31 Kanun-i Sani 1938 tarih ve 11945 sayılı kararname ile Bingöl vilayetine bağlı Genç kazası merkezinin şimdiki bulunduğu Veramik köyünden kaldırılarak Kupar köyüne götürülmesi, merkezi Veramik olmak üzere 7 köy ihtiva eden “Yayla” adıyla yeni bir nahiyenin kurulması kararlaştırılmıştır.⁴¹

Veramik (Yayla) nahiyesini teşkil eden köyler;

Köyün Adı

1. Tavaska (Veramik)	5. Şatos
2. Rotçan	6. Bobikan
3. Ulyan	7. Riz ⁴²
4. Mestan	

İçişleri Bakanlığı'nın 18.1.1936 tarih 508 sayılı yazısında; Malazgirt, Çapakçur, Bulanık, Solhan ve Genç kazaları içinde 6 nahiyeye kurulmasına ve Sivan nahiyesinin Palu'dan ayrılarak Genç kazasına bağlanmasına dair çıkan kararnamenin uygulanmasına dairdir.⁴³

Palu'dan alınarak Genç kazasına bağlanan Sivan nahiyesi köylerini gösterir cetvel⁴⁴

Köyün Adı

1. Vatrakum	17. Şelliheydan	33. Kelhesi
2. Molla İbrahim	18. Dirinan	34. Kaşan
3. Bazıyan	19. Melekan	35. Haraba
4. Haydan	20. Diri	36. Hepsur
5. Geviran	21. Horsik	37. Hesenan
6. Aladdin	22. Zimak(Nahiyemerkezi)	38. Büyükköy
7. Haniyan	23. Vişkücü	39. Gavil
8. Kasan	24. Mahmudan	40. Tinik
9. Abdalan	25. Kurçıyan	41. Rizvan
10. Sair	26. İbrahiman	42. Letan
11. Zillek	27. Gülikan	43. Servi
12. Halveliyan	28. Meteran	44. Sosin
13. Hemek	29. Haylan	45. Vilik
14. Gaz	30. Hacıyan	46. Seyyer
15. Putyan	31. Şeyh İsmailan	Benizuğur
16. Gayt	32. Avnik	

⁴¹ BCA, 030.11.01/101.4.6

⁴² BCA, 030.11.01/101.4.6

⁴³ BCA, 030.11.01/101.4.8

⁴⁴ BCA, 030.11.01/101.4.8

İçişleri Bakanlığı'nın 18.1.1936 tarih 508 sayılı yazısıyla Solhan ilçesinde kurulan iki yeni nahiye ve bağlı buldukları köyleri gösterir. (5 ve 6 nolu cetveller.)⁴⁵

Canut Nahiyelerini teşkil eden köyleri gösterir cetvel

Köyün Adı

1.Asker	8.Abbasan
2.Memedanı Ulya	9.Şemsan
3.Memedanı Sufla	10.Nederan
4.Ceban	11.Kılıçan
5.Şeğen	12.Hibasın
6.Şeyhan	13.Tütel
7.Abdiyan	14.Kamer
	15.Güleyan (Nahiye Merkezi)

Valer Nahiyelerini teşkil eden köyleri gösterir cetvel

Köyün Adı

1.Veznel	8.Şirnan
2.Hat	9.Mezre-i Solhan
3.Modan	10.Girnos
4.Şemsan	11.Cansor
5.Aşkator	12.Hacan
6.Dinasor	13.Valer (Nahiye Merkezi)
7.Muradan	

Bingöl ili Solhan ilçesine bağlı Gönük Bucağı, Solhan ilçesine 50 km mesafede olması orada rakımı yüksek Şerafettin dağlarının bulunması nedeniyle Karlıova'ya bağlanması kararlaştırıldı.⁴⁶

Bingöl ili Karlıova ilçesine bağlanan Solhan ilçesinin Gönük Bucağı'na bağlı köyler⁴⁷

<u>Köyün Adı</u>	<u>Eski Bağlı Olduğu Merkez</u>	<u>Yeni Bağlı Olduğu Merkez</u>
1.Oğnut	Solhan ilçesi Gönük Bucağı	Karlıova ilçesi Gönük Bucağı
2.Kalacık	“ “	“ “
3.Ciligöl	“ “	“ “
4.Azizan	“ “	“ “

⁴⁵ BCA, 030.11.01/101.4.8

⁴⁶ BCA, 030.11.01/182.12.6

⁴⁷ BCA, 030.11.01/182.12.6

5.Kurik	“ “	“ “
6.Ağaköy	“ “	“ “
7.Hacıyan	“ “	“ “
8.Halitan	“ “	“ “
9.Ağnik	“ “	“ “
10.Kızılağaç	“ “	“ “
11.Aşağı Sevik	“ “	“ “
12.Yukarı Sevik	“ “	“ “
13.Kırmaşek	“ “	“ “
14.Sağnis	“ “	“ “
15.Mezracık	“ “	“ “
16.Çatak	“ “	“ “

Sonuç

Bu idari yapılanmanın dışında 4 Temmuz 1987’de Yayladere ve Adaklı adlarıyla yeni iki ilçe daha kurulmuştur. 20 Mayıs 1990’da Yedisu ilçesiyle birlikte Bingöl şehri, il merkezi olmak üzere, kendine bağlı yedi ilçe merkezi ve 312 köy yerleşiminde yaşayan 2009 nüfus sayımına göre toplam 249.881 nüfusa hizmet vermektedir. Bingöl’ün ilçe merkezi olduğu 1927 yılından itibaren yönetim bölgesinde değişiklikler yapılmışsa da, gelişen ulaşım sistemi ve değişen sosyal, kültürel ve ekonomik koşullara bağlı olarak yeni düzenleme zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Yılmaz, Bingöl Tarihi, Ankara,1995.
ALAY, Okun, Kültür Dünyamız Bingöl, Ankara,1996.
ASAN, M.Beşir, Elazığ Tunceli ve Bingöl İllerinde İskân İzleri, Ankara 1992.
AZİMLİ, Mehmet, “Klasik İslam Tarihine Göre Abbasilerden Osmanlılara Bingöl’ün Siyasi Tarihi”,1. Bingöl Sempozyumu, Bingöl 2007.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),030.11.01/101.4.6; 030.11.01/101.4.8; 030.11.01/182.12.6; 030.10.01/627.55.25; 030.18.01/147.56.6; 030.18.01/107.85.14; 030.11.1/122.21.7.
BULMUŞ, Ahmet, Bingöl Çevlik’te Yaşadılar, Ankara, 1995.
ÇAĞLAYAN, Ercan, “Bingöl Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi” Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Bingöl, 2007, S. 1, s. 67-68.
DARKOT, Rasim, “Ankara”, İslam Ansiklopedisi, C II. s. 628-634.
DEMİR, Abdullah, “Belgelerle Çapakçur Sancağı”, 1.Bingöl Sempozyumu, Bingöl 2007.
Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.III, İstanbul,1999.
KONUĞÇU, Enver, Bingöl İli Yıllığı, S. 14. Ankara 1995.
SAKAOĞLU, Saim,101 Anadolu Efsanesi, İstanbul 1976.

SOYLU, Hasbi, Şehir Coğrafya Açısında Bir Araştırma Bingöl, Erzurum 2007.

T.B.M.M Kavanin Mecmuası Devre 5, C. 16:12 Haziran, 1936, s. 117-118.

T.B.M.M Zabıt Ceridesi Devre 5, C. 7, s. 171.

TUNCEL, Metin, "Bingöl", DİA, C. VI, s. 183-190.

ÜNAL, M.Ali, XVI. yy Harput Sancağı, Ankara, 1989.

BİNGÖL ÜZERİNE BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ II A Bibliography On Bingöl

Ercan ÇAĞLAYAN¹

ÖZET

Günümüzde, Bingöl'ün tarihi, kültürü, ekonomisi, eğitimi, nüfusu ve coğrafyası hakkında yapılmış pek çok araştırma vardır. Fakat bu alanda hala araştırmacıların teşebbüslerini bekleyen ve gizemini koruyan pek çok konu vardır. Bu çalışmamızda, yerli yabancı araştırmacılar tarafından Bingöl'ün tarihi, kültürü, ekonomisi ve coğrafyası hakkında yazılmış olankitaplar, makaleler, gezi notları, ansiklopedi maddeleri, tezler ve sempozyum bildirilerini içeren "Bingöl Bibliyografyası"nı, okuyucular ve araştırmacıların ilgisine sunuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Bingöl ve Bingöl Bibliyografyası

ABSTRACT

Today there had been so many researches about Bingöl's history, culture, economy, education, demography and geography; but there are still so many subjects keeps its mystery and waits for researchers attention. In our study; we are presenting to readers and researches interests "Bingöl Bibliography" including books, articles, excursion notes, encyclopedia materials, thesis, and symposium announcent that is about Bingöl's history, culture, economy and geography written by indigenou/local and foreign researchers.

Key Words: Bingöl and Bingöl Bibliography.

GİRİŞ

Türkiye'de son yıllarda şehir araştırmaları oldukça önem kazanmış ve bu alandaki çalışmalar büyük bir ivme kazanmıştır. Şehirlerin tarihi, coğrafyası, mimarisi, ekonomisi, eğitimi, demografik yapısı ile sosyal, siyasal ve kültürel yapıları hem o şehrin sakinlerinin, hem de diğer bireylerin ve kurumların ilgisini çekmeye başlamıştır. Bilhassa ülkemizde yerel tarih ve mikro tarih anlayışlarının gelişmesiyle şehirlerin önemi daha da artmıştır. Artık ülkemizde neredeyse tüm kentlerde geleneksel sempozyumlar/toplantılar tertip edilmekte ve şehirlere ait müstakil

¹ Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, caqlayanercan@gmail.com.

akademik dergiler yayınlanmaktadır. Yine, üniversitelerin tarih bölümünde Osmanlı arşivlerine dayalı şehir tarihi çalışmalarının yapılması, kentler üzerine yapılan çalışmaları cazip hale getirmiştir. Tüm bu nedenlerden dolayı kent bibliyografyalarına olan ihtiyaç, geçmişe nazaran daha fazla hissedilir hale gelmiştir. Biz, bu eksikliği bir nebze de olsa giderme gayretini taşımaktayız. Bu vesileyle birinci bölümünü *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*'nin ilk sayısında neşrettiğimiz 'Bingöl Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi' adlı çalışmamızın geri kalan bölümünü bu çalışmada yayınlarken, bu alanda görülen bir noksanlığı giderme amacı gütmekteyiz.

Bingöl Bibliyografyası'nı hazırlamaya teşebbüs ettiğimizde, başta ilin tarihi olmak üzere hemen hemen diğer alanların tamamında yapılan çalışmaların çok kısa bir zaman öncesinde yapılmış olması gerçeğiyle karşılaştık. Çalışmaların tamamına yakını üniversitelerde yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur. Diğer çalışmaların büyük çoğunluğu ise Bingöl'de kısa süre içerisinde gerçekleştirilmiş olan Bingöl Sempozyumlarına sunulan tebliğler ve akademik hakemli bir dergi olan *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*'nde yayınlanmış olan makalelerden oluşmaktadır. Bunların dışında kalan çalışmaların, cumhuriyet ile neredeyse yaşıt olan bir kent için çok az olduğunu söylemek gerçeğe aykırı olmayacaktır. Çalışmayı yaparken farkına vardığımız diğer bir gerçek ise yapılan çalışmaların çoğunluğunun tarih ve jeoloji alanlarında yoğunluk kazanmış olmasıdır. Tarih çalışmalarındaki artış, bilhassa gelenekselleşen *Bingöl Sempozyumları*'nın tertip edilmesi ve kente ait *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* adıyla akademik bir derginin yayınlanmasıyla doğrudan ilgilidir. Jeoloji alanında çalışma sayısının fazla olmasının temel sebebi ise Bingöl'ün Doğu Anadolu Fay hattı ile Kuzey Anadolu Fay hattının kesişme noktasında yer almasıdır. Bu nedenden ötürü Bingöl, Türkiye'de deprem riski en yüksek olan yerleşim birimlerinin başında gelmektedir. Şehrin bu yapısından dolayı, şehirle ilgili çalışmalar daha ziyade jeolojik ve depremsellik üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca son yıllarda Bingöl arıcılığı üzerine de birkaç çalışma yapılmış olmakla birlikte mevcut çalışmaların oldukça yetersiz olduğunu söylemek mümkündür.

Her ne kadar kentin tarihi ile ilgili çalışmalar yoğunluk kazanmış ise de yine de Bingöl tarihi ile ilgili binlerce arşiv

belgesi, nüfus ve vergi kayıtları, salnameler/yıllıklar, seyyahların gözlemleri ile diğer bazı resmi ve resmi olmayan raporların mevcut olduğunu ve bunlarla ilgili yeterli çalışmaların yapılmadığını biliyoruz. Bu gerçeklerden hareketle kentin, başta tarih olmak üzere diğer tüm alanlarda bakir olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bingöl Üniversitesi'nin kurulmasıyla birlikte kentle ilgili çalışmaların hem nitelik, hem de nicelik bakımından büyük bir ivme kazanacağı ümidini taşımaktayız.

Bir kentin tüm kaynaklarını ve kentle ilgili yapılmış olan tüm çalışmaları eksiksiz ortaya koymak şüphesiz ki çok kolay olmasa gerektir. Bununla birlikte, bu çalışmadaki hedefimiz Bingöl tarihi, ekonomisi, coğrafyası, turizmi, doğal kaynakları, demografik yapısı, kültürü, eğitimi, dinsel, toplumsal, siyasal ve mimari yapısı üzerine yapılan çalışmaları bir arada toplayarak araştırmacılara bir kaynak hazırlamaktır. Bingöl'e dair yapılan çalışmaların kayda geçirilmesini hedefleyen Bingöl Bibliyografyası, bu hedef doğrultusunda kente ait bilgi kaynaklarını yazılı ortama taşımaktadır. Çalışmamız, bilginin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayacağı gibi araştırmacılara da önemli bir hizmet sunacağı kuşkusuzdur.

Bingöl ile ilgili ulaştığımız çalışmalar alfabetik sıraya göre şunlardır;

Abdulaziz Beki, "Klasik Medrese Geleneğinin Bingöl'ün Sosyo-Kültürel Yapısına Katkısı", **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Abdulkhakim Koçin, "Tarihte Bingöl Milletvekilleri", **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Abdullah Çelik, "Yerel Temsil Açısından Yerel Seçilmişler Üzerine Bir Araştırma: Bingöl İl Merkezi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 17(1) 2008, ss: 5-18.

Abdullah Çelik-M. Sena Ekinci, "5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun Hemşehri Hukuku Açısından Genel Bir Değerlendirilmesi", **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Abdullah Demir, “Belgelerle Genç ve Çapakçur’da Sağlık Sorunları”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Eylül 2007.

_____, “Belgelerle Pilten Bey (Balaban) Camii ve Vakfı”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Bahar 2008.

_____, “İsfahan Bey Camiisi”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Bahar 2008.

_____, “Belgelerle İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Güz 2008.

_____, “Genc Kale Camisi İle Solhan Mizgeft Camisi Hakkında Bazı Notlar”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Güz 2008.

_____, “16. Yüzyılda Safevi ve Osmanlı Döneminde Genc Beyleri”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

_____, “18 ve 19. Yüzyılda Çapakçur Sancağı Beyleri ve İdari Yapısı”, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl.

Abdullah Taşkesen, “Sosyal ve Siyasal Eğilimler Üzerine Sosyolojik Gözlemler”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Abdurrahman Acar, “Klasik İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Bingöl ve Çevresi”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

_____, “Osmanlı Belgelerine Göre XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Kiğı Kazasından Bir Kesit”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Bahar 2008.

_____, “Bingöl İlindeki Tarihi Yer Adlarının Etimolojisi Üzerine Bir İnceleme”, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl.

Abdurrahman Ensari, “Sorunların Çözümünde Seçenlerin ve Seçilenlerin Rolü”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Abidin Öncel, “Eğitim ve Kalkınma İlişkisi Çerçevesinde Bingöl İli Üzerine Bir Değerlendirme”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Adil Bakoğlu-Mehmet Ali Kutlu, “Korunganın (*Onobrychis sativa Lam.*) Arıcılıktaki Önemi”, Teknik Arıcılık, Mart 2005, Sayı: 87, s. 24–26.

Adil Bakoğlu-Mehmet Ayçiçek, “Bingöl Ekolojik Koşullarında Bazı Nohut (*Cicer arietinum L.*) Çeşitlerinin Verim ve Verim Ögeleri Üzerine Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 17 (1) 2005, ss: 107–113.

Adil Bakoğlu-Mehmet Ali Kutlu, “Bingöl Sulu Şartlarında Yetişen Arı Otu (*Phacelia tanacetifolia BENNTHAM*)’na Uygulanan Değişik Sıra Aralığının Bazı Tarımsal Özelliklere ve Arı Merası Olarak Kullanılmasına Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Uludağ Arıcılık Dergisi*, Şubat 2006 Bursa, Cilt: 6 Sayı:1, s. 34–38.

Afet Yaşantıları, Afet Psikiyatrisi ve Bingöl Depremi Sonrası Ruhsal Müdahale Programı, *Düşünen Adam*, 16 (4) 2003, ss: 203–210.

Ahmet Bulmuş, *Çevlik’te Yaşadılar*, Ankara 2009.

Ahmet Diken-Nurettin Kaya, “Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve İşgören Teminindeki Güçlük Paradoksu. Bingöl İli İçin Genel Bir Değerlendirme”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Ahmet Ali Bayhan, “Bingöl/Genç İlçesi Sürekli Köyü’ndeki Kuba Kümbeti’ne Ait Bir Kitabe ve Düşündürdükleri”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Eylül 2007.

Alaaddin Yüksel, “Bingöl’deki Mera ve Yaylaların Etkin Planlanması”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

_____, “Bingöl’deki Doğal Kaynakların Veri Tabanının Oluşturulmasında Coğrafi Bilgi Sistemlerinin (CBS) Kullanımı ve Önemi”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Ali Bayram, “Bingöl Esnaf- Sanatkârların Sorunları”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Ali Haydar Haksal, “Müderriş İsmail Hakkı (Haksal) Efendi”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Ali Zeynel Denizlioğlu, - Nejat Bayülke, “Yapıların Dinamik Özellikleri ve 1 Mayıs 2003 Bingöl Depremi Artçı Sarsıntılarının

Bingöl Bayındırlık İl Müdürlüğü Binasındaki Etkileri”, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 49 (434) 7, 2005, ss: 34–37.

Attilâ Taş, “Metin Altıok P.K. 53 Bingöl”, *Evrensel Kültür*, (163) 7, 2005, ss: 13–14.

Ayhan Işık, Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Çapakçur Kadısı Mehmet Nuri ve Müftü Şahabbedin ve Bazı Ulemanın Sicil-i Ahvalleri Biyografyası, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl.

A. Halim Karaşın, Mart 2005 Karlıova Depremleri, **Türkiye Mühendislik Haberleri**, 50 (439–440), 2005.

A. Nasır Korkutata, “Kiğı Humbara ve Gülle Dökümhanesi”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

_____; “Kiğı ve Çapakçur’da Bulunan Değerli Madenlere Dair Arşiv Kayıtları”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Güz 2008.

Bayram Kahraman, “Gurbetteki Bingöllüler: İstanbul’a Göç Eden Bingöllülerin Sosyo-Ekonomik Sorunları”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

BİN-DER (Hazırlayan), *Bingöl Dengbejleri*, Peri Yayınları, İstanbul 2007.

Bingöl Vilayeti, *Dâhiliye Vekâleti*, (İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü; sayı: 12), Ankara 1960.

Bingöl 1967 İl Yıllığı, *Gürsoy Matbaacılık Sanayi*, Ankara 1968.

Bingöl İmar Planı İzahlı Raporu, İmar Bankası, İmar Planlama Dairesi, Ankara 1972.

Bingöl Deprem Yardımı: Yem, Süt ve Besicilik Sanayi, Türk-İş Yayınları, Ankara 1975.

Bingöl Belediyesi 1989–1993 Faaliyetleri, Bingöl Belediyesi, Bingöl 1994.

Bingöl: Milletvekili Seçimi Sonuçları 6.11.1983, “Results of Elections for Members of the House of Representatives”, *Devlet İstatistik Enstitüsü*, Ankara 1984.

Bingöl Kiğı-Peri Suyu Özlüce Projesi, Özlüce Barajı ve Hidroelektrik Santrali, *DSİ Genel Müdürlüğü*, Ankara 1986.

Bingöl: Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, *Devlet İstatistik Enstitüsü*, (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; yayın no. 2143), Ankara 1998.

Bilgehan Pamuk, *17. Yüzyılda Kiğı, Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)*, Bingöl.

Burhan Seçkin, “Bingöl Ticaret Sanayi Odası”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Bülent Gülçubuk, “Bingöl İçin Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Christine Chataigner, “Les Proprietes Geochimiques des Obsidiennes et la Distinction des Sources de Bingöl et du Nemrud Dağ”, *Paleorient*, c: 20/2, 1994.

Cuma Karaaslan, “Bingöl İli Üzerine Bir Çalışma”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

C. İşbir, “Bingöl’ün Tarih ve Coğrafyası”, *Altan*, 36-38., 1938.

Derleyen: Molla Halis Selimefendigil, *Kiğılı Şeyh Selim Efendi’nin Divanı*, Kent Yayınları, İstanbul 2007.

Ed. Tuncer Gülensoy, Sultan Baba ve Köroğlu, *Fırat Üniversitesi Yayınları*, Elazığ 1987.

Ed. Julio Ramirez ...[v.b.], 1 May 2003 Bingöl Earthquake Engineering Report, *TÜBİTAK Yapı Mühendisliği Araştırma Ünitesi*, Ankara 2004.

Ercan Çağlayan, “Bingöl Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 1, Eylül 2007.

_____; “Osmanlı Hâkimiyetinde Çapakçur ve Çevresinde İktisadi Hayat”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Bahar 2008.

_____; “Osmanlı Toplumunda Bir Arada Yaşama Sanatı: Çapakçur’da Açılan Ermeni Mektebi’ne Dair Belgeler”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Bahar 2008.

_____; “I. Dünya Savaşında Çapakçur”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Güz 2008.

_____; “Bingöl (Çapakçur) ve Çevresinde Ermeni-Müslüman İlişkileri(1856–1914)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2008.

_____ ; “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Çapakçur ve Kiğı Ermenilerinin Din Özgürlüğüne Bir Bakış ”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

_____ ; “Osmanlı’nın Son Döneminde Kiğı’da Eğitim”, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl.

_____ ; “Hükümet Merkezi’nden Perifeleşmiş Bir Köy’e: Genc’”, **II. Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu (24–25 Nisan 2010)**, Diyarbakır 2010. (Baskıda).

Eşref Yalçınkaya, “1 Mayıs 2003 Bingöl Depremi (Mw=6,4) Kuvvetli Hareket Kayıtlarının İncelenmesi”, *Yerbilimleri* (28), 2003, ss: 99–108.

Fatih Atalay, “Bingöl Adına Kurulan Derneklerimiz ve BİNDEF”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Fikret Kuran, “1 Mayıs 2003 Bingöl Depreminde Yapısal Hasar”, *Yapı Dünyası*, 8 (94), 1,2004, ss: 12–14.

Gazi Ekici, “Engellilik ve Bingöl’de Engellilere Yönelik Hizmetler”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Hafsa Fidan, “Şehirleşme Sürecine Kadınların Katılımı”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Halim Tatlı, “Bingöl İl Merkezinde Bulunan Hastanelerde Görev Yapan Hekimlerin İş Doyumları ve Örgütsel Bağlılıklarının Değerlendirilmesi”, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Biyoistatistik Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2008.

_____ , “Bingöl İl Merkezinde Bulunan Hastanelerde Görev Yapan Hekimlerin Örgütsel Bağlılıklarının Değerlendirilmesi”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

_____ , “Bingöl İli 1997–2006 Yılları Arasında Bebek Ölüm Hızı Değişiminin İncelenmesi”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Güz 2008.

Halil İbrahim Bulut, “Bingöl Aleviliği: Sancak Bölgesi Bağlamında Bir İnceleme”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Halis Çapak, “Cumhuriyet Dönemi Bingöl’den Yetişmiş Bir Aydın: M. Sadık Yiğitbaş/Hayatı ve Eserleri Üzerine”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Eylül 2007.

_____, “Bingöl’ün Tarih ve Kültürel Değerleri”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

_____, “Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl ve Çevresinde Rus Mezalimi”, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl 2009.

Haluk Aktan, *22.5.1971 Bingöl Depremi Raporu*, İmar ve İskân Bakanlığı Deprem Araştırma Enstitüsü, Ankara 1972.

Hanifi Binici - Hasan Kaplan, “1 Mayıs 2003 Bingöl Depremi ve Yapılarda Kullanılan Betonun Kalitesi”, *Standard*, 42 (499), 2003, ss: 47–55.

Hasbi Soylu, “Türkiye’de Hızlı Şehirleşme Sonucu Yaşanan Çevre Sorunlarına Tipik Bir Örnek: Bingöl”, **Sırrı Erinç Sempozyumu (11–13 Eylül 2003)**, İstanbul 2003.

_____, “Fonksiyonel Özellikleri Yönünden Kiği”. **Ulusal Coğrafya Kongresi (İsmail Yalçınlar Anısına), 29–30 Eylül 2005**, İstanbul 2005.

_____, ”Tarihte Önemi Azalan Yerleşmelere Bir Örnek: Kiği”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:17, s.87–110, Konya 2007.

_____, *Bingöl İli’nin Turizm Potansiyeli*, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl 2009.

_____, “Bingöl’de Hızlı Şehirleşmeden Kaynaklanan Çevre Sorunları”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, s. 87–104, Erzurum 2009.

Hayrettin Zengin-Kazım Mert, “Bingöl İçin; Marka Şehirler Mi? Şehir Markaları Mı?”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Haz. Dursun Şahin, Ali Rıza Ay, Süleyman Bulut, *Bingöl Sanayi Potansiyeli ve Yatırım Alanları Araştırması*, T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, (T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Sanayi Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü; yayın no. 132), Ankara 2004.

Haz. Tuba Akekmekçi ve Muazzez Pervan, *Doğu Sorunu Necmeddin Sahir Sılan Raporları (1939- 1953)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010. Kitap, bir dönem Bingöl milletvekilliği yapmış olan Necmeddin Sahir Sılan'ın CHP ve DP'ye 1939–1953 yılları arasında sunduğu 13 raporun derlenmesinden oluşmaktadır. Kitap, “Doğu Sorunu”nda devletin izlediği “toplumsal mühendislik” sürecini dönemin yakın bir gözlemcisinin kaleminden yansıtıyor. Ağırlıklı olarak Bingöl, Dersim (Tunceli) ve Erzincan ile ilgili olan bu raporların dokuzu CHP'ye, dördü DP'ye sunulmuş. Kitapta, erken cumhuriyet dönemi Bingöl'ünün ekonomik, demografik, coğrafi, toplumsal ve siyasal yapısıyla ilgili tafsilatlı malumat olduğunu söylemek mümkündür.

Hulusi Balun, “İlköğretim I. Kademe Uygulanan Görsel Okuma ve Görsel Sunu Öğrenme Alanının Türkçe Öğretiminde Kazanımlara Ulaşmadaki Etkililiği (Bingöl-Elazığ-Diyarbakır Örneği)” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2008.

Hüseyin Hüsnü Tekişik, “Gönlümü Yayla Yaptım Bingöl İnsanlarına”, *Çağdaş Eğitim*, 30 (325) 11.2005, ss: 1-5.

H. Abdullah Akdeniz, *Melekan Şeyhleri*, Malatya 2009.

H. Musa Taşdelen, “Göçerlerin Şehirlileşmesi: Beritan Aşireti Örneği”, Turan Yayıncılık, İstanbul 1992.

İbrahim Çapak, “Bir Arşiv Belgesi Çerçevesinde I. Dünya Savaşı Yıllarında Bingöl'ün Oğnut Nahiyesi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Bahar 2008.

_____, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Bingöl”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

_____, “Sicil-i Ahval Kayıtlarına Göre Osmanlı Dönemi Bingöl

Ulemasından Bir Demet”, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl.

İdris Söylemez, *Bingöllü Bir Şair: Hasan Ali KASIR*, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl.

Kader Dağıstanlı, “Mimarsız Mimarlık ve Bingöl, Kiği, Alagöz Köyü Üzerine Bir İnceleme” Yıldız Teknik Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

Karerli Mehmet Efendi, *-I. Dünya Savaşı, Koçgiri, Şeyh Said ve Dersim'e Dair-Yazılmayan Tarih ve Anılarım (1915–1958)*, Yayına Hazırlayan: Ali Rıza Erenler, Kalan Yayınları, Ankara 2007.

Lamia Levent, “Bingöl Merkez ve Merkeze Bağlı Köylerde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2004.

_____, “Bingöl Örneğinde Kadın Dindarlığının Tezahürleri”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Lezcan Gül Aykas, “Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi ve Projenin Muş Tarımına Yapacağı Olası Etkilerin İncelenmesi” Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1992.

Lütfü Karakoyunlu, “Bingöl İlindeki Yapıların Beton Kalitesi, Zemin Taşıma Gücü ve Deprem Yönetmeliği Açısından İncelenmesi”, Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1993.

Mahmut Hızıroğlu, “Büyüme Potansiyeli ve Yatırım Alanları Bakımından Bingöl İline İlişkin Bir Değerlendirme”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Mayıs 2003 Bingöl Depremi Sonrası Çocuk Hastalardaki Klinik Deneyimlerimiz, *Pediyatrik Cerrahi Dergisi*, 18, (2) 2004, ss: 53–56.

Mehmet Anık, “Engelli Ailelerin Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Durumları: Bingöl İli Örneği”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Mehmet Ali Kutlu, “Bingöl’de Arıcılık, Sorunları ve Çözüm Yolları”, *Teknik Arıcılık*, Mart 1996, Sayı: 51, s. 14–15.

Mehmet Ali Kutlu, “Bingöl Arıcılığının Geliştirilmesi İçin Alınacak Önlemler”, *Teknik Arıcılık*, Aralık 1996, Sayı: 54, s. 24–27.

Mehmet Ali Kutlu-İ.Yavuz Sezen, “Bingöl ve Yöresi Arıcılık Düzeyinin Saptanması, Sorunları, Çözüm ve Öneriler”, **Türkiye**

Arıcılık Sorunları ve I. Ulusal Arıcılık Sempozyumu (28–30 Eylül 1999), s. 222–227, Kemaliye / Erzincan.

Mehmet Ali Kutlu-Fikriye Ekmen, “Bingöl Yöresi Bal Arıları (*Apis Mellifera* L.) Nosema Hastalığının Varlığı ve Enfeksiyon Oranı”, *Teknik Arıcılık*, Mart 2003, Sayı: 79, s. 24–26.

Mehmet Ali Kutlu-Adil Bakoğlu, “Arı Otunun (Fazelya) Bingöl Yöresinde Arı Merası Olarak Kullanılma Olanakları”, *Teknik Arıcılık*, Mart 2004, Sayı: 83, s. 8–10.

Mehmet Ali Kutlu-Adil Bakoğlu-Bülent Batmaz, “Fırat Üniversitesi Bingöl Meslek Yüksek Okulu Arıcılık Programında Yetiştirilen Farklı Yaşlardaki Ana Arıların (*Apis Mellifera* L.) Koloni Performansları”, *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Cilt: 4, Sayı:1, s: 19–22. Ekim 2005.

Mehmet Ali Kutlu-Abdullah Gazioğlu, “Bingöl İli Bal Arılarında Nosema Hastalığının Yaygınlığı”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Mehmet Ali Kutlu, “Bingöl Arıcılığında Verimliliği Etkileyen Önemli Sorunlar, Çözüm ve Öneriler”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Bahar 2009.

Mehmet Ayçiçek-Veysel Beysarı, “Bingöl İlinin Tarımsal Yapısı, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Mehmet Ayçiçek, - Talat Yıldırım, “Bazı Ekmeklik Buğday Çeşit ve Hatlarının (*Triticum aestivum* var. *aestivum* L.) Bingöl Şartlarındaki Verim Yeteneklerinin Belirlenmesi Üzerinde Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 14 (1) 2002, ss: 19–28.

Mehmet Barca, “Yerel Girişimciliği Destekleme ve İstihdamı Artırma” **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Mehmet Kaya, “Cumhuriyet Döneminde Bingöl”, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl.

Meryem Atasever Aydemir, “Erzurum ve Bingöl Yöresinden Toplanan Kurut Örneklerinin Mikrobiyolojik ve Kimyasal Nitelikleri”, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007.

Mesut İnan, “Lise Öğrencilerinin Medya-Din İlişkisi Algıları ve Karşılaştırılması”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Mesut Ögmen, “19. Asrın Son Çeyreğinden İtibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Genel Olarak Aşiretlerin Demografik Yapısı”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

_____, *Osmanlı Arşiv Kaynaklarına Göre Bingöl ve Civarı Aşiretlerin Genel Yapısı.*, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl.

Metin Kaygalak, “Metin Altıok Şiiri İçin Bir Deneme ya da "Bir Kar Güvesi" Üzerine Notlar 1. Bölüm: Bingöl Yılları” *E Dergisi*, 5 (53), 8. 2003, ss: 46–49.

Metin Suna, “Bingöl’deki Eğitim Düzeyi”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Mevlüt Özhan, Bingöl İli Folklor Alan Araştırması, *Kültür ve Turizm Bakanlığı*, Ankara 1986.

Mine Yazıcı, “Cumhuriyet Dönemi Doğudan Yetişmiş Bir Türk Aydını: Tahsin Yazıcı” *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Eylül 2007.

Murat Utkucu, - Ali Pınar - Ömer Alptekin, “Uzak Alan P Dalga Şekillerinin Sonlu-Fay Ters Çözümünden 22 Mayıs 1971 Bingöl Depremi Kırılma Sürecinin İncelenmesi”, *Yerbilimleri* (28) 12, 2003, ss: 65–79.

Mustafa Küçük, *1880–1923 Yılları Çapakçur’un Sosyal Yapısının İdari ve Adli Bakımdan Değerlendirilmesi.*, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl.

Mustafa Hakkı Ertan, “19. yy.’da Kiğı ve Göynük (Karlıova) Havzasında Ermeni Meselesi ve Bu Meselenin Tehcir ve Soykırım Kavramları Açısından Değerlendirilmesi”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

_____; *Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre 18 ve 19. Yüzyılda Bingöl’de Eğitim ve Öğretim*, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl.

M. Ali Uzunyayla, “Bingöl İlinin Ekonomik Gelişimi Üzerine Değerlendirmeler”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

M. E. Tekin, “Sosyolojik Açından Beritan Aşireti”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1970.

M. Mahfuz Söylemez, “Erzurum Vilayet Salnamelerine Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Kiğı Kazası”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Eylül 2007.

_____, “Genç Sancağı Mutasarrıfı İbrahim Kamil Paşa”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Bahar 2008.

_____, “Arşiv Belgelerine Göre 1283/1876 Kiğı Depremi”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Güz 2008.

_____, “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Arakonak (Girvas) Beldesi”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

M. Mahfuz Söylemez-Abdullah Demir, *1550 Tarihli Tahrir Defterine Göre Çabakçur Livası-Nüfus ve İskân*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2009.

M. Mahfuz Söylemez-İbrahim Çapak (Edt), *II. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Bingöl 2009.

M. Said Döven, “Kent Rekabetçiliği Küçük Ölçekli Kentler İçin Ne Anlama Gelmektedir? Bingöl Örneği”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Nazan Yavaş Karataş, “Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Okuyan Öğrencilerin Boş Zamanlarını Değerlendirme Alışkanlıkları (Bingöl İli Örneği)”, Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2006.

Nazmi Eroğlu, *Bazı Arşiv Belgelerinde II. Meşrutiyet sonrası Hamidiye (Aşiret) Alayları, Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)*, Bingöl.

Nevzat Sağlam, “5152 Nolu H.1052/M.1642 Tarihli Maliyeden Müdevver Deftere Göre Kiğı ve Köylerinde İskân ve Nüfus”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

_____; *Kanunsuz İcraatları Sebebiyle Hakkında Tahkikat Yapılarak Azledilen Genç Sancağı Çapakçur Kazası Kaymakamı Hüseyin Rüştü Efendi, Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)*, Bingöl.

Niyazi Tarhan, Karlıova (Bingöl) Depremleri, **TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni**, (2), Nisan-Mayıs-Haziran 2005.

Nurullah Altaş, “Bingöl ve Çevresinde Yaygın Din Öğretimi Üzerine Değerlendirmeler”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Nusretin Boleli, “Cumhuriyetten Önce Arapça Öğretimi”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Okan Alay, “Bingöl’de Evlenme Adetleri Üzerine Bir İnceleme”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Eylül 2007.

_____, “Bingöl’de Evlenme Adetleri Üzerine Bir İnceleme II”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Bahar 2008.

Ömer Tokuş, “Güzeldere Mezar Taşları Üzerine”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Eylül 2007.

Paki Küçüker, “Bingöl Merkez İlçe ve Köyleri Ağızları (inceleme-metinler-sözlük)”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1988.

Rahmi Karakuş, “Bir Şehri Tanıtmak”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Ramazan Sever, *Karlıova İlçesi'nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2008, 274 sayfa.

_____; “Karlıova’nın Eko-Turizm Potansiyeli”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Güz: 2008.

_____; “Karlıova İlçesi'nin Gelişmesini Güçleştiren Coğrafi Faktörler”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Recep Çelik, “Çapakçur ve Genç Bölgesi'nde Ermeni Faaliyetleri”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Remzi Hansu, “Sünnet`te ve Geleneğimizde Cenaze Merasimlerinin Birbirine Uygunluğu Meselesi (Bingöl Örneği)”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2007.

Rıfat Kuvanç, “Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması Çanak Çömlek Malzemesinin Değerlendirilmesi”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2006.

Salih Erpolat, “Çapakçur Kanunnamesi Hakkında Bir Değerlendirme” *Kamu Hukuku Arşivi Dergisi*, Eylül 2006.

_____, “Osmanlı Döneminde Çapakçur Sancağına Bağlı Köylerin Hane Büyüklüğü”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, Bingöl.

_____, “Kiğı Sancağı'nın Tarihi Coğrafyası (XVI. Yüzyıl)”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Güz: 2008.

_____, *Çapakçur Vakıfları, Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)*, Bingöl.

Sırrı Tiryaki, “Bingöl Eskiçağ Tarihi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2008.

_____, “Tarih Öncesi Dönemlerden Urartulara Bingöl”, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl.

S. Erhan, “Identity Formation and Political Organization Among Anatolian Nomads: The Beritanlı Case”, Texas Üniversitesi, Antropoloji Bölümü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Austin 1992.

Şevket Alp, “Bingöl İlindeki Doğal Kaynaklar Üzerine Bir Deneme”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Şevket Tektaş, “Bingöl İlinin Tarihteki Yeri, Tarihsel Gelişimi, Coğrafi Yapısı, Kent Yapısı ve Ekonomisi”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Tahsin Yazıcı, “Eski Bingöl’de Mevsimler ve İnsanlar”, *İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1991.

Tarık Abdulcelil, “Bingöl Tarihi İle İlgili Bazı Notlar”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Tolga Uslu, “Göçün İtici Unsurlarından İşsizliğe Bingöl’den Bakış”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Tuncay Yılmaz, “Bingöl İli İnsan Kaynakları Potansiyeli ve Geliştirilmesi: Sorunlar ve Çözümler”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Turan Buzgan, “Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Bingöl’e Yansıması”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Turgut Bilgin-Sermet Erer, *Bingöl Depremi*, İstanbul 1972.

Uğurcan Ecemiş, “Olağanüstü Hal Yönetiminde Güvenlik Güçlerinin Halkla İlişkilerinde Karşılaştığı Problemler ve Çözüm Önerileri (Bingöl İlinde Örnek Olay Çalışması)”, Süleyman Demirel Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 1997.

Vedat Avcı, “Bingöl Ovası ile Karlıova Arasında Göynük Çayı Vadisinin Jeomorfolojisi” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2007.

Veli Sevin, Bingöl: “Türkiye Arkeolojisinin Az Keşfedilmiş Bir Yöresi”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Eylül 2007.

Yaşar Baş, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Çapakçur Kazası’nda İmar Faaliyetleri (1866–1916)”, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu (1–2 Ağustos 2009)**, Bingöl.

Yaşar Kalafat, “Bingöl ve Yöresi Örnekleri İle ‘Cini Başına Çıkmak’ Deyimine Dair”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Yaşar Subaşı, “Bingöl Depremi Sonrası”, *Mimarlık*, 40 (312) 7–8, 2003, ss: 64–65.

Yusuf Baluken, “Eyyubiler Devrinde Bingöl” *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, Eylül 2007.

_____, “Eyyubiler Devri Şairi İbnu’n-Nebih El-Mısri’ye Ait Çapakçur Şiiri, Edisyon Kritiği ve Tercümesi”, *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Bahar 2008.

Yusuf Ziya Toprak, “Ülkemizde Son On Yılda Meydana Gelen Yıkıcı Depremlerde Betonarme Binaların Gösterdiği Dayanım”, Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 2003.

Yıldırım Güngör, “Bingöl: Bin Ayıp”, *Atlas*, (123) 6,2003, ss: 191–194.

Yılmaz Bingöl, “Bingöl’de Siyaset ve Güven Sorunu: 1950–2007 Genel Seçimleri Üzerine Karşılaştırılmalı Bir Analiz”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Zeki Korkutata, “Bingöl Halkının Sosyal Hayatta ‘Din Tutumları’ Üzerine”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Zeki Omaç, “Bingöl’ün Sahip Olduğu Zenginlik Kaynaklarının İncelenmesi ve Bu Kaynakların Bingöl’ün Gelişmesinde Kullanılmasına İlişkin Öneriler”, **II. Bingöl Sempozyumu (25–27 Temmuz 2008)**, *Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları*, Bingöl 2009.

Zelal Aksoy-Metin Dığrak, “Bingöl Yöresinde Toplanan Bal ve Propolisin Antimikrobiyal Etkisi Üzerinde in Vitro Araştırmalar”, *Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 18 (4) 2006, ss: 471–478.

1985 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı (Birinci Aşama Sonuçları): Bingöl, “1985 Census of Industry and Business Establishments (First Stage Results)”, *Devlet İstatistik Enstitüsü*, (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; yayın no. 1277), Ankara 1990.

1990 Genel Nüfus Sayımı Bingöl: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, “Census of Population Social and Economic Characteristics of Population”, *Devlet İstatistik Enstitüsü*, (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; yayın no. 1562), Ankara 1993.

HANYALI NÛRÎ OSMAN'IN SÂKÎ-NÂMESİ The Sâkî-nâme of Hanyalı Nûrî Osman

Abdullah AYDIN*

ÖZET

Divan şiiri, konusunu genellikle “*rezm ile bezme*” yani savaş meydanları ile eğlence meclislerine ait unsurlardan almaktadır. Bezmin konu olarak seçildiği durumlarda *sâkî*, *kadeh*, *meykede*, *pîr-i mugan* başta olmak üzere sembolleşmiş kelimeler çokça kullanılır. Zamanla -gerek dünyevi gerekse tasavvufî içerikli olsun- eğlence meclislerinin vazgeçilmez ögesi olan *sâkîyi* merkeze alan *sâkî-nâme* denilen şiirler kaleme alınmıştır. Bu türdeki önemli eserlerden biri Hanyalı Nûrî Osman’a aittir.

Girit’teki şairlerden ve yaşam tarzından bizi haberdar eden Hanyalı Nûrî Osman’ın divanı üzerine yaptığımız incelemede şiir çeşitliliği dikkatimizi çekmişti. Bu şiirlerden biri de *sâkî-nâme*dir. Bu çalışmada kurgusuyla türündeki diğer eserlerden farklılık gösteren bu şiir; şekil ve muhteva bakımından incelenmiş, alıntı yapılan şairler hakkında özet bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girit, Hanya, Nûrî, Divan, Sâkî-nâme.

ABSTRACT

The theme of Divan poem is usually between “*rezm and bezm*” that is between war places and entertainment counsils. When *bezm* is preferred as a theme the symbolized words primarily such as *sâkî*, wine glass, *meykede*, *pîr-i mugan* are used predominantly. In the course of time the poems (Whether in world content or the hereafter) called *sâkî-nâme* have been written that focus on *sâkî*, who is the indispensable element of entertainment counsils. One of the considerable works such kind belongs to Hanyalı Nûrî Osman.

Poem variation has drawn our attention in our examination on Hanyalı Nûrî Osman’s Divan that informs us about the poets in Girit and their life style. One of these poems in called *sâkî-nâme*. This poem wich is different from its sorts by its setting is examined in the way of form and content and summarised informations are given about the poets who are quoted.

Key Words: Crete, Hania, Nûrî, Divan, Sâkî-nâme.

Giriş

Sâkî-nâme; su veren, su dağıtan, kadeh ve içki sunan anlamlarına gelen *sâkî* ile kitap, mecmua, sevgiye ve aşka dair yazılmış mektup

* Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. alacaballi@hotmail.com.

anlamlarındaki name kelimelerinden oluşan birleşik bir isimdir¹. Terim olarak içkiden, içki çeşitlerinden, işret meclislerinden, sevgiden ve sevgiliden bahseden edebî türdür². Bununla birlikte tasavvufî karakter taşıyan sâkî-nâmeler de kaleme alınmıştır³.

Arap ve Fars edebiyatlarında da örnekleri bulunan sâkî-nâmelerin Türk edebiyatındaki durumu üzerine birçok araştırma yapılmış olmakla birlikte metinleri henüz ele geçmeyen sâkî-nâmeler de vardır⁴. Bu yazıda, yapılan çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla Hanyalı Nûrî Osman'ın sâkî-nâmesi ele alınacaktır.

A. Hanyalı Nûrî Osman'ın Hayatı

Nûrî Osman, H. 1172/ M. 1758-1759 senesinde Girit adasının Hanya şehrinde doğmuştur⁵. Doğum yerinin Hanya olduğu eserlerinde belirtilmektedir:

Hanyavî olduğuma şâhiddir
Zeylimin târîhidir nazm-ı Girid⁶

Nûrî, elli sekiz yaşında, 18 Safer 1230/ 30 Ocak 1815 Pazartesi günü Hanya'da vefat etmiştir. Vefatına Hanyalı Vehbî aşağıdaki tarihi düşmüştür:

Seb'a-i seyyâreves geldi mücevher târihi
Lüce-i nûra garîk ola o rûh-ı enveri
Fî 17 Safer Sene 1230⁷

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2000, s.804, 915.

² Ahmet Mermer, Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara 2005, s. 89.

³ Mustafa İsen vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara 2005, s. 262.

⁴ Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve İşretnâme*, Ankara 1998; Sadık Yazar, "XVII. Asır Şairlerinden Allâme Şeyhî, Divanı ve Bir Kasidesi", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3, Summer 2007, s. 586-605; Sait Okumuş, "Benlizâde İzzet Mehmed Bey'in Sâkinâmesi", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 4/2, Winter 2009, s. 900-910; Ayşe Büyükyıldırım, "Kâşif ve Sâkî-nâme'si", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, Erzurum 2009, s. 763-776; Erdoğan Uludağ, "Dîvân Edebiyatı Türlerinden Sâkinâmeler ve Seyhülislâm Bahâî'nin Sâkinâmesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 9, Erzurum 1998, s. 49-64.

⁵ Barbaroszâde Şakir, *Câmi-i Târîh-i Girid Sahib-Dîvân Giridî Hanyavî Nûrî Beg Efendi'nin Terceme-i Hâli*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, TY. 205, v. 148b.

⁶ Nûrî Osman Hanyavî, *Tezyîl-i Lûgat-ı Manzûme-i Nûriye*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Yz. A 209/2, v. 34b.

⁷ İsmail Yakıt, *Türk İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul 2003, s. 239.

Kaynaklarda Nûrî'nin ailesi hakkında detaylı bir bilgi yoktur. Sadece babasının Kolağası Ahmed Bey olduğu belirtilmiştir⁸. Nûrî'nin vefatlarına tarih düştüğü Emetullah, Hamide ve Ahmed Said Bey olmak üzere üç kardeşi vardır. Dolayısıyla hayatta olan ve Nûrî'den sonra vefat eden kardeşlerinin de olma ihtimali vardır. Yine kaynaklarda Nûrî'nin evlendiği ama hiç çocuğu olmadığı kaydedilmiştir.

Hakkında yazılan iki terceme-i hâl, Nûrî'nin öğrenim durumu hakkında bilgi verirken onun çok iyi yetiştiğine değinmişlerdir⁹.

Nûrî'nin mesleği kaynaklarda yeniçeri kâtipliği olarak geçmektedir¹⁰. Aynı zamanda kendisine zeamet olarak verilen ve Kandiye'nin Moros köyünde bulunan çiftlikle de meşgul olmuştur¹¹.

Nûrî, Celvetiliğe Şeyh Salacızade Mustafa aracılığıyla intisap etmiş ve kendisinden hilafet almıştır¹². Nûrî'nin, içerisinde şairler de bulunan, tarikat silsilesi ise şöyledir: Hz. Pîr Aziz Mahmud Hüdâyî¹³, Şeyh Fenâyî Cennet Mehmed Efendi¹⁴, Şeyh Veliyyüddin Mücâhid, Şeyh Hamîd Moravî, Pîr-i Sâni Şeyh Yusuf Bandırmavî, Şeyh Seyyid Hâşim Mustafa Üsküdarî¹⁵, Şeyh Salacızade Mustafa¹⁶. Nûrî mensup olduğu tarikatı divanında değişik yerlerde belirtmektedir:

Bu sırrı mürşidim pîrim Salâcı-zâde keşf etdi
Ki mutlak kible-i ehl-i fenâdır Hazret-i Hâşim¹⁷

⁸ *İntibah Gazetesi*, Girit, 21 Ramazan 1298/ 5 Ağustos 1881, No: 33; Mehmed Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâili, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, (Haz.: Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatcı), C. II, Ankara 2001, s. 1110 (Bu kaynakta Giritli ve Hanyalı olmak üzere, Nûrî maddesi iki defa işlenmiştir.); Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. Cemâl Kurnaz ve Mustafa Tatcı), C. II, Ankara 2000, s. 462; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, C. III, İstanbul 1988, s. 1244; "Nûrî Osman Bey", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler*, C.7, İstanbul 1990, s. 86.

⁹ Orhan Kurtoğlu, *Girit Şairleri*, Ankara 2006, s. 98; Kâmî Yahya Efendi, *Terceme-i Hâl-i Sahib-Divan Nûrî*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 2113, v. 237a-237b; Kâmî Yahya Efendi, *Ahvâl-i Nûrî Osman Hanyevî*, Almanya Milli Kütüphanesi. Türkçe Yazmaları, Ms.or.quart.1500, v.106b-111b; Barbaroszâde Şakir, age, v. 148b.

¹⁰ Kurtoğlu, age, s. 16; İnal, age, s. 1244; Tuman, age, s. 1110; Filiz Kılıç, "Giritli Divan Şairleri", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.32/ Kış, Ankara 2004, s. 290.

¹¹ Kâmî Yahya Efendi, age, 19 Hk 2113, v. 238a.

¹² Cemâl Kurnaz vd, *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri*, Ankara 2001, s. 9.

¹³ Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İstanbul 1999.

¹⁴ Abdullah Aydın, *Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmed Efendi ve Divânı*, İstanbul 2004.

¹⁵ Kurnaz vd, age, 2000, s. 14-15.

¹⁶ Kurnaz vd, age, 2000, s. 53-54.

¹⁷ Nûrî Osman Hanyavî, *Divân*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. 326, v. 28b.

Nûrî, elli sekiz yıllık ömrüne çok sayıda eser sığdırmıştır. Divan¹⁸, Tezkîre-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid¹⁹, Tuhfe-i Nûriyye²⁰, Tezyîl-i Nûriyye²¹, Tarîkü'l-ihtisâr²², Târih-i Girid²³ adlı üçü manzum üçü de mensur altı eserinin nüshaları tespit edilmiştir.

B. Sâkî-nâme

Hanyalı Nûrî'nin "Sâkî-nâme" başlıklı şiiri, sadece içerisinde en fazla şiir bulunduran İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 326'daki nüshada yer almaktadır²⁴. Bu eserin sâkî-nâme türünde yazılan şiirlerden ayrılan en önemli özelliği diğer şairlerden alıntı yapmasıdır²⁵. Hanyalı Nûrî, terkîb-bent nazım şeklinde kaleme aldığı şiirinin her bendinin vasıta beytini bir şairden almış, bu şairlerin isimlerini de yine her bendin üçüncü beytinin ikinci mısraında vermiştir. Şair alıntı yaptığı beyit ile kendi şiirinin kurgusunu başarılı bir şekilde işleyerek hem anlam hem de şekil bakımından şiirine bütünlük kazandırmıştır.

¹⁸ Abdullah Aydın, *Hanyalı Nûrî Osman ve Divânı*, GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2009; Nûrî Osman Hanyavî, *Divân*, Bodleian Library University of Oxford, MS Turk. E. 24; Nûrî Osman Hanyavî, *Divân*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 2113; Nûrî Osman Hanyavî, *Divân*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. 356; Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326.

¹⁹ Kurtoğlu, age, 2006; Nûrî Osman Hanyavî, *Tezkîre-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 2113/2; Nûrî Osman Hanyavî, *Düstür*, Almanya Millî Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Ms.or.quart.1500, s. 80b-106a; Marinos Sariyannis, "A Source of Cultural Life of Eighteenth-Century Ottoman Crete", *Ariadni*, (Girit Üniversitesi Felsefe Fakültesi Dergisi), S. 13, Girit, 2007, s. 79-99 (Makale Yunanca'dır.); Marinos Sariyannis, "The Düstür of Hanyavî Nûrî 'Osman As A Source for The Cultural Life of Eighteenth-Century Ottoman Crete'", (Aslı İngilizce olan bu makale henüz yayınlanmamıştır. *Etudes Balcaniques, Cahiers Pierre Belon* adlı bir dergide yayınlanacağı yazarı tarafından belirtilmiştir.).

²⁰ Nûrî Osman Hanyavî, *Lugat-ı Manzûme-i Nûriye Berây-ı Lisân-ı Rûmiye*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Yz. A 209/1; Nûrî Osman Hanyavî, *Lugat-ı Manzûme-i Nûriye Berây-ı Lisân-ı Rûmiye*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Yz. A 193; Nûrî Osman Hanyavî, *Lugat-ı Nûriye*, Mısır Millî Kütüphanesi, Lugatı Türkî Talat 39.

²¹ Nûrî Osman Hanyavî, *Tezyîl*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Yz. A 193/2; Nûrî Osman Hanyavî, age, 209/2; Nûrî Osman Hanyavî, *Tuhfetü'n-Nûriyye*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 1876/2.

²² Nûrî Osman Hanyavî, *Tarîkü'l-ihtisâr*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Yz. A 209/3, v. 36a-36b.

²³ Nûrî Osman Hanyavî, *Târih-i Girid*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, TY. 205.

²⁴ Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v. 54b-56a; Aydın, age, 2009, s. 480-485.

²⁵ Canım, age, s. 49.

Hanyalı Nûrî, divanında yetmiş sekizi Osmanlı, on üçü Fars ve üçü de Arap olmak üzere toplam doksan dört şaire yer vermiştir. Çok sayıda şairden istifade etmiş olması itibariyle Nûrî'nin şair ve şiirle ilgili edebî değerlendirmeleri önemli ve isabetlidir. Bu yönüyle Hanyalı Nûrî, sâkî-nâmede yer verdiği şairlerde seçici davranmıştır. Bu şairler; Âgâh, Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî, Belîğ, Fehîm-i Kadîm, Hâtem, Kânî, Nâbî, Nahîfî, Nedîm, Nef'î, Sâbit, Sâlik, Servet, Şeyh Gâlib ve Yûsrî'dir. Bunlardan Belîğ, Fehîm-i Kadîm, Nef'î ve Şeyh Gâlib divanlarında da sâkî-nâme türünde şiirler bulunmaktadır. Fakat Hanyalı Nûrî iktibas ettiği beyitleri bu şairlerin sâkî-nâmelerinden değil de diğer şiirlerinden almıştır.

1. Sâkî-nâme'nin Şekil Özellikleri

Hanyalı Nûrî eserini terkîb-bent nazım şeklinde kaleme almıştır. Bu şeklin temel özelliği kafiye düzeni gazel biçiminde olan şiir parçalarının vasita adı verilen ve sürekli değişen bir beyit ile birbirine bağlanmasıdır. Her şiir öbeğine hane veya terkib-hane adı verilir. Bir hanedeki beyit sayısı ise değişiklik gösterebilir²⁶.

Sâkî-nâme, her birinde dört beyit olan on beş bentten oluşmaktadır. Şiirde toplam altmış beyit vardır. On beş beyti yani her bendin diğer şairlerden alıntı yapılan vasita beyitleri çıkarıldığında Hanyalı Nûrî'nin kırk beş beyit yazdığı görülmektedir. Bentlerdeki kafiye düzeni ise şöyledir:

1. bent: a – a, a – a, a – a, b – b

2. bent: c – c, c – c, c – c, d – d

...

Sâkî-nâme'nin sekiz bendinde redif kullanılmıştır. Bunların üçü “et-, olma-, eyle-” fiillerinden, biri “-ınım senin” şeklinde ek ve kelime birleşiminden, diğerleri ise eklerden meydana gelmiştir. Hanyalı Nûrî, genellikle iki ses benzerliğine dayanan tam kafiyeyi tercih etmiştir. Kafiye ve redif uyumlarında başarılı olan şiirin dördüncü bendinde “hasteyim - hasteyim, besteyim - resteyim, besteyim - teşneyim” kelimeleri kullanılmıştır. Görüldüğü üzere son kelimedeki kafiye sesi önceliklere uymamaktadır.

Sâkî-nâme, aruz vezninin “Mef`ÿlü fÀ`ilÀtü mefÀ`ilü fÀ`ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Muzârî bahrinin bu kalıbı, içerisinde

²⁶ Halil Erdoğan Cengiz, “Divan Şiirinde Musammatlar”, *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, Sayı. 415-416-417/ Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s. 395; İbrahim Yavuz, *Türk Edebiyatında Terkîb-i Bend ve Tercî-i Bendler (XVII-XIX.yy.)*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2006, s. 11.

1152 şiir bulunan Hanyalı Nûrî Divanı'nda 177 şiirde kullanılmıştır. En fazla yer verilen bu kalıbın tüm şiirler içerisindeki oranı ise % 15,36'dır²⁷.

Türkçeyi vezne uydurmada çok başarılı olan Hanyalı Nûrî bu şiirinde sadece “bî-rengî (VII/3)” ve “âhû (IX/2)” kelimelerinde zihaf yapmıştır.

2. Sâkî-nâme'nin Muhteva Özellikleri

Sâkî-nâme türü genellikle şarabın övüldüğü şiirlerdir. Hanyalı Nûrî ise şiirine saki övgüsüyle başlamıştır. Sâkî hakkında söz söylemiş şairleri kurmaca bir meclis etrafında toplayarak her birine sâkînin bir özelliğini söyletmektedir. Bilindiği gibi meclislerde genellikle irfan sahipleri bulunur. Konu sâkî ve onun özellikleri olunca Hanyalı Nûrî, meclisine bu konunun uzmanlarını yani şairleri dâhil etmiştir.

Hanyalı Nûrî, sâkîye hitap ederek kaleme aldığı şiirinde sâkî-nâmelerde bulunan unsurları tasavvufî olarak işlemiştir²⁸. Bu unsurlar aşağıda Hanyalı Nûrî'nin yüklediği anlam ifadeleriyle ayrı ayrı değerlendirilecektir. Diğer taraftan şair “zühd, kalender, kevser, ashâb-ı hayret, uzlet-nişîn, vahdet-güzîn, Kâf-ı kanaat vd.” tasavvufî ifadelerle de sıkça yer vermiştir. Özellikle ikinci ve on ikinci bentlerde mutasavvıfların hâlleri, altıncı bentte dünyanın vefasızlığı, geçici olduğu ele alınmıştır.

a. Şahıslar

1. Sâkî

Su veren, sulayan, içki sunan anlamlarına gelen sâkî, tasavvufî olarak bütün feyz ve sevginin kaynağı olan Allah'ı bazen de o feyzi müride ulaştırın mürşid-i kâmilî karşılamaktadır. Hanyalı Nûrî'nin sâkî-nâmesinde işlediği sâkî; mürşid-i kâmil, bazı bentlerde de şeyhin yanında hizmet eden müritlerden biridir. Zira şair, sâkîye öğüt verir. Meclistikelerin mürşide öğüt vermesi gelenekle uyuşmamaktadır.

Hanyalı Nûrî, şiirinin tüm bentlerine “sâkî” kelimesiyle başlamaktadır. Tüm bentlerde sâkîye seslenmekte, ondan istekte bulunmaktadır. “İnayet et, münevver et, söndür, yetiş, tegafül eyleme, getir şarabı, sabuhu sun, gözet, etme yeter nihan, yeter” kelimeleriyle sâkîden genellikle yardım isteyen şair bazen de “dünyanın vefası yok ” diyerek sâkîye öğüt vermektedir.

Sâkî olmazsa âlem âşığa dar gelir. (XIII. Bent) Genç olduğu için tecrübesizdir. Dünya, felek ise vefasız ve aldattıcıdır. Bu sebeple şair, feleğin özelliklerini anlatarak sâkîye dikkatli olmasını söyler. (VI. Bent)

²⁷ Aydın, age, 2009, s. 68-69.

²⁸ Canım, age, s. 12.

a. Vücut özellikleri

Güzelliğiyle dillere destandır. Şairler arasında onun güzelliğini anlatan gazelhanlar vardır. (X. Bent)

Başkalarını sarhoş eden sâkinin kendisi de mestanedir. (II. Bent)

Yüzü temizdir, güneş gibi parlaktır. Nuruyla meclisi aydınlatır. (XIII. Bent) Yanağı lal-gûn yani kırmızı renklidir. (I. Bent)

Dudağı mezedir. Aynı zamanda şeker gibi tatlıdır ve buradan şerbet verir. (V., XV. ve III. Bentler) Burada dudağın şekli güzelliğinden çok oradan çıkan sözlerin tatlılığından ve kıymetinden söz edilmektedir.

Acı sözler söylediği için ağzı tuzluğa benzemektedir. (X. Bent)

Bakışları sarhoş gibidir, mahmurdur. Bir bakışıyla hayret sahiplerini mest eder. (III. Bent)

Gamzesi fitneci ve kan dökücüdür. (X. Bent)

Siyah zülüflerinin sevdası, siyahlığı âşığın gönlüne sıkıntı ve ıstırap verir. (V. Bent)

Aslında sâkinin her uzvu çok değerlidir. Onun incik kemiği bile gümüş kadar güzel ve kıymetlidir. (III. Bent)

b. Görevleri

Sâki; piyaleleri doldurur. Meclistekilere mey verir. O istemezse ondan ayak almak pehlivanlık ister, zordur. (I. ve V. Bentler)

Sunduğu şarapla meclistekilerin aklını fikrini alır, onları sarhoş eder. (VII. Bent)

Asıl görevi mey sunarak sarhoş etmek olan sâki bazen de sarhoşluktan ayakta duramayan ve hasta olanlara yardım eder. (IV. Bent)

Mecliste ney çalar. (VII. Bent)

Bir şeyler anlatarak meclistekileri meşgul eder. Mecliste aşka, badeye dair şiirler okur bazen de Kevser sâkîsinin hâlini nakleder. (II. ve III. Bentler) Buradaki “Kevser sâkîsi” ile hikmet, ilim, Kur'an, tevhit, ilm-i ledün, marifetullah anlamlarına gelen “Kevser”i sunan Hz. Muhammet veya mürşid-i kâmil kastedilmektedir.

Sâki, meclise layık olmayanları içeri almaz. Münkirlerin, dış görünüşe ve şekle önem veren zahitlerin meclis içinde yaşananlardan, âşıkların hâllerinden haberdar olmasını engeller. (XII. Bent)

Bir görevi de âşığı vuslata erdirmemek, mutsuz ederek kederler içerisinde bırakmaktır. (V. Bent)

2. Sevgili

Şiirde sâki aynı zamanda sevgilidir. Yukarıda sâkiye ait olarak zikredilen vasıflar ve görevler sevgili için de geçerlidir. Hanyalı Nûrî, IX. ve XI. bentlerde sevgili ile sâkiyi birbirinden ayırmıştır. Sâkiye hitap ederek ondan sevgilinin ne olduğunu sormaktadır. Sevgiliyle ilgili olarak burada verilen bilgiler şunlardır:

Sevgili, sâkî ile âşığın kurduğu tuzağa düşmesi beklenen, korkmuş, ürkmüş, çekingen bir ahudur. (IX. Bent)

Sevgilinin dudağı gonca, yanağı güldür. (XI. Bent)

Âşıkların gönülleri sevgilinin yanağının zikriyle coşar. Âşıkların bu tespihinden melekler sessiz kalır. Burada âşıkların hem sayıca çokluğu hem de yaptıkları zikrin çokluğu anlaşılmaktadır. (XI. Bent)

3. Âşık

Klasik edebiyatımızda çoğulu olan uşşak veya âşıkîn kelimeleriyle de yer alan âşık, aynı zamanda şairin kendisidir. Tasavvufî olarak Allah'ı çok seven, onu hakkıyla tanımaya çalışan müridi, saliki karşılamaktadır.

Âşık aşuftedir, aşkıdan çıldırmıştır. (I. Bent)

Âşıkların gönlü, devamlı cevreden sevgilinin cefasından, gamzesinden, bakışından yaralıdır. Bu sebeple âşıklar için ecel merhametli, şefkatli, sevimli ve güler yüzlüdür. (X. Bent)

Sâkî olmayınca âşığa âlem dar gelir. Âşık, sâkîsiz işret edemez, safa süremez. (XIII. Bent)

Devamlı ağladığı için artık âşıkta gözyaşı kalmamıştır. Gözlerinden sadece kan gelir. (XIII. Bent)

Ehil olmayanların, münkirlerin bezme girmesi âşıklar için afettir, beladır. (XII. Bent)

4. Zahit

Zahit, dünyaya rağbet etmeyen, kendini tamamen ahirete adayan, mala mülke önem vermeyen anlamlarındadır. Fakat bilindiği gibi divan şiirimizde bu anlamlarının dışında kullanılmaktadır. Divan şiirinde zahit ham sofû, dinin özünden habersiz, şekilci ve zahire bakan kişidir. Âşık veya arif olmadığı için hakiki aşkı bilmemektedir.

Zahitler, işret meclisinde bulunanlara karşı kin beslerler. (II. Bent)

Münkir ve soğuk tabiatlı oldukları için onların varlığı bezme ağırlık, kasvet verir. (XII. Bent)

5. Muğbeçe

Muğbeçe, Mecusi çocuğu demektir. Fakat divan edebiyatında mürit, işret meclisinde sâkîlik yapan güzel anlamlarında kullanılmaktadır.

Hanyalı Nûrî, sâkîye seslenerek bir muğbeçe ile ülfet eylediğini söylemektedir. (XIV. Bent)

c. Bezm İle İlgili Unsurlar

1. Bezm

Bezm âşıkların işret ettiği, sevindiği, mutlu olduğu yerdir. (IV. Bent) Bazen züht ehlinin gelişiyile bezmin havası ağırlaşır, âşıklara sıkıntılı gelir. (XII. Bent)

İşret meclisi şarabın ışığı ile aydınlanır. (II. Bent)
Bezmede meyhaneci ve sâkîye hürmet edilir. (XIV. Bent)

2. İçki

Sâkî-nâmede geçen başlıca içecekler; mey, bade, arak ve punçtur.

Edebiyatımızda şarabın rengi sevgilinin yanağıyla benzerlik kurulabilmesi için genellikle kırmızıdır. Hanyalı Nûrî, meyın kırmızılığını yakut-fâm ve lal-gûn diyerek belirtmektedir. (I. Bent)

Şarabın ışığı, nuru âşıklar meclisini aydınlatır. (II. Bent)

Mecliste âşıklar kadehi elden bırakmaz, devamlı bir şeyler içilir. (IX. Bent)

Geceyi içerek geçiren âşıklar, sabah ayılmak için yine şaraba müracaat ederler. (VIII. Bent)

Şarap anlamına gelen bade, ilahî aşkı karşılamaktadır. (IX. Bent)

Kevser, cennetteki ırmağın adıdır. Sâkî-nâme'de şarap âşığa can verici, ayrılık ateşiyle yanan gönlü teskin edici yönüyle Kevser'e benzetilmiştir. (X. Bent)

Hanyalı Nûrî'nin ismini zikrettiği diğer bir içecek ise araktır. Aynı zamanda ter anlamındaki arak tevriyeli olarak kullanılmaktadır. Sevgilinin yanağındaki terler elmas gibi değerlidir. (I. Bent)

Bir bentte de keyif verici özelliği olan punç adlı bir çeşit şerbet geçmektedir. Punç aynı zamanda harareti giderici özelliğe sahiptir. (III. Bent)

3. Kadeh

İçkinin sunulmasında kullanılan bardaktır. Câm, piyale, ayak, sagar gibi değişik adlarla anılır.

Kadeh, sâkî tarafından sunulurken tamamen doldurulmalıdır. (I. Bent)

Ayak da denilen kadeh, sâkînin elinde olunca mübarektir. O mübarek ayağı almak ise pehlivanlık ister, zordur. (XV. ve V. Bentler.)

Kadeh, yapılış maddesi cam olduğu için cihanı gösteren bir aynaya teşbih edilmiştir. (VIII. Bent)

Dünyanın geçici lale bahçeleri ancak içilmiş bir kadeh kadar değerlidir. Şair burada kadeh ile lale arasında şekil bakımından bir benzerlik kurmuştur. (VI. Bent)

Şarap şişesi demek olan mina ise içi yakut gibi değerli kırmızı şarapla doludur. (II. Bent)

d. Diğer Unsurlar

1. Dünya

Sâkî-nâmenin VI. bendinin tamamında dünya ele alınmıştır. Bu bende göre; felek yayından âşığa cefa okları atan dünya vefasızdır, bir

kararda durmaz, bazen sıcak bazen soğuk olur. Aslında kendi de konuk olan dünya kalıcı değildir, geçicidir.

Bir diğer bentte ise; sâkînin güneş gibi parlak olan yüzünün dünyayı aydınlatığı belirtilmiştir. (XIII. Bent)

2. Yiyecek

Sâkî-nâme'de mey meclisinde tüketilen yiyeceklere değinilmemiştir. Üç bentte yiyecek adı vardır. Bunlar da teşbih unsuru olarak yer almıştır:

Âşıkların gönülleri kebab gibidir, aşk ateşiyle kızarmıştır. (IV. Bent)

Kebabın bir çeşidi olan büryan da susuzluktan yanan âşğın benzetilenidir. Şair bu hararetin giderilmesi için sâkîden Kevser şarabı istemektedir. (X. Bent)

Âşıklar için, mecliste, meze olarak sâkînin dudakları yeterlidir. (V. Bent)

3. Müzik Aletleri

Sâkî-nâme'de müzik aleti olarak def ve rübat geçmektedir. Bu aletler, meclistekilere Şeyh Galip'in beytini söylemektedir. (V. Bent)

e. Kurmaca Mecliste Bulunan Şairler

1. Âgâh (Ö. H. 1141/ M. 1728)

Semerkanlı Hafız Hacı Mehmed Bulak'tır. "Mürettep Türkî divanı ve Farisî eş'arı vardır." Diyarbakır'da metfundur²⁹.

Hanyalı Nûrî, Âgâh'ın beş beyitlik bir gazelinin matla beytini iktibas etmiştir:

Ol denli bezm-i yârda germ-ülfet olmuşuz
Gûyâ ki tab'-ı bâdede keyfiyyet olmuşuz³⁰

2. Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi (Ö. H. 1146/ M. 1733)

Edebiyatımızda Sebki Hindî akımının temsilcileri arasındadır³¹. Sâkî-nâmeye aşağıdaki beyti alınmıştır:

²⁹ Cemal Kurnaz, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, Ankara 1999, s. 166; Ali Emiri Efendi, *Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid*, (Haz: Galip Güner, Nurhan Güner), Ankara 2003, s. 10; Şerife Akpınar, "Hacı Hâfız Mehmed Bulak Âgâh ve Dîvânı" *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 2, Adana 2006, s.429.

³⁰ Şerife Akpınar, *Âgâh Divânı ve İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2006, s. 343.

³¹ Fatma Sabiha Kutlar, "XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Bir Sebki Hindî Şairi: Arpaemini-zade Sami", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 1-2, Aralık 1996, s. 125-140.

Vahdet-güzîn-i gûşe-i Kâf-ı kanâ‘at ol
‘Ankâ gibi güşâde-per-i evc-i şöhet ol³²

3. Belîğ (Ö. H. 1174/ M. 1760)

Mora Yenişehirli Mehmed Emin Efendi’dir³³. Belîğ Divanı’nda her biri beş bentten müteşekkil on üç bentlik bir sâkî-nâme bulunmaktadır³⁴. Belîğ Divanı’nı istinsah ettiğini belirten Hanyalı Nûrî, iktibas ettiği beyti sâkî-nâmeden değil de yedi beyitlik bir gazelden almıştır.

Ey Mesîhâ-dem eyâ âsaf-ı Mûsâ-haslet
Etdirip bendene dîvân-ı Belîği terkîm³⁵

Cevlâna başlayıp yine sâkî-i sîm-sâk
Pür-neş’e etdi meclise geldi ayak ayak³⁶

4. Fehîm (Ö. H. 1057/ M. 1647)

Asıl ismi Mustafa’dır. Çok genç yaşta ölmesine rağmen XVII. yüzyılın önemli şairleri arasına girmiştir. Divanı yayımlanmıştır³⁷.

Hanyalı Nûrî padişahlarla dönemlerinde yetişen şairleri eşleştirdiği bir şiirinde IV. Murat döneminde yaşayan şairler arasında Fehîm’i Nefî ile beraber üstat olarak nitelemiştir:

Nefî ammâ vü Fehîm-i nâ-şâd
Hak budur fenn-i şi’irde üstâd³⁸

Hanyalı Nûrî, sâkî-nâmesine Fehîm’in aşağıdaki beytini almıştır:

Diller ki zıkr-i la‘li ile pür-hurûş olur
Tespîhden gürûh-ı melâ’ik hamûş olur³⁹

³² Kemal Kahramanoğlu, *Sâmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı’nın Tenkitli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya, 1995, s. 392.

³³ İskender Pala, “Belîğ, Mehmed Emin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1992, s. 417.

³⁴ H. Gamze Demirel, *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emin Divanı (İnceleme, Tenkitli Metin, Tahlil)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ, 2005, s. 390-398.

³⁵ Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 179a; Aydın, age, 2009, s. 931.

³⁶ Demirel, age, s. 241.

³⁷ Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara 1991; Özgen Felek, *Fehîm-i Kadîm Dîvânı’nın Tahlili*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ, 2007.

³⁸ Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 52b; Abdullah Aydın, age, 2009, s. 509.

³⁹ Üzgör, age, s. 422.

5. Hâtem (Ö. H. 1168/ M. 1754)

Mora yakınlarındaki Akova'da doğduğu için Akovalızade denmekle meşhurdur. Tahsilini İstanbul'da tamamlamıştır. Çeşitli sebeplerle Mısır, Mekke, Keşan, Turhal ve Yenişehir'de bulunmuştur.

Hanyalı Nûrî, divanında Hâtem'i Sultan I. Mahmut zamanının en büyük şairi olarak göstermektedir:

Hazret-i Hâtem hatmü'ş-şu'ârâ
Tâc-ı pîrâ-yı gürûh-ı 'urefâ⁴⁰

Sâkî-nâmede iktibas edilen beyit aşağıdadır:

Leb-beste-i şeker midir âyâ zebânımız
Memhûrdur 'akîde-i misâl dehânımız⁴¹

6. Kânî (Ö. H. 1206/ M. 1792)

XVIII. yüzyıl şair ve nasirlerinden Tokatlı Ebubekir Kânî Efendi'dir. Zarif ve nükteli söyleyişi dolayısıyla devrinde mizah ustası olarak ün kazanmıştır⁴². Divanı ve mektuplarını topladığı münşeati vardır⁴³. Sürgün edildiği Limni'de mahrumiyet içinde yaşamış, ömrünün sonlarına doğru affedilerek İstanbul'a gelmiştir. Hanyalı Nûrî, tezkiresinde Lebîb Efendi biyografisini verirken, Kânî'nin H. 1170/ M. 1756-1757 tarihinde Girit'e de sürgün edildiğini kaydetmiştir. Yine burada Kânî "Melikü'ş-Şuarâ" olarak nitelenmiştir⁴⁴.

Hanyalı Nûrî Divanı'nda pek çok yerde ismi geçen Kânî, büyük divan şairleriyle bir tutulmuştur.

Çâr imâmân-ı ma'ârif k'anda medfûn oldular
Ya'nî Nef'î Bâkî vü Nâbî vü Kânî rûhları⁴⁵

Hanyalı Nûrî, kendi ile Kânî arasında benzerlik kurmaktadır. Tokat'ın Kânî'yle Hanya'nın da kendisiyle övünmesi gerektiğini belirtmektedir:

⁴⁰ Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 52b-53a; Abdullah Aydın, age, 2009, s. 510.

⁴¹ Mehmet Celal Varışoğlu, *Hâtem Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1997.

⁴² İsa Kayaalp, "Kânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 306-307.

⁴³ H. Dilek Batıslam, *Kânî'nin Mensur Letaiifnamesi ve Hezliyatı*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Adana, 1997; İlyas Yazar, *Kânî Divanı (İnceleme- Metin)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2006; Muhittin Eliaçık, *Tokatlı Kânî Divanı'nın Tenkitli Metni*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.

⁴⁴ Kurtoğlu, age, s. 81; Kâmî Yahya Efendi, age, v. 227b.

⁴⁵ Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 54a; Aydın, age, 2009, s. 347.

Tokad ederse eger Kânî ile fahr etsin
Seninle ede Giridin de Nûrî Hanyası⁴⁶

Hanyalı Nûrî, sâkî-nâmesine Kânî'nin aşağıdaki beytini iktibas etmiştir:

Bir derde düş ki hâcib ü der-bânı olmaya
Bir derde düş ki hâcet [ü] dermânı olmaya⁴⁷

7. Nâbî (Ö. H1124/ M. 1712)

Urfalı olan şairin ismi Yusuf'tur. Divan edebiyatının büyük şairleri arasında yer alan Nâbî, IV. Mehmet zamanında İstanbul'a gelmiştir. Divanıyla birlikte dokuz eseri vardır.

Nâbî, Hanyalı Nûrî'nin kendisinden etkilendiği ve divanında çok söz ettiği şairlerden biridir. Hanyalı Nûrî onu "Melikü'n-Nazm" olarak nitelemektedir. Gazeller içerisinde bulunan methiyede de Nâbî'ye şairliğinden dolayı bir kutsiyet atfetmektedir:

Felek-i ma'rifetin meh-tâbı
Melikü'n-nazm cenâb-ı Nâbî⁴⁸

Olmasa hatm-i rüsül derdim ben
Şî'rine Rumda bir şer'-i kadîm

Olmadın ise nebî Nâbîsin sen
Eser-i tuhfe sana nazm-ı kerîm⁴⁹

Hanyalı Nûrî sâkî-nâmede bir beytine yer verdiği Nâbî'nin beş gazelini tahmis etmiş, bir gazeline de nazire yazmıştır. Yine divanında bulunan tek tesbî örneğinin zemin beyti de Nâbî'nindir. Sâkî-nâmeye, Nâbî Divanı'nda yer alan beş beyitlik bir gazelin matla beyti alınmıştır:

Mevc-i murâd bâde-i cân-perverimdedir
Harf-i neşât-ı zîr-i sâgarımdadır⁵⁰

8. Nahîfî (Ö. H. 1151/ M. 1738)

İstanbulu Süleyman Nahîfî Efendi'dir. Divan sahibi olan şair asıl ününü Mevlânâ'nın Mesnevisi'ni tercüme ederek kazanmıştır⁵¹.

Hanyalı Nûrî Divanı'nda ismi sadece Sâkî-nâmede geçmektedir. Hanyalı Nûrî burada şairin bir beytini iktibas etmiştir:

⁴⁶ Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 204b; Aydın, age, 2009, s. 910.

⁴⁷ Yazar, age, s. 522.

⁴⁸ Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 52b; Abdullah Aydın, age, 2009, s. 510.

⁴⁹ Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 170a; Abdullah Aydın, age, 2009, s. 786.

⁵⁰ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divânı*, İstanbul 1997, C.1, s. 501.

⁵¹ Tuman, age, s. 1040-1041.

Sensiz cihânda ‘âşîka ‘işret revâ mıdır
Sensiz safâ-yı ehl-i mahabbet revâ mıdır⁵²

9. Nedîm (Ö. H. 1143/ M. 1730)

İstanbul şairin asıl adı Ahmet'tir. 1730'da Sekban Ali Paşa Medresesi müderrisi iken Patrona Halil isyanı patlak verir. İsyandan sonra Nedîm'in akıbeti hakkında ise değişik bilgiler vardır.

Divanında Nedîm'e çok yer veren ve onun bir gazelini tahmis eden Hanyalı Nûrî “Gazel-i Nedîmâne” başlıklı şiirine ondan bir mısra almıştır:

Bir nîm neşve say bu cihânın bahârını
Bir sâgar-ı keşîdeye tut lâle-zârını⁵³

Sâkî-nâmede Nedîm'in aşağıdaki beyti iktibas edilmiştir:
Görmedi Nûrî o kâfir gibi bir dil-ber gözüm
Kâtil-i ‘uşşâk u ‘akl alıcı îmân hırsızı⁵⁴

10. Nefî (Ö. H. 1044/ M. 1635)

Divan edebiyatında kaside ve hiciv şairi olarak tanınan Nefî de sâkî-nâme yazan şairler arasındadır. Divanında her biri sekiz beyitten müteşekkil beş bentlik bir sâkî-nâme vardır⁵⁵.

Hanyalı Nûrî, kasideleriyle meşhur olan Nefî'yi sâkî-nâmede gazelhan olarak nitelemiştir. İktibas ettiği beyti Nefî'nin sâkî-nâmesinden değil de Vezir-i Azam Murat Paşa hakkındaki methiyesinden almıştır:

Gamzen ne dem ki tîg çekip hûn-feşân olur
‘Uşşâk-ı dil-figâra ecel mihr-bân olur⁵⁶

11. Sâbit (Ö. H. 1124/ M. 1712)

Asıl adı Alâeddin'dir. Bosna'nın Uziçe kasabasında doğmuştur. Öğrenimini ilerletmek için İstanbul'a gitmiştir. Çorlu, Burgaz gibi küçük kazalarda kadılık yapmıştır.

Hanyalı Nûrî Divanı'nda ismi çok geçen şairlerden biri de Sâbit'tir. Hanyalı Nûrî, onu şiir mülkünün sultanı olarak görmektedir:

⁵² A. İrfan Aypay, *Nahîfî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Memi)*, (2 cilt), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1992.

⁵³ Muhsin Macit, *Nedîm Divânı*, Ankara 1997, s. 360.

⁵⁴ Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 202b; Aydın, age, 2009, s. 904.

⁵⁵ Metin Akkuş, *Nefî Divanı*, Ankara 1993, s. 261-264.

⁵⁶ Akkuş, age, s. 137.

Sâbitin dahı olunmaz inkâr
Oldugu husrev-i mülk-i eş‘âr⁵⁷

Hanyalı Nûrî, Sâbit’in bir gazelinı tahmis etmiş, bir gazelinde diğerlerinden farklı olarak makta beytinden sonra Sâbit’in bir matlamı alarak gazel nazım şeklinin bilinen kafiye örgüsünün dışına çıkmıştır.

O semen pîrehene uymuş o fetvâyî kabâ
Şâh-ı hûbân-ı cihândır u ‘aleyhi’l-fetvâ⁵⁸

Hanyalı Nûrî, sâkî-nâmesine ise aşağıdaki beyti almıştır:
Yâdımdadır o çeşme-i cânın mesîresi
La‘lin çıkardı tâze benefşe hamîresi⁵⁹

12. Sâlik (Ö. ?)

Tuhfe-i Nâilî’de Sâlik mahlaslı sekiz şair bulunmaktadır. Hanyalı Nûrî’nin sâkî-nâmesinde bir beytini iktibas ettiği Sâlik’in hangisi olduğu tespit edilememiştir⁶⁰:

Bu şeb harîm-i yâri makâm etdim ittihâz
Bezm-i safâmı beyt-i harâm etdim ittihâz

13. Servet (Ö. H. 1180/ M. 1766)

Pazarbaşızâde Osman Servet Efendi’dir. İstanbullu olan şair Enderun’da yetişmiştir. Darüssaade yazıcılığı yapmıştır⁶¹.

Servet, Hanyalı Nûrî Divanı’nda özellikle îcazlı söyleyiş özelliğiyle zikredilmektedir. Hanyalı Nûrî, Anadolu’daki şiirin gelişmişliğine delil olarak Servet Divançesi’ni göstermektedir:

⁵⁷ Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 52b; Aydın, age, 2009, s. 510.

⁵⁸ Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 118a; Aydın, age, 2009, s. 592-593.

⁵⁹ Turgut Karacan, *Bosnalı Alaaddin Sabit, Divan*, Sivas, 1991, s. 516.

⁶⁰ Hanyalı Nûrî, Sâlik’in aşağıdaki gazelinı tahmis etmiştir:

Yâriñ nihâl-i úaddi ānavber degil midir
Gülden murâd ‘ârı0-ı dil-ber degil midir
Dâm-ı belâ-yı ‘ışúa giriftâr eden dili
Öâl-i siyâh u zülf-i mu’anber degil midir
Āfâú-ı öusne rÿy-ı müniri o mehveşiñ
İnââf edince mihr-i münevver degil midir
Pervâne gibi yanmada dil sÿz-ı ‘ışú ile
Nâr-ı maóabbet içre semender degil midir
Dâ’im āadâ-yı **SÂlik**-i râh-ı maóabbete
Öüsñ ü cemâl mürşid ü reh-ber degil midir

Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 89a-89b; Aydın, age, 2009, s. 452-453.

⁶¹ Tuman, age, s. 140, 231.

Mu'ciz idigin bilmez idim şi'rini Rumun
Dîvânçe-i Servet elime girmese Nûrî⁶²

Hanyalı Nûrî bir gazelinı tahmıs ettiği Servet'in bir beytini de sâkî-nâmesine almıştır:

Hûn-âbeler şerâb idi diller kebâb idi
Yapılmışım bu mertebe hâlim harâb idi

14. Şeyh Gâlib (Ö. H. 1213/ M. 1799)

Asıl ismi Muhammet Esad'dır. Yenikapı Mevlevîhânesi çevresinde yetişmiştir. Daha sonra Galata Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yapmıştır. Divanıyla birlikte dört eseri vardır.

Şeyh Gâlib'in, Hanyalı Nûrî için çok ayrı bir yeri vardır. Giritli olmadığı hâlde onu Girit Şairleri tezkiresine almıştır⁶³. Divanında da edebiyatımızdaki diğer şairlerle kıyaslayarak onu üstün tutmuştur:

Bilmezem Tâlib ü Sâ'ib Râgıb
Nazarım Mevlevî-i Gâlibedir⁶⁴

Şeyh Gâlib Divanı'nda da her biri dört beyitten müteşekkil altı bentlik bir sâkî-nâme vardır⁶⁵. Fakat Hanyalı Nûrî, bu şiirden değil de Gâlib'in on beyitlik bir gazelinin matla beytini iktibas etmiştir:

Mey-hâne sadrına geç otur kâm-rân isen
Sâkînin al ayagını ger pehlevân isen⁶⁶

15. Yüsrî (Ö. ?)

Tuhfe-i Nâilî'de Yüsrî mahlaslı beş şair bulunmaktadır. Hanyalı Nûrî'nin sâkî-nâmeye beytini aldığı şairin hangisi olduğu ise tespit edilememiştir:

Câm-ı şerâba zâhidi tergîb eder miyiz

Erbâb-ı bezm-i 'işreti ta'zîb eder miyiz

3. Metin

SÂûî - nÂme

Mef'ÿlü FÂ'ilÀtü MefÂ'ilü FÂ'ilün

⁶² Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 211b; Aydın, age, 2009, s. 961.

⁶³ Kurtoğlu, age, s. 61-65.

⁶⁴ Nûrî Osman Hanyavî, age, T. 326, v 147b; Aydın, age, 2009, s. 702.

⁶⁵ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Divanı*, Ankara 1994, s. 177-178.

⁶⁶ Kalkışım, age, s. 351

I

- 1 SÀúì 'inÀyet et mey-i yÀúýt-fÀmı ãun
Leb-ber-leb et piyÀleleri ver amÀn beş on
- 2 Òaddiñ gibi úadeóler ola cümle la'l-gÿn
ElmÀs-pÀre-i 'araú-ı rÿyı sil bütün
- 3 Destÿr olursa 'Àş1ú-ı Àşúfte söylesin
Bir maúla'ını **aÀbit**'iñ ÀrÀyiş eylesin
- 4 "YÀdımdadır o çeşme-i cÀnıñ mesiresi
La'liñ ç1uardı tÀze benefşe òamiresi"

II

- 1 SÀúì fÿrÿà-ı meyle bu bezmi münevver et
MìnÀları şerÀb ile yÀúýt-ı aómer et
- 2 ZühhÀd-ı kine-cÿyı şaşırđıp úalender et
MestÀnelikle keşf-i rumÿzÀt-ı Óaydar et
- 3 MerdÀna naúl-i óÀlet-i sÀúì-i kevâer et
NÀbi Efendi beytini meclisde ziver et
- 4 "Mevc-i murÀd bÀde-i cÀn-perverimdedir
Óarf-i neşÀu zir-i leb-i sÀàarım dadır"

III

- 1 SÀúì bir iki punç ile söndür óarÀreti
Sükker lebiñden az kerem et la'l-i
şerbeti
- 2 Eyle 'araú-feşÀn-ı mey erbÀb-ı 'işreti
Mest eyle bir nigÀh ile aãóÀb-ı óayreti
- 3 Medóifñdedir óúu bula meclis óalÀveti
Beyt-i **Belìa**-i mu'cize-senc-i belÀàati
- 4 "CevlÀna başlayıp yine sÀúì-i sim-sÀú
Pür-neş'e etdi meclise geldi ayaú ayaú"

IV

- 1 SÀúì yetiş meded-resim ol gel ki òasteyim
Dünden beri òumÀr ile öldüm ki òasteyim

- 2 Dîv'aneyim ki silsile-i zülfe besteyim
Úayd-ı 'ıúÀl-ı 'aúl úopardım ki resteyim
- 3 Bezm-i ùarabda naàme-i c'Àn-sÿz-ı besteyim
æervet'le eglenip Şu [a]racıúda teşneyim
- 4 "Öÿn-Àbeler Şer'Àb idi diller keb'Àb idi
YapılmıŐım bu mertebe óÀlim òar'Àb idi"

V

- 1 S'Àúì te'À'fúl eyleme aób'Àba ver Şer'Àb
Nuúl-i lebiñle t'Àzelene t'À ki bu òar'Àb
- t'Àb 2 Sevd'À-yı zülf-i òam-be-òamıñ verdi piç ü
Va'ılıñla eyle bende-i n'À-Ő'Àdı k'Àm-y'Àb
- rüb'Àb 3 GÿŐ et ki zemzemeyle ne söyler def [ü]
áÀlib'den eylemiŐ bu sözi Şimdi intiò'Àb
- 4 "Mey-ò'Àne 'áadrına geç otur k'Àm-r'Àn iseñ
S'Àúiniñ al aya'ını ger pehlev'Àn iseñ"

VI

- 1 S'Àúì cih'Àn duyamaz anıñ [çün] vef'Àsı yoú
Bir óÀl ile degil aña meyl etme hey çocuú
- 2 G'Àhì 'áıcaú anıñ yeri g'Àhì olur 'áovuuú
Sen de bir iki c'Àm úapıŐdır arama çou
- 3 'Áòir atar kem'Àn-ı felekden saña bir ou
Naôm-ı **Nedim**'den aña ki düny'À da úonuú
- 4 "Bir nım neşve 'áay bu cih'Ànıñ bah'Àrını
Bir s'À'ar-ı keŐideye úut l'Àle-z'Àrını"

VII

- 1 S'Àúì getir Şer'Àbı da hep 'aúl u hÿŐ al
Benden beni ilet yem-i òayret-med'Àra 'aal

- 2 Ü1l şüst ü şÿ şerÀb ile deryÀ-yı maóva
ãal Min-ba'd sen de 'Àlem-i Àba boyunca ùal
- 3 DünyÀdan el çek 'Àlem-i bi-rengi içre úal
FetvÀ-yı beyt-i **KÀni** ile övú ü nÀyı çal
- 4 "Bir derde düş ki óÀcib ü der-bÀnı olmaya
olmaya"
Bir derde düş ki óÀcet [ü] dermÀnı

VIII

- 1 SÀúi äabyó1 äun ki erişdi dem-i äabÀó
RÀóat-res ola tÀ ki dil-i kemteriye rÀó
- 2 CÀm-ı cihÀn-nümÀyı getir istemem merÀó
'Uzlet-nişin olup ikimiz böyledir äalÀó
- 3 Bir sÀde sözle diñle äatayım bir iãù1lÀó
Bu beyt-i **SÀmi**'yi işit ol úÀbil-i felÀó
- 4 "Vaódet-güzin-i gÿşe-i ÚÀf-ı úanÀ'at ol
'AnúÀ gibi güşÀde-per-i evc-i şöhet ol"

IX

- 1 SÀúi pür oldı pÀre-i vaãl ile cÀmımız
'AâyÀra i'tibÀr degildir merÀmımız
- 2 BÀz iledir dem-À-dem-i şürbü'l-müdÀmımız
Ol Àhÿ-yı remide olup şimdi dÀmımız
- 3 Teblià et 'Àş1úÀn-ı úadime selÀmımız
ÁgÀhveş bu beyt ile fehm et kelÀmımız
- 4 "Ol deñli bezm-i yÀrda germ-ülfet olmuşuz
GÿyÀ ki ùab-ı bÀdede keyfiyyet olmuşuz"

X

- 1 SÀúi şehid-i àamze-i fettÀnıñım seniñ
Leb-teşne-i zülÀl-i nemek-dÀnıñım seniñ

- 2 Tîâ-i nigÂhıñ ile ki úurbÂnıñım seniñ
Úandır şerÂb-ı kevâere biryÂnıñım seniñ
- 3 Ser-germ-i teşne-i mey-i iósÂnıñım seniñ
Nef`i gibi cihÂnda àazel-ò`Ânıñım seniñ
- 4 "áamzeñ ne dem ki tîâ çekip öyn-feşÂn
olur 'UşşÁú-ı dil-figÂra ecel mihr-bÂn olur"

XI

- 1 SÁúì nic'oldı ol gül-i zîbÂ-yı àonçe-leb
Kim eyledi firÁúı anıñ rýzumuzu şeb
- 2 ÁyÂ bu iftirÁúa ne olmuş `aceb sebeb
ûarab Şiven-úaøÂ-yı óasret olup bezm-i pür-
- 3 Olduú óariú-i Àteş-i hicrÂn-ı tÂb u teb
Geldi **Fehim'**den dile bu beyt-i bü'l-'aceb
- 4 "Diller ki öikr-i la'li ile pür-òuryş
olur Tesbióden gürýh-ı melÀ'ik òamýş olur"

XII

- 1 SÁúì gözet ki bezmde bir áúlet olmasın
ErbÂb-ı zühd vÁúıf-ı keyfiyyet olmasın
- 2 Münkirler `AşıúÂna meded Áfet olmasın
Ol bÂridÂn maórem-i germiyyet olmasın
- 3 YÂrÂn-ı nükte-pervere hem-óÂlet olmasın
Yüsri sözüñ ouu ki varıp `işret olmasın
- 4 "CÂm-ı şerÂba zÂhidi teràib eder miyiz
ErbÂb-ı bezm-i `işreti ta'öib eder miyiz"

XIII

- 1 SÁúì cemÂl-i pÂkiñi etme yeter nihÂñ
Öurşid-i ùal'atıñla münevver ola cihÂn

- 2 Versin fűrÿà-ı nÿr ruðuñ bu óaúir-i cÀn
Sen olmayınca teng olur 'Àlem baña hemÀn
- 3 Sensiz sirişk-i didelerim oldu sÀde úan
Etdim **Naóifi** beytini ÀrÀyiş-i zebÀn
- 4 "Sensiz cihÀnda 'Àş1úa 'işret revÀ mıdır
Sensiz āafÀ-yı ehl-i maóabbet revÀ mıdır"

XIV

- 1 SÀúi āafÀ-yı meykedeye niyyet eyledim
'Azm-i ser-i maóalle-i keyfiyyet eyledim
- 2 Ta 'òim-i mey-fűrÿş idüben óürmet eyledim
Bir muà-beçeyle hem-dem olup ülfet
eyledim
- 3 ÍórÀma girdim işte saña āóobet eyledim
SÀlik'den iş bu beyti alıp óüccet eyledim
- 4 "Bu şeb óarım-i yÀri maúÀm etdim ittiòÀö
Bezm-i āafÀmı beyt-i óarÀm etdim ittiòÀö"

XV

- 1 SÀúi yeter çek imdi mübÀrek ayaàını
Úaldır yerimden evvel o úas u úaraàını
- 2 **Nÿri**-i bì-dile āun o sükker dudaàını
Çöz ba'd-ez-in şurada muúaddem úuşaàını
- 3 Bì-cÿd olup dile verelim gel ferÀàını
ÒÀtemleyip úuúu-yı dehÀnıñ úapaàını
- 4 "Leb-beste-i şeker midir ÀyÀ zebÀnımız
Memhÿrdur 'aúide-i miâÀl dehÀnımız"⁶⁷

Sonuç

⁶⁷ Nürî Osman Hanyavî, age, T. 326, v. 54b-56a; Aydın, age, 2009, s. 480-485.

Girit'teki şairlerden ve yaşam tarzından bizi haberdar eden Hanyalı Nûrî Osman'ın divanı üzerine yaptığımız incelemede şiir çeşitliliği dikkatimizi çekmiştir. Bu şairlerden biri de sâkî-nâmedir.

Bilindiği gibi Divan şiiri, “rezm ile bezme” yani savaş meydanları ile eğlence meclislerine ait unsurları işlemektedir. Zamanla -gerek dünyevi gerekse tasavvufî içerikli olsun- eğlence meclislerinin vazgeçilmez ögesi olan sâkîyi merkeze alan sâkî-nâme tütünde şiirler kaleme alınmıştır.

Hanyalı Nûrî Osman'ın sâkî-nâmesi türündeki diğer eserlerden farklılık gösterdiği için bu çalışmanın konusu olmuştur. Bu şiir; şekil ve muhteva bakımından incelenmiş, tespit edilen özellikler listelenmiş, alıntı yapılan şairler hakkında özet bilgiler verilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Metin, *Nef'i Divanı*, Ankara 1993.
- AKPINAR, Şerife, *Âgâh Divânı ve İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2006.
- AKPINAR, Şerife, “Hacı Hâfiz Mehmed Bulak Âgâh ve Dîvânı” *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 2, Adana 2006.
- Ali Emiri Efendi, *Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid*, (Hzl.: Galip GÜNER, Nurhan GÜNER), Ankara 2003.
- AYDIN, Abdullah, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2009.
- AYDIN, Abdullah, *Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmet Efendi ve Dîvânı*, İstanbul 2004.
- AYPAY, A. İrfan, *Nahîfî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni)*, (2 cilt), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1992.
- Barbaroszâde Şakir, *Câmi-i Târîh-i Girid Sahib-Dîvân Giridî Hanyavî Nûrî Beg Efendi'nin Terceme-i Hâli*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, TY. 205, v. 148b-150a.
- BATİSLAM, H. Dilek, *Kânî'nin mensur Letâifnamesi ve Hezliyatı*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Adana 1997.
- BİLKAN, Ali Fuat, *Nabî Divânı*, İstanbul 1997.
- Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, (Hzl.: Cemâl KURNAZ, Mustafa TATCI), C. II, Ankara 2000.
- BÜYÜKYILDIRM, Ayşe, “Kâşif ve Sâkî-nâme'si”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, Erzurum 2009, s. 763-776.
- CANIM, Rıdvan, *Türk Edebiyatında Sakinameler ve İşretname*, Ankara 1998.

CENGİZ, Halil Erdoğan, “Divan Şiirinde Musammatlar”, *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417/ Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s. 291-429.

DEMİREL, H. Gamze, *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emin Divanı (İnceleme, Tenkitli Metin, Tahlil)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Doktora Tezi, Elazığ 2005.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2000.

ELİAÇIK, Muhittin, *Tokatlı Kânî Divanı'nın Tenkitli Metni*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.

FELEK, Özgen, *Fehîm-i Kadîm Dîvânî'nun Tahlîli*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ 2007.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, C. III, İstanbul 1988.

İntibah Gazetesi, Girit, 21 Ramazan 1298/ 5 Ağustos 1881, No: 33.

İSEN, Mustafa vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara 2005.

KAHRAMANOĞLU, Kemal, *Sâmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 1995.

KALKIŞIM, Muhsin, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara 1994.

Kâmî Yahya Efendi, *Ahvâl-i Nûrî Osman Hanyevî*, Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Ms.or.quart.1500, v.106b-111b.

Kâmî Yahya Efendi, *Terceme-i Hâl-i Sahib-Divan Nûrî*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 2113, v. 236b-241a.

KARACAN, Turgut, *Bosnalı Alaaddin Sabit, Divan*, Sivas 1991.

KAYAALP, İsa, “Kânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 306-307.

KILIÇ, Filiz, “Giritli Divan Şairleri”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.32/ Kış, Ankara 2004.

KURNAZ, Cemâl, Mustafa TATCI ve Yaşar AYDEMİR, *Giritli Salacıoğlu Mustafa ve Mesnevileri*, Ankara 2001.

KURNAZ, Cemal, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, Ankara 1999.

KURTOĞLU, Orhan, *Girit Şairleri*, Ankara 2006.

KUTLAR, Fatma Sabiha, “XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Bir Sebki Hindî Şairi: Arpaemini-zade Samî”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 1-2, Aralık 1996, s. 125-140.

MACİT, Muhsin, *Nedîm Divânı*, Ankara 1997.

MERMER, Ahmet, Neslihan KOÇ KESKİN, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara 2005.

“Nûrî Osman Bey”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler*, C.7, İstanbul 1990.

Nûrî Osman Hanyavî, *Divân*, Bodleian Library University of Oxford, MS Turk. E. 24.

Nûrî Osman Hanyavî, *Divân*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 2113.

Nûrî Osman Hanyavî, *Divân*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. 356.

Nûrî Osman Hanyavî, *Divân*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. 326.

Nûrî Osman Hanyavî, *Tezkîre-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girit*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 2113/2.

Nûrî Osman Hanyavî, *Düstûr*, Almanya Millî Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Ms.or.quart.1500, v. 80b-106a.

Nûrî Osman Hanyavî, *Lugat-ı Manzume-i Nûriye Berây-ı Lisân-ı Rûmiye*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Yz. A 209/1.

Nûrî Osman Hanyavî, *Lugat-ı Manzume-i Nûriye Berây-ı Lisân-ı Rûmiye*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Yz. A 193.

Nûrî Osman Hanyavî, *Lugat-ı Nuriye*, Mısır Millî Kütüphanesi, Lugatı Türkî Talat 39.

Nûrî Osman Hanyavî, *Târîh-i Girit*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, TY. 205.

Nûrî Osman Hanyavî, *Tarîkû'l-ihisâr*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Yz. A 209/3.

Nûrî Osman Hanyavî, *Tezyîl*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Yz. A 193/2.

Nûrî Osman Hanyavî, *Tezyîl-i Nûriye*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Yz. A 209/2.

Nûrî Osman Hanyavî, *Tuhfetü'n-Nûriye*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 1876/2.

OKUMUŞ, Sait, "Benli-zâde İzzet Mehmed Bey'in Sâkî-nâmesi", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 4/2, Winter 2009, s. 900-910.

PALA, İskender, "Belîğ, Mehmed Emin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1992, s. 417.

SARIYANNIS, Marinos, "A Source of Cultural Life of Eighteenth-Century Ottoman Crete", *Ariadni*, (Girit Üniversitesi Felsefe Fakültesi Dergisi), S. 13, Girit, (2007, s. 79-99 (Makale Yunanca'dır)).

SARIYANNIS, Marinos, "The Düstûr of Hanyevî Nûrî 'Osman As A Source for The Cultural Life of Eighteenth-Century Ottoman Crete", (Aslı İngilizce olan bu makale henüz yayınlanmamıştır. *Etudes Balcaniques, Cahiers Pierre Belon* adlı bir dergide yayınlanacağı yazarı tarafından belirtilmiştir.)

TUMAN, Mehmed Nâil, *Tuhfe-i Nâilî, Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, (Haz.: Cemâl KURNAZ ve Mustafa TATCI), C. II, Ankara 2001.

ULUDAĞ, Erdoğan, "Divân Edebiyatı Türlerinden Sâkinâmeler ve Seyhülislâm Bahâyî'nin Sâkinâmeleri", *A.Ü. Türkiyat Arastırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 9, Erzurum 1998, s. 49-64

ÜZGÖR, Tahir, *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara 1991.

VARIŞOĞLU, Mehmet Celal, *Hâtem Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1997.

YAKIT, İsmail, *Türk İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul 2003.

YAVUZ, İbrahim, *Türk Edebiyatında Terkîb-i Bend ve Tercî-i Bendler (XVII-XIX.yy.)*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2006.

YAZAR, İlyas, *Kânî Divanı (İnceleme- Metin)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2006.

YAZAR, Sadık, “XVII. Asır Şairlerinden Allâme Şeyhî, Divanı ve Bir Kasidesi”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3, Summer 2007, s. 586-605.

YILMAZ, Hasan Kâmil, *Aziz Mahmud Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İstanbul 1999.

LAWRENCE DURRELL'İN ESERLERİNDE TÜRK İMGESİ Images of Turks in The Works of Lawrence Durrell

Ahmet KAYINTU¹

ÖZET

Bu çalışma Avrupalı olmayan öteki olarak Türklerin Lawrence Durrell'in eserindeki imgesini araştırmayı amaçlamaktadır. Durrell eserlerinde kültürel farkın nasıl kaçınılmaz bir şekilde cinsel farkın temsillerine bağlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Durrell'in Avrupalıları sömürgeci güç, cinsel iktidara sahip ve ötekinin mekânlarına kolayca nüfuz ederken Türkler dışlaştırılmış, hadımlaştırılmış, aşağılanmış olarak temsil edilirler.. Avrupalı beyaz adam imgesi öteki olan Türk imgesinin olumsuzlanmasına dayanır. Aynı şekilde, İstanbul insani değerlerin kaybolduğu, bireylerin kurnazlık veya sahtekârlık becerilerine göre yaşamlarını sürdükdleri çürümüş ve yozlaşmış bir kent olarak temsil edilir.

Anahtar Kelimeler: Lawrence Durrell, Türkler, Afrodit'in Başkaldırısı

ABSTRACT

This study seeks to explore the images of Turks as a non-european other in the works of Lawrence Durrell. In his works, Durrell shows how representations of cultural difference are inextricably linked to representations of sexual difference. Thus Durrell's Europeans are surrounded with an aura of colonial power, erotic potency, and easy penetration into the spaces of the other while Turks are represented as feminized, emasculated and humiliated. The images of the European White man and non- are dependent on the negative image of Turks ,the other. In exactly the same way, Istanbul is presented as a city of decadence and decay, a place where decent human values broken down and where individuals survive by their wits ability to dodge or swindle.

Key Words: Lawrence Durrell, Turks, The Revolt of Aphrodite

GİRİŞ

Lawrence Durrell (1912-1990) İngilizlere yurtdışında çeşitli düzeylerdeki resmi görevlerle hizmet etmiş ve belli bir ölçüde bu sorunların içinde bulunmuş, o ortamı ve atmosferi solumuş biri olarak, İngiliz Sömürge politikalarının bizzat içinde yer almış ve bu politikalara

¹ Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kayıntu, Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. akayin76@hotmail.com

görüş ve önerileriyle müdahil olmuştur.² Durrell, yaşamının bir döneminde kendisini ne kadar İngiltere'yle özdeşleştirmekten kaçınmış ve İngiliz sömürge politikalarına karşıymış gibi görünse de, gerek İngiltere'nin dış ülkelerdeki temsilciliklerinde, konsolosluklarında ve çeşitli düzeylerdeki yurtdışı görevlerde bizzat bulunmak suretiyle, gerekse eserlerinde bu politikaları savunarak söz konusu sömürgeci politikalara hizmet etmiş ve bu bakımdan oryantalist, sömürgeci olarak nitelendirilmiştir. Bir söyleşide Lawrence Durrell, "*Ben kalben sömürgeci olduğumu düşünüyorum*" der.³ Herbrechter'a göre Durrell, romanlarında emperyalist⁴, ırkçı⁵, anti-semitist,⁶ ve faşist ideoloji ile flört eden bir portre çizer. Edward Said'e göre oryantalizm Batı ile Doğu arasında epistemolojik ve ontolojik ayırım kuran bir söylem olarak tanımlanır. Bu ayırımın temelinde Doğu'nun, Batı'nın sahip olduğu bireysel, toplumsal ve kültürel özelliklerden yoksun olduğunun kabul edilmesiyle sağlanır. Söylemsel bir strateji sayesinde, Batılı olmayan toplumlar, zaman içinde geriye itilerek, 'ilkel' veya 'geri' olarak kurulurlar. Özne kendini kendisine ötekine dolayısıyla temsil eder ve ötekini kendinin kategorik karşıtı, radikal inkârı ve reddi olarak anlamlandırması sayesinde kendini evrensel ve başat özne olarak kurar. Öteki, öznenin kuruluşunun zorunlu bir ögesi olduğu halde, özne kendisini bu farkı inkâr etmesi sayesinde kurabilmektedir. Said'in tanımlamasına göre oryantalizm: Doğu dünyasını baskı altında tutmaya yarayan, çirkin 'Batı' emperyalizmi tezgâhının temsilcisi, ifadesi de değildir. Daha çok jeopolitik bilincin araştırma metinlerine, estetik, iktisat, dağılımdır... Yaratılıp kalıcı kılınan bir 'çıkart' öbeğinin de işlenip inceltilmesidir.⁷... Oryantalizm son kertede gerçekliğin siyasal bir tasavvuruydu.⁸... Psikolojik açıdan Oryantalizm, bir paranoya biçimidir ve farklı türden, sözgelimi normal tarih bilgisinden farklı türden bir bilgidir.⁹ ... Yani oryantalizm, görünüşte Şark'a uygun mecburiyetlerin, bakış açılarının ideolojik egemen olduğu düzenlenmiş ya da Şark'a özgü kılınmış bir yazım, tasavvur, araştırma tarzı olarak görülebilir. Şark, birtakım ayrımlaşmış usullerle öğretilir, araştırılır, yönetilir, hükme bağlanır... Doğu hakkında dile getirebilecekleri bakımından her

² Stefan Herbrechter, *Lawrence Durrell, Postmodernism and the Ethics of Alterity. Post modern Studies 26. Amsterdam, Rodopi, 1999, s. 266.*

³ Harry T. Moore, *The World of Lawrence Durrell*, E.P. Dutton & Co., New York, 1964, s. 156.

⁴ Herbrechter, *Lawrence Durrell, Postmodernism and the Ethics of Alterity*, s. 273.

⁵ Herbrechter, *a.g.e.*, s. 272.

⁶ Herbrechter *a.g.e.*, s. 296.

⁷ Edward Said, *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları*. Çev: Berna Ülner, Metis Yayınları, 1995, s. 21.

⁸ Said, *a.g.e.*, s. 53.

⁹ Edward Said, *Şarkiyatçılık*, s. 82.

Avrupalının sonuçta ırkçı, emperyalist... Etnik merkezci olduğunu söylemek yerinde olur.¹⁰ Said'in çalışması basitçe Avrupa'nın Doğu'yu nasıl temsil ettiğiyle ilgili değildir; bu çalışma aynı zamanda daha genel kuramsal ve politik sorunları gündeme getirir. Said, oryantalist metinlerin doğu'yu ırksal, kültürel, politik ve coğrafi bir bütünlük olarak nasıl kurduğunun zengin bir panoramasını sunarak, kültürel ve cinsel farkın kurulmasının gerisinde yatan şeyin Batı'nın kendisini kendinden menkul, özerk ve hükümlan bir özne olarak kurmasına yardımcı olacak hudutları çizme arzusu olduğunu gösterir. Ben ve öteki arasındaki diyalektik ilişkiyi göstermek üzere oryantalist söylemin en temel tekniği olan Batı ve Doğu arasında kurulan ikici karşıtlıklara dikkatimizi çeker.

Said, oryantalist metinlerin Doğu'yu ırksal kültürel, politik ve coğrafi bir bütünlük olarak nasıl kurduğunun zengin bir panoramasını sunarak, kültürel ve cinsel farkın temsil edilmesine ve ötekiliğin söylemsel olarak kuruluşuna ilişkin bir zemin sunar. Doğulu öznenin kurulmasının gerisinde yatan şeyin Batı'nın kendisini kendinden menkul, özerk ve hükümlan bir özne olarak kurmasına yardımcı olacak hudutları çizme arzusu olduğunu gösterir. Ben ve öteki arasındaki diyalektik ilişkiyi göstermek üzere oryantalist söylemin tekniği olarak Batı ve Doğu arasında kurulan karşıtlıklara dikkatimizi çeker. Doğu hakkında bilgi üretme süreçleri ile Doğu kültürlerinin sömürgeci güçlerin tahakkümü altına alınma süreçleri birbirine tezat oluşturmaz. Bu açıdan, Doğu'nun doğululuğu, 'doğal' ve verili bir durum değildir. Said oryantalist söylemin etkisinin Doğu'nun Batı'nın özne konumunun yerinin tanımlanmasına ve pekişmesine yardımcı olacak bir formülasyon sunmak, Doğu'ya bir şekil, kimlik vermek ve Batı'ya göre tali rolünü vermek olduğunu belirtir.¹¹ Bir başka ifadeyle, Doğu'nun hakikatinin, kimliğinin veya gerçekliğinin oryantalist söylem tarafından kurulmuştur. Doğu, oryantalist söylemin bizzat kendisi tarafından şehvetin, despotizmin, mistik dinselliğin, cinsel olarak dengesiz Arapların, irrasyonelitenin yeri olarak kalır. Doğu, tam da bu tanımlayıcı ve müdahaleci söylemler tarafından *doğululaştırılır*.

Bu doğululaştırma ve ötekileştirme sürecinin önemli bir etkenlerinden biri, cinsellik sorunun fark temsilleri ile eklemlenmesidir. Ötekiliğin söylemsel kuruluşu aynı anda hem cinsel hem de kültürel farklılaşma biçimleri aracılığıyla gerçekleşir, çünkü cinsel fark sömürgeci özne kuruluşunda temel bir öneme sahiptir. Batılı özne oluş süreci, basitçe homojenleştiren ve tek tipleştiren bir süreç değil, aynı zamanda farklılaştıran da bir süreçtir. Oryantalizmin ve ardından yapısöküm ve psikanalizin özne kategorisine yönelttiği eleştiriler, öznenin Avrupalı,

¹⁰ A.g.e., ss. 214-215.

¹¹ Edward Said, *Orientalism*, s.72

erkek ve burjuva olarak tarihsel bir kurgu olduğunu gösterdi. Bu durum aynı zamanda öznenin hükümler ve evrensel olarak kurulduğu süreçler olduğunu da gösterdi. Bu Avrupalı, erkek ve burjuvazi, hükümler ve evrensel özne, kuruluşunu tamamlamak için kendisini ondan ayırt edeceği başka bir kavramı veya koşulu gerektirir. Söz konusu öznenin evrensellik ve özerklik konumu pekiştiren koşul, varlığı bastırılmış veya unutulmuş olan "öteki" kavramıdır. Özellikle Avrupalı ve erkek olarak kendisini tayin eden öznenin yeri, öteki olarak işaretlenen öznenin özelliklerinin tam tersi özellikler atfedilir. Mitchell'a göre, "dışarıda olan, paradoksal bir biçimde Batı'yı Batı yapan şeydir; dışlanmıştır, ama aynı zamanda Batı'nın kimliğinin ve gücünün ayrılmaz bir parçasıdır".¹² Böylece öteki, bir yandan ötekinin kıyaslandığı bir öge getirilir, diğer yandan, öznenin radikal olarak farklı bir durumda kalır. Öznenin yeri, ötekinin (kadının) farklı (duygusal, zayıf, irrasyonel, bağımlı, vs.) olarak işaretlenmesi sayesinde boş bir yer haline getirilir. Öteki öznenin sahip olduğu özelliklerden yoksundur ancak aynı zamanda öznenin istikrarlı konumuna bir tehdit oluşturmaktadır.

Said'in Oryantalist tanımına tamamen uyumlu bir portre çizen Durrell'in Doğuluları söz konusu etme biçimi Doğulular tarafından, örneğin Mahmud Manzaloui ifadeleriyle ırkçı, önyargılı ve sömürgeci olarak nitelendirilirken,¹³ İngiliz okurlar ve eleştirmenler tarafından Doğulu ve Hintli yaşamına olan sevgisi ve farklılıklara karşı anlayışı olarak dile getirilmiştir. Örneğin, *Rosalind Gwynne*, Durrell'in ırkçı ve sömürgeci olarak nitelendirilebileceğini, ancak yine de sömürge yönetimi altındaki halkın bireylerini ve kurumlarını sevecen ve anlayışlı bir şekilde resmettiğini ileri sürer.¹⁴ James Gifford, "*İskenderiye Dörtlüsü, öteden beri Batılı zihinlerde yer eden Müslüman dünyaya ilişkin yerleşik düşünceleri dile getirmesi bakımından Oryantalist bir eserdir*"¹⁵ der. Durrell'in eserlerinde Doğu, öteden beri şu niteliklerle öne çıkar: Doğu'nun, şehvet düşkünlüğü, zorbalık eğilimi, sapkın zihniyeti, savsaklama alışkanlığı, geriliği. Ancak özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren artık Doğu'nun; haremler, prensesler, prensler, köleler, cariyeler, dansözler, köçekler, şerbetler, afrodisyaklarla dolu şehvetli dünyası, Batılı için cinsel fantezilere sığınıp yaşamdan kaçmak

¹² Timothy Mitchell, *Colonising Egypt*. University of California Press, 1988, s. 166

¹³ Alan Warren Friedman, (ed). *Critical Essays on Lawrence Durrell: Critical Essays on British Literature*. Boston, G.K. Hall & Co., 1987, s. 155.

¹⁴ Rosalind Gwynne, "Islam and Muslims in the Alexandria Quartet", *Deus Loci: The Lawrence Durrell Journal* 5, 1997, ss. 90- 102.

¹⁵ James Gifford, "Reading Orientalism and The Crisis of Epistemology in The Novels of Lawrence Durrell" *CLC Web. Comparative Literature and Culture: A WWWWeb Journal* 1, 1999, s. 3. <<http://www.arts.ualberta.ca/clcwebjournal/clcweb99-2/gifford99.htm>>.

için başvurulan bir yer oldu. Doğu ile ahlak dışı cinsellik arasında açıkça bir bağlantı kurulmuştur. Doğu üzerine yazan veya Doğu'ya giden her yazar bu arayışta yerini almıştır. On dokuzuncu yüzyılda bu eğilimin yerleşmesinde Avrupa'da meydana gelen toplumsal değişimin etkili olduğu görülmektedir.

Said bu değişimin, bu yüzyılda burjuva sınıfının yükselişiyle birlikte, Avrupa'da cinselliğin önemli oranda kurumsallaşmasıyla bağlantılı olduğu görüşündedir: “Hem “özgür cinsellik” diye bir şey yoktu hem de toplum içindeki cinsellik, ayrıntılı ve kuşkusuz zorlayıcı bazı yasal, ahlaki, hatta siyasal ve iktisadi yükümlülüklerden oluşan bir ağla sarılıydı. Doğu da Avrupa'da edinilemeyen cinsel deneyimlerin aranabileceği bir yer oldu.”¹⁶ Bu açıdan Doğu, Batılılar için cinsel yaşamın daha sefihçe ve suçluluk duymadan yaşayacakları yerdir. Çağdaş İngiliz yazınında Durrell'in Mısır *İskenderiye Dörtlüsü*'ne sahne olan Mısır ile Paul Bowles'in *The Sheltering Sky* adlı romanına konu olan Fas, yoğun cinsel çağrışımlarıyla öne çıkarlar. Gerard de Nerval de, Kahire üzerine konuşurken “şehrin kendisi de tıpkı içinde yaşayanlar gibi, en gölgeli sığınma yerlerini, en tatlı iç mekânlarını bize ancak derece derece açığa çıkarır” der.¹⁷ Oryantalist bakış açısından kadın “gizemli Doğu'nun en karakteristik yönünü, en özsel doğu'yu simgeler. Bu açıdan oryantalizm, sadece Doğulu toplumlar hakkında bilgi sağlamak demek değildir; Avrupalının doğulu olanı kendi ters imajı olarak veya “Batı'nın dışarı” olarak kodlamasını mümkün kılan ve “mutlak farkların” kurulmasına imkân tanıyan bir söylemdir. Çünkü Oryantalizm kavramının bilim ve yazın dünyasında kullanılmasına, ilk kez ortaya attığı bu düşünce ile ön ayak olan Edward Said, Doğu hakkında yazan, ders veren veya Doğu'yu araştıran kişiyi oryantalist, yaptığı işi de oryantalizm¹⁸ olarak ifade eder. Said, bu terimin sınırlarının hem çok belirsiz ve genel olduğunu hem de on dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyıl başı *Avrupa sömürgeciliğinin kibirli yönetici tutumunu anıştırdığını* sözlerine ekler.

Rana Kabbani Doğu'nun, zenginlikle aylıklık ve cinsel deneyimlerin birleştiği bir yer olarak görülmesi sürecini on dokuzuncu yüzyıldan çok önce, Haçlı seferlerine dek geriye götürür. Her türlü ahlaksız cinsel deneyimin mubah sayıldığı Doğu'nun, Batılılar için özgürlük ülkesi olduğu görüşündedir.¹⁹ Burada kadınlar erkek egemen bir

¹⁶ Edward Said, *Kültür ve Emperyalizm*. Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, Hil Yayın, 1998, s. 202.

¹⁷ Gerard de Nerval, *The Women of Cairo, Scenes of Life in Orient*, Cilt 1, Londra: George Routledge and Sons, 1929, s. 3-4.

¹⁸ Edward Said, *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları*. Çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, 1995.

¹⁹ Rana Kabbani, *Europe's Myth's of the Orient*, Indiana UP, Bloomington, 1986, s. 67.

dünyanın hayal gücünün ürünü olarak sınırsız şehvetin ifadesi olup, hepsi de aptal ve arzudurlar. Batılının zihin dünyasında Doğu, kendi ülkesinde yaşayamadığı, erotizmin her türünü deneme olanağı bulduğu ve cinsel fantezilerini gerçekleştireceği bir sahnedir. Said'in kategorik bir ayırımla 'örtük' şeklinde nitelendirdiği bu oryantalizmin, dünyanın garip bir eril algılanışını teşvik ettiğini ve oryantalizmin kendisini ve konumunu cinsiyetçi bir körlükle ele aldığını ifade eder.²⁰ Nerval'in ve Flaubert'in metinlerinden söz ederken, bu metinlerde Doğulu kadın temsillerinin, Doğu ve cinsellik arasında kurulan düzenli çağrışımlara dikkat eder:

*Flaubert'in, gerek heyecan verici gerekse hayal kırıklığın uğrattığı Doğu deneyimlerinin tümüne örülmüş şey, neredeyse Doğu ve cinsellik arasındaki düzenli çağrışımdır. Bu çağrışımı yapmakta Flaubert, Doğu'ya ısrarlı Batılı yaklaşımın ne ilk ne de en abartılı örneğidir. Doğu'nun yalnızca verimliliği değil, aynı zamanda cinsel bir vaadi (ve tehdidi), yorulmaz bir cinselliği, sınırsız arzuyu, derin üretken enerjiyi çağrıştırdığı üzerine spekülasyonda bulunabiliriz; ama bu, sıklıkla ortaya çıkmasına rağmen, ne yazık ki, benim incelememin alanına dâhil değil. Yine de bunun karmaşık tepkiler üreten, hatta bazen oryantalistlerde korkutucu bir kendini keşfetmeye neden olan önemli bir şey olduğunu kabul etmeliyiz; Flaubert bu konuda enteresan bir örnektir.*²¹

Batılıların Doğulu kadınlarla ilgili saplantısını açıklamak için pek çok neden vardır: Bunlar arasında "geri kalmış" Doğu'yu ve onun kadınlarını medenileştirmek, modernleştirmek ve böylece özgürleştirmek bunlardan en yaygın olanlarıdır. Bunlar politik amaçların sadece yüzeydeki görünümleridir. Joan Copjec'e göre bu saplantı ancak fantezi ile açıklanabilir:

*Bu fantezinin sermayesi, bu hacimli kumaşın örttüğü ve bu yolla gizlenen, sömürge öznesinin yaşadığı varsayılan zevk fazlası ve gereksiz hazdır. Fantezi kavramı, Lacan'ın cinsel fark ve erkekle olan ilişkisi anlatısında kilit bir öneme sahiptir. Kadının ötekileştirilmesi erkeğin fantazi imgesi olarak temsil edilmesiyle yakından ilgilidir. Oryantalist bakış açısından kadın "gizemli Doğu'nun en karakteristik yönünü, en özsel doğu'yu simgeler."*²²

Oryantalist bir yazar olarak Durrell'in eserlerinde Doğu'nun gizemi, vahşeti, şiddeti ve şehvetini görmekle birlikte, bu eserlerin oryantalist söylemdeki esas konumunu cinselliğe yaklaşımında bulmak olanaklıdır. Durrell'in eserlerinde sömürgeci ve sömürülen arasındaki fark, cinsel açıdan güçlü olanla iktidarsız arasındaki farka indirgenir.

²⁰ Edward Said, *Orientalism*, s. 184.

²¹ Edward Said, *Orientalism*, s. 188.

Batılının cinsellik de dâhil olmak üzere her anlamdaki güç gösterisi karşısında, bu özelliklerden yoksun olan Doğulu, üzerinde söz konusu güç gösterisinin denendiği bir objeye dönüşür. Durrell'in eserlerinde Batılı erkekler, güçlü erotik eğilimler taşırken, Batılı kadınlar hiçbir zaman cinsel kimliklerine uygun istikrarlı davranışlar sergilemezler. Doğu'da cinsel fantezilerini uygulamaya koymaya çalışan karakterlerin neredeyse tamamı Avrupalıdır. Hepsi, kendi ülkelerinde bir şekilde engellenmekten dolayı, aradıkları hazzı bulmak ümidiyle Doğu'ya gelmişlerdir. Ayrıca kendilerindeki merak duygusunu Doğu'ya yansıtmaktadırlar. Doğu'nun içine girme ve böylece onun hakikatini, asli kimliğini ortaya çıkarma ve haremın yasaklı mekânına girme arzusu oryantalist söylemi oluşturan temel mecazlardan biridir. Bu mekân Batılı özneyi harekete geçiren güç, Doğu'ya duyulan nostaljinin ifadesidir. Doğu'yu tam olarak kavramak, onun hakikatini ortaya çıkarmak için bu alanı görmesi gerektiğine inanmıştır. Batılı özne, Doğu'nun en görkemli, hoş yönlerini bu harem denilen kapalı, ev içi mekânda arar.

Doğu'yla özdeşleştirilen kadının mekânı da dışarıya ve yabancılara kapalı olduğu ve dolayısıyla nüfuz edilemediği için, bu durum Batılı erkeğe sınırlarını hatırlatır ve eksikliğini gösterir. Bundan sonrası Batılı özne için mücadele alanıdır.²³ Ancak Batılı erkek özne, bu gizemli ve erişilmez Doğu'nun kapalı ve gizemli mekânına ulaşmakta ısrarlı olduğundan, mümkün olan her yola başvurmaya karardır. Doğu'ya özgürce seyahat etme ve burada gönlünce hareket etme özgürlüğüne karşın, söz konusu mekâna ve gizeme nüfuz edememenin yol açtığı bu eksiği ortadan kaldırmanın aracı olarak oryantalist ve eril arzu, bir tatmin aracı olarak, bu kapalı perde ardında yaşadığı şehvetli cinsellik üzerine varsayımlarda bulunmaktan başka bir çözüm bulamaz. Bu konuda hareme ve onun içinde yaşananlar hakkında Batılı öznenin güvenilir kaynağı, Batılı kadının, haremın yasak mekânına ve buradaki kadınların günlük yaşamlarının ayrıntılarına ilişkin anlatımları önem kazanır. Gautier, bunu şu şekilde ifade eder: “Gerçekten otantik bilgi edinmek için uygulanacak tek yöntem haremlere alınan ve oraya ulaşan Avrupalı bir hanımefendiden gördüklerini size dürüstçe aktarmasını rica etmektir.”²⁴

Durrell, yazarlık serüveninde çocukluğundan itibaren belirli dönemlerde ve şartlara bağlı olarak kimi yazarların daha fazla etkisinde kalmış, bunlardan bazıları geçici bir hevesten ibaret kalmış kimileri ise kendisine adeta model olacak ve etkileri yaşamı boyunca devam edecek kadar uzun süreli olmuştur. Bunların başında, kendisi gibi İrlanda asıllı bir İngiliz olarak Hindistan'da doğmuş ve tıpkı Durrell gibi mutlu

²³ Edward Said, *Orientalism*, s. 188.

²⁴ Theophile Gautier, *Constantinople*, çev. Robert H. Gould, New York: Henry Holt and Company, 1875, s. 192.

çocukluk yaşantılarını bağrında taşıyarak büyümüş, neredeyse Durrell'la aynı kaderi paylaşan Rudyard Kipling gelir. Kipling'in Durrell üzerinde çok önemli etkileri olmuştur. Bunlardan biri çocukluğunun başucu kitabı olarak benimsediği *Kim*'in, Durrell'in gözlerini dünyaya ve yaşadığı çevreye açmasında oynadığı roldür. Ancak Durrell'in, çocukluk kitabı olarak benimsediği Rudyard Kipling'in *Kim*'i, İngiliz yazınında olduğu kadar, yazarının yaşamında ve kariyerinde emperyalizmi ve sömürgeciliği savunan, eşine az rastlanır bir kitaptır. Edward Said, Kipling'i "ondan daha emperyalist ve gerici olanı az bulunur"²⁵ bir yazar olarak tanımlar. Hindistan'da doğmuş olan Kipling, Britanya İmparatorluğunun bu ülkedeki yaklaşık dört yüzyıllık sömürgeci yönetimini savunarak haklı göstermek amacıyla Hindistan üzerine yazan ve bu ülkenin Britanya İmparatorluğu için taşıdığı anlamı, önemi dile getiren William Jones, Edmund Burke, William Makepeace Thackeray, Jeremy Bentham ve Stuart Mill ve daha birçok yazardan biridir.

Ayrıca Durrell emri altında çalıştığı ulusu İngilizlerin penceresinden Ortadoğu halklarına ve Türklere ön yargılı, 'düşman' gözüyle bakmıştır. Durrell'in sömürgeci yaklaşımının kendisinden önceki yazarlardan önemli bir farkla ayrıldığını söylemek olanaklıdır. Durrell'in Doğu'ya yaklaşımının temelini, sömürgeci anlayışla birlikte cinsellik özellikle de eşcinsel yaklaşım oluşturur. Bunun yanı sıra Batının Doğuyu "öteki"leştirerek yine Doğuyu gönül maceralarının ve gizemli cinsel bir merakla algıladığını da eklemek gerekir.

Durrell, cinselliğin sapkın halleri üzerinden 'Doğu'yu aşağılayarak tanımlar. Cinsel yönelimleri normal dışı ve sapkın olarak ortaya çıkan ve romanlarının karakterlerini oluşturan bireylerin hepsi Üçüncü Dünyada yaşayan fakat Avrupalı olan insanlardır. Bu durum, Durrell'in mekânın karakterleri ortaya çıkardığı yönündeki teziyle de paralellik göstermektedir. Durrell'in 'Doğu'su, Batılıların meraklı bakışları ve cinsel heveslerinin penceresinden, gizemli, cinsel bakımdan başka yerde doyurulmayan ve tadına varılamayan şehvi arzuların tatmin edildiği bir yerdir. Söz konusu Doğu olduğunda Durrell'in karakterleri mekândan yani Doğu'dan olduğu kadar birbirlerinden de etkilenirler ve mekânın rengine bürünürler.

Durrell, sömürgeci bir anlayıştan hareket ederek bütün Doğulu ulusları ve ülkeleri sömürge olarak görür ve onları şehvetten ve cinsellikten başka bir şey düşünmeyen, zaten bu ülkelerin mekânlarının da bu insan karakterini ortaya çıkaran bir kültürde olduğunu düşünür. Üstelik bu ortama dâhil olan uygar Avrupalı medeniler dahi bundan nasibini alır ve normal dışı, sapkın cinsel kişilikler geliştirirler. Fakat

²⁵ Edward Said, *Kültür ve Emperyalizm*, çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Hil Yayın, 1998, s. 25.

Durrell’da Doğulu ve Üçüncü Dünyalı insanlar sadece sapkın ve cinsel yapıları ve tercihleriyle değil, aynı zamanda insanlıklarını kaybetmiş ve değerlerini yitirmişlerdir. *Afrodit’in Başkaldırısı*’nda kadınlar fuşşa bulaşmış, erkekler ise hadımlaştırılmışlardır. Bu durumun, sömürgeci ve efendilik taslamaktan çok daha fazla bir anlam ifade eder: Bu eserinde Durrell, Türk kadınlarını fahişeleştirerek ve de güç ve iktidarın sembolü olarak algılanan erkekleri de hadımlaştırarak, bu güç ve iktidar algısının içini boşaltıp onursuzlaştırmak suretiyle aşağılamak üzerine kurulmuştur. Durrell bununla da yetinmeyerek kimlik ve kişiliklerini iğdiş ettiği insanları dişileştirerek cinsel obje haline getirir.²⁶ Durrell, *Kıbrıs’ın Acı Limonları*’nda da Türkleri sıklıkla sürüngen,²⁷ köpekbalığı²⁸ ve ejderhaya²⁹ benzetir. Örneğin imamı, hareketsiz kaplumbağaya³⁰ ve kertenkeleye,³¹ çakan şimşekleri de yine “Türkiye’den gelen ejderhalara,³²benzetir. Durrell, Türk olan cami imamının Yunanca konuşmasını tarif ederken, imamın hindi gibi ses çıkardığını söyler.³³ Türk polislerle Rum polisleri karşılaştırırken, Türk polisi uyuklu, dilsiz gibi görünen, adeta konuşmaktan aciz, çaresiz, bezgin; Rum polis müfettişi ise çok şık, kusursuz bir İngilizce ile konuşan çok nazik biri diye betimlenir.³⁴ Tournay, Durrell’in özellikle imama ilişkin betimlemesini, tipik sömürgeci bir klişe olarak niteleyerek tepki gösterir ve “Durrell, nedense kendisinin de hiç Türkçe konuşmadığını aklından geçirmediyi”³⁵ anımsatır. Durrell’in Türk tarihine ve Sultan II. Abdulhamid başta olmak üzere tarihi şahsiyetlere bakışı da cinsellik merkezlidir. Durrell II. Abdulhamid hakkında “ İçeri girip de kralı [II. Abdulhamid] yüzüne beyaz iskandil sürmüş, bir kadın gibi mücevherlere bürünmüş, odalıklarının arasında sürme çektiği gözleriyle, kıvrıcık saçlarını tanıyarak, üzerinde bir kadın elbisesi, bıyıkları kesilmiş, teni pomatlarla öte yanda Batılı insanlar ruhsal, fiziksel ve cinsel anlamda sağlıklı ve dengeli bununla birlikte kuvvetli ve kudretli dolayısıyla ovulmuş, otururken görünce büyük bir şaşkınlığa uğradı. Göz kapaklarını da boyamıDoğululara ve Türklere karşı üstün olduğu imajını veren bir biçimde betimlenir. Durrell, Batının Doğuya kendisindeki eğilimlerin yansımalarını görmek amacıyla Doğuya yöneldiğini düşünür ve Batı’yı,

²⁶ Given, *a.g.m.*, s. 62.

²⁷ Durrell, *Bitter Lemons*, s. 48.

²⁸ Given, “ ‘Father of His Landscape’: Lawrence Durrell’s Creation of Landscape and Character in Cyprus”, s. 67.

²⁹ Durrell, *Bitter Lemons*, s. 54.

³⁰ Durrell, *a.g.e.*, s. 240.

³¹ *A.g.e.*, s. 241.

³² *A.g.e.*, s. 54.

³³ *A.g.e.*, s. 239.

³⁴ Durrell, *a.g.e.*, s. 41.

³⁵ Tournay, “Colonial Encounters: Lawrence Durrell’s *Bitter Lemons* of Cyprus”, s. 162.

Türklere karşı üstün olduğu imajını veren heteroseksüel erkek olarak tanımlar. *İskenderiye Dörtlüsü*'nde Darley'nin röntgenciliği ve erkeklere duyduğu duygusal yakınlığı ve yatkınlığı dikkat çeker: “*Darley, Baltazar'ı yatağında başka erkekle olduğu halde ziyaret eder; Keat'sın vücudunu duş altında inceler ve bedenine arzulu bir şekilde dokunur.*”³⁶

Söz konusu durum, Batının içinde kendi bedenine ve bedensel arzularına yönelik merak duygusunu Doğulu bir vücutta keşfetme girişimidir. Bir diğer ifadeyle, Batının Doğuya olan ilgisi kendisini onun üzerinden keşfetmesi, tanınması ve tanımlamasıdır. Batıda Rönesans dönemine dek uzanan uzun bir resimli anlatı geleneğine göre, Avrupa dışında kalan kıtaların her biri birer kadın olarak betimlenir ve bunların keşfedilmeye, fethedilmeye, sahip olunmaya ve yağmalanmaya hazır olduğu ima edilir.³⁷ Kolonyal dönemin başlangıcından itibaren görselliğin eşlik ettiği bu gelenekte, kadın bedeni artık fethedilen ülkeyi simgeleştirir. Bu bağlamda, sömürgeleştirilen ülkelerin ağırlıklı olarak Asya ve Afrika'da yani Doğu'da bulunduğu düşünüldüğünde, Doğulu kadının bedenine sahip olmakla Doğu'ya hâkim olma süreçleri birbirine eşdeğerdir. Sömürgeci iktidarın kadının bedenini ele geçirmesi aynı zamanda sömürgeleştirilecek toprakların da ele geçirilmesinin bir metaforu olmuştur. Sömürgeciliğin hedefinin sömürge topraklarını önce bölgesizleştirmek ve daha sonra yeniden bölgeselleştirmek olduğuna göre, öteki kadının bedeninin de bu değişimde toplumsal ve simgesel açıdan yeni bir değişime ve yoruma tabi tutulduğunu söyleyebiliriz. Sömürge üzerinde iktidar kurmanın en temel aracı olan bilgi, beden üzerinde de iktidar kurma, onu denetleme, eğitme ve şekillendirme aracı olmaktadır. İktidar ve bilginin eklemleme süreçleri konusunda feminist kurama da önemli açılımlar sağlayan Foucault'ya göre, beden iktidarın nüfuz alanının dışında değildir ve her zaman ve her yerde iktidar tarafından kurulur. İktidarın bir başka göstergesi olan cezalandırmanın da beden üzerinde uygulanması, bedenin zorlanması ve baskılara maruz bırakılması; bireyi hem bir hak hem de bir mal varlığı olarak kabul edilen bir özgürlükten yoksun bırakmanın bir ifadesidir.³⁸ İktidarın üzerinde kurulduğu zemin bedendir. İktidar ve bilgiyi birbirlerinin varoluşsal koşulları olarak konumlandıran Foucault, iktidarın öznenin maddiliğinde kurulduğu görüşündedir. Foucault'ya göre iktidarın, politik bir alanın içinde yer alan beden üzerinde son derece önemli bir etkisi vardır. İktidar ilişkileri beden üzerinde doğrudan müdahalede bulunmakta, onu

³⁶ Joseph A. Boone, “Mappings of Male Desire in Durrell's Alexandria Quartet”, *South Atlantic Quarterly*, 88, 1989, s. 92.

³⁷ Ania Loomba, *Kolonyalizm/Postkolonyalizm*, çev: Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı, 2000, s. 177.

³⁸ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi: 1992 (3.Baskı), s. 43.

kuşatmakta, işaretlemekte, eğitmekte, işkence çektirmekte, törenlere zorlamaktadır. Beden hem üretken hem de itaatkâr bir beden olduğunda ancak yararlı bir nesne haline gelir.³⁹ İktidarın beden üzerindeki bu uygulamaları, onun beden üzerinden ürettiği bilgi sayesinde gerçekleşir. İktidar beden hakkında edindi bilgiyi, o bedeni denetlemekte, eğitmekte ve şekillendirmekte kullanır. İktidar, bilgi alanındaki dönüşümlere ve çeşitlenmelere göre dönüştürülür, yoğunlaştırılır tekrar düzenlenir. İktidar ve bilgi arasındaki bu etkileşimi sömürgeci söylemin Doğulu kadın temsiline uyarlamak mümkündür. Öteki olan Doğulu kadının bedeninin sömürgeci tarafından görünür kılınması, sömürgeci söyleme kendisini görünmez bir konum edinmesine olanak tanımıştır. Öteki kadının bedeni, yaşamı ve konumu görünür kılınırken, sömürgeci söylemin ve Batılı kadının hükümran özne konumu görünmez kılınmaktadır. Ve Batılı kendisindeki bastırılmış benlik duygusunu ortaya çıkarır. Edward Said'in eserinden on altı yıl öncesinden ve *Oryantalizm*'deki düşünceleri seslendiren, Durrell'in *İskenderiye Dörtlüsü* için kaleme aldığı eleştiri yazısında Batının Doğuya bakışını şu sözlerle dile getirmektedir: "*Doğu, Batının kendi fantezileri ve arzularını gösterime koyduğu bir tiyatro sahnesi olarak inşa edilmiştir.*"⁴⁰

Afrodit'in Başkaldırısı Adlı Eserinde Türkler

Durrell, Türkleri, fiziksel açıdan çirkin, kaba, erkekleri hadım edilmiş; karakter açısından yine uyuşuk, katil ruhlu, sahtekâr insanlar olarak aşağılar. Durrell'in kendi imgeleminde belirli özellikleri taşıyan mekânları kurgular ve buna uygun kişilik betimlemelerini ortaya koyar. Bir başka ifadeyle, Türkiye'ye atfedilen mekânlar da, o mekânlarda yaşayan Türkler de Durrell'in ürünüdür. Durrell, kökenleri daha eskilere dayanan fakat on sekizinci yüzyılda sistemli bir hale gelen oryantalist bakışın da ötesine geçer ve Türklerle ilgili hemen her konuda hakarete varan ifadeler kullanır. Örneğin Kıbrıs'ın Acı Limonları'nda Türklerin fiziksel özelliklerini tanımlarken, onları sürüngen,⁴¹ köpekbalığı⁴² ve ejderhaya⁴³ benzettir. Bir cami imamı, hareketsiz kaplumbağaya⁴⁴ ve kertenkeleye,⁴⁵ çakan şimşekleri de yine "Türkiye'den gelen ejderhalar

³⁹ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, s. 62.

⁴⁰ Derek Gregory, "Between the Book and the Lamp: Imaginative Geographies of Egypt 1849-50" *Transactions/Institute of British Geographers*, no 20, 1995, ss. 29-45.

⁴¹ Durrell, *Bitter Lemons*, s. 48.

⁴² Given, " 'Father of His Landscape': Lawrence Durrell's Creation of Landscape and Character in Cyprus", s. 67.

⁴³ Durrell, *Bitter Lemons*, s. 54.

⁴⁴ Durrell, *a.g.e.*, s. 240.

⁴⁵ *A.g.e.*, s. 241.

olarak nitelerken,⁴⁶ bu eserinde kadınların cinsel açıdan istismar edilmiş ve ikinci sınıf vatandaş konumuna itilmiş olduklarını; erkeklerin iğdiş edilmiş, çirkin, kaba dış görünüşleri ile son derece itici; fiziksel, cinsel ve zihinsel açıdan aşağı bir ırk olarak ifade eder. Ayrıca Türkleri cinselliğin sapkın halleri üzerinden tanımlar. Her tanımlama ve temsil; tanımlanan ve temsil edilenin nesnel doğasına bir müdahale olduğundan Durrell'in yaklaşımı da özünde indirgemeci bir niteliğe sahiptir. Durrell'a göre Türklerin sahip olduğu bütün bu olumsuz niteliklerin yakın bir gelecekte değişmesinin de yolu yoktur. Zira bunlar genetik özelliklerdir ve değişme olasılıkları da bulunmamaktadır. Ona göre Türkler, sosyal yaşamda dinin kuşattığı bir kısır döngü içerisine sıkışıp kalmış, genlerinde bulunan tembellekle de pasif durumda olan, adeta hareketsiz kalmış bir ırka mensup insanlardır. Batı yazınında oryantalizm söylemi ile eşcinsel şehvet arasında kuvvetli bir bağ vardır. Bu eserinde Türkleri söz konusu eden Durrell'in Türkiye'yi görmeden, *Afrodit'in Başkaldırısı* için gerekli bilgileri Lord Kinross, Shelly Cox gibi arkadaşlarından edindiği, en çok G. Young'ın Constantinople adlı eserinden yararlandığı tespit edilmiştir.⁴⁷ Durrell, bu kitaptan 129 yerde alıntı yapmıştır.⁴⁸

Romanın başlarında bir Türk aileye mensup olan Fatma ile ilgili düşünceleri yazarın daha baştan Türkler hakkında sahip olduğu görüşlerini öğrenmemiz için yeterince ipucu vermektedir. Yazar, eser boyunca, Türkler konusunda özellikle cinsellik, şiddet ve fiziki görünüşlerinden hareketle alaylı ve hakaret dolu ifadeler kullanır. Fatma da öncelikle fiziksel görünüşüyle alay konusu edilmektedir:

*"Fatma diye bir Türk var ki." Fatma'nın ebatlarını göstermek için havada kollarıyla kocaman bir daire yaptı. "Fatma tam bir kahraman." Caradoc, kesmekte olduğu peyniri bana tavsiye etti. Bu Camembert İbrahim'in koynunda olmasa da o kahraman Türk'ün kılı koltuk altında çok uzun süre bekledi.*⁴⁹

Anlaşıldığı üzere, kahraman sıfatı, Durrell'in kullandığı anlamda bir iltifat ve gerçeğin ifadesi olmayıp, olsa olsa alaycı ve küçümseyici tavrının bir göstergesidir. Avrupalı Caradoc ile Fatma arasında alevlenir gibi olan bir aşk hakkında Durrell'in kullandığı betimlemeler yine Fatma hakkında ağır ifadelerle doludur. Burada aşkın bir tarafı olan Caradoc'un fiziksel ve karakter özelliklerinden söz edilmediği gibi, aksine bu durumun sadece Fatma için değil, Fatma'nın aile çevresi için de eşi bulunmaz bir lütuf olduğu öne sürülür. Fatma, Caradoc gibi Avrupalı

⁴⁶ A.g.e., s. 54.

⁴⁷ G. Young, *Constantinople*, Methuen, London, 1926.

⁴⁸ Richard Pine, *Lawrence Durrell: The Mindscape*. New York, St Martin's, 1994, s. 426.

⁴⁹ Lawrence Durrell, *The Revolt of Aphrodite*. London, Faber and Faber, 1974, s. 43-44.

birisiyle birlikte olduğu için şanslı olmalıydı. Bir oryantalist olarak Durrell için bu durum, efendi Caradoc ile köle Fatma ilişkisinden öte bir anlam taşımaz. Üstelik tarih boyunca sömürgecilik duygusuyla tanışmamış olan Türkleri, bu sınıfa giren Üçüncü Dünya ülkeleriyle – bilerek veya bilmeyerek- karıştırır ve bu arada Fatma’yı da, bu ülkelerin halklarını ve onların kadınlarını ikinci sınıf insan olduklarını özellikle vurgulamak için en sık başvurduğu sözcük olan “kara” sıfatı ile nitelemekte herhangi bir sakınca görmez:

*Caradoc, burada tam bir paşa gibiydi, Fatma kaybettiği aşkını onda çoktan bulmuştu. Ona [Fatma’ya] hem acıdım hem de takdir ettim, çünkü çiçek bozuğunun ona kazandırdığı sevimliliğe rağmen kadın kara, korkunç bir gul yabaniydi. O neşeli anaç gülüşünü bir dizi altın ve teneke diş süslüyordu.*⁵⁰

Caradoc, İngilizlerin ve Avrupalıların Doğuyu her türlü cinsel fantezilerin yaşandığı bir sahne olarak algılayan bir karakterdir. Batılıların merakını kışkırtan harem, Doğu’da her türlü cinsel deneyimin serbestçe yaşandığı bir mekân olarak algılanır: “*Caradoc’un uyarıcı sesini duydum: Charikton umarım, sen de Arapların giysilerinin altına bir şey giymeden dolaştığı, etrafı palmiye çevrili bir oğlancılar prensliği hayaliyle yaşayan İngilizlerden değilsindir.*”⁵¹ Yaşamı boyunca hemen her konuda yoğun bir okuma faaliyetinde bulunan ve bilgisini arttıran Durrell, Türkler söz konusu olduğunda, onlarla ilgili okuma bilgilenme ihtiyacı hissetmediği izlenimi vermektedir. Durrell, cinsel konularda Türklere ilişkin yanıltıcı bilgiler verdiği gibi, kendi zihninden ürettiği bu algılamayı daha da ileri götürerek, Türkleri alay konusu yapar ve en sonunda saldırgan bir tutumla aşağılar. Bu tutumun en çarpıcı örneği, Türklere ‘kızların sünnet edildiği’ şeklindeki ifadeleridir.⁵²

Kitabın bir başka yerinde, yazar kadınlarla ilgili bir başka konuya yer verir ve Türklere hem de İstanbul gibi bir metropolde evlenen kızlardan başlık parası alındığı ve aileye bir gelir olarak görüldüğünü dolayısıyla, kızların başlık parası için alınıp satılan bir nesne muamelesi gördüğünü belirtir.⁵³ Durrell, Türkler hakkında olumsuz nitelermelerde bulunur ve kadınları kişisizleştirerek, erkekleri de en sık kullandığı nitelmeyle, ‘hadım’laştırarak betimler. Bu betimlemeler arasında en sık kullanılanlar şunlardır: *Şişman, kel kafalı, besi horozuna benzer bir*

⁵⁰ Durrell, *The Revolt of Aphrodite*, s. 55.

⁵¹ Durrell, *The Revolt of Aphrodite*, s. 47.

⁵² Durrell, *The Revolt of Aphrodite*, s. 63.

⁵³ Durrell, *The Revolt of Aphrodite*, s. 95.

*adam, hadım olduğumu hemen anladım*⁵⁴ *ifadesiz yüzlü bir hadım,*⁵⁵ *uzun boylu kel hadım,*⁵⁶ *kel, yaşlı hadım,*⁵⁷ *hadım,*⁵⁸ *hadımların sesi.*⁵⁹

Durrell, Batılılar söz konusu olduğunda onların erkeklerinin eşcinsel olanlarını da estetize eder ve yüceltir. Ancak Türkler'e gelince iktidarın ve gücün sembolü olan erkekleri bu özelliklerini iğdiş etmek suretiyle dişileştirir. Durrell'in politik anlayışı, İngiliz Sömürgeciliğini meşrulaştırmak, İngiltere'nin başarısı için çalışmaktır. Kıbrıs'ta, Yugoslavya'da, Arjantin ve Mısır'da bizzat İngiliz sömürgesinin sözcülüğünü yapmış ve o halkların İngiltere'ye bağlılığını temin etmeye çalışmış, ülkesinin çıkarlarına aykırı davranış ve eylemlerde bulunanları ise şiddetle eleştirmiştir. Ancak Türkiye söz konusu olduğunda, Durrell'in tutumunda Türkiye ve Türklere karşı nesnel ve eleştirel bir yaklaşım görmek tamamen imkânsız bir hale gelir. Üstelik Durrell, bu konuda herhangi bir kanıt belirtmez. Yazdıklarını sadece kendi gözlemlerine dayanarak "kerameti kendinden menkul bir tarzda" karşısına her çıkan Türk erkeğini, "hadım olduğumu hemen anladım" diye nitelendirir. Durrell için bir erkeğin Türk olması, onun hadım olmasıyla eşdeğer gibidir. Yine yazarın kel ve hadım sıfatıyla nitelendirdiği bu insanların hemen hepsi fiziksel açıdan orantısız bedenleri, şişman veya sağlıksız görünüşleriyle oldukları kadar, sosyal statü açısından da uşak veya hamal gibi mesleklere mensup kişilerdir. Durrell'in hadımlar diye bellediği insanların içinde din adamlarına da rastlanmaktadır

Yazara göre İstanbul'da neredeyse hadımlardan başka erkek yoktur veya kendisi bu tür insanlardan başka kimseyi görmemektedir. Ve okur, sanki iğdiş edilmiş insanların son derece yaygın ve hadımlığın olağan bir durum olduğu, hatta bu iş için kurulmuş merkezler olduğu izlenimine kapılır. Durrell'a göre Türkiye'de bu işi yapan insanlar, berberler ve bazı yerlerde insanları eşcinsel yapan merkezler dahi vardır. Ona göre bu insanları herkes tanır.⁶⁰

Durrell'in Türkler hakkındaki görüşleri sadece kadınları ve erkekleri kadınlık ve erkeklik özelliklerinden koparıp cinsel niteliklerle, hatta lakaplar takarak onları değersizleştirmekten ibaret değildir. Bunların

⁵⁴Durrell, *Tunc*, s. 110.

⁵⁵Durrell, *Tunc*, s. 126.

⁵⁶Durrell, *TheRevolt of Aphrodite*, s. 67.

⁵⁷Durrell, *Nunquam*, s. 43

⁵⁸Durrell, *Nunquam*, s. 55

⁵⁹Durrell, *Tunc*, s. 67

⁶⁰Durrell, *Nunquam*, s. 45.

dışında kalanların hepsi de, taş kafalı, böcek kafalı, kalın kafalı, uyuşuk, tembel, doğru düzgün konuşma özürsüz, çirkin, pejmürde kılıklı, asık suratlı, en hafif tabirle uyuşturucu bağımlısı veya dövülmekten hissizleşmiş, giyim zevki adına bir şey bilmeyen, mitolojide insanın ruhunu alan kötü cine ve modası geçmiş kırık mobilyalara benzeyen insanlar olarak ve buna benzer daha pek çok ağır hakaretlerle aşağılanır.⁶¹

Durrell, Türkleri sadece tembel değil aynı zamanda anlayışsız, kalın kafalı; mekânlarını da pis kokulu olarak betimler.⁶² Yazarın, Türkler hakkında öne çıkardığı nitelermelerden biri de *tembellik* yakıştırmasıdır. Durrell, *Kıbrıs'ın Acı Limonları*'nda da Türkler hakkında yaptığı tembellik yakıştırmasını *Afrodit'in Başkaldırısı*'nda da kimi zaman aynı sözcüklerle, kimi zaman da farklı ifadelerle tekrarlar. Biraz önceki ifadesinde aynı sıfatı kullanırken, burada “*kimse onu onarma zahmetine girmemişti*” der, *Kıbrıs'ın Acı Limonları*'nda ise “*Tipik Türk Tarzı kullanılmama hali ve tembellik örneği*” demekte ve yine aynı yakıştırmayı yapmaktadır. Bu konuda gerek Kıbrıs Türkleri, gerekse Türkiye Türkleri arasında herhangi bir ayırım yapmayan yazara göre tembellik, Türklerin tipik ırksal bir özelliği, bir tarzı, ırksal bir özellik ve nihayet Osmanlı'nın da tipik bir niteliği ve Türkiye'yi iliklerine kadar tüketen bir hastalıktır: “*Kharon'a** benzeyen Türk'ün bizi oradan son sürat uzaklaştırması gerekiyordu; ama uyuşuk, tembel ırkının tipik bir örneği idi.”⁶³ ...uyuşuk Osmanlı dünyasının kasvetli ruhlu kişiliksizliği...⁶⁴

Yazar, bir gün arkadaşlarıyla çıktığı bir av partisinde karşılaştığı bir grup Türk ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır. Burada da Türkler sadece dış görünüş ve kılık-kıyafetleriyle değil, kaba, sert ve beceriksiz davranışlarıyla söz konusu edilirler: *Oralarda (Türkiye'de Boğaz Köprüsü üzerinde) bir yerlerde keşif uçakları bizi selamlamak için geldiler: Moğol kuklaları gibi savaş uçaklarından dışarı bakan asık suratlar. Ortaçağdaki zırlı Japon şövalyelerine benzeyen suratlar.*⁶⁵

Durrell'in en kıskırtıcı ifadelerinden birinde de dervişlerin hallerini betimlerken şu ifadeleri kullanır: *Havlayan dervişlerin huzur kaçırarak çığlıkları kulaklarında çınladı sanki birden; ... bağırap, ağızlarından köpükler saçarak kendilerini nasıl caminin zeminine attıklarını görür gibi oldum. Ya da nasıl kurbağalar gibi bağıraparak tozları dövdüklerini.*⁶⁶ Böylesine saldırgan bir dil kullanan Durrell, minareleri de insan cinsel organına benzetir: “*Şifre, evet güneşte pişip şişkin şekillere dönüşen şu*

⁶¹ Durrell, *Nunquam* s. 101.

⁶² Durrell, *Nunquam*, s. 164.

* Yunan mitolojisinde insanların canlarını alan kötü cin.

⁶³ Durrell, *Nunquam* s. 131.

⁶⁴ Durrell, *Nunquam*, s. 37.

⁶⁵ Durrell, *Nunquam*, s. 218.

⁶⁶ Durrell, *Nunquam*, s. 262.

azametli sıvı dışkı duvarları. Her şeyin hoş nefis bir çekiciliği vardı - baştan çıkarıcı palmyeler, penis minareli kubbeler, kâbusa dönüşen bir düşün, uçuk, solgun renkleri.”⁶⁷ Yazar, mahalli sanatçıların şarkı söylemelerine dahi tahammül edemez ve ‘uluma’ sözcüğüyle onları aşağılar: “yerel şarkıcıların ulumalarını dinlerlerdi.”⁶⁸ Türkleri ‘hadımlaştırın’, ‘çirkinleştiren’ Durrell, daha da ileri giderek, bu kez de hamalları ‘inek sürüsüne’ benzetmek suretiyle, gördüğü her insana hakaret ederek saldırır ve bununla da yetinmeyerek Türk insanını sahtekârlıkla suçlar: (*Benedicta'nın*) yanına oturup hediyemi açtım. “Sana küçük bir Şiraz halısı getirdim” dedim, aldığım şeyden duyduğum gururla. “Afgan halısı. Seni kandırmışlar,” diyerek gülünce allak bullak oldum.”⁶⁹

Durrell’a göre İstanbul’da insanların öncelikle yabancıların yaşam koşulları güvenli olmaktan son derece uzaktır. Türkiye o denli tekin olmayan bir ülkedir ki, her an her şey başınıza gelebilir: Hiç beklemediğiniz bir yerden size birileri ateş edebilir, can güvenliğiniz tehlikeye girebilir, en azından peşinizde adamlar sizi hiç bir zaman rahat bırakmaz. Bunları yapanların Müslüman olduklarının altını çizerek, dindar fanatiklerin tehdidi altında oldukları izlenimi verir. Durrell, ayrıca yaşamın ve geçimin zor olduğunu, daha da önemlisi insanın ahlaklı kalarak geçimini temin etmesinin çok zor olduğunu öne sürer. Yazar, Türkiye’de ve özellikle İstanbul’da yaşamın bir yabancı için ne denli tehlikeli ve zor olduğuna okuyucuyu ikna etmek için kendi başından geçtiğini öne sürdüğü olaylarla bunu kanıtlamaya çalışır.⁷⁰

Yazara göre İstanbul o kadar tehlikeli bir kenttir ki, insanın kendisini güvende hissederek yürümesi bile neredeyse imkânsızdır. Durrell’a göre tramvayın çıkardığı tuhaf sesle bir serseri mayın gibi ortalıkta yankılandığı loş sokaklar, kötü niyetli insanların fırsat kolladığı mekânlardır: “Bir kere daha tramvayın şaşkın domuz gibi bağırdığı iyi aydınlanmamış sokaklardan geçtik. Kont arada bir durup sanki izlenip izlenmediğimizi anlamak için geriye bakarak ihtiyatla yürüyordu.”⁷¹

Durrell’da da II. Abdulhamid’in kuşkuculuğu belirleyici fakat abartılar ve çarpıtmalarla yüklüdür. Ayrıca, II. Abdulhamid kuşkuculuğun yanı sıra Batıl inançlara da sahiptir. Yazar, II. Abdühamid üzerinden yanlış dini inanışların yaygın olduğunu da ima eder.⁷² Durrell, bir başka yerde o denli ileri gider ki, II. Abdulhamid’in delirdiğini ve elinden bir kaza çıktığını ve “bir keresinde uyuklarken küçük yeğeni

⁶⁷ Durrell, *Tunc*, s. 94.

⁶⁸ Durrell, *Nunquam*, s. 36.

⁶⁹ Durrell, *Tunc*, s. 153.

⁷⁰ Durrell, *Tunc*, s. 96.

⁷¹ Durrell, *Tunc*, s. 105.

⁷² Durrell, *Nunquam*, s. 33.

koşarak içeriye girmiş, adam çocuğu öldürmüş”⁷³ olduğunu öne sürer. Durrell’a göre II. Abdulhamid sadece paranoyak değil, aynı zamanda cinsel tatminsizlik ve iktidarsızlık yaşayan bir insandır. Aslında bu küçük düşürücü ifadeler, Durrell’in cinsel sapmaları bile normal gösteren normal davranış kalıplarını ise ters yüz eden anlayışıyla uyumluluk gösterir: “Dediklerine göre iktidarsızmış ve bu da zevk aldığı çok az şeyden biriymiş.”⁷⁴ Kendisini Yıldız Sarayı’na kapatması, düşünce ve kişiliğini sadece yakın çevresine açması, dışarıyla olan ilişkilerini “görünmeden var olma” prensibiyle sınırlı tutması nedeniyle şahsiyeti hakkında Türkiye’de de İslam aleminde de, Batı’da gençleri, kadınları öldürüp denize attığı, tonlarca altını hazinesine yığıdığı, binlerce cariyesinin olduğu gibi pek çok spekülasyon yapılmıştır.⁷⁵ Durrell’in, bununla da yetinmeyerek, II. Abdulhamid’i kana susamış, öldürmekten haz alan bir katil durumuna düşürmek için kullandığı ifadeler dehşet vericidir: ucuna ağırlık bağlanmış, kadın kafası dolu çuvalları görebilirsiniz- kırk kadar; cinselliğe karşı duyduğu ani bir tiksinti sırasında Abdulhamid tarafından kedi gibi öldürtürmüşler.⁷⁶ Durrell, sadece Sultan Abdulhamid hakkında değil, bir başka Osmanlı Padişahı hakkında da oldukça ilginç bir olay aktarır: Duvarda delik açtırıp gelen geçenleri okla vuran padişah. Padişahın kim olduğunu söylemeden aktardığı bu olayın kaynağını ve bu bilgileri nereden aldığını da belirtmez: Burada sözü edilen son sultan yine Batılı kaynaklara göre Sultan IV. Murat’tır. Ve Durrell bu bilgiyi de G. Young tarafından yazılmış *Constantinople* adlı bir kitaptan almıştır.⁷⁷ Sözkonusu kitapta verilen bilgilere göre “öfkeli Sultan Alay Köşkünde oturur; elinde bir tüfek (revolver) ile oradan geçen insanları hedef alarak atış talimi yapardı.”⁷⁸

SONUÇ

Durrell’in Türk toplumunu tarihsel, kültürel dinsel pratikler ve yaşam biçimi açısından incelerken, ileri sürdüğü görüşlerin genellemelerden öteye gidemediği ve bilimsel temellerden ve düzeyinde kaldığı, bilimsel dayanaklardan yoksun kaldığı anlaşılmaktadır. Örneklerin tüm topluma mal edildiği, olumsuz genellemelere gidilmesinde sakınca görülmediği hemen fark edilir. Durrell’in Türklere dair algısı tipik bir oryantalist bakış açısını yansıttırmanın da ötesinde, daha

⁷³ Durrell, *Tunc*, s. 117.

⁷⁴ Durrell, *Tunc*, s. 104.

⁷⁵ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdulhamid Dönemi (1876-1909)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 83.

⁷⁶ Durrell, *Nunquam*, s. 43.

⁷⁷ Pine, *Lawrence Durrell: The Mindscape*, s. 426.

⁷⁸ G. Young, *Constantinople*, Methuen, London, 1926, s. 143.

sert ve kuşkucu, olumsuz, ön yargılardan beslenen, cinsel içerikli bir söyleme sahiptir. Kıbrıslı Türkleri sürüngen benzeten Durrell'a göre Kıbrıslı Rumlar da, Türklerle birlikte yaşadıklarından ve onlarla aynı mekânı paylaştıklarından ötürü zamanla Türklere benzemişlerdir. Bu olumsuz genellemeler o denli yaygındır ki, gerek *Kıbrıs'ın Acı Limonları*'nda gerekse *Afrodit'in Başkaldırısı*'nda Türklerle ilgili olumlu bir eleştiriye yer verilmemiştir.

KAYNAKÇA

AYDIN, Kamil; *Images of Turkey in Western Literature*, The British Council, 1999.

BEGNAL, Michael H; Ed. *On Miracle Ground: Essays on the Fiction of Lawrence Durrell*. Lewisburg, Bucknell University Press, 1990.

BOONE, Joseph A.; "Lawrence Durrell, *Alexandria Quartet*: Homoerotic Negotiations in Colonial Narrative." *Libidinal Currents: Sexuality and The Shaping of Modernism*. Chicago, University of Chicago Press, 1998

_____"Mappings of Male Desire in Durrell's *Alexandria Quartet*", *SouthAtlantic Quarterly* 88, 1989, ss. 73-106.

BOOTH, Wayne C; *The Rhetoric of Fiction*, 2nd ed. Chicago, University of Chicago Press, 1983.

BOWKER, Gordon; *Through the Dark Labyrinth: A Biography of Lawrence Durrell*. New York, St. Martin's Press, 1997.

BRIGHAM, James A; "The Uncommon Ground." *Into the Labyrinth: Essays on the Art of Lawrence Durrell*. Ed. Frank L. Kersnowski. Ann Arbor, UMI Research Press, 1989, 23-29. .

CHRISTENSEN, Peter G; "The Achievement and Failure: Durrell's Three Early Novels", *Lawrence Durrell: Comprehending The Whole*. Edited By Julious Rowan Raper, Melody L. Enscoe, Paige Matthey Bynum. University Of Missouri, Columbia, 1995, s. 231.

DASENBROCK, Reed Way; "Lawrence Durrell and the Modes of Modernism", *Twentieth Century Literature* 33, 1987, s. 525.

DAVISON, Roderic H.; *The Modern Nations in Historical Perspective: Turkey*. Prentice-Hall Inc., New Jersey, 1968.

DERİNGİL, Selim; *İktidarın Sembolleri ve ideoloji: II. Abdulhamid Dönemi (1876-1909)*. çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.

DICKSON, Gregory; "Sprengler's Theory of Architecture in Durrell's Tunc and Nunquam" *Deus loci: The Lawrence Durrell Newsletter* 5.1,1981, ss. 272-80.

DURRELL, Lawrence; *Pied Piper of Lovers*. London, Cassell, 1935.

_____*Panic Spring*. London, Faber, 1937.

_____*The Black Book*. The Olympia Reader, Selections From the Traveller's Companion Series. Ed. Maurice Girodias. New York, Quality Paperback Book Club, 1965.

- _____*Prospero's Cell: A Guide to the Landscape and Manners of the Island of Corcyra*, Faber, London, 1975.
- _____*Cefalu*, London, Editions poetry, London, 1947. As *The Dark Labyrinth*, Ace, London, 1947.
- _____*Sappho: A Play in Verse*, Faber, London, 1950.
- _____*A Key to Modern British Poetry*. Norman, University of Oklahoma Press, 1952.
- _____*Bitter Lemons of Cyprus*. London, Faber & Faber, 1957.
- _____*and Henry Miller. A Private Correspondence*. Ed. George Wickes. New York, E. P. Dutton, 1963.
- _____*The Alexandria Quartet*. London, Faber & Faber, 1962.
- _____*Justine: A Novel*. London, Faber & Faber, 1957.
- _____*Balthazar. A Novel*, London, Faber & Faber, 1958.
- _____*Mountolive: A Novel*, London, Faber & Faber, 1958.
- _____*Clea: A Novel*. London, Faber & Faber, 1960.
- _____*Spirit of Place: Letters and Essays on Travel*. Edited by Alan G. Thomas. London, Faber, 1969.
- _____*The Revolt of Aphrodite*. London, Faber and Faber, 1974.
- _____*Reflection on a Marine Venus*. New York, Penguin, 1978, s. 53.
- _____*Tunc: A Novel*. London, Faber & Faber, 1957.
- _____*Nunquam: A Novel*. London, Faber & Faber, 1970.
- _____*“Overture” On Miracle Ground: Essays on the Fiction of Lawrence Durrell*. Begnal, Michael H., Ed Lewisburg, Bucknell University Press, 1990, ss. 11-25
- _____*Monsieur, or The Prince of Darkness*. London, Faber & Faber, 1974.
- _____*Liva, or Buried Alive*. London, Faber & Faber, 1978.
- _____*Constance, or Solitary Practices*. London, Faber & Faber, 1982.
- _____*“From The Elephant's Back.” Poetry London/Apple Magazine 2* 1982, ss. 1-9.
- _____*Sebastian, or Ruling Passions*. London, Faber & Faber, 1983.
- _____*Quinx, or The Ripper's Tale*. London, Faber & Faber, 1985.
- _____*A Smile in the Mind's Eye*. London, Wildwood House, 1980.
- _____*Miller Letters, 1935-1980*. New York, New Directions, 1988.
- FERTILE, Candace; “The Role of Writer in Lawrence Durrell's Fiction” *On Miracle Ground: Essays on the Fiction of Lawrence Durrell*. Ed Michael H. Begnal. Lewisburg, Bucknell University Press, 1990, s. 74
- FOUCAULT, Michel; *Dits et écrits*, Gallimard, Paris, 1 vol., 1994, ss. 161-162., akt. Karlis Racevskis, “Edward Said ve Michel Foucault: Benzerlikler ve Uyumsuzluklar”, çev. Salih Akkanat, *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, ed. Aytaç Yıldız, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007.
- _____*Power/Knowledge*, Pantheon Books, New York, 1980.
- _____*Hapishanenin Doğuşu*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi: 1992
- FRIEDMAN, Alan Warren; Ed. *Critical Essays on Lawrence Durrell*. Critical Essays on British Literature. Boston, G.K. Hall & Co., 1987.

GEORGEON, François; *Sultan Abdulhamid*. çev: Ali Berktaç. Homer Kitabevi, İstanbul, 2006.

GIFFORD, James Donald; *'The Unknown is Constant' The Fiction and Literary Relationship of Lawrence Durrell and Henry Miller*. University of Alberta, 2006.

_____. "Reading Orientalism and The Crisis of Epistemology in The Novels of Lawrence Durrell" *CLC Web. Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 1 (1999), s. 3. <<http://www.arts.ualberta.ca/clcwebjournal/clcweb99-2/gifford99.htm>> (25.02.2008).

GWYNNE, Rosalind; "Islam and Muslims in the Alexandria Quartet" *Deus Loci: The Lawrence Durrell Journal* 5 (1997), ss. 90-102.

HERBRECHTER, Stefan; *Lawrence Durrell, Postmodernism and the Ethics of Alterity*. Postmodern Studies 26. Amsterdam, Rodopi, 1999.

HUSSEIN, Abdirahman A.; *Edward Said: Criticism and Society*. New York, Verso, 2002.

HÜLAGÜ, M. Metin; *Sultan II. Abdulhamid'in Sürgün Günleri: Hususi Doktoru Atf Hüseyin Beyin Hatıratı*, İstanbul, Pan Yayıncılık, 2003.

Ed. Nezar Al-Sayyad. Brookfield, VT, Avebury –Ashgate, 1992, ss. 83-105.

KABBANİ, Rana; *Europe's Myth's of the Orient*, Indiana UP, Bloomington, 1986.

KACZVINSKY, Donald P; *Lawrence Durrell's Major Novels, or The Kingdom of the Imagination*. London, Associated University Presses, 1997.

_____. "Memlik's House and Mountolive's Uniform: Orientalism, Ornamentalism and

KINZER, Stephen; *Bellapais Journal*. Bitter Memories of a Love Affair With Cyprus, April 15, 1998.

KUMRULAR, Özlem; *Türk Korkusu*. İstanbul, Doğan Yayıncılık, 2008.

LILLIOS, Anna (ed.); *Lawrence Durrell and the Greek World*. London, Associated University Presses, 2004.

LOOMBA, Ania; *Kolonyalizm/Postkolonyalizm*, çev: Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı, 2000.

MACNIVEN, Ian S; *Lawrence Durrell: A Biography*. London, Faber & Faber, 1998.

MITCHELL, Timothy; *Colonising Egypt*. University of California Press, 1988.

MOORE, Harry T; ed. *The World of Lawrence Durrell*. Carbondale, Southern Illinois University Press, 1962.

PINCHIN, Jane Lagoudis; *Alexandria Still: Forster, Durrell and Cavafy*. Princeton Essays in Literature. Princeton, Princeton University Press, 1977.

PINE, Richard; *Lawrence Durrell: The Mindscape*. New York, St Martin's, 1994.

RAPER, Julius Rowan; Eds. *Lawrence Durrell: Comprehending the Whole*. Columbia, University of Missouri Press, 1995.

REDDAWAY, John; *Burdened with Cyprus*, Great Britain, Clarendon Press, 1985.

ROBINSON, Jeremy; *Lawrence Durrell: Between Love and Death, Between East and West*. Kidderminster, Worcester, England, Crescent Moon, 1995.

RUBIN, Andrew N; “Edward W. Said (1935-2003)” , *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, ed. Aytaç Yıldız, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007, s. 25.

SAID, Edward; *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları*. Çev: Berna Ülner, Metis, 1995.

_____ *Kültür ve Emperyalizm*. Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, Hil Yayın, 1998.

_____ *The World, the Text, and the Critic*, Harvard University Press, Cambridge MA, 1983.

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**Bingol University
Journal of Social Sciences Institute
ISSN: 1309-6672**

YAYIN İLKELERİ / THE PRINCIPLES OF THE PUBLICATION

Ulusal Hakemli olan Dergimiz, yılda en az iki sayı hâlinde yayımlanır.

This journal is published two issues in every year.

Dergide sosyal bilimler alanlarında Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanır.

Original articles written in Turkish or in any foreign languages are published in the area of social science in this journal.

Yazılar yayınlama ve danışma kurulunun onayından geçtikten sonra yayımlanır.

Articles are published after approving of editorial and advisory boards.

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

All writers are responsible for the content of the articles.

Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring the name of the journal.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergide yayımlanması istenen yazılar, sosyal bilimler alanında, bilime katkısı olan, özgün çalışmalar olmalı ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır.

1- Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının kapsamıyla uyumlu; yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır.

2- Türkçe ve yabancı dildeki özetler; yazının amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalı ve yazının diğer bölümlerinden ayrı olarak yayımlanabilecek biçimde hazırlanmış olmalıdır.

3- Türkçe ve yabancı dildeki özetlere beşer tane anahtar kelime eklenmelidir.

4- Yazı, dil ve ifade yönünden, dilbilgisi kurallarına uygun olmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlemeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemeli ve makale yazım kurallarına uygun olmalıdır.

5- Makalenin hazırlanmasında bilinen bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgeler, bilimsel kurallara uygun olarak hazırlanmalı, yazının amacına ve kapsamına uygun olarak seçilmeli, yazıda değinilmemiş gereksiz belgelere ve kaynaklara yer verilmemelidir.

6- Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgelerin kolayca anlaşılacak biçimde yalın ve yeterli bir açıklaması bulunmalıdır.

7- Yazıda kullanılan kaynaklar yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, değinilen her belge kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda değinilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.

8- Sonuçlar, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara yer verilmemelidir.

Makale aşağıdaki biçimde düzenlenmiş olmalıdır:

1- Kâğıt boyutu, 16,5x24,5 ebadına ayarlanır.

2- Yazılar kâğıdın bir yüzüne 12,5x19,5 cm. boyutunda basılır. (Kenar boşlukları üstten 2,5 alttan 2,5, iç kenar 2,5 dış kenar 1,5 cm. olacaktır.) ilk sayfada üstten 2 satır boşluk bırakılır.

3- Yazılar PC bilgisayarda Microsoft Word programında 11 punto Times New Roman karakteri ile 1,2 nk. satır aralıklı olarak yazılır.

4- Özetler 10 punto, yazı içindeki tablolar, fotoğraflar ve şekil adları ile dipnotlar 9 punto ile yazılır.

5- Makalenin başlığı ilk sayfanın başına kalın 14 punto büyük harflerle sayfa ortalanarak yazılır. Türkçe başlığın altına yabancı dilde başlık ilk harfler büyük diğerleri küçük olarak yazılır. Metin içindeki başlıklar öncesinde 12 punto sonrasında 6 nk boşluk bırakılır.

6- Başlıktan sonra 12 punto aralık verilerek yazar ad(lar)ı unvansız olarak yan yana sayfa ortalanarak yazılır. Unvan, çalıştığı kurum ve e.mail adresi dipnot olarak belirtilir.

7- Çalışma herhangi bir kurumun desteği ile gerçekleştirilmiş ise kurumun adı ilk sayfanın altında dipnot olarak belirtilir.

8- Yazar adımdan sonra 12 nk boşluk bırakılarak Türkçe ve yabancı dilde 150 kelimeyi geçmeyen özet yazılır ve yazının ana konusunu tanımlayan anahtar kelimeler bu özetlerde belirtilir.

9- Makale; tablo, şekil ve fotoğraf ve kaynaklar dâhil 30 sayfayı geçmemelidir. Makalenin toplam boyutu 3 mb'ı aşmamalıdır

10- Şekil, tablo ve fotoğraflar bilgisayar ortamında hazırlanıp metin içinde ya da sonunda sayfa boyutlarını (11,5x19,5cm.) aşmayacak şekilde yerleştirilir. Sayfa boyutlarını aşan şekil, tablo ve fotoğraflar ile renkli basılan sayfaların basım masrafları yazar tarafından karşılanır. Makalede yer alan fotoğraf ve şekillerin yoğunluğu düşük olmalıdır.

11- Tablo, şekil, fotoğraf başlıkları ile altlarındaki tablo, fotoğraf veya şekil arasında 6 nk ara bulunacaktır. Tablo, şekil ve fotoğraf başlıkları, bold,(siyah), 1 cm içeriden sağa yaslı, 9 punto yazı ile ve “**Tablo 1:**” şeklinde olacaktır.

12- Atıfta bulunulan kaynakların dipnotta gösterilmesi esastır. Dipnotlar, ilk yazılıştta yazarın adı, soyadı, “ “ arasında makale adı, kitap veya dergi adı, yayın yeri ve yılı sıralamasına göre gösterilir. Kitap adı, dergi adı veya benzeri kaynaklar, italik olarak yazılacaktır.

13- Açıklamalar ise, aynı şekilde sayfa altında dipnotta verilir. Aynı sıralamaya göre kaynağı gösterilir.

14. Yararlanılan kaynakların, metin içerisinde gösterilmesi mecburi görülen bazı durumlarda, uluslar arası kaynak gösterme esaslarına uyulur. Ancak açıklamalar yine dipnotta gösterilir.

15- Metin içinde ve dipnotta gösterilen bütün kaynaklar makalenin sonundaki Kaynakça listesine eklenir. Kaynakça, bölümünün boyutu10 puntoya ayarlanır. Bu bölümde yazar soyadı (büyük harf) ve adına göre alfabetik olarak dizilir. Çok yazarlı kaynak gösterimlerinde, ilk yazarın soyadından sonraki yazarların soyadlarının sadece ilk harfi büyük yazılır ve yazar soayadları aynı şekilde öne alınır. Kaynakça listesinde, yazar adının bulunduğu ilk satır sonraki satırlara göre, 1 cm. içeriden asılı şekilde ayarlanır.

16- Kaynakların önüne sıra numarası konulmaz ve diğer bibliyografya kurallarına uyulur.

Makale teslim edilirken;

1- Yayınlanması istenen makaleler, yayın ve yazım ilkelerine göre A4 formatında bilgisayar ortamında hazırlanıp [www.bingol.edu.tr/ Fakülteler&Bölümler/Enstitüler/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Sosyal Bilimler Dergisi](http://www.bingol.edu.tr/Fakulteler&Bölümler/Enstitüler/SosyalBilimlerEnstitüsü/SosyalBilimlerDergisi) adresinden alınan başvuru formu ile birlikte sosbil@bingol.edu.tr e-posta adresine gönderilecektir. Aynı yazının, 1 nüsha bilgisayar çıktısı alınıp yazarlar tarafından imzalanarak Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sekreteriyasına ulaştırılacaktır.

2- Hakem önerileri doğrultusunda yeniden düzenlenen makalenin son şekli, yeniden ve aynı şekilde sosbil@bingol.edu.tr adresine ve bir nüshası imzalanarak Enstitü Sekreteriyasına gönderilir.

3- Hakemlerden olumlu rapor alamayan ve dergimiz yazım kurallarına göre hazırlanmayan makale yayınlanmaz, yazarına iade edilmez; bu konuda idari ve adli bir sorumluluk kabul edilmez.

Yazışma Adresi:

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 12100 BİNGÖL

Tlf: 0 (426) 2150072 Faks: 0 (424) 215 1017

e-posta: sosbil@bingol.edu.tr